

This is a digital copy of a book that was preserved for generations on library shelves before it was carefully scanned by Google as part of a project to make the world's books discoverable online.

It has survived long enough for the copyright to expire and the book to enter the public domain. A public domain book is one that was never subject to copyright or whose legal copyright term has expired. Whether a book is in the public domain may vary country to country. Public domain books are our gateways to the past, representing a wealth of history, culture and knowledge that's often difficult to discover.

Marks, notations and other marginalia present in the original volume will appear in this file - a reminder of this book's long journey from the publisher to a library and finally to you.

Usage guidelines

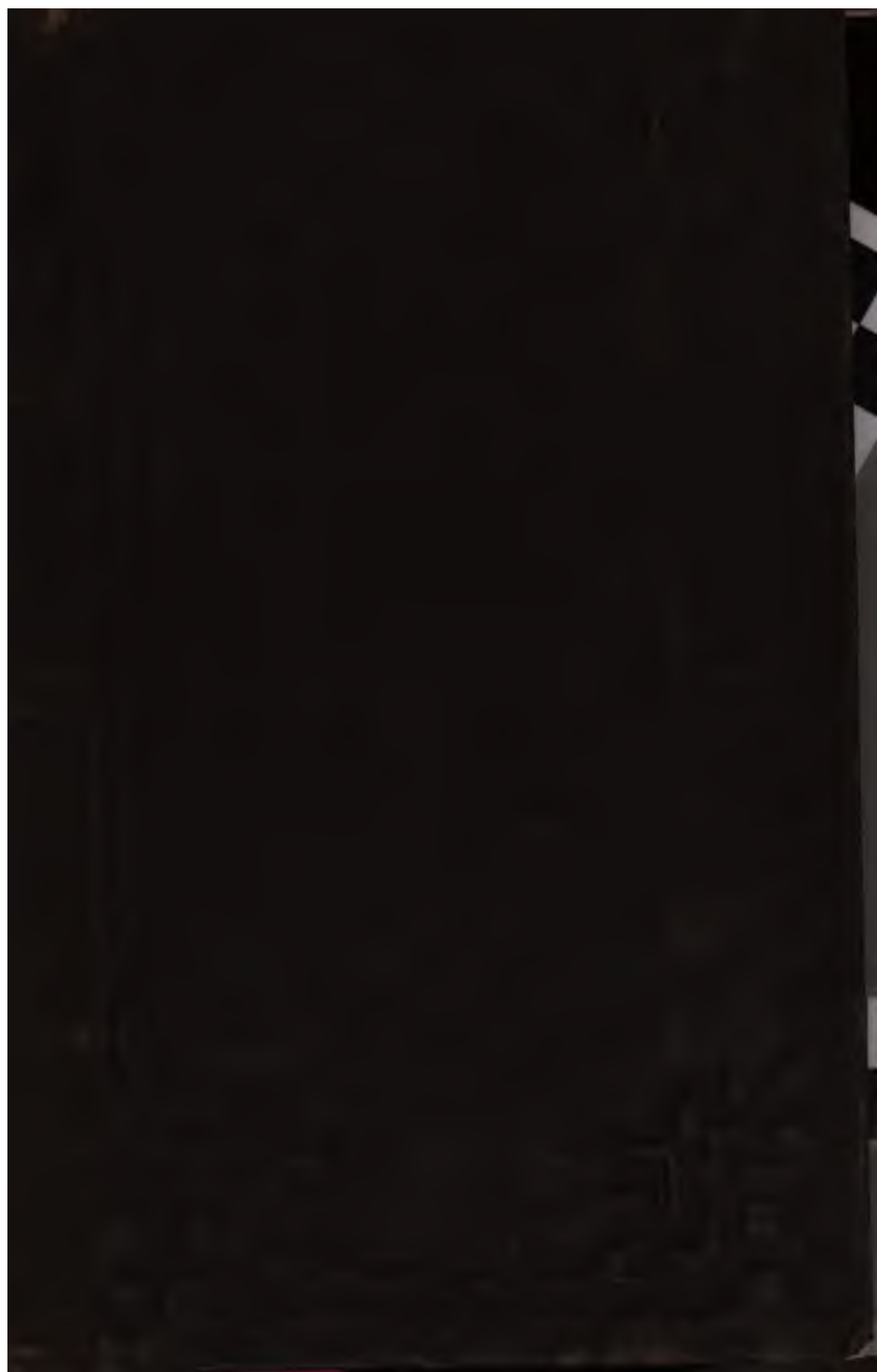
Google is proud to partner with libraries to digitize public domain materials and make them widely accessible. Public domain books belong to the public and we are merely their custodians. Nevertheless, this work is expensive, so in order to keep providing this resource, we have taken steps to prevent abuse by commercial parties, including placing technical restrictions on automated querying.

We also ask that you:

- + *Make non-commercial use of the files* We designed Google Book Search for use by individuals, and we request that you use these files for personal, non-commercial purposes.
- + *Refrain from automated querying* Do not send automated queries of any sort to Google's system: If you are conducting research on machine translation, optical character recognition or other areas where access to a large amount of text is helpful, please contact us. We encourage the use of public domain materials for these purposes and may be able to help.
- + *Maintain attribution* The Google "watermark" you see on each file is essential for informing people about this project and helping them find additional materials through Google Book Search. Please do not remove it.
- + *Keep it legal* Whatever your use, remember that you are responsible for ensuring that what you are doing is legal. Do not assume that just because we believe a book is in the public domain for users in the United States, that the work is also in the public domain for users in other countries. Whether a book is still in copyright varies from country to country, and we can't offer guidance on whether any specific use of any specific book is allowed. Please do not assume that a book's appearance in Google Book Search means it can be used in any manner anywhere in the world. Copyright infringement liability can be quite severe.

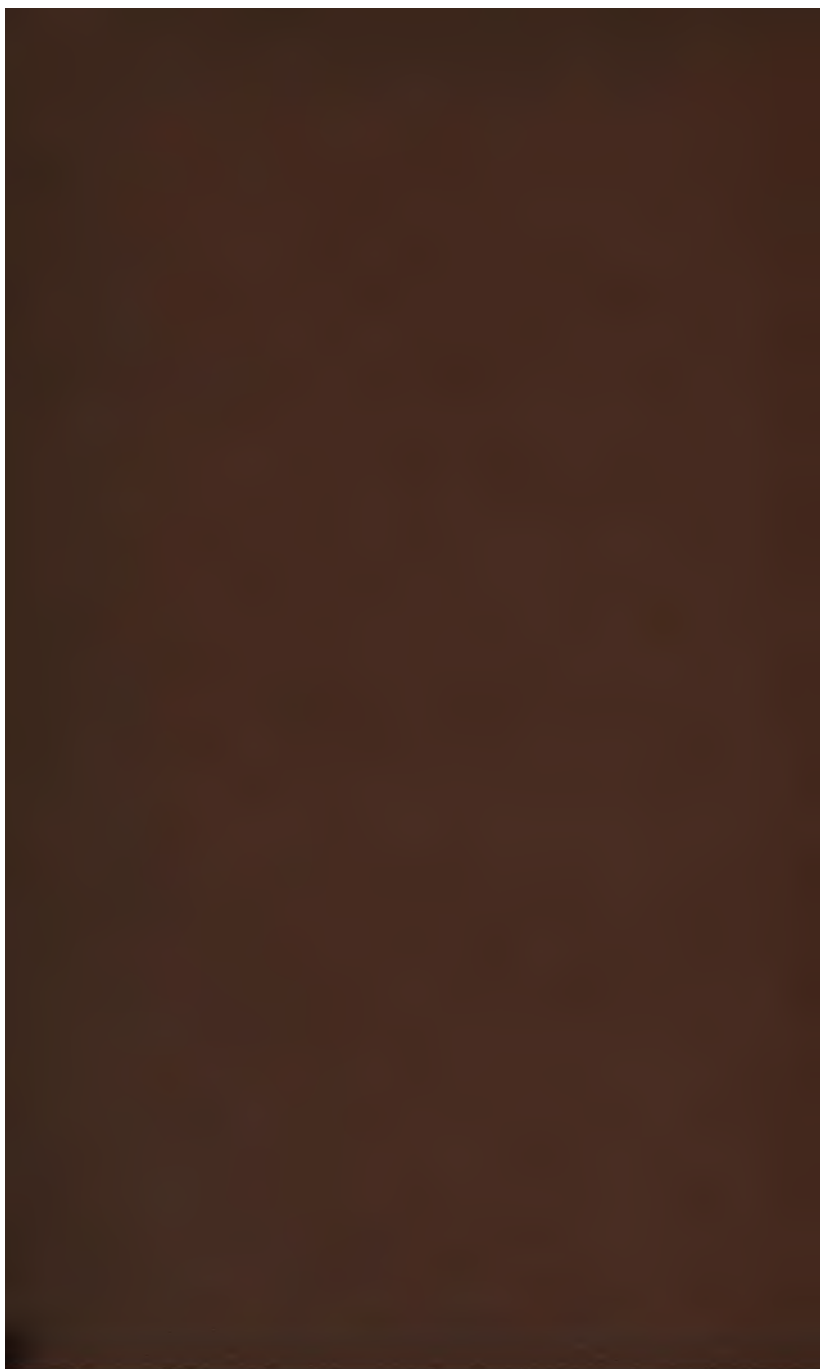
About Google Book Search

Google's mission is to organize the world's information and to make it universally accessible and useful. Google Book Search helps readers discover the world's books while helping authors and publishers reach new audiences. You can search through the full text of this book on the web at <http://books.google.com/>

ЧЕТИТЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ

Стояновъ

ФИЛИПЪ ТОТЯ, ХАДЖИ ДИМИТРА

И

СТЕФАНЪ КАРАДЖАТА

(1867—1868)

ОТЪ

З. Стояновъ.

ИЗДАНИЕ ПЪРВО.

ПЛОВДИВЪ

Областна Печатница

1885

DR83.2
A1S8

👉 Сички права са запазватъ. 👈

Из книгите на
Иеротия И. Сириане
в. Габрово,
1888 г.

НА

ХРИСТА ИВАНОВЪ

КНИГОВЪЗИЦЪТЪ

най-стариятъ апостолъ на бжлгар-
ската свобода

ПОСВЯЩАВАМЪ ТАЯ СИ КНИГА.

Авторътъ.

Карнаковъ 2575
ЧЕТИТЕ ВЪ БЪЛГАРИЯ *1.50*

Стояновъ, З. *1.50*

ФИЛИПЪ ТОТЯ, ХАДЖИ ДИМИТРА *50*

И

СТЕФАНЪ КАРАДЖАТА *50*

1867-1868
(1867—1868)

отъ
ОТЪ

З. Стояновъ.

ИЗДАНИЕ ПЪРВО.

ПЛОВДИВЪ

Областна Печатница

1885
РН

тина подражатели най-малко изъ мѣжду българскитъ народъ, когато биографията на сѣки надутъ генералъ, колкото и да бжде той милъ и извѣстенъ намъ, има своите отрицателни и врѣдни послѣдствия. Сѣки неразсждающъ по-на длго ще да каже, че той е великъ за това, защото не е българинъ и че българскитъ народъ трѣба да отдава почитание повечето на такива хора, отъ които той са лишава за сега. И дѣйствително, че съ това немарение къмъ нашите поборници, къмъ нашите хора, мнозина сж си сжстали фалшиво понятие, че не сме достойни за нищо, сичко трѣба да очакваме отъ чужденците. А чужденецътъ, мили мой братия, никога не може да бжде истински нашъ доброжелатель. Както и да са преструва той, колкото и да ви са подмазва, че за нашето добро е дошелъ да са жертва — недѣйте го слуша: неговите сжлзи сж коркодилски. Окото му даже нѣма да мигне, когато негова милость продаде и опропасти страната. Освѣнъ това, има и друго зло, както казахъ, което така сжщо ни заставлява да предпочитаме повече себѣ си, своите хора, отколкото неканените наши ужъ доброжелатели. Когато ние захванеме да са надѣваме на чуждите хора, то преставаме вече да сжществуваме, като самостоятеленъ и съ бждѣще народъ. Тѣжко и горко на оние народи, които чакатъ помощъ отъ другито, които не се облягатъ на своите минци. Турция и Египетъ, па и много други държавици пропаднаха тогава, когато повикаха на помощъ цивилизованата ужъ Европа. Ако въ дѣлата на Турция да са не бжркаха различни Юмеръ и Саджкъ пашовци, ако тие да не бѣха се предпочитали предъ Хасанъ и Османъ Пехливана, то славата на силните Османлии и до сега още щѣше да цвѣти, както е тя цвѣтала преди стотина години.

Ако чуждите хора ни направятъ добро, то това добро, трѣба да излѣзи изъ носовете ни, нѣма исплащаніе предъ тие благодѣтели, много години, тие ще да ни натякватъ въ очите, за веднажъ сторяната отъ тѣхъ добрина, а ти си длъженъ да миганѣ напредъ имъ, за да не са наруши правилото на признателността Това е тѣжко и несносно за сѣки народъ, това е убійствено, това е деморализация.

За четите на Тотя и Хаджи Димитра, никждѣ почти не е писано до сега на пространно. До освобождението ни, за Хаджията ходѣха твхрдѣ мѣтни слухове. Едни говоряха, че той е живъ и са крие изъ Планината, други казваха, че билъ отровенъ на една Добруджанска кашла, когато бѣгалъ за Ромъния, трети увѣряваха, че живѣялъ въ Турско подъ друго име и пр. Въ сжщата Ромъния, гдѣто най-положително трѣбаше да знаятъ неговата сждба, дълго време сж са храняли съ надѣжда, че Хаджи Димитръ живѣе. Ето що се говори въ една дописка отъ Ямболъ, помѣстена въ 10 брой на в. „Свобода“ отъ 1870 год.: „Като сѣки човѣкъ ида и азъ да ви честитя нова година и да ви ява твхрде радостни вѣсти, които трѣбова да бхдхтъ радостни за сѣки единъ бжлгаринъ. Тие вѣсти сж слѣдующите: Хаджи Димитръ е живъ! Единъ нашъ бжлгаринъ кираджия като отивалъ изъ Ямболъ въ село Умана, то на русокастренската планина, два часа до село Екизлие, срѣщналъ една доста голѣма чета, която предвождалъ самъ Хаджи Димитръ. Тая чета била сжставена отъ 30—40 души. Най-напредъ са показалъ Хаджи Димитръ, когото кираджията твхрде добрѣ познавалъ, и като са приближилъ до кираджията, то Хаджи Димитръ му извикалъ по име да са запре. Кога са поразговори-

ли двамата за едно за друго, то Х. Димитръ по-свирналъ и дружината му единъ по единъ излѣзла на пхтьтъ, и като поговорили съ кираджията около $1\frac{1}{2}$ часъ, опростили са и си отишли. Хаджи Димитръ, който билъ заостаналъ най-наподиръ отъ другарите си, като щѣлъ да тржгне казалъ на кираджията тие думи: „кажи на мойте братия бжлгаре: Хаджи Димитръ е живъ! Нека тие са не боятъ и не отчайватъ, защото идущата пролѣтъ, т. е. 1870 година ще бжде начало на бжлгарското освобождение. Нека нашите братия са готвятъ на бой противъ нашите неприятели, които трѣба да ни върнатъ ограбената у насъ свобода. Носи имъ отъ насъ много здрави и кажи имъ, че и ние сме живи и здрави“. Това са е случило на 11-й Декемврий“.

Сичко това показва до колко е била скъпа паметта на народниятъ юнакъ изъ мѣжду народътъ. Никой не е искалъ да повѣрва, че той е умрѣлъ, и азъ вѣрвамъ, че ако да стоехме още дълго време роби подъ турците, то и до днешенъ день Хаджията щѣше да живѣе, както живѣе още Марко Краевичъ въ простолюдието. Най-послѣ една дописка въ в. Марица (1878 г.) тури край на народното недоумение. Дописката бѣше отъ с. Аджаръ, въ която неизвѣстенъ господинъ пишаше, че гробътъ на Хаджи Димитра са намѣрилъ въ околността на селото имъ, въ гората Катрафилъ. Отъ какво именно са е познало гробътъ на юнакътъ, слѣдъ истичанието на единадесять години, кой го е погрѣбалъ и пр., за това г. дописникътъ не говори нищо. Той прилага тоя смѣшенъ фактъ, до колкото помня, че и левътъ, който Хаджията ималъ исписанъ на ржката си, можелъ да са познае (!?) Така или инакъ, *но казаниятъ гробъ са раскопа и находящите са въ него кости са принесоха въ Сливенъ. А истинната,*

както ще видѣтъ читателите въ настоящата ми книга, е че Хаджията е падналъ въ послѣдната битка на Бузлуджа; главата му е отнесена въ Търново.

Свѣденіята за четата на Хаджи Димитра и Стефанъ Караджа, сж разказъ на седемъ души хъшове, сичките участвуващи въ тая чета. Тие сж: Ангелъ Т. Обретеневъ, изъ Русчукъ, Дончо Стояновъ — изъ Стара-Загора, Савва Кънчевъ — изъ Търново, Маринъ Нейковъ — изъ Свищовъ; Тодоръ Симеоновъ — изъ с. Галичъ (Ряховско) и Кръстю Минковъ, — изъ Казанлъкъ. Слѣдователно, тукъ не може и да се помисли даже, че ще да има нѣщо погрѣшено и не точно въ изложените факти. Стоянъ Заимовъ, въ растояние на нѣколко мѣсеца са е трудилъ да повѣри тие фактове изъ мѣжду седемъте другари, които сж ги допжнили и потвърждавали въ негово присѣствие. Послѣ това азъ самъ имахъ възможность да ги провѣря и допжна втори пѣтъ. Тукъ сжмъ длъженъ да кажа, че освѣнт помѣнатите погорѣ седемъ души, които бѣха заточени до животъ въ Аккийската крѣпость и освободени слѣдъ С. Стефанския договоръ, нѣма други живи лица, останали отъ Хаджи Димитровата чета. До освобождението ни, въ Ромъния можеше да намѣришъ въ сѣрка кръжма Хаджи Димитрови другари, отъ четата, но на тѣхъ ни най-малко нетрѣбва да се вѣрва. Гладътъ и тогавашните тѣжки обстоятелства, принуждаваха мнозина слабодушни да лжкатъ съ народното име. Юнацитѣ отъ Х. Димитровата чета, които пжрвѣ пѣтъ дигнаха ржка противъ тиранинтъ, бѣха отъ ония хора, които малко жальяха животътъ си. Най-голѣмата часть отъ тѣхъ паднаха въ сражението, а твѣрде малцина са удостоиха да издѣхнатъ на бѣсилницата и да посѣтятъ Азия, както това стана съ *Ботевата чета*.

Азъ схмъ далечъ отъ да претендирамъ, че схмъ сполучилъ да схвана сичко отъ тоя славенъ походъ на нашите борци. Моята цѣль е — да направя начало. Най-голѣми погрѣшки ще сръшнатъ читателите въ описание на мѣстностите, въ които сж ставали битките. Разказвачите, които не сж пжтували съ карта на рѣцѣте и съ правителственнъ конвой, по гладките равнини на шосето, неможаха да опредѣлятъ точно и вѣрно, гдѣ именно сж ставали битките. Разбира са, че сичко това си има лѣснината, живѣятъ още хората по оная мѣстность — отъ Вардинъ до Бузлуджа, отъ гдѣто прѣминаха борците, но азъ казахъ на друго мѣсто, че да са направи сичко това, не е достаточено само трудъ и ревность. Трѣбва да бжде човѣкъ и богатъ, а богатите у насъ малко искать да знаятъ, кой е билъ Хаджи Димитръ. А за да ма подпомогне правителството, то трѣбаше да бжда ученъ нѣмецъ, или поне нѣщо друго, та тогава да ми са усмихнатъ на сѣкждѣ.

Четицата на Филипъ Тотя, колкото тя и да е скромна, както по своя съставъ, така и по своите дѣйствия, азъ рѣшихъ да ѝ дамъ мѣсто въ настоящата си книга, понеже на отдѣлно тя неможе да бжде издадена. Както ще видѣтъ читателите, тя съ нищо херойско не се е отличила, т. е. не сж паднали отъ нейното нападение значително число читаци. За насъ това не е до толкова важно, защото ние обрѣщаме по-голѣмо внимание на цѣльта и слѣдствията. Тотювата четица такава и онакава, но тя стрѣсна най-чувствително босфорските аги, тя обхрна вниманието на цивилизованата Европа върху бжлгарите, най-послѣ тя даде право за гражданство на новата дума комита, дума, която бѣше начало на турското пропадание. Филипъ Тотю, хвжр-
коватиятъ тоя гжуринъ! Какъвъ страхъ зададе той

на азиатическата Турция, колко много подигна той морално патриотическото чувство на българският народ! Той изпразни своята буйлия пушка при Върбовка и после два месеца време, си кривеше вече калпакът изъ ромжнските волни крачки, като че да не бѣше ставало нищо. Азъ вѣрвамъ, че и той самъ да не подозрѣваше като каква нова епоха създаде, като каква рана отвори на босфорскиятъ трупъ. Когато той допиваше спокойно и юнашки своята чаша, турското правителство, заедно съ своите горделиви бабанти, сжнуваше, бжлуваше и си въображаваше, че хвжрковатиятъ пакъ са явилъ, на Дунавътъ или на Балканътъ, заедно съ дружината си. Видяли го, когато ѣдятъ печено ягне подъ зелено дърво, изжрмели отгорѣ му нѣколко пакти, а той пие червено вино съ голѣмъ котелъ, който подигалъ съ едната си ржка и нищо не искалъ да знае. Най-послѣ, както си стоалъ, подхвжркналъ отъ земята, достигналъ до върхътъ на високото дърво, отжсналъ едно клонче, и пакъ се спусналъ на мѣстото си! . . . — «Казвать, че той ималъ крилца, като на малко орленце», говоряха други и опжваха своите чибуци ожесточено.

Отъ другаритѣ на Филипъ-Тотя, сжучастници въ неговата четица отъ 1867 година, едва ли има нѣкой да е доживѣлъ до наше време. Азъ не вѣрвамъ. Не говоря за свищовските сжучастници, които си останаха въ градътъ, или излѣзоха до манастирътъ. По тая уважителна причина, свѣденията за участъта на тая четица сж твжрдѣ скудни. Азъ си възползувахъ най-много отъ записката на покойниятъ и незабравимиятъ бачо Кира Петровичъ, *) който е

*) Бачо Киро Петровичъ, родомъ отъ с. Горните-Турчета е извѣстенъ и на малките дѣтца въ Дунавска България.

билъ съвременникъ на тая четица и запознатъ горѣ-
долу съ нейните дѣйствия. Тая записка той сжста-

Бачо Киро е единъ отъ старите учители и горѣщи дѣйци за
святото дѣло въ нашето отечество. Боже мой, какъвъ човѣкъ
бѣше бачо Киро? Освѣтъ учитель, дѣйць, работникъ по раз-
ни народополезни работи, той бѣше още и поетъ. Той оби-
колилъ цѣла Бѣлгария, Тракия, Ромѣния, ходилъ въ Бѣлградъ,
гдѣто е поискалъ ауденция отъ сѣрбскиятъ примьеръ министръ,
билъ е въ Цариградъ, по много пашовски капии, стоялъ е
нѣколко деиѣ на гости у дѣда Славейкова, когото е почи-
талъ за господъ, ходилъ е нарочно въ Букурещъ да ся срѣщне
съ Любена Каравелова и пр. Сичкото си пѣтешествие той
го е описалъ въ стихове на бѣлгарски и турски язици, и
го е издалъ въ особенни книжки. Това свое пѣтувание, ба-
чо Киро отъ Горни-Турчета го е извѣршилъ апостолски, съ
чибучка въ устата, съ турбичка на рамото и съ намѣтната
абица. Въ тоя народенъ костюмъ е билъ той и въ Букурещъ,
и въ Бѣлградъ и предъ министри и насѣкадѣ. Накитътъ му
са допѣлиае още отъ царулите, отъ охлузениѣтъ калпакъ
и тузлушката костура, съ бѣло чиренче, която той носеше
вѣрзана за бѣлиятъ си поясъ. Въ който градъ изъ Бѣлга-
рия престигнеше бачо Киро, най-наирѣдъ отиваше да си по-
чине въ бѣлгарското читалище, да му види вѣрвежътъ, да
са посприкаже съ младежите, които той обичаше като свои
дѣтца, при сичко, че на гърбътъ си носеше 40-45 години.
Бачо Киро е простъ неученъ човѣчець; училъ са той черковно
четмо въ дѣдо попавата килия. Сичко чуто и видено, като:
пословици, пѣсни, обичаи, приказки, произшества и пр.,
той си ги записваше. Архивата му, или библиотеката му,
стоеше въ турбичката му, обвѣрзана и подраздѣлена на два-
десетъ мѣста.

Бачо Киро обичаше своето отечество бѣлгария, повече
отъ сичко друго.

Бѣлгарина тогасъ ще рѣхнемъ,
Когдъ за свобода малко вѣкъ са прохѣмъ.
Но то ще бѣде тогасъ,
Когато не ще да вида азъ!

вилъ още въ турско време, но като бѣше невъзможно да и' даде гласность въ Бѣлгария, предатъ я

Боже дай ми още да пожия,
За мила свобода вѣжъ да си проля.

Така пѣе бачо Киро. Че неговата пѣсень е била отъ сърце и душа, това той засвидѣтелствува тѣжественно. Въ 1876 година презъ мѣсець Май, бачо Киро издѣхна на турската бѣсилница за свободата на своето мило отечество. Той бѣ докаранъ и затворенъ въ тѣрновскиятъ затворъ, по причина че повдигна знамето за възстание и ся отправи къмъ дръновскиятъ манастиръ, заедно съ дружината си. Сѣдниците, които подписаха смѣртната пресѣда на бачо Киро, разказватъ, че той самъ станалъ причина за да го обѣсятъ. Когато го повикали да му обяватъ, че ще да ся накаже само съ затворъ, бачо Киро са отетхнилъ на страна и захваналъ да декламира слѣдующите стихове на турски языкъ, въ които явно исповѣдалъ, че той е комита :

„Бенъ биръ бачо Киру имъ,
Тюрктенъ коркмасъ комита имъ ;
Шишане и' омузума урдумъ —
Асланданиъ байрякъ калдѣрдѣмъ.
Ватанъ мѣ ичинъ хайдутъ олдумъ,
Дрънова манастирѣнда конакъ булдумъ! . . . “

Т. е., че бачо Киро е човѣкъ комита, отъ турците са ме бои. Шишени турилъ на ramo, байрякъ съ левъ подигналъ ; за отечество станалъ хайдутинъ, въ Дръновскиятъ манастиръ намѣрилъ прибѣжище.

Велѣдствие на това, обѣсиха го въ Тѣрново. Ето каква е формата и конструкцията на бачо Кировата поезия на бѣлгарски :

ЧИТАТЕЛЮ !

На стиховете махил недей нѣмира,
Тѣ сѣ писани отъ бахати Киро;

на дѣдо Цеко войвода въ Бѣлградъ, гдѣто той пж-тува презъ 1873 год., ако помня добре. Записката са намѣрила, слѣдъ смъртта на дѣда Цека измѣжду книжата му, която ми са предаде отъ г. С. Соколовъ. Въ тая сжщата записка има нѣщо и за дѣдо капитанъ Николовото вжстание, на което бачо Киро отъ Горните-Турчета, така сжщо е билъ сжвременникъ до нѣкждѣ сп.

Незная до колко сжмъ можаль да запазя правилото на сухата обективность, въ тоя си трудъ.

До 1847 е писалъ селски телце,
За туй му толкось иди отъ рѣце.

Той са толкось догажда,
Таквиъ стихове да паржда;

Ако ти е кола — уети ги
Ако не пакъ — - остаци ги.

Менъ ми е братко такъсь адета,
Бѣла книга катъ вржъхъ — лѣта —

Сѣ искаль да а нашера,
Съ каквото кеуе намѣра.

До туй кеуе стига,

Видишь, ус иѣма кеуе книга.

Азъ остакамъ всегданенъ твоѣ доброжелатель.

Бачо ти Киро Петрокичъ, азъ село Горин-Турчета.

Писалъ на Лазарската сжбота 1873 година.“

Тие нѣколко редовце, азъ написахъ за покойниятъ бачо Кира почти не сжзнателно, понеже не влизать въ предмѣтътъ ми. Когато азъ разгърнахъ неговите рѣкописи, когато видѣхъ неговите оксии и черковни знакове, представи са напредъ ми бачо Киро, цѣль-цѣлничекъ, съ чибучката и съ торбата на рамо, какъ ходи между народътъ да проновѣдва словото божие на свободата. Вѣрвамъ, че читателите ще да ме простять за гдѣто си позволихъ да ги запозная съ бача *Кира изъ Горин-Турчета*. Азъ пжрвъ пжтъ пиша за него.

Право да си кажа, азъ са не пазихъ твърде, отъ да не исказвамъ симпатии и антипатии въ нѣкои сѣбитии и обстоятелства. Напротивъ, драго ще да ми бѣде даже, ако сжмъ можалъ да ся сжобразя съ духътъ на времето, въ което пиша. Ако за бѣдженіята историкъ сж важни фактите и датите отъ Х. Д. чета, то не помалко му е нужно да знае и това обстоятелство, като какъ са глѣдали сжвременниците на тая чета, шестнадесетъ години слѣдъ нейното преминувание.

Пловдивъ, 20 Септемврий 1884 г.

Тукъ сжмъ длъженъ да ви кажа и това, че по онова време, епохата на най-отчаянната самоувърненостъ, на дебѣлото заблуждение, на самохвалство и на

най-високата точка на разпалениятъ патриотизмъ — фантазията хвъркаше твърде на високо. Само отъ голиятъ разказъ на единъ забѣгналъ българи́нъ въ Ромъния, сѣдбата на Босфорътъ можеше да ся рѣши въ къшето на нѣкоя ромънска крѣчма.

— Какво правятъ турците бе младо момче! питаше горделиво и съ важность на челото нѣкой забравенъ войвода, като, че да бѣше са разговарялъ съ султанътъ, колѣно до колѣно, предъ нѣколко дня.

— Какво ще да правятъ : пиятъ на пропала мастиката, крадатъ и отъ хазната на султанътъ, каратъ ся единъ други, аскератъ имъ ходи да проси голъ и босъ, други хвърлятъ пушките и бѣгатъ по селата си, деня-нощно са разговарятъ за военните сили на Сърбия и Ромъния, съ една рѣчь, кой дава, кой зима — не е познато, отговаря новопристигналиятъ и испуща болѣзненна вждишка, за да покаже ужъ, че истината говори, за да подкрѣпи до колкото е възможно понятията и идеалътъ на своите въ Ромъния братия.

— А какво мислятъ да правятъ нашите българи? пита вторий пѣтъ войводата и сучи своятъ ястаклия мустакъ още по-горделиво.

— Тие сж са убѣдили вече, че дните на турското царство са свѣршватъ, че не имъ остава друга никаква надѣжда, освѣнъ да грабнѣтъ пушката и да вжрватъ въ Балканътъ, отговаря новиятъ емигрантинъ, като че въ пазвата му да лѣжатъ довѣрителните подписи на цѣлиятъ български народъ. — Очите на народътъ сж обжрнати къмъ Сърбия и Ромъния, отъ тамъ той чяка своите бѣдѣщи спасители. Достаточнo е да са яви нѣкой Панайотъ или Желю войвода, и сѣчки ще да минатъ подъ неговиятъ байракъ. Сѣко по-нататашно измайване е безполезно.

— Да живѣятъ войводите и българскиятъ народъ! Смъртъ на поганците, извиква войводата и криви своятъ калпакъ още по-страшно. — На пролѣтъ, ако е рѣкалъ Господъ, на Стара-Планина ще да чуемъ кукувицата.

И чапите захващатъ да са дръжкатъ необикновено, пѣсните гхрмятъ, юмруците са слагатъ по массата, сѣдбата на султанътъ са рѣшава, като $2 \times 2 = 4$. Притурете още при това патриотическо одушевление на дружината, нѣкои истаркани и фабрикосани новини, че храбрите черногорци поробили цѣла турска ордия, че албанците заклали яненскиятъ паша, че критяните запалили турската флота, че Генералъ Игнатиевъ ще да напуца Цариградъ, защото православна Россия неможе да тхрши вече да са поражава крастѣтъ; че и Америка, която досега стояла мирна, възмутила са най-послѣ противъ христовите дупмани, че казаците на Саджкъ паша вирнали глава — и вие ще да имате приблизително понятие за чувствата и патриотическите стрѣмления на нашите юнаци по онова време.

Та и така трѣбаше да бѣде. Въ епохата на възражданията, народите, или по-добре само една чиятъ отъ тѣхъ, а именно ония, които сж лишаватъ отъ студениятъ и дипломатическиятъ разсѣдакъ, т. е. горѣщите идеалисти така леко рѣшаватъ и най-трудните въпроси. За тѣхъ — и морето е даже до колѣни, и азъ са осмѣлявамъ да кажа, че хора отъ подобенъ темпераментъ, или както щете ги наричайте, въ сѣко време и въ сѣки народъ сж принесли поголѣма полза на челоувѣчеството, отколкото пепливите и благоразумните разсѣдници. Който иска да прави свадба, той немисли за гайди и тѣпани, говори нашата народна пословица.

Какво би станало съ българскиятъ народъ на примѣръ, ако да не бѣха подобни „луди глави“,

Тотювци и Хаджи Димитровци, които посѣгнаха да хванатъ змията, предъ която сѣки падаше колѣно-преклонно? — Азъ държа паролъ, че ако българскиятъ народъ послушаше Христа Георгева, Михайловски и други, които си кривяха устата да говорятъ, че съ благоразумие, съ просвѣщение и съ надѣжда на Султана и на Наполеона, ще да прокопса той, то и до днешенъ день, на Черната Джамия щеше да вика стамболски ходжа, а на пловдивското небетъ-тепе — да са развѣва полумѣсецътъ. Азъ отъ своя страна съмъ готовъ да отложя шапка на сѣка минута предъ лицето на идеалистите или на „лудите глави“, споредъ както са виражаватъ нашите благочестиви богаташи, предъ оние, които най-напредъ издигнатъ мъжественъ гласъ и тѣржественно обяватъ протестъ противъ тоя или она редъ на работите, противъ това или онова закорѣняло убѣждение. Но биле тие петъ или десетъ души — сѣ едно. Онова, което тие искатъ и желаятъ днесъ, ще стане обща нужда и належаща потребница, постѣ нѣколко години на цѣлата оная тѣлна, която е ронтала отъ най-напрѣдъ глупаво, която е замирала съ камаци пхрвите свои десетина души доброжелатели и истински приятели. Освѣнъ това, ние уважаваме много повече ония люди, които са хвърлятъ отведнажъ въ пълната неизвѣстность, безъ планови и безъ никакви надѣжди за успѣхъ, отколкото студентите, но страховливи дѣятели. Лудовикъ XIV е земалъ участие въ обсадата на нѣкой градъ, само тогава, когато е чувалъ мнѣнието и на най-последниятъ унтеръ-офицеръ. Тогава той е диктувалъ капитулации, приемалъ депутации съ ключовете на градътъ и пр.; а продадените му историци гърмели съ мазни фрази за неговите военни способности. Но свѣтътъ отдавна ся е убѣдилъ, че Лудовикъ не е билъ друго нищо освѣнъ смѣшна карикатура и глупъ паразитъ. Въ днеш-

но време, къмъ гласътъ на неразсжждащата тжлна са присъединяватъ само желающите да тиранствуватъ, само мрачните реакционери и отъ чясти богопомазанниците. На тие послѣдните, отъ когато великата френска революция имъ доказа, че тие нѣматъ върху златната си корона нищо божественно и богопомазанно, то тѣхна милость потърсиха поддржка изъ мѣжду слѣноподчинените и невѣжественни свои стада, нарѣчени вѣрни подданници отъ новата господарственна наука.

Искате ли доказателство за подкрѣпление на горѣказанното? — Тие сж безбройни. И самиятъ нашъ спасителъ, и тоя отецъ на поробените и полубитите люди, биде замѣренъ съ камаци въ своето време, биде предмѣтъ на позорно оскрѣбление и унижение, както отъ страна на силните мира сего, така и отъ страната на ония голаци, които обичатъ да викатъ урра и когато ги шибатъ по напуканите пети. Колко още борци на истинната и на правдата, колко честни и благородни труженци не сж издѣхнали на бѣсилницата и върху ешафотътъ, заплоти и прокжлнани отъ глупавите свои сжвременници, че разсжрили ужъ съ своите дѣйствия божеството, нарушили кефътъ на богопомазаниятъ, или пакъ са осжмнили въ божественната санкция на своятъ духовенъ началникъ. Когато славниятъ Галибарди потѣгли за Неаполъ съ своите храбри волентири, благоразумните бухали и сички ония, на които бѣше широко около яката, казаха че тоя човѣкъ трѣба да бжде лудъ, че небето нѣма да са стжрни отъ да го ненакаже за джрската му постжика. Руските списатели: Пушкинъ, Лермонтовъ и пр., които си издигнаха гласътъ противъ тиранията и крѣпостното робство, дордѣто бѣха живи по стжнките имъ вървѣха по стотина шпиони, за да ги глѣдатъ какво ще правятъ; а като умрѣха, смжртните

имъ останки са погрѣбаха нощно време, като че да бѣха разбойници. Днесъ обаче, сѣки знае, че предъ паметъта на Галибарди колѣнничятъ милиони сжщества, че Пушкинъ и Лермонтовъ сж втори богове за сжвременниците имъ съотечественици, а ония които ги преслѣдваха и които сж погрѣбени съ изгжряванието на хиляди топове, останали си рѣдкостъ само на земната мухоль. Сжщото това става и съ нашите борци: Хаджията, Караджата, Левски, Ботевъ и пр.

— Тие сж чапкжни, вагабонти, нехранимайковци и пр., викаха подиря имъ богатите гюбрета и ги кжлняха съ двѣте си ржцѣ, заедно съ патерицата на дѣда владика. — Тие ни зачерниха доброто име, предъ Росия и Наполеона. Тие ни компрометираха предъ свѣтътъ, не му бѣше сега времето, трѣбаше да почакаме и други такива бошъ-лафъ приказки, които сж хранили гладните цѣли хиляди години.

Я ми кажете вие мене, кой излѣзе вагабонтинъ и нехранимайко, кой зачерни името на бжлгарскиятъ народъ? — Хаджи Димитръ ли, или шкембестите благоразумци и бератлиите владици и чорбаджии? Днесъ Хаджията е светецъ мѣжду народътъ, а за неговите клѣветници и кокоша жалба нѣма да стане даже, когато оставатъ нашата грѣшна планета. И така да живѣятъ ония, които са бунтуватъ противъ тиранинътъ, които тжрсатъ редъ и правда, които не сж задоволни отъ Господътъ на чорбаджии! А да пукнатъ оние, които казватъ: „почакайте, не е още време, сичко не може отъ единъ пхтъ, свободата трѣба да се дава съ кантаръ (като че е утрова) и пр. пр.

За да са рискуватъ Тотю и Панайотъ да минатъ въ Бжлгария съ по тридесать души момчета, най-много е способствувало още и възстанието на Критяните, което още повече бѣше наелектризирило

нашите жадни за бой момчета. Съществувало е още и това обстоятелство, че нашите момчета въ Ромжния, които бѣха отишли тамъ, не за прехрана, а за свободна атмосфера, твърдѣ на скоро имъ дотѣгнало да пиятъ вода отъ мѣтната букурешка Джамбъвица. Ако тие не можаха да живѣятъ подъ острилото на турскиятъ ятаганъ, то толкова повече нехрипимо бѣше за тѣхъ влашката деморализирана свобода. Разбира се, че мнозина слабохарактерни са увлѣкоха отъ червените фустани и закачиха сѣдбините на своето отечество на раскошното Чешмеджиево, но хората, на които сѣмъ са завзелъ да описвамъ дѣлата, останаха вѣрни на убѣжденията си и на своите чововѣчески обязанности. Разказите на старите войводи, които са четяха като лекции на сѣко общо мѣсто изъ Ромжния, за прѣлестите на Стара-Планина, за нейните студени извори, за буквата сѣнка, за кривото хоро на върхъ планината, съ ножове въ ржцѣ — не можаха да не трогнатъ идеалните настроения на непрактичните ни братия.

Тотю войвода имаше споразумение и въ България, а именно съ Свищовъ. Нѣколко буйни младежи отъ тоя градъ, които така сѣщо биле обладани отъ патриотическата искра, по-схбрали са нѣколко вечера на опредѣлени мѣста, рѣшавали и планирали и дошли най-послѣ до такова заключение, че сѣ въ сѣстояние да хвърлятъ ржавицата на цариградското слънце. Тие сѣ имали съ Тотя прями или посредствени сношения, и ето защо той е избралъ да мине Дунавътъ около Свищовъ. Неговото минувание са е увлѣснило най-много отъ единъ българинъ, изъ Зимничъ, на име Перченлиевъ. Три нощи — отъ 15—18 Май са готвелъ Тотю за минувание, но обстоятелствата не му благоприятствували. За една нощъ той не можалъ да преплува Дунавътъ, по при-

чина на противния вѣтаръ, та за това прекаралъ денъ въ островъ, който е срѣщо градъ. Единъ помакъ, стражаринъ, хваналъ Алеко Георгева, изъ Свищовъ, който отивалъ да посрѣшни четата. Помакъ билъ раненъ и работата са свършила добре. Но когато Тотю стѣпилъ на дѣсния брѣгъ на Дунавъ, когато дошелъ рѣшителния часъ, да са хвърли жребieto, свищовските контета обжркали конците. Само нѣколко отъ тѣхъ са рѣшили да послѣдватъ войводата, а повечето останали при особено миѣние т. е., че не му е сега времето, „трѣба да са почака още“. Страхъ и трепѣтъ е обладалъ младите патриоти. Ония, които рѣшили да послѣдватъ войводата, излѣзли изъ градъ не забѣлжено и трѣгнали да го тѣрсятъ въ околността. Никой не зналъ на вѣрно гдѣ са намира той, ето защо свищовските момчета трѣгнали по разни посоки да тѣрсятъ четата. Едни увѣрявали, че войводата ще да ги чака въ гората нарѣчена Матката, други въ манастирътъ и т. натакъ. Най-послѣ, тие сполучили да са срѣснатъ по срѣдъ нощъ въ мѣстото Мазуля, близо до селото Царювецъ.

III.

Кагато братията ханове изъ Ромъния са срѣснали съ братията народни изъ Свищовъ, то естествено, че радостта е била за неописване. Пхрвите са радвали, че тѣхното трудно дѣло намѣрило обожатели и въ Турция и че отъ пхрвиятъ още градъ имъ дошла помощъ; а вторите благоговѣли съ сжзи на очите предъ байракътъ и цалували калпаците на дружината. Съ една рѣчь, братските чувства са изливали взаимно, турскиятъ ятаганъ билъ забравянъ временно, чувствата тѣржествували надъ здра-

виятъ разумъ. Общите поздравления „да живѣй“, „да пукнатъ душманите ни“, „честито“, „напрѣдъ“ и пр., излизали твърде евтино изъ устата на съкиго. Азъ вѣрвамъ, че ако на това мѣсто, въ тая малка горица Мазула, би присѣствувалъ и най-безбожниятъ фаисчия, то и негова милость би се вжодушевилъ отъ видѣтъ на 30—40 млади момчета, сичките вжехитени и сѣ за една идея събрали, около своятъ мустакатъ войвода, който се подниралъ важно на своята иглена пушка.

Това временно вжодушевление на нашите момчета не закжсняло да тури въ практика своите патриотически настроения. Тамъ на близо, три-четири турчета биволарчета, пасяли своите караманясти биволи. Когато са пукнала пролѣтната зора и околните предмѣти захванали да са виждатъ въ своята естественна голота, то биволарчетата биле сжгледани отъ нашите наостренни хжшове. Сноглѣдали са тие единъ други, стиснали чирените на своите сабли и ножове, скржцнали съ жжби и поискали мнѣнието на войводата, не са ли сжгласява той да са направи начало, т. е. да се причестатъ момчетата съ поганска кржвъ. Разбира са, че Тотю войвода, който отдавна не билъ виждалъ червена кржвчица, мжхналъ съ ржка на подчинените си. Биволарчетата, отъ които двѣте биле турчета, а двѣте — черкесчета, на часътъ биле заклани отъ нашите. Споредъ разказътъ на Г. Катранова, като мотивъ на това безцѣлно убийство е послужило слѣдующето обстоятелство: Тотю войвода билъ испратилъ едно отъ своите момчета до Свищовъ да обади нѣщо на Юрданъ Гергицова. Турчетата хванали младото хжшче и понеже било хубаво, поискали да го унотрѣбятъ по тѣхному. Турчетата биле хванате. Въ това време при дружината дошле свищовските патриоти: Янко

Ванковъ, Панталей Вжливъ и пр., които турчетата познали. По тая причина, явявала са опасностъ, ако оставили тия турчета живи. Когато тие закачали младото хшиче, то го мислили, че е отъ с. Царюво, понеже било преоблечено съ селски дрѣхи. Споредъ разказванието на мнозина очевидци, закланите биле само двѣ черкесчета, а турчета нѣмало.

Послѣ това происшествие, нѣколко души отъ свищовските момчета, които биле излѣзли само да са порадовать на юнаците, здрависали са съ тие послѣдните и опжнали пътятъ за Свищовъ. Четата отворила своето знаме и хванала пътятъ за Балканътъ. Тотю войвода, който не билъ пророкъ да предвижда, че неговите двайсетина души другари, ще да направатъ епоха на балканскиятъ полуостровъ, не са погрижилъ да земе по-предпазливи мѣрки. Той си е каралъ по хайдушки, както едно време, когато турските каймаками неправяха разлика мѣжду християнските и бжлгарските бабапти, т. е. че преди да потѣгли потерята да преслѣдва разбойниците, най-напрѣдъ ще проводятъ заштия, да извѣсти предводителътъ на тие послѣдните, вжзъ коя страна да бѣга.

Дружината влѣзала преспокойно въ с. Лажени, ѣла и пила и пакъ продължила пътятъ си за кжмъ Стара-Планина. Отъ това село нѣкой си бакалинъ на име Ангелъ Петровъ, надсприварилъ своите сжселени въ готовността да спомогне споредъ силите си на народните хора. Той приготвилъ щото можалъ едно друго за ѣденіе на четата, което ѣ предаль така сжщо по начинъ кавалерски. Отъ с. Лажени нашата четица стигнала въ с. Бутово. Спрѣла са тя предъ селескиятъ дюгенъ и единъ гхрлястъ хжшъ извикалъ да дойде кехаята. Тоя послѣдниятъ незагжснялъ да са яви заедно съ единъ чаушинъ. Тукъ дружината са показала за царски хора, а вой-

водата минувалъ за кърсердаринъ или царски бомбаширь. Както е знайно по онова време Турция бѣше въ апогеята на своятъ европеизмъ. Различни авантюристи: Схджкъ пашовци и пр., образували бѣха казашки и улански полкове, съ поляшки шапки, съ калпаци и пр., които обикаляха по бѣлгарските села да са хрантутятъ и да крадатъ гдѣ що имъ са попадне. Слѣдователно да не са вижда чудно на читателите че бутовскиятъ чаушинъ и селените вжобше неможали да направятъ разлика мѣжду царските хора и хшшовете.

Кехаята и чаушинътъ распоредили да имъ са даде конакъ въ три къщи, една до друга. Когато вече тие си отпочинали, викнали при себѣ си чорбаджиите и още единъ пжтъ ги увѣрили, че тие сж царски хора избѣзли да дирятъ разбойници. Войводата въ това време са мжчалъ да представи сжчински бюлюкбашии. Въ селото тие престигнали часѣтъ на три презъ нощта (турски). Послѣ това дали заповѣдъ да имъ донесатъ 5—6 ягнета, които заклали, удрали, сварили въ голѣма харания и натхпкали мѣсото въ хшшовските си улии, като заплатили твжрде богато за всичките сторени разноски.

Сжщата нощъ, тие оставили с. Бутово, безъ да лѣгнатъ да спжтъ и хванали пжтътъ за балканътъ. На заранѣта осжмнали близо около селото Вжрбовка, гдѣто както е извѣстно, несжществува никаква гора за хора, като Тотювата дружина Трѣбва да се забѣлжжи и това, че Тотю е гледалъ сжвсѣмъ хладнокржвно и немарливо на своята миссия, както казахъ вече по-горѣ. Отъ него зависяло да избѣгне осжмването при с. Вжрбовка, можалъ е тойда стигне по-скоро полите на Балканътъ, но незелъ съ време нужните мѣрки.

Сега, той билъ принуденъ да потжрси защита

въ мѣстните ракиталжци, дордето са мржкни. Щомъ започнало да са разсѣмва дружината навлѣзла въ горичката наречена Пустия. И въ това опасно мѣсто, нашите приятели небиле строго предпазливи. Надвечерь единъ отъ дружината, на когото гърлото са вижда работата, че било прегорѣло за вода, слѣзалъ на ближната рѣка да са напие и да си напжлни матарата. День пролѣтень, день работень, полето било пжлно съ хора, и бжлгари и турци. Единъ отъ тие послѣдните, сжзрѣлъ нашиятъ ожеднялъ хжшъ. Неговото предпазливо обржцание на долу-на горѣ, неговите странни дрѣхи и най-послѣ оржжието му и завржцанието му въ помѣнатата горица, накарало турчинътъ да си прехаче попуканата устна. Като стрѣла са затекалъ той въ селото Вжрбовка съ исплевень языкъ, да сжбощи за своето важно откритие. Самото вжнкашино положение, т. е., потѣтъ на челото му и разсуканийтъ му шалъ, по крайщата на който имало за една пещъ тжрни и будили, разбудило агите.

— Ставайте комшуларъ! Гората е пжлна съ московци и кара гауръ черногорци! казалъ той и са заклѣлъ нѣколко пжти, за увѣрение, въ името на пророкътъ. — Азъ да ги кажа три хиляди, а вие кажете десеть — пакъ нѣма да сжжркате, прибавилъ той.

Сѣки знае какъ мжжки пипатъ въ подобни случаи нашите петстотинъ годишни господари. Кажете ми вие, въ кое село, презъ послѣдната война, дочакаха тие съ сжжрнате ржцѣ, не нѣколко души хайдути, не комитите, не сжрбите, а грамадното число на побѣдоносните руски войски? Ако не друго,

поне два пицова ще да изгърматъ тие сръщо неприятельтъ, поне двадесять крачки ща да са отстъпять съ колата си отъ плетищата на селото, на тогава ще да са предадатъ, да са не каже, че мирно преклонили глава, че отъ единъ пхтъ станали позорни раи. Тая благородна чхрта на нашите побратиме турци, трѣба да имъ я не отказваме отъ завистъ, че не я претѣжаваме ние самите. Не говора за нѣкои схвѣсмъ микроскопически случайности, за позорните предавания на нѣколко безсхвѣстни паши, които нищо общо неможатъ да иматъ съ простиятъ народъ.

Сххцото това са случило и съ нашите ужъ 30 — 40 души московци, които нищо неподозрѣвали въ гората Пустия Разбира са, че отъ най-напрѣдъ нѣжните кадхия изрѣвали по едно аманъ и вай, нѣколко души поискали да земжтъ отбранително положение, като си запазятъ само селото, безъ да са мрхднатъ по-надалечъ отъ неговата ограда; втори предложили да почыкатъ малко, дорде разбиратъ каква е работата; трети исказали желание, да са извѣсти въ Тхрново, но най-послѣ бабайтликжтъ зель вхрхъ надъ дипломацията.

— Който е чистъ мусулманинъ, който обича своятъ пророкъ и падишахъ, който е роденъ и желае да умрѣ пакъ мусулманинъ, то нека вхрви подиря ми! извикалъ нѣкой си ага, на име Кюнекъ Мехмедаа, и ласкавото остроило на ножьтъ му са лхснало по вхздухътъ.

Слхнцието бѣлѣжило икендия отъ старо-планинските вхрхове, когато една турска чета, схстояща повечето отъ 100—150 души, оставила селого и зела посока кхмъ познатата на читателите горичка Пустия. Тхнки гласове на ханжмките, които си подавали само главите отъ плетищата, служили като

трънцета на храбрите отомански защитници. Ако на тяхно място бѣха наши българи, то едва ли слѣдъ три-четери дѣня можеха да са събиратъ двадесѣтъ души на едно мѣсто; а особено ако са случаше работенъ дѣнь, ако кравата не е била напоена и сурата свиня нахранена. Турската чета са състояла отъ пешаци и конница. Надъ бѣлите и зелени чалми са виялъ червенъ байрякъ. Когато изминали селото си, то конницата са отдѣлила отъ пѣхотата и посочила къмъ друга точка.

Нашите приятели нѣмали още никакво извѣстие отъ това неприятелско приготвление. Още повече: тие сѣли до единъ въ горичката, заедно съ войводата и стражата, ако е имало такава . . . Това сгоднo обстоятелство благоприятствувало на неприятелите, които успѣли да заобиколятъ юнаците отъ четири страни. Когато неприятелите започнали да правятъ команда за нападение, тогава чакъ са събужда четата. На нѣколко души отъ момчетата турците биле зели вече и пушките. Захваща са боятъ и отъ двѣте страни. Мнозина отъ момчетата на четата, градинари, абаджии, кундуражии и терзии, които не били похватали пушка въ ржката си, само по себѣ си са разбира, че отъ най-напрѣдъ биле смутени и уплашени, когато видѣли че са лжснали турските ятагани и отчаянната тѣхна команда: „Урунь“! „Тутунъ“! Тотю войвода обаче и нѣкои отъ по-опитните му момчета показали и на другите, що трѣба да правятъ. Тотю истеглили своята коспартa и слѣдъ като испразнили пушката си, впуснали са яростно върху нападателите.

Захванала са отчаянна борба. Мирната до него време малка горячка Пустия, на която тишината са нарушавала само отъ пѣннието на горските птици, преобжрнала са на касапница. Битката била

гарди сръбско гарди. Отъ една страна гардари били, отъ друга явански итагани, а въ момчата, мнозина са борили като пехленани, стиснали са се гущите, аз носите, драги се мислели и др. Иванъ-сецътъ на четницата Иванъ Шиньковиятъ билъ зазначенъ на мѣстото. Споредъ разказването на сръбските турци, които му отрязали главата, той билъ човѣкъ твърде юначенъ. Турците го нахлѣпали, защото още спѣлъ; трима души отъ тяхъ го натиснали като го хванали въ самото време, единъ за рацѣта, а други на криката. Иванъ скочилъ на крака и като видѣлъ, че не може да се брани, дупкалъ да бѣга, а тримата турци повиснали по него, като братуни. Другарите ний-послѣ на тие мостѣйните дохтасали на помощъ, и Иванъ са повалилъ на земята отъ ударите на ножовете ний, които му спускали мозъкътъ.

Разбира се, че въ такъ неравна и ненадѣйна битва неясно ще бѣде да се говори, че е имало какъ-то-рѣдъ и команда. Нашите момчета бѣле расирасните като яребици изъ гората, разбъркани изъ мѣжду турците. Едната частъ на чело съ войводата напѣгнала да си пробие пъкъ срѣдъ потерята. Подъ Тотювиятъ ножъ падналъ убитъ нѣкой си бабантинъ Кара-Бекиръ и единъ черкезинъ, който валилъ съ конятъ си върху му и посѣгалъ да го удари съ саблята си. По тоя начинъ Тотю можалъ да си пробие пъкъ и отстъпилъ изъ гората съ 12 души момчета. А останалата дружина, както казахъ са распиляла, кой на какѣто види. Само единадесѣтъ души можали да са събиратъ отпослѣ на едно мѣсто и тръгнали на отдѣлно.

Въ мѣстото Пустия, освѣнъ Ивана внаменосецътъ, турците успѣли да хванатъ още нѣкого си Цоня отъ Стара-Загора, когото оставили живъ. И така сѣщияските загуби, и отъ двѣте страни било

равни, т. е., че на мѣстото Пустия, освѣнѣ турчинътъ и черкезинътъ, а отъ наша страна Иванъ байряктарътъ и Цоню, друга жертва не е паднала. *) Тая битка е станала на 19-й Майй, въ сѣббота, послѣ пладнѣ, както казахъ. Българските историци добре трѣба да забѣлжватъ тоя знаменитъ день, день въ който за прѣвъ пѣтъ са сражаватъ българи съ турци, по начинъ самостоятеленъ, съ патриотически цѣли. Тукъ тая горница Пустия, роди думата комита. Забѣлжително е още и това, че когато са е подкачило нападението, пѣрвата пушка е изгърмяна отъ страна на нашите момчета, а послѣ сѣм захванали вече турците.

Предъ засѣданіе на слѣхцето, турската чета оставила гората Пустия, ни побѣдителка, ни побѣдена. Главата на Ивана Шипкалията била натѣжната на колъ и носена предъ четата, а Цоня Зааралията карали живъ, съ наопаки свѣрзани рѣцѣ. Вечерята стигнали тие въ турското село Павликени. Страшна олелия са подигнала между турците. Каджните оставили недодоени своите крави, плѣснали съ рѣцѣ и писнали да плачатъ. Ни мира, ни сѣня имало за тѣхъ, отъ това обстоятелство, че московецътъ, за когото тие си въображавали, че са намира по-далечъ отъ тѣхниятъ хаджилѣкъ, намѣрили го въ близката Пустия, на прагътъ имъ, една педа мѣсто отъ неприкосновенниятъ харемликъ.

*) Въ своята брошура „Masca Jos“, екзалтирваниятъ Татя Саввичъ ни расправя тѣхрдѣ невѣроятни нѣща за битката на Тотъ при с. Върбовка. Той казва, че паднали около 36 души турци, а другите са разпѣснали испонлашени, като викали ала хъ-ала хъ и пр. Него време така трѣбаше да са пише и азъ ни най малко не обвинявамъ Татя Саввича. Неговата цѣль е била, не да искара истината на бѣлѣ свѣтъ, но да погадаличка малко тогавашните млади хѣшовчета.

На баба Кира Петровичъ разказвали относѣ нѣкои си всемирни пѣтешественници бебровци, които задржнали нея нощъ въ Павлиkenето, че агите и тѣхните горделиви ханжми не затворили очи. Сичките здрави мжжие са натжнали съ желѣзо, обикаляли цѣлата нощ по край селото, а бѣлобрадите мусулмани засѣдавали въ помѣщенieto на джамията. Каджните и дѣчюрлигата са схбрали въ нѣколко кѣщи, и не млжнали дордѣто са пукне зората. Нашите бебровчени осжмнали така схщо благополучно, безъ да са побутни единъ косжмъ отъ главите имъ. На сѣки часъ стражата дохождала та ги заобикаляла, повечето отъ друга точка зрѣние и слѣдъ като ги насжрдчавала съ по едно: „небойте са чорбаджиларъ“, заминувала си. Та и друго-яче, не би било възможно. Съ бебровчене не бива шега! Който не е ходилъ въ Беброво, славниятъ тоя центръ на знаменитиятъ Тозлукъ, който не са е срѣщалъ поне въ странство съ много-глаголившите тие мжжие, той не е въ схстояние да си схстави никакво понятие за тѣхъ. Като е думата за бебровчени, то нека ми бжде позволено на двѣ минути, да пскажа нѣколко благи думи за тѣхна милость, които сх играли твждѣ важна роль и въ нашето възраждане, защото както отъ Елена така и отъ Беброва, сх излѣзли най-много учители.

Повечето бебровчени сх лешперъ хора и кжджи (които ходѣтъ по вжнъ). Ако катжрите на станимакалийските лангери пиятъ вода въ расстояние на единъ мѣсець и отъ Дунавътъ, и отъ Янтра, Осмж, Росица, Черниятъ Ломъ, Луда Камчия и пр. и пр., то и нашите бебровчени не оставатъ по-долу. Добруджа, Дели-Орманъ, Тозлукътъ, Герлово, Карнобатско поле, Дервишъ Иванъ-Балканъ, Хакисилжкътъ и пр., сх часть отъ тѣхната епархия. Ако станимакалийите пжтуватъ само по бжлгарските села, по голѣмите пжтища, гдѣто има

беклеми (варди), ханища и други удобства за съобщения и безопасност, то бебровчени въ тоя случай стоятъ по-горѣ, на тѣхъ пренадѣжи палмата на пѣрвенството, въ отношение на рискуването. Мѣстото нарѣчено Балканската-яка, гдѣто тече Лудата Камчия, къмъ Чалжикавакъ боаза, Карнобатска казаа, е населено съ такива свирѣщи амуджи (така са наричатъ тамонните турци; нѣкой ги казватъ още слѣпните), които не сж преклонили глава, ни предъ едновременните войводи—спахии, ни предъ всеилните мѣстни султани (вжрбишки, сигменски, куркадженски, пѣнджлийски и пр.), ни предъ стамболскиятъ низамъ, ни пакъ предъ румелийското правителство. Въ тѣхните горски колиби не само, че не е стѣпналъ кракътъ на нѣкой пѣтешественникъ съ диплома, но едва ли е можалъ да ги нагази и конанското запитие отъ страхъ да не би да стане жертва на тѣхните дебѣли шишенета.

Но за бебровските алжигъ-веринчии, сухиятъ тоя океанъ е билъ до колѣни. Не само, че тие сж можали да продаватъ безприпятственно по тие мѣста своята суха пѣстармица, сапуницътъ и оцетътъ; но сж биле и приемани даже съ извѣстно гостолюбие. Щомъ практичниятъ бебровченинъ са подаде въ селото, ето че дѣцата са сбрали около му да го дърпатъ за потурите, а той плува изъ по мѣжду имъ. Невлѣзалъ още въ селото и вика, колкото му е силата: „Хж оцетъ хж! Хубавъ и кескинъ: котките кихатъ, отъ гдѣто премина и пр.“. А пакъ рибицата, която той купилъ на орѣховскиятъ пазаръ и която заприличела на замрзнали трѣски, никакъ не му пречи да са провикни, че „жива мърдала изъ чувалите му.“

Спѣчки тие смѣшни окачествувания, превличатъ по плетинцата и забулените кадѣни, които започватъ

да са разговарятъ съ нашия бѣбровченинъ, който е за тѣхъ единственното странно лице, дошло по-издалечъ. Съ единъ конь стокица, която изцѣло чини не повече отъ стотина—двѣста гроша, практическия човѣкъ обикаля цѣла источна България и четири мѣсеца неможе да свърши испродаването ѝ. Въщи хора разказватъ, че буренцата съ оцетътъ биле распредѣлени изъ вътрѣ, като машина. По нѣколко чепи има на едно буренце, отъ които текатъ различни сортове отъ оцетътъ, т. е., единъ сжщенски, други по-долень, а трети само червена вода. Споредъ лицето и стоката са продава. Ако купувачътъ е нѣкой зѣбестъ ага, то разбира са, че пярвиятъ чепъ ще да са пусни, защото въ противень случай, ще играе святи Никола; а ако е нѣкой стара баба или ковачътъ циганинъ, то отъ другите сортове. Така сжщо са продава и другата стока. На коньтъ виси кожанъ тѣгарчукъ, въ който са намирать нѣколко малки кантарчета, топусчетата на които едва ли достигать величината на една обикновенна ябална. Значението на тие кантарчета е таково, щото тие могатъ да направятъ $\frac{1}{2}$ ока сапунъ — $\frac{1}{4}$ драма и т. н.

Когато бѣбровскиятъ търговецъ, както ги наричатъ обикновенно турците, кундиса на общата одаа, стовари своите бурета и чувалчета и си вържи коньтъ, то селските аги, на които той знае имената, не закъсняватъ да дойдатъ при него, първо да могатъ да си пазарятъ нѣщо по евтино; второ — да го подразнятъ съ неговото християнство, а особено, че младите булки ходили да си откуповатъ грѣхове-те при попове-те (исповѣданието): да го пораспитатъ нѣщо за ходътъ на общата политика и пр. На сички тие въпроси, тие ще да намиратъ удовлетво-
отговоръ, много по-прякъ, отъ колкото
скиятъ отдѣлъ ѝ и да е вѣстникъ.

— Да не би да носешъ въ бурятата си ракия или да си ѣлъ свиня, питатъ най-напрѣдъ агите и са заканватъ на гостѣтъ си. — Кожата ти удираме въ такъвъ случай, прибавятъ тие.

— Да ма простите аларъ; макаръ и да нося калпакъ на главата си, но почитамъ мусулманството не по-малко отъ васъ, отговара той, а послѣ са захваща вече разискванието на политиката.

— Скоро трѣба да са стягаме за мухарабе, казва той важно и испуща една вжздишка, за да привлече по-големо внимание отъ страна на простодушните турци, които го зепатъ въ устата.

— Дай боже! Съ кого ще имаме бой бе Иване? питатъ любяпитните.

Слушайте сега бевровска дипломация.

— Извѣстно ви е аларъ, че на нашиятъ патишахъ — баща, който е единственниятъ въ свѣтътъ съ титла патишахъ, а другите сж само кралийове, за да засвидѣтелствува своето могущество, наредилъ е щото сѣка година, поменатите седемъ кралийове, да му испращатъ за харема по едно момиче, освѣнъ другите подарки, говори Иванъ, като че чете по книга. — Нещете ли, че тая година единъ отъ тие кралие, а именно ингилишкиятъ, отказалъ тая година да прати свое момиче.

— Бре! че какъ е посмѣялъ пезевенгинтъ? извикватъ въ единъ гласъ сичките присѣтствующи, съ национална гордостъ.

— Ето въ що са сжстои работата, подкача Иванъ. — Намѣсто друго какво и да е момиче, патишахтъ ни баща е поискалъ самата ингилишка царица за харемтъ си, а тя са противи. „Или кралицата, или петнадесетъ гемни съ чисто злато“, казалъ патишахтъ и обжрналъ топовете.

Иванъ пусни мухата, па замълчи вече и остава време да разсѣждатъ агите за могуществото на султанътъ на тоя или она свѣтъ.

— Има и друга новина, подкача той. — Слушали сте вие за голѣмиятъ топъ, който са намира въ Чанакъ-Кале и който е останалъ х-е-е, отъ джинъ-евисъ (т. е. отъ времето на генуесците). Една заранъ, въ петъкъ, караулътъ сжгѣдалъ, че помѣнатиѣтъ топъ плаче бангъръ — бангъръ, като дѣте. Извѣстилъ той за това страшно чудо на коласъ, а тоя послѣдниятъ го изгонилъ, че говорѣлъ ужъ глупости. Отива при ходжата, и той направя сжщото, а топътъ плачели — плаче. Най-послѣ работата станала явна — потреперала отъ страхъ цѣлата казарма. Три денѣ и три нощи правили молба и ходжата непреставалъ да вика на джамията, а сжлзите на топътъ не арнисватъ. Испратили хаберъ до въ Стамболъ и по други мѣста, сжбрали са множество улими, наши и дервини, а топътъ слѣдва да пролива сжлзи. Започнали да го питатъ, що му е зорѣтъ. — „Да не са е разсърдилъ аллахътъ и неговиятъ пророкъ, за гдѣто мусулманите започнаха да пиятъ ракия и да не държатъ рамазанътъ?“ питали едни. — „Да не сме прегрѣшили, за гдѣто облѣкохме панталони и дадохме на сжрбите калетата? питатъ втори, а сжлзите ставатъ още по-изобилни, никакъвъ отговоръ нѣма. Най-послѣ претигнала една жена вдовица, родомъ изъ Измиръ, която била ходила девѣтъ пѣти на Хаджилжкъ и която била праведна мусулманка.

— „Да не искашъ да правишъ бой съ московците“, попитала тая праведна жена. Отъ единъ пѣтъ сжлзите на топътъ сѣкнали и той самъ по-трѣгналъ къмъ сѣверна страна, т. е., на кѣдѣто живѣй Московецътъ. И така, вие виждате, че съ двама крайлове, има да са бие султанътъ, потвърждава отъ

себѣ си умниятъ бевровченинъ; а агите
лицето му, ако не свой приятель на цѣло
добъръ гяурджикъ, когото сж длѣжни да за

Ето защо на редко има гробъ отъ бевров
ето защо тие сж пѣтували безопасно и въ
равите мѣста на турската империя. Най-он
куренти на бевровчени сж биле вкрбинки
и джумалийските базиргени, които така сж
мирни по турскиятъ свѣтъ; а освѣнъ това
по-добре турскиятъ языкъ, па въ лѣжите н
по-долу.

Бевровчени сж са мѣсили още и въ по
работи, които по своето естество, нищо общо
ха съ тѣхните оцетени бурета. Така напримѣр
бите на еленскитъ мюдюринъ и на тѣрнов
кадия, много ихти сж са рѣшавали подъ вѣ
що са на краятъ на славното нѣкога Бев
Когато дохождатъ новъ кадия, то бевровчени
ли отъ любовнитство да са научатъ като колко
струва неговата бѣла чалма. Казахъ, морето за
хора е до колѣно. Испращатъ двама души свои
отечественници, които са явяватъ предъ новиятъ
дия, ужъ че иматъ нѣкоя давня поимѣжду си,
въ сжщность само да имъ са представи възможно
да оцѣвятъ чалмата му. Кадията, който ни най-ма
ко подозрѣва въ що са сжстои работата, започва д
излага своето учение, а двамата депутате глѣтатъ д
глѣтатъ сѣка негова дума.

Послѣ два деня вече, въ цѣло Беврово знаятъ
съ какъвъ човѣкъ ще да иматъ работа. По тоя на
чинъ е можало да проживѣтъ Беврово въ турско вре-

*) Отъ това правило се исклучава годината 1877 г.
железницата на мѣстата бевровчени на Демир-Баня, въ
са вращава отъ жѣлѣза.

ме, заобиколено отъ всѣкъдѣ съ турски села. Който иска да изучи турците добре, то нека земе предъ себѣ си нѣкой бебровченинъ, па да слуша само. Трѣба да ви кажа и това, че бебровчени не сж лишени отъ славни мъжне, отъ своя селска гордостъ (тие никой пхтъ не казватъ на Беброво село, а градецъ, на пукъ на еленските ефендега). Тая тѣхна гордостъ сж: Молловците, които сж една отъ най-голѣмите и прочутите фамилии въ селото имъ, и споредъ тѣхъ най-учените. Никой бебровченинъ нѣма да ви заговори така просто, дордето не смѣси въ разговорътъ си различни пословици, поговорки, нѣщо отъ Св. Писание и пр.

IV.

Но на думата си. Страшното схбитие въ Пустия, тоя пхрвъ протестъ срѣщо турската империя, слѣдъ петстотинъ години мирувание, не билъ вече тайна, не го знаали само турците отъ Вхрбовка и околните нѣколко села. Презъ схщата нощъ, ако не по цѣлиятъ дунавски велиятъ, то въ трите поне околни градове: Тхрново, Плѣвенъ и Свищовъ, засѣдавали агите, заедно съ военните представители. Знаали така схщо и въ Стамболъ. Рано сутринята, въ недѣля, на 20-й Майй, турските табори отъ Тхрново, усхмнали въ с. Мехалце.

„Ние бѣхми въ черкова и пѣхми хвалите, говори бачо Киро Петровичъ, когато саблята на единъ турски низаминъ издржнча на черковните врата, нѣщо нечуто и невидѣно досега. Тоя послѣдниятъ извика отъ черкова селскиятъ ни чорбаджия дѣда Цача, комуто заповѣда строго: „Искамъ отъ тебе сто души хора здрави и янки. Ей сега да ми ги искарашъ срѣдъ селото, извика той още по-

строго, че главата ти да зема имамъ заповѣдь. Нека тие са вхоржжхатъ, кой каквото има и да вхрватъ подиря ми.“ Хората, които бѣха въ черкова, като чуха тие думи, не ги сдържа и тѣй излѣзаха дордето службата не бѣше са свършила още. Като излѣзохме отъ черкова, и войската заминаваше къмъ гората Пустия. Съ тѣхъ заедно са пресжединиха и нашите хора, що бѣше ги искаралъ запитията“ . . .

Отъ селото Горни-Турчета до гората Пустия е 2 часа мѣсто. Едно момче, отъ искараната потеря изъ това село, по пътятъ за Пустия, останало малко назадь отъ войската и поискало да избѣгне, т. е., да са вхрни въ селото си. Като са страховало да вхрви изъ правиятъ пътъ, ударило презъ нивята по единъ синоръ и пжлзишкомъ вхрвяло изъ мѣжду буйната трѣва. Когато достигнало до едно храстово дърво, зхрнало, че подъ сѣнката му лѣжатъ вжоржжени хора, които не приличали, ни на низами, ни на хора отъ тѣхните села. Дордето са накани момчето да мрждни изъ високата трѣва, двама души отъ непознатите хора отправили на срѣща му своите пушки и извикали: „Стой!“

Тие непознати хора биле нашите хжшове, на брой 12 души, мѣжду които билъ и самъ Тотю войвода. Той дошелъ на това мѣсто още презъ нощъта, слѣдъ битката въ Пустия, така щото царската войска и потерата го подминала. Това мѣсто било твхре близо до с. Горни-Турчета. Момчето, което отивало да гони царските душмани, сега стояло колѣно до колѣно съ тѣхъ заедно и отговаряло на вхпросите имъ за туй и онуй. Отъ него тие са научили подробно за движението на турските войски и за числото на потерите. Слѣдъ като му са довѣрили, дали му една записчица до бача Кира Петровичъ, не че го познавали кой е той и що е, но просто така са

обърнали къмъ него, като до народенъ учитель и грамотенъ човѣкъ. Право си казваха турците, че даскалите въ България сж правата рѣка на комитите. Ако не бѣха и учителите въ България, па и свещениците, то незная какво би извършили нашите дѣатели: Левски, Стамболовъ, Бенковски и пр.

Въ тая записчица или посулка, както я нарича бачо Киро Петровичъ, нашите разбити юнаци не му писали за друго за нищо, освѣнъ необходимите тѣмъ нѣща: хлѣбъ, тютюнъ и други потребности. „Господине учителю, мислимъ та да си народенъ чужакъ, бждете добри елате съ туй момче при насъ, имаме нѣщо да са разговоримъ“ . . . гласи тая посулка. Бачо Киро са побоялъ да отиди лично при нашите момчета, защото като човѣкъ даскалъ, който нѣмалъ никаква работа по полето, твѣрде лѣсно можели да го заподозрятъ и попитатъ кѣдѣ е ходилъ въ туй мѣтно време. Но за да не остави любимите свои юнаци безъ отговоръ, така сжщо неприемалъ. Вика при себе си единъ свой вѣренъ приятель на име Василь Петковъ (по-послѣ свещеникъ въ селото), комуто сжобщилъ каква е работата. Василь Петковъ ималъ нива около храстовото дърво, гдѣто са намирала четицата, та за това лѣсно можалъ да са отхрве, т. е., че като види дебѣлиятъ край, ще да каже, че дошелъ да си обикаля нивата. Василь са сжгласилъ на драго сжрдце да отиде заедно съ нхрвото момче, като занесе съ себе си и едно друго за дружината. Послѣ три часа бавение тие са върнали живо и здраво и донесли на бача Кира нарочно поздравление. Тотю войвода распиталъ за пжтѣтъ къмъ Стара-Планина и казалъ, че тамъ ще да отиди да търси спасение. Поржчалъ още на двамата селени, да са постараятъ, до колкото имъ е

възможно и за останалите момчета, изгубени отъ четата по-миналиятъ день.

Навечеръ войската и потерата започнали да са завръщатъ отъ гората Пустия, безъ да видатъ нѣкого. По пътятъ си тие вразлетели на едно момче отъ четата, което са злѣкото ранено край една чушка и което турците заклели на мѣстото му. Това момче било родомъ имъ Свинцовъ, на име Георги Алековъ. Скиците день хванали още двѣ други момчета, Стойчо и Филинъ, отъ които първиятъ заклели на мѣстото му, а вториятъ оставили живъ. Родното мѣсто на тие двѣ момчета е неизвѣстно. Другъ единъ селенинъ отъ потерата, на име Кара-Герги, като вярвелъ изъ гората, намерилъ другата четица отъ 11 души, за което споменахъ по-горѣ, че са бѣше отдѣлила отъ Тота, послѣ сражението въ Пустия. Тукъ самъ дикъентъ да ви кажа, че турците и въ тоя важенъ случай за тѣхъ, не отстъпили отъ тѣхната завѣтна пословица: „Циганинътъ не си гори рацѣте дордето си има клѣщи.“ Тие принудили българската потера да навлѣза въ гората да дири хлшовете, като зайци, а тие самите вярвели по крайщето на гората, готови да ги биятъ. Кара-Герги са явилъ при дружината съ брадва на раката (та му била оражнето). Той поискалъ да стане невидимъ, но и момчетата не закъснели да зематъ отъ своя страна нужните въ тоя случай мѣрки, така што избѣгването не можало да сполучи.

Тая разбита дружина са намирала въ единъ тишинъ долъ, гдѣто чакала приближаванieto на нощта и да потѣгли къмъ Балканътъ. Кара-Герги слѣдъ като са по-свизелъ отъ първите си впечатления, следъ като чулъ българското слово и обаянното положение на юнаците казалъ имъ да са небоятъ, за што имъ казано иже турци, расправили имъ на клѣ

са намиратъ тие послѣдните и си отишелъ. Надвечеръ, когато селените са врѣщали вече, единъ турчинъ изъ Горните-Турчета, който ималъ нива около това мѣсто, гдѣто видѣхме да стои Тотю войвода съ дванадесѣтьте си другари, можалъ да сжглѣда тие послѣдните, както стоялъ на коньтъ си. Нѣкои отъ тѣхъ скочили насрѣща му да го хванатъ, но той излѣзалъ по-бржъзъ, а да се гжрмѣтъ пушки около едно село не било толкова благоразумно. Като заклана крава изревалъ казаниятъ турчинъ и дигналъ прахѣтъ съ коньтъ си къмъ селото. Нѣма нужда да разказвамъ и тоя случай, какъ са е подалъ турчинътъ въ селото и какво впечатление е произвелъ на подплашените вече турци.

— Тичайте, че московците влѣзоха до плѣвниците ни! казалъ той съ пхрво прстигание до толкова на високо, щото и дѣте въ майка можало да чуе.

Турците са разтичали да са вжоржаватъ, каджните завайкали и заохкали по своему а нашите бжлгари са чудятъ каква е работата и съ очи искатъ да са обяснятъ да ли не е нѣщо радостчица. Въ това време Тотю войвода, който разбралъ вече какво има да дойде на главата му, повелъ своята малка четица на явна борба, за животъ или за смъртъ. Тие излѣзли на поляната и ударили надъ селото отгорѣ, нарѣдени единъ-по-единъ, сжвсѣмъ явно, съ обжрнате къмъ селото пушки.

Сичко живо : мжжие, жени, дѣтца, и турци и бжлгари, излѣзли отъ селото на вжнъ да глѣдатъ на смѣлата дружина, нонеже разбрали вече, че ти нѣма намѣрение да напада на селото имъ. Вжоружените турци припнали да ги преваратъ на Високиятъ брѣгъ и почнали да гжрмѣтъ на срѣща имъ, като викали въ сжщото време, каквото имъ са понадие на устата.

Дружината крачала спокойно по своятъ начхртанъ пѣтъ; нѣмалѣ тие излишни фишеци, както са вижда. Само единъ отъ тѣхъ дигналъ пушката си и изгърмѣлъ срѣщо потерята. Куршумътъ запрашилъ въ краката имъ, и това било достатъчно да ги накара да налѣгатъ подъ брѣгътъ, отъ гдѣто изново отворили огнь. Тогава нашите момчета са сѣпнали и зели мѣрки за отбрана. Най-напрѣдъ са распряснали на раздалечъ, по на десетина крачки разстояние единъ отъ други и потѣглили изъ единъ хендекъ, гдѣто минува пѣтътъ отъ Вжрбовка къмъ брѣгътъ. Лицето, което вжрвяло най-напрѣдъ по сѣка вѣроятность самъ войводата, изтеглилъ си ножътъ, похлзѣлъ по земята и са впусналъ къмъ брѣгътъ, гдѣто била турската пусия. Като наближилъ до извѣстно мѣсто, той изспразнилъ своето чифте вжрху имъ и отъ тѣхъ мнозина тжртили да бѣгатъ къмъ селото, а други, твжрде малцина, не са мржднали отъ сипеятъ. Сичките момчета изгърмели подиря имъ нѣколко пѣти, и си заминали свободно; турската потеря ги посипала само съ нѣколко псувни отдалечъ и нищо повече.

Отъ брѣгътъ дружината ударила презъ Урушките лозя нагорѣ, презъ корията на Илия Сейковски и искочила на Каменската равнина отъ гдѣто е пѣтътъ за балкана. Цѣла нощъ вжрвяла дружината да са добие часъ по-скоро до гористите мѣста, защото тие предвиждали че отъ четири мѣста са готви нападение вжрху имъ. На другиятъ день, въ дрѣновските колиби имали срѣща съ една потеря, гдѣто така сжщо станало сбивание. Тукъ турците ударили съ куршумъ въ колѣното нѣкого си Иванча Русчуклията, който са и скрилъ въ шумата, но на другиятъ день билъ намѣренъ отъ турците, които го завѣли и обѣсили въ родниятъ му градъ. До като

престижни до полите на Стара-планина, Тотю забъркалъ пхътъ, нѣщо твърде естествено въ подобни случаи. На всѣкжде той билъ преслѣдванъ отъ многобройните потери. На единъ чучуръ, близо при с. Ялово, дружината са отбила да пие вода. Тамъ тие забравили една улия въ която имало различни хжшовски потребности. Скоро послѣ изминуването на дружината, турската потеря намѣрила тая улия, което ѝ дало поводъ да са осжмни, че бунтовниците са намиратъ тамъ близо на около. Гората била заобиколена отъ сѣка страна. Не стига това зло, но и раздорътъ преслѣдвалъ отъ друга страна малката тая несговорна дружина. Момчетата са скарали по мѣжду си, че Тотю не ги пуцалъ да отидатъ да пиятъ вода отъ ближната тамъ рѣка (за което ималъ право). По тая причина половината момчета са отдѣлили отъ четата на друга страна и отишли да пиятъ вода. Мѣжду тие послѣдните биле: Писарьтъ Костаки (изъ Свищовъ), Георги Велезлията и Хаджи Никола Македонецътъ. Като са напили вода, тие не са върнали пакъ при войводата си, но останали по-за дълго време на рѣката, за да си по-отпочинатъ. Слѣдъ малко потерата нападнала върху имъ, тримата души убила на мѣстото, Костаки ранила, а Никола Македонецътъ и Георги Велезлията побѣгнали.

И така Тотю останалъ само съ петъ други момчета, съ които достигналъ до планината. Тукъ той убилъ единъ арнаутинъ бюлюкъ башия, но падналъ и единъ отъ другарите му. Най-голѣмото число момчета отъ Тотювата дружина са распржегнаха тукъ—тамъ по горите, а послѣ бѣха избени и хванати отъ потерите. Една частъ отъ тѣхъ избѣсиха: въ Русчукъ, Търново и Свищовъ, а войводата остана живъ и отпослѣ премина пакъ въ Ромъния. Колко души момчета сж останали още живи, намъ е поло-

Дружината крачала спокойно по своятъ начжртанъ пжтъ; нѣмали тие излишни фишеци, както са вижда. Само единъ отъ тѣхъ дигналъ пушката си и изгърмалъ срѣщо потерята. Куршумътъ запрашилъ въ краката имъ, и това било достатъчно да ги накара да налѣгатъ подъ брѣгътъ, отъ гдѣто изново отворили огнь. Тогава нашите момчета са сѣпнали и зели мѣрки за отбрана. Най-напрѣдъ са распржснали на раздалечъ, по на десетина крачки расстояние единъ отъ други и потѣглили изъ единъ хендекъ, гдѣто минува пжтътъ отъ Вжрбовка къмъ брѣгътъ. Лицето, което вжрвяло най-напрѣдъ по сѣка вѣроятность самъ войводата, изтеглилъ си ножътъ, поплзлялъ по земята и са впусналъ къмъ брѣгътъ, гдѣто била турската пусия. Като наближилъ до извѣстно мѣсто, той изспразнилъ своето чифте вжрху имъ и отъ тѣхъ мнозина тжртили да бѣгатъ къмъ селото, а други, твжрде малцина, не са мржднали отъ сипеятъ. Сичките момчета изгърмели подиря имъ нѣколко пжти, и си заминали свободно; турската потеря ги посипала само съ нѣколко псувни отдалечъ и нищо повече.

Отъ брѣгътъ дружината ударила презъ Урушките лозя нагорѣ, презъ корията на Илия Сейковски и искочила на Каменската равнина отъ гдѣто е пжтътъ за балкана. Цѣла нощъ вжрвяла дружината да са добие часъ по-скоро до гористите мѣста, защото тие предвиждали че отъ четири мѣста са готви нападение вжрху имъ. На другиятъ день, въ дрѣновските колиби имали срѣща съ една потеря, гдѣто така сжщо станало сбивание. Тукъ турците ударили съ куршумъ въ колѣното нѣкого си Иванча Русчуклията, който са и скрилъ въ шумата, но на другиятъ день билъ намѣренъ отъ турците, които го завѣли и обѣсили въ родниятъ му градъ. До като

престигни до полите на Стара-планина, Тотю забъркалъ пътятъ, нѣщо твърде естествено въ подобни случаи. На всѣкъде той билъ преслѣдвакъ отъ многобройните потери. На единъ чучуръ, близо при с. Ялово, дружината са отбила да пие вода. Тамъ тие забравили една улия въ която имало различни ххшовски потребности. Скоро послѣ изминуванието на дружината, турската потеря намѣрила тая улия, което ѝ дало поводъ да са осжмни, че бунтовниците са намиратъ тамъ близо на около. Гората била заобиколена отъ сѣка страна. Не стига това зло, но и раздорътъ преслѣдвалъ отъ друга страна малката тая неговорна дружина. Момчетата са скарали по мѣжду си, че Тотю не ги пушалъ да отидатъ да пиятъ вода отъ близката тамъ рѣка (за което ималъ право). По тая причина половината момчета са отдѣлили отъ четата на друга страна и отишли да пиятъ вода. Мѣжду тие послѣдните биле: Писарьтъ Костаки (ияъ Свищовъ), Георги Велезлията и Хаджи Никола Маведонецътъ. Като са напили вода, тие не са парнали пакъ при войводата си, но останали по-за време на рѣката, за да си по-отпочинатъ. Сѣка малко потерата нападнала върху имъ, тримата души убила на мѣстото, Костаки ранила, а Никола Маведонецътъ и Георги Велезлията побѣгнали.

И така Тотю останалъ само съ нѣтъ души момчета, съ които достигналъ до планината. Той, който убилъ единъ арнаутинъ бюлюкъ баши, по-късно и единъ отъ другарите му. Най-големиятъ бичъ на четата отъ Тотювата дружина са разпространили тамъ по горите, а послѣ бѣха избити с хванати отъ потерите. Една частъ отъ бѣха избити: въ Русчукъ, Търново и Свищовъ, а войската останала живъ и отпослѣ преминала въ Рущица. Последъ души момчета сж останали въ Рущица, а останали

жително неизвѣстно. Споредъ събраните свѣденія обаче тѣхното число е твърде ничтожно. Знаемъ само това, че отъ дѣйствителните участници при Вжрбовка, който са хвана живъ — изджхна мъченически, или подъ ятаганътъ, или на грозната бѣсилница.

Такава бѣше горѣ-долу участъта на Тотювата малка четица презъ 1867 година. Споредъ съставътъ си и количеството си, тя неможаше да направи нѣщо повече. Юнаците минаха съ единствена цѣль — да пролѣятъ кръвта си за своето отечество. Това тие извършиха тѣжественно, и ние нѣма що да искаме повече отъ тѣхъ. Твърдѣ ми е жално, че имената на сичките юнаци ми сж неизвѣстни за да ги спомѣна, което ще да имъ бжде единственната награда. Панайотъ Хитовъ спомѣнава само слѣдующите 14 души, отъ тая четица, които сж го намѣрили отпослѣ на планината, заедно съ войводата:

1).	Христо Дрѣновски,	родомъ изъ	Дрѣново ;
2).	Иванъ Георгиевъ	" "	Казанлъкъ ;
3).	Савва Славчевъ	" "	Свищовъ ;
4).	Георги Ивановъ	" "	Казанлъкъ ;
5).	Иванъ Русевъ	" "	Заара ;
6).	Иванъ Георгиевъ	" "	Панагюрище ;
7).	Колйо Петровъ	" "	Казанлъкъ ;
8).	Тотйо Тодоровъ (Филипъ)	" "	Килифарово ;
9).	Киро Мирчевъ	" "	Казанлъкъ ;
10).	Стефанъ Йовчевъ	" "	Лѣсковецъ ;
11).	Иванъ Петровъ	" "	Ломъ ;
12).	Георги Велезлията	" "	Македония ;
13).	Иванъ Петровичъ	" "	Черна-Гора ;
14).	Миланъ Лапчовичъ	" "	Схрбия.

Тотйо-войвода е родомъ отъ Килифарово (изъ колибите Гарци тѣрновско окръжие). Споредъ Панайотъ Хитовъ, той билъ добъръ човѣкъ, добръ при-

ятелъ, пѣснопоецъ, способенъ и храбръ, но въ сж-
щото време нетърпеливъ, сжрченъ и неостороженъ.
Най-напрѣдъ той билъ търговецъ на жива стока.
Единъ пѣтъ турците го онеправдали, както тие сж
онеправдавала сѣки човѣкъ въ Бѣлгария, като му
зели стотини биволици и го затворили. Щомъ са от-
тървалъ отъ затворѣтъ Тотю, то отишелъ на Стара-
Планина, гдѣто са намѣрилъ сѣ момчетата, които сж
биле отдѣлили отъ Хитова, подъ предводителството
на Аджемѣтъ, и станалъ народенъ човѣкъ. Отъ по-
напрѣдъ Тотю сж билъ практикувалъ малко и при
Бойча-войвода. Горѣказаната чета била разбиена на-
скоро при с. Кортенъ (Ново-загорско), слѣдователно
Тотю билъ хайдутинъ само два мѣсеца. Въ тая
битка той сж хваналъ раненъ и прѣсидѣлъ въ Сли-
венската тѣмница отъ Благовѣщение до Димитровъ-
денъ (1862?) Сичката снага на Тотя е нашарена
отъ него време сѣ сачми, а едната му рѣка остана-
ла малко саката и единиятъ му кракъ билъ опасно
раненъ. Около Димитровъ-денъ Тотю и единъ отъ
неговите другари побѣгнали отъ тѣмницата заедно
сѣ прангите и отишли въ Ромѣния. За да го не
предадатъ власите Тотю сж промѣнилъ името и сж
нарѣкалъ Филипъ-Тотю. Правото име е Тотю Тодо-
ровъ. Послѣ това, той още веднѣжъ ходилъ по Пла-
нината сѣ 3—4 другари и проживѣлъ тамъ цѣло
лѣто; а като сж вѣрналъ въ Ромѣния, оженилъ сж
втори пѣтъ въ Зимничъ. Въ 1866 година, той пре-
миналъ изново Дунавѣтъ и сж вѣрталъ около Тър-
новско. Когато сж вѣрналъ есенѣта въ Зимничъ —
разказва Панайотъ, — то слѣдъ него бѣха дошли
двама турци и предложили на полицейнѣтъ въ тоя
градъ 100 лири тур., ако имъ предаде Тотя. Поли-
цията го затворила и сжблѣкла му дрѣхите предъ
турците за да му видѣтъ раните и да кажатъ да ли

е той. Българите изъ Ромжния, слѣдъ като са разчуло това происшествие, застъпили са за своятъ юнакъ. Тие протестували предъ ромжнскиятъ министръ и Тотю билъ пуснатъ.

Филипъ-Тотю са считаше до скоро, че е умрѣлъ въ единъ влашки затворъ, но това не излѣзи вѣрно. Въ 1884 год., той са яви въ Русчукъ, освободенъ отъ ромжнските власти. Послѣдните дни отъ своятъ хероически животъ, Тотю не свърши така блѣскаво, както са очакваше отъ него. На сичко това, той самъ бѣ причината, споредъ менъ, защото слѣдъ 1867 година, отъ когато са той отбѣгли да живѣй въ Одесса, престана вече да води юнашки чисто-непороченъ животъ. По времето на Априлското възстание, на сѣрбската и руската война, така сжщо той доказа твърдѣ малко, че е войвода, както и неговиятъ старъ приятель Панайотъ Хитовъ. При сичко това обаче, направеното отъ него си остава чистъ исторически фактъ, и споредъ нашите сжвременни взглядове, името Тотю-Филипъ, за винаги ще държи едно почетно мѣсто мѣжду другите борци и дѣатели за освобождението.

У.

Да са повърнимъ пакъ по дирите на Тотю войвода въ 1867 година, отъ Свищовъ до гората Пустия, въ тѣрновскиятъ мезлищъ и пр. Това, което бждщиятъ историкъ не ще знае на пълно, споредъ насъ обяснява още по-ясно характерътъ на тая скромна четица, сжстоянието на духовете мѣжду турците и българскиятъ народъ, а това е най-важното зарадъ насъ.

... „Въ това тотюво време, много хорица пострадаха за права бога и за народна свобода, говори бачо Киро Петровичъ. Агаларите (турците) побѣсне-

ха десетъ пхти повече, отколкото бѣха преди. Името Филипъ-Тотѣо, неизлѣзваше изъ устата имъ, ни дѣня, ни нощя. Сѣки малко-много разбуденичекъ бжлгаринъ, тие го наричеха Тотѣо“ Два дѣня слѣдъ преминуванието на тая четица по край Горни-Турчѣта, турците, които не прѣставали да обикалятъ изъ гората, намѣрили нѣкого си Димитра, родомъ отъ кждѣ Софийско, който са отдѣлили отъ четата още въ Пустия. Турците го закарали въ Тжрново, и на другата заранъ, той билъ покаченъ на вжжето, безъ никакви испити и изслѣдваня. Съ надѣжда, че ще да са укрие мѣжду бжлгарските села, той си оставилъ оржжието въ една нива, нарѣчена Духовникова. Отпослѣ оржжието му било намѣрено отъ единъ селенинъ. То са сжстояло отъ една пушка шишене-бозмасж, евзелия, единъ пищовъ тоже съ евза, единъ голѣмъ бошнашки ножъ, 50 книжни фишека и сто-тина драма тютюнъ.

— Тютюнътъ азъ испихъ и казвахъ: „Богъ да та прости и успокой бжлгарски юначе и да ти е вѣчна память,“ вжсклицава бачо Киро.

Нѣколко селени отъ сжщото село: Даскалъ Василь Недѣлчовъ, Стоянъ Сейковски и Личо Дечовски, подиръ една недѣля време отишле съ торбички да ловятъ риба на Бабинъ виръ. Тамъ ги сварили махаленските турци, които ги смазватъ отъ бой, че ужъ носили хлѣбъ на хжшове. Вечерята ги докарали въ селото вжрзани, голи и боси, съ торбичките имъ на рамото. Въ сичките околни села по онова време имало турска войска, съ по единъ юзбашия. Имало такъвъ и въ Горни-Турчѣта. Предъ негово лице извели тримата селени, които ударилъ презъ нощъта на жестокъ истиндакъ. Послѣ три денѣ ги закарали въ Тжрново и малко останало да ги обѣсатъ, само по едно просто подозрѣние.

Едвамъ слѣдъ три мѣсеца можали да са освободятъ. Освѣнъ движенията на войските, сѣки почти день искаргали отъ селата и потери отъ нашите българи. Бачо Киро разказва, че като са връщали единъ день отъ такава потеря, отъ село Калакастрово, войската засѣднала да си почини въ една ливада, гдѣто си и пуснала кониете на паша по зелената морава, а българите останала да пазятъ стража въ краищата на гората. По едно време кониете са подплашватъ отъ нѣщо си и хукватъ единъ презъ други да бѣгатъ къмъ селото. Хвърлели тие четвета съ задните си крака и цвилели, а по пхтьтъ са послало съ: сѣдла, гемове, колани, кубурлуци и пищове. Станало тревога не на шега. Войската извикала на българите да отидатъ и хванатъ кониете, които са впуснали подиря имъ бѣжишкомъ. Кониете отишле чакъ въ селото, което е на единъ часъ и половина отъ казаните чаири. Когато тие са подали надъ село отгорѣ въ подобно сжстояние, кой съ сѣдло, кой безъ сѣдло, кой съ половинъ гемъ и пр., то станало втора тревога, още по-страшна. Населението са разтичало отъ ново. Войската, която са намирала въ селото рипнала на военна нога; ехото на военната тржба разбудило сичките. Въ нѣколко минути разстояние сичкото мжжко население стояло наредъ съ военните табури. Тие потѣглили къмъ онова мѣсто, отъ гдѣто дошле кониете, като биле увѣрени на здраво, че ххшовете сж нанесли поражение на царската войска и че битката съ тѣхъ е неизбѣжна. Послѣ като са срѣснали на пхтьтъ, работата излѣзла на яви.

При всичко това обаче, на другиятъ день турцитѣ искарали по-голѣма погеря. Тя ходила чакъ до с. Еминъ и ни една тржнка не заминала, да не поглѣдни, да нѣма въ нея скритъ ххшъ. Кждѣ пладнѣ, потерята са спрѣла да пладнува край рѣка Ле-

гованка, и да хашне по малко хлѣбъ. Нѣколко турци, които сж си кривели вратовете, както са вижда, и на истокъ и на западъ, за да глѣдатъ да са неподадатъ хашовете, сжглѣдали пхдаринътъ отъ с. Михалци, на име Нейко, който си обикалялъ мерата.

— Я глѣдайте единъ отъ тѣхъ, какъ са расхожда, извикали тие и стиснали пушките си.

Десятина души турци скокнули и са впуснали бързо ежмъ нещастниѣтъ Нейко, който слѣдвалъ да са прозѣва сръщо слжнцето, безъ да знае, че е припознатъ за страшенъ човѣкъ. По-оглѣдалъ са той на долу на горѣ, но когато видѣлъ, че са сочатъ на сръща му пушки, помолилъ са на краката си. Рипялъ Нейко, рипнали и турците и страшна оледия са дигнала отъ страна на потерята. Сичките скочили на крака, извикали: „урунъ“! „тутунъ“ и изпразнили нѣколко пишанета отгорѣ му. Но гдѣ Нейко? — Когато куршумите дигнали прахътъ изъ краката му, то той станалъ на сжрненце; не бѣгаль — но просто хвжрчелъ. Ходилата му сѣкашъ че са движали по вжздухътъ и гладката кожа на царвудите му свѣтjла като оглѣдала.

— Држте го, че избѣга думманинътъ, ревели агите и гдѣ кого стигали отъ нашите бжлгари слагали му по измжчените плѣщи нѣколко удара съ држжките на пушките, защо не са тичали по-бжрзо да хванатъ странния човѣкъ, като че бжлгарите да биле коние, да тичатъ по-бжрже.

Чалмите на агите испопадали изъ ливадите, които тие немозали да сваржтъ за да ги засучатъ на главите си, а ги носяли изъ ржцѣте си. Като слѣзали въ ливадите, гдѣто нѣколко михалчени бжлгари, косяли сѣно, така сжщо са уплашили отъ побѣсеналата потеря и тжртили да бѣгатъ, но послѣ са спрѣли. Турците измжкнали ятаганите и нападнали вжр-

ху имъ да ги биятъ, защо тие не хванали хъшътъ, но го оставили да избѣга.

— Ние не сме викали никакъв хъшъ, сѣбѣ нашиятъ подарилъ Нейка, който премина по край насъ, ни живъ ни умрѣлъ, говорили михалчени

Но кой слуша? — Ятаганите падали единъ по другъ, като баекрджийски чукове. Най-много си испатилъ священникъ Стефанъ. Ударите, които падали отгорѣ му, до толкова били чувствителни, щото жалниятъ дивитъ съ пачето перо, който билъ втканъ на поясътъ му, извадили го пречупенъ и искривенъ, като изхвнала динена бора. Той билъ вързанъ заедно съ другите косачи, които откарали при биятината, който иделъ съ войската малко по-послѣ. Този биятининъ билъ човѣкъ разуменъ и на часътъ още щомъ видѣлъ окаяното положение на тие сиромаси и чулъ оправданията имъ, зановѣдалъ да ги пуснатъ. Незная да ли е можалъ да види дивитътъ на погъ Стефана. Нейко избѣгалъ въ селото Михалци. Тамъ отишла и потерата да води приговори за предаването му. Тия приговори са подкачили най-напрѣдъ отъ пражениите яйца, печените бобешки и мазните баници, по българските къщи. Цѣла нощъ са ѣли и пили, като презъ рамазаната. А Нейка хванали още вечерята и го откарали на Търново вързанъ съ наопаки ръцѣте. На бѣднията Нейко гърбътъ испиталъ толкова суровици, съ които са би натоварили нѣколко джварски коня. Цѣли три мѣсеца престоялъ той въ търновскиятъ затворъ.

Цѣли четиридесатъ дена, послѣ происшествието въ гората Пустия, турската войска не са махнала отъ околните села: Горни-Турчета, Сухиндолъ, Неданъ и пр. Тя са храняла и поела отъ гърбътъ на населението въ сичкото това време.

— „Най-големиятъ дияволъ (главнокомандующиятъ на войските) стоеше въ село Неданъ, казва бацю Киро Петровичъ. — Той бѣше голѣмъ душманинъ на българице. На три пѣти дохожда въ нашето село да иска сенетъ отъ населението, че никой не е давалъ хлѣбъ на хѣшовете и че никой не е ходилъ при тѣхъ да имъ носи каквото и да било. Азъ бѣхъ тогава даскалъ въ селото, както съмъ и сега и твѣрде голѣмо влияние имахъ при аскерътъ, който бѣше въ нашето село, защото имъ хортувахъ сѣ по кефътъ. Когато ся правяше сенетътъ азъ са подписахъ най-напрѣдъ съ тѣзи думи: „Ако би да са издири, че нѣкой отъ нашите селени е ходилъ при хѣшовете или имъ е носилъ хлѣбъ, на тогози чулякъ, каквото наказание стои, да бѣде мое. Ако са пада вѣже — нека е мое, ако е заточение — и то да е на мене.“ Слѣдъ мене са насѣрдчиха другите селени, които подписаха, и тѣй нищо неможа да стори онзи клѣтникъ юзбашия.

VI.

Лопите слѣдствия отъ Тотювата чета, не са ограничиха само въ това: да са ядатъ печени кокошки, да са биятъ селени и попове. Кѣдѣ Свищовъ, гдѣто паднаха заклани турчетата и черкесчетата, отмѣщението отъ страна на турците, па и на самото правителство даже, достигнаха апогеята на своите жестокости. Ангела Петровъ, бакалинътъ отъ с. Лажени, когото видѣха читателите по кой начинъ посрѣщна борците, когато дойдоха въ селото му — правителството го хвана и го обѣси. Ангелъ билъ много гиздавъ човѣкъ, което послужило още повече за обѣсването му. Турците завиждали на хубавелците хора. Когато го водили къмъ обѣсилницата той викалъ

съ гласъ: „За права бога отивамъ!“ Дѣда Агапия, отъ свищовскиятъ манастиръ испратиха на заточение въ свята Гора; Георги касапинътъ изъ Търново, който прѣдрѣшилъ единъ хжшъ; дѣда Ивана Бойчевъ, отъ Вишеградъ който така сжщо далъ хлѣбъ на други единъ хжшъ; пждарътъ отъ с. Паскаловци, който видѣлъ като минала четата, а не са сѣтили да обади; попъ Георги и Христо Саввовъ, отъ с. Коювци, които показали ужъ задоволствие, като чули, че миналъ Тотю и пр. и пр. — Сички тие нещастници бѣха испратени на заточение.

Но най-големите жестокости оставатъ пакъ въ Свищовъ. Щомъ турците намѣрили на другиятъ день труповете на закланите турчета, сѣки разбира вече какъ са е отражило това зрѣлище на тѣхъ, които не биле превикнали още да глѣдатъ окрвавени трупове на своите правовѣрни съотечественици. Тие неможали да си въобразятъ, че това дѣло е извършено отъ хора, прѣминали прѣзъ Дунавътъ, та за това изпозатворили сичките хора отъ с. Царюво. Наредъ по сичките кжщя направили басканлжжъ и като неможали да намѣратъ нищо, залувили са за една женска риза, накрвавена отъ извѣстна причина. На третиятъ день, работата излѣзла вече на видѣло. Михтатъ паша, на когото тая размирица спечели име, не закжне да посѣти Свищовъ и Търново. Нѣкой си Юрданъ Гергицовъ, ужъ сжзаклѣтникъ и патриотъ, слѣдъ два-три шамара, открилъ имената на сичките си другари. По тая причина, въ Свищовъ станаха много запирания все на отборъ интелегентия момчета; а други мнозина, които са сѣтили по-съ врѣме, избѣгаха въ Ромжния.

За да успокои Михтатъ паша турското население въ Свищовъ, испратилъ подъ конвой Тодаръ Пѣевъ, изъ Свищовъ, другаръ на Филипа за

да го обѣсатъ въ родниятъ му градъ. Турското население тѣхъжествувало. Джрвета за бѣсилница взели отъ черковата Св. Константинъ, съ цѣль да трогнатъ повече бѣлгарите. Турците отишли подъ самата бѣсилница на конакътъ, съ запалени чибуци. По-послѣ, на 1-й Юний, докарали въ Свищовъ други четири момчета, тоже отъ четата на Тотя, мѣжду които биле Костаки Гергевалията и Иванъ Свищовецътъ. Пѣхривиятъ билъ раненъ въ колѣното, а на вториятъ било отрѣзано ухото, заедно съ половината кожа отъ главата му. Костаки бѣше твърде гиздавъ и развитъ човѣкъ, когото сжжалиха и самите турци, когато го покараха изъ русчукските улици, за да го обѣсжтъ. Градътъ Свищовъ заплати за Тотювата чета съ 28 момчета, отъ които повечето отидоха на заточение.

Понеже турците си отидоха вече презъ деветъ гори въ десѣта, забраве са вече кжсото нискулче на тѣхните ефендѣта, а на тѣхното мѣсто дойдоха високи цилиндри и учени съ солидно образувание хора, то моя свѣта длжжность е да обадя на своите читатели, че не само турците постѣпжтъ така жестоко съ хора, като Филипъ-Тотя и неговите другари. Ако турците бѣсѣха и заточаваха, то тие сж турци, поганци, друга вѣра, а ние сме бѣлгари, християни, по мѣжду ни е прѣминала черна котка още отъ дѣдово Адамово врѣме; слѣдователно тие сж биле въ правото си да правжтъ това. Тукъ сжмъ длжженъ да ви кажа, че както ние имахме комити, така и другите народи, френци, русси и ингѣлизи, иматъ своите, само съ тая разлика, че тѣхните имена сж други и че тие сж еднокржвни и едновѣрни братия на своите християнски папи и каймаками. Но вие, които не сте чували и виждали, какво са вжрши презъ морето, ще да вжзразите, че тамошните ко-

мити като брати, като християни, не сж подложени на мъки и страдания. О, колко са лъжете! Мѣстото не ми позволява, а азъ ви би исписалъ една страничка, да видите и чуете, колко сж по-страшни френските, руските и ингилизските заптиета, какъ тие биятъ, какъвъ по-страшенъ Диярбекиръ иматъ тие, какви имъ сж тѣжки прангите! . . .

ЧЕТАТА НА ХАДЖИ ДИМИТРА

ВЪ 1868 ГОД.

ПРИГОТОВЛЕНИЕ.

Глава I.

... Не вѣрвамъ азъ че калугеръ,
Ще спаси раята, —
Свободата не ще Екзархъ, —
Иска Караджата.

Л. Каравеловъ.

І.

Ако Тотю премина Дунавътъ повечето съ цѣль да насърчи бѣлгарскитъ народъ нравствено и да опита до колко той ламти за свята свобода; ако той считаше своето дѣло играчка и желаше да поуплаши само агите и да развали тукъ-тамъ мастика кефътъ на агаларите; ако най-послѣ неговиятъ планъ не бѣше строго опредѣленъ, то това сжщото не можемъ да приложимъ и за четите на извѣстните бѣлгарски войводи Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджата. Тие наши войводи минаха въ своето отечество не да плашатъ турците само, но да протестиратъ отъ името на цѣлиятъ народъ, противъ угнетителната политика на В. Порта. Гжрмежътъ на тѣхните 125 пушки, макаръ и слабъ, но тие бѣха увѣрени, че той ще да бжде достаточенъ да пронизи ушите на заспалата европейска дипломация и да изнесе името на бѣлгаринътъ на дневенъ редъ, име, което по онова време бѣше твхрдѣ потжпкано. Нашите 125

души юнаци, малко сж са грижали: да ли народът е готовъ да са възбунтова и колко души именно ще да тръгнатъ подиръ тѣхниятъ байракъ. Когато нѣкои отъ момчетата попитали двамата войводи, въ Петрушанските кошари, Хаджията и Караджата, иматъ ли тие споразумение съ братията имъ въ Турско, то буйниятъ Караджа отговорилъ: „Ние отиваме да измрѣме за свободата на отечеството си Бжлгария и нищо повече. Който желае, нека ни послѣдва, а който не — ние нѣма му са сжрдиме“.

Нашите юнаци най-много сж били докачени отъ повѣдението на султановото правителство по рѣшението на Черковниятъ вжпросъ. Макаръ и да живѣхатие въ чужда земя, не можаха да стоятъ хладнокржвно и да глѣдатъ какъ са подиграватъ съ народътъ и турци, и гжрци, какъ днесъ великите везири говорятъ и обѣщаватъ едно, а утрѣ друго. Докачени тие биле още и отъ проническиятъ отговоръ на принцъ Наполеона, когато той са намиралъ въ Букурещъ. Извѣстно е, че ромжнските бжлгари подадоха на тоя послѣдниятъ меморандумъ, въ който го моляха, въ качеството му на великъ наслѣдникъ, да подѣйствува при своятъ братъ и приятель — султанътъ, за да даде на раята нѣкои правдини.

— Ха, ха! Белкимъ Негово Величество Султанътъ не ви е далъ още правата, които ние опредѣлихме въ парискиятъ договоръ? отговорилъ все-силниятъ монархъ съ презрителна усмивка.

Разбира са, че даванието жалба на принцъ Наполеона, който бѣше десять пхти повече тиранинъ отъ колкото султанътъ и който удушаваше въ тжмницата своята рая, когато султанътъ я само ограбваше — бѣше дебѣло заблуждение. Но неговиятъ презрителенъ отговоръ, не възбудилъ никакво отвращение мѣжду самурените кюркове на голѣмото до-

бро-утро, т. е. на букурешките седемъ нотабили. Тие биле отъ оная ржка хора, въ душата на които и най-безбожната постъпка на единъ неограниченъ монархъ, като Наполеона, пораждала нѣкакво си рабско удоволствие. Младите и интелегентните бжлгаре въ Ромжния обаче, не поглѣднали така самодоволно на принцовите думи. Тие са увѣрили още единъ пжтъ, че когато са иска свобода и право на единъ народъ, не молитва са трѣба, а мотика и че който тжреи свобода, трѣба най-напрѣдъ да си пролѣе кръвта. Не забравяйте, при това, че Черковниятъ вжпросъ и подигравката на Наполеона сж биле второстепенните причини за минуванието на четата. Нейните 125 души юнаци, най-много сж биле принудени на това отъ сѣкодневните тѣглила на своите братия въ турско, отъ страна на рушветчиите паша и каймаками, отъ грабителите агашетини и чорбаджии и отъ жестоките черкези и абазии—новъ подаржкъ на бжлгарскиятъ народъ отъ православното руско правителство.

Джлго време са протакало организиранieto на четата и минуванието ѝ Дунавътъ. Планътъ на войводите е билъ да тржгнатъ още въ краятъ на мѣсецъ Майй, но разни спжнки сж ги вжздржжали. Най-главната и най-сжщественната отъ тие спжнки е била: парите отъ които е зависело и вжоржжаванието на момчетата. Сѣки знае, че който иска да мрѣ за свобода, златото бѣга отъ него. Отъ цѣлата чета, едва ли е имало петъ-шестина души, които сж биле въ сжстояние да си накупятъ едно друго. Касите на богатите плющали отъ злато; Добродѣтелната букурешка дружина, играяла съ хиляди австрийски жжлтици, но кажете, кой е смѣялъ да са дотрогне до скутътъ на тие наши сжотечественици? Въ сжстояние ли сж биле думите на презрѣния хжлпъ

да покхртятъ душата на Христо Георгиевъ и на други негови схбратия, когато негова милость са е вхсхитявалъ отъ свитата на Наполеона и отъ ароматическиятъ чай на рускиятъ консулъ?

— Охъ братия, оставете ма на мира поне вие. Гхрдите ми изгниха да тичамъ отъ Гюргюво, до Букурешъ да са мола ту на тогова „народенъ“, ту на оногова богаташъ, да помогне поне съ купуванieto на единъ револверъ! Никой не дава, а думите: „народенъ“, „патриотъ“ и пр., не излизатъ отъ устата имъ . . .

Тие сж думите на Стефанъ Караджа, които той казалъ предъ нѣколко души момчета на хаджи Петровиятъ хотелъ въ Гюргюво, когато тие започнали да му са схрдятъ, че четата са мая още и не минува Дунавътъ. Най-послѣ организаторите на четата, като видели, че по почтенъ начинъ не ще да можятъ да са вхоржжатъ, прибѣгнали до други средства. Тие са сжгласили, както казахъ вече съ двѣ момчета, слуги при една чокойка, да зематъ една отъ двайсете торбички съ злато, които нейна милость имала въ кассата си. Момчетата отъ най-напредъ дхлго време са противили, но като имъ са казало, че тие пари ще послужатъ за придобивание свободата на Бхлгария, и който краде за подобни нѣща, не е безчестно, то двамата наши приятели са сжгласили. Зетата сума била около 1000 жхлтици. Съ тие пари са купило 75 пушки добри чифтета, матари и други бунтовнически принадлежности. За вхоружаванието сж спомогнали още и нѣкои частни лица, като напримѣръ Никола Крецъ изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и пр. Нѣкой си капитанинъ Никола Македонецъ, на ромхнска служба, подарилъ на момчета 30 стари пушки, скритомъ отъ своето началство разбира са.

Въ съставътъ на четата, освѣнъ нѣкои прочути момчета по своята рѣшителностъ, чираци на Панайота, Тая и Филипа, влизали още и 45 души момчета отъ легията въ Сърбия, която бѣше са прѣснала вече отъ бѣлградъ и потърси защита въ свободна Ромъния. По тоя начинъ, малката дружина не бѣше лишена и отъ нѣкои военни тактичности за въ бѣднѣето свое движение. Но китката на тая чета, въ отношение на образованностъ, бѣше друго едно лице, не отъ бѣлградската легия и отъ питомците на Стара-Планина. Азъ говоря за писарѣтъ на войводите отъ тая чета, Иванчо Христовичъ, родомъ отъ Габрово. Можете ли да си въобразите, че тоя Иванчо не бѣше само така простъ писаръ, да бѣлѣжи числото на момчетата и заповѣдите на полуграмотните войводи? Вѣрвате ли, че на това сѣщото мѣсто, гдѣто стоеше неговата матара за фишеци имаше и сгнната диплома, подписана отъ братати професори и титулярни ректори? Да, сичко това е фактъ. Иванчо Христовичъ е свършилъ своето образование въ военното Александровско училище, въ Москва, съ чинъ офицеръ; а послѣ билъ зачисленъ въ 19 дивизия, въ полкътъ на Негово Кралско Величество Вюртембергскій Кралъ. Дълго време той служилъ съ полкътъ на Кавказъ, гдѣто са отличилъ въ храбростъ въ борбата съ черкезите. Още тогава той захваналъ да мисли за сѣдбините на своето поробено отечество и по тая причина, на мѣсто да остане на Русска служба, той отишелъ въ столицата на османлиите — въ Цариградъ.

Споредъ увѣрението на мнозина, тукъ той истривалъ дълго време многобройните прагове на Баба-Алието, съ цѣль да постѣпи въ турска военна служба, което не му са удало, по много причини, познати и на читателите. Споредъ свидѣтелството

на дѣда Славейкова, който са познавалъ лично Христовича, тоя послѣдниятъ нарочно искалъ да стѣпи въ турска служба, съ начертани патриотически планове. Послѣ това, Христовичъ са отправи въ Букурещъ и тамъ поискалъ да тури въ дѣйстви свои пламенни желанія. Четата на Хаджията, бралъ той за тѣхното осмъществувание, при сички схвѣти на благоразумните му приятели, да не трѣбъ съ една хайдушка чета. Христовичъ е билъ човѣкъ честенъ и крайнъ патриотъ. Той са е училъ съ Равелове, Любина и Петка, ето защо пѣрвиятъ стихъ му е посвѣтилъ въ в. Свобода, слѣдующе стихотворение:

Ти са рѣши, брате,
Отвѣди да стѣпишъ;
Майка да избавишъ,
Народъ да откупишъ;

Ти умрѣ юнашки
За своето племе
И посѣя рѣдомъ
За свобода семе;

Ти испълни вече
Дѣлжностите свои,
И показа пѣтьтъ
На другари твои . . .

Скоро щатъ и тие
Да бждѣтъ гости,
И щатъ да положатъ
И своите кости.

III.

. Преди да мина още въ Гюргюво отъ цѣто са правяше най-голѣмото приготвление за Хаджи Димитровата чета, говори единъ отъ съучастниците на четата, азъ са познавахъ лично съ Караджата още отъ Тулча, дордето той не бѣше са компромитиралъ предъ турското правителство. Бѣхъ въ Русчукъ, когато получихъ отъ тоя послѣдниятъ писмо, въ което той говореше: „Кажете на момчетата да са стиятъ; щомъ мине Гюргювъ-день, ще прицанаме Дунавътъ“ По това време въ Русчукъ, народните хора неизобилствуваха, както това бѣше въ по-новите времена. Въ цѣлиятъ градъ, ние бѣхме само шесть души: Братия Ангелъ и Петръ Обретенови, Стефанъ Попа, Георги Краснашевъ, Петръ Вжлчевъ и Симеонъ Бебровалията. Свѣрталницето ни бѣше въ къщата на баба Тонка. Отъ нейниятъ дворъ са поздравлявахме ние съ момчета отъ четата, които сѣки день излѣзваха въ островтъ сръщо Русчукъ, за да глѣдатъ дѣсниятъ брѣгъ на своето отечество.

Когато ние получихме горѣказаното писмо на Караджата и го прочетохме въ лозята, гдѣто отидохме нарочно, то всинца са забравихме на мѣстото си отъ радостъ и въсхищение. Приятельтъ ни Стефанъ Попа, който бѣше пхрвиятъ плавачъ по онова време въ Русчукъ и който можаше да приплава Дунавътъ, едвамъ съ сила можахме да го задържиме, т. е. той искаше — още сжщиятъ день да плавне по водата и излѣзи на Гюргюво. Единъ мѣсець слѣдъ получванието на това писмо, ние минахме въ Гюргюво единъ по единъ, кой както можа. На скелята въ послѣдниятъ тоя градъ ни посрѣщнаха множество приятели и стари познайници, сички

бждщи другари на Хаджията и Караджата. Тукъ бѣше Иванъ Пѣевъ, нарѣченъ Плюшко, родомъ отъ Казанлъкъ, мжжъ, който имаше растъ до три аршина, Дончо Стояновъ, изъ Тулча, Димитръ Зааралията, който са викаше още и Коджа Ибрахимъ, Савва Кънчевъ, младо момче, безъ мжхъ даже подъ носѣтъ и други още.

Нѣма нужда да ви разказвамъ, какъ са радвахме ние отъ своя страна, като глѣдахме на предяси толкова събрани юнаци, вжодушевени отъ една мисль, отъ едно и също стрѣмление. А каква бѣше пакъ радостъта на тѣхъ, т. е., на гюргювските ни другари? Тие ни обвиваха съ стотина запитвания, да ли има още мнозина момчета да дойдатъ отъ турско? Какъ са турците? Има ли много войска въ Русчукъ? и пр. Тѣглихме право на хаджи-Петровиятъ хотелъ, гдѣто ни обадиха, че тамъ са намира Караджата. Той ни посрѣщна както са слѣдваше. Стаята му, по стѣните, по массата и по лѣглото му, бѣше пълно съ оружия, пушки, револвери и различни други припаси. На сѣка минута той са кашлаше и лѣгаше да си отпочива. Лицето му бѣше пожълтjало и почерняло, като на смъртникъ. Той ни са оплакваше, че отъ нѣколко деня насамъ не билъ заспивалъ и почивалъ, да ходи надолу на горѣ по организиранieto на четата.

— Ако нашето минувание са продължи още единъ мѣсецъ, то азъ ще да умра отъ охтика, говоряше той. — Голи обѣщания и калпави вжехищения, а на дѣло нищо.

Послѣ Караджата ни разказа самъ, че числото на събраните момчета изъ Влашко е 4000—5000 души, които ще бжджтъ раздѣлени на четири отдѣла, подъ командата на четирма войводи, а имен-

но: Филипъ-Тотю, Панайотъ Хитовъ, Хаджи Димитръ и той. Тие четири чети щѣли да минатъ Дунавътъ на четири избрани точки, въ едно сжщо време. Отъ тие думи на Караджата, ние подскачахме отъ радостъ, при сичко че не вѣрвахме още на пълно въ тая цифра, защото и той самъ показваше това, по причина, че съ половинъ уста ни говореше. Ние скрихме своето сжмнение отъ неговиятъ огнень поглѣдъ, защото сѣко противорѣчие и заподозрѣние въ неговите патриотически планове, караше го да са сжрди. Неговата стая въ хаджи Петровиятъ хотелъ, бѣше са преобжрнала на втора полиция. Сичките сжбрани въ Гюргюво хжшове, дохождаха да го безпокоятъ за разни работи, като напримѣръ: да му искатъ пари: да го питатъ кога ще тржгнатъ за Бжлгария и гдѣ именно ще минатъ Дунавътъ; че влашката полиция ги преслѣдвала и пр. Пламенниятъ Караджа удовлетворяваше сѣкиго съ своятъ отговоръ, но и мнозина испяждаше вжнъ изъ вратата, които го прекаляваха най-послѣ съ своите вжискателства. Най-много той са сжрдеше на юнаците отъ влашките кржчми, които пияха по цѣль день изъ тие вертепи на развратътъ и пѣеха съ полвницата въ ржка: „Стани, стани юнакъ Балкански . . .“ Той ходеше отъ кржчма на кржчма съ тоѣга въ ржката и удрѣше наредъ, кого гдѣ свари.

— Не ви е срамъ! Утрѣ въ други день, ще вжрвите да освобождавате отечество, а слѣдвате да са напивате, като биволари, и да прегржщате развратните жени . . . викаше той съ болните си гжрди, и всичка тая тжлна юнаци, бѣгаше отпирѣдя му, като попарена.

Хаджи Димитра по това врѣме нѣмаше още въ Гюргюво. Той са скиташе по разни ромжнски гра-

дове да събира и входушевява ххшовите, както това правеше Караджата въ Гюргюво. Слѣдъ нѣколко дня отъ нашето престоигание, и той замина за Букурешъ, пакъ по работите на четата, а на насъ каза да мируваме и да чакаме до втора заповѣдь. Най-строго ни поръчаше да са пазиме отъ полицията и да черпиме до колкото е възможно повече, нейните учтиви агенти. Цѣли два мѣсеца са изминаха отъ заминуванието на Караджата, а ние слѣдвахме да чакаме въ малкиятъ градецъ Гюргюво, гдѣто станаме познати и на малките дѣтца отъ градътъ. Новечето отъ момчетата, възползувани отъ топлите майски и юнски дни, бѣха излѣзли на лѣтни жилища изъ гхстиятъ вхрбалакъ по край Дунавътъ и по колибите на бхлгарските градинари. Тукъ тие прекарваха и день и нощъ, и са хранеха съ куражъ и надѣжда, които имъ вдхваше турскиятъ брѣгъ. Отъ бхджщите войводи на четата, ние приемахме само голи извѣстия, да чакаме и да са небезпокоиме, защото всичко ще да бхде. Но чакатъ ли пржгави млади души, веднажъ рѣшени да мржтъ? Чака само фаизчията, да са увеличи файдата на жхлтиците му, а не и идеалниятъ човѣкъ.

Тукъ ние можахме да са запознаемъ съ мнозина бекрии юнаци, очите на които бѣха са зачервили отъ пиянство, като на бѣсна лѣсица. Твжрде евтено продаваха тие патриотизмътъ отъ счупениятъ, кржчмарски столъ, съ подсукани на горѣ мустаки. Ние отъ своя страна, като не бѣхме живѣли дълго време въ Влашко и Богданско, неможахме да са наглѣдаме на тие наши борци, на които само единътъ мустакъ, говорехме ние по мѣжду си, може да зададе страхъ на десетина келеви заптик. Искамъ да кажа, че ние благоговѣхме напредя имъ.

МИНУВАНІЕ ДУНАВЪТЪ.

Глава II.

Чамътъ и неговиятъ прѣтѣжатель грѣхъ. — Хамбарите въ влашкото село Петрушанъ. — Престѣжването на войводите. — Подозрението отъ страна на полицията. — Трѣгланіе нѣкъ Дунавътъ. — Казана. — Островчето. — Турската стража.

І.

Около началото на мѣсець Юлій, единъ день Караджата прѣстигна въ Гюргюво отъ Букурещъ. Той бѣше развлѣкуванъ и изглѣждаше малко веселъ и доволенъ. Неговото прѣстигание грѣмна изъ нашите хѣшовски лагери, като трѣскавица. Сичките момчета, които до това време са истѣгаха лениво по лѣтните си жилища, захванаха единъ по единъ да пхплатъ къмъ градътъ, подъ видъ на работници.

— Скоро единъ хаберъ, макаръ и подъ земята, до Русчукъ, да дойде една гимия или нѣкой чамъ (по-малакъ отъ гемия), каза той на насъ русчуклиите. — Вие имате приятели отъ бѣлгарските капитани.

— Какво има бай Стефане? попитахме ние, ужъ че неможахме да са осѣтимъ още, като че бай Стефанъ да бѣше камарашинъ *), а не войвода.

— Подиръ два-три дѣня, четата ще да мине въ Турско, каза той на низжкъ гласъ. — Скоро, гемия или чамъ тѣрсете, защото и минутата е скѣпа.

Тие думи на войводата произведоха мѣжду насъ тѣ кова впечатление, щото ние започнахме да са цалуваме, а отъ очите на Караджата са показаха двѣ бѣстри сѣлзи. Той бѣше много чувствителенъ и нервозенъ човѣкъ, отъ най-малките явления бѣше въ

*) Така са наричатъ онѣя тѣрговци, които продаватъ солъ.

сстояние да са покърти. Доиде ни на умът по-първиятъ день бѣхме видѣли единъ празенъ въ гърлото на малкиятъ Дунавъ, отгорѣ Гюската Вама. Можяхме и да са запознаемъ даж неговиятъ притѣжателъ грѣкъ, понеже азъ говѣхъ грѣцки и го поздравихъ, когато заминахме по чамътъ му, а той ни покани да са спрѣмъ разговоримъ. На часътъ са отправихме въ Дукското гърло да видѣме тоя чамъ, заедно съ Карата, който съ първо виждане, можа да го хване.

— Имамъ 20—30 сажена дърва въ една та (островъ) къмъ Свищовъ, колко пари ще земешъ да ги докарашъ въ Гюргюво? попита джата притѣжателъ на чамътъ.

Въ кжсо време, тие са споразумяха. самарджата извади да му даде пѣй и му остави ма души хжшова, ужъ негови работници, за помагатъ въ плаванieto по Дунавътъ.

— Ако подуши нѣщо, нахранете съ неговските риби, подсказа войводата на бѣдхщитъ магачи въ чамътъ, които покорно клюмнаха съ.

Схщиятъ день още чамътъ отвори своето кърпено платно и плувна по широкиятъ Дунавъ къмъ Свищовъ. Мѣстото, гдѣто той трѣбваше спрѣ, за да натовари дървета, бѣше извѣстно на момчетата, както и на грѣкътъ. Върнаха въ градътъ и Караджата издаде друго распоряжение. Това распоряждане бѣше, че колкото ма са намирахъ въ Гюргюво, незабавно трѣбва да нате за влашкото село Петрушанъ, на 8—9 разстояние отъ Гюргюво, на горѣ по край Дунаерѣщо с. Вардинъ или по-добрѣ сѣщо устие Янтра, гдѣто са влива тя въ Дунавътъ. Въ селото има мушия на единъ бѣлгаринъ, въ коятъ и нѣколко хамбара. Въ тие хамбари бѣше

водена сичката наша амуниция, въ тѣхъ трѣбваше да са събиратъ момчетата отъ околните ромънски градове, преди да потеглятъ за Дунавътъ. Това мѣсто бѣше избрано отъ точка зрѣние на предпазливостъ.

Повече обяснения и не трѣбваха на насъ. Оставихме Караджата да са занимава съ своите войводски работи и тръгнахме изъ градътъ да са приготвяваме за нѣтъ. За послѣденъ нѣтъ, ударихме му презъ нощта единъ хановски моабетъ, при сичко че когато са отдѣлихме отъ бай Стефана, послѣдната му дума бѣше: „мирно и бодро да стоиме“. Много си попатиха тая нощъ добродушните алапи кражмари и готвари, отъ нѣкои наши луди момчета, които бѣха станали съвсѣмъ гевезета.

— Добре, че нѣма „царя Болгаряеска“, а то прѣдъ васъ неможе са изгѣзи, говоряха тие.

Послѣ полунощъ, пѣсньта: „Вѣтъръ ечи Балканъ стѣни“, са чуваше вече изъ гюргювските лозя, кѣмъ огненната воденица. До разсѣмване, колкото момчета имаше въ Гюргюво сичките излѣзоха на нѣтъ, раздѣлени по нѣколко души и хванаха нѣтътъ по луко за петрушанските хамбари. Да ви кажа, че ювечето отъ тѣхъ бѣха млади момчета, безъ никакви ретенции и безъ ястжклин мустаци; а ония, които искаха „народностъ“ и патриотизмъ на сѣка минута, които са хваляха гдѣ сѣднѣтъ и гдѣ паднѣтъ, че войводи и че са кляли турци, сѣкашъ че потѣха въ земята. Ние бѣхми преоблѣчени въ работчески дрѣхѣ. Който ни запитваше, ние отговаряхме сме жетваче. Ако да нѣмаше по това врѣме панаиръ въ Гюргюво*), на който отиваха хората, правителството много лѣсно можеше да ни осѣти.

*) Тоя панаиръ, или *бѣличе*, както го наричатъ власиса отвара на 29-й Юний и трае 5—6 дена.

На сами день на Петровъ-день, потѣглихме ние отъ Гюргюво и слѣдъ едно пктувание отъ единъ день и една нощъ, прстигнахме въ мушията на петрушанските хамбари. Около 20 души момчета бѣхме са събрали, когато наближихме вече до това мѣсто; вечеръ по мржкнало влѣзахме въ хамбарите, предвождани отъ единъ бжлгаринъ слуга, който нарочно бѣше опредѣленъ да наглѣдва за движението на момчетата. Съ поемание на душата си влѣзахме ние въ тѣмните хамбари, въ това мѣсто, гдѣто са готвехме да бждемъ посрѣщанте и поздравени отъ около 2,000 3,000 души наши братия хъшови. На пусто. Слѣдъ нѣколко минути, ние можахме да са увѣриме, че едномислениците ни не надминуваха числото 50—60 души, сичките налѣгали на голата земя, съ цигари и чибучки въ устата, които свѣтаха, като нощните звѣзди! Тие си приказваха на нискъ гласъ, за едно за друго, повечето за сѣдбата на своето отечество разбира са.

Посрѣшнаха ни съ „добре дошле“ и съ на „доборъ часъ“, а послѣ ни поканиха да сѣдниме. Сичките ни заобиколиха на колело и неможаха да намѣрятъ време да ни распитватъ за това и онова. Колко мъчно бѣ, че въ тѣмнината, нито тие можаха да ни видатъ, нито пакъ ние тѣхъ. Сѣки за своятъ пай, опжваше цигарата си, съ цѣль да произведе по-голѣмо количество свѣтлина, за да може по-добре да разглѣда своятъ бѣдъщи братъ и другаръ.

— Добре дошле млади юнаци! Гдѣ остана Караджата? попита единъ старъ хжшъ, съ джлги мустаки и съ кривнатъ калпакъ на главата, какъвто азъ не бѣхъ виждалъ до онова време.

Той са расхождаше изъ хамбарътъ направо и на лѣво и часъ по часъ виеше нова цигара, като въ нея да искаше да намѣри утѣшение. Азъ си по-

души юнаци, малко сж са грижали: да ли народът е готовъ да са възбунтова и колко души именно ще да трагнатъ подиръ тѣхниятъ байрякъ. Когато нѣкои отъ момчетата попитали двамата войводи, въ Петрушанските кошари, Хаджията и Караджата, иматъ ли тие споразумение съ братията имъ въ Турско, то буйниятъ Караджа отговорилъ: „Ние отиваме да измрѣме за свободата на отечеството си България и нищо повече. Който желае, нека ни послѣдва, а който не — ние нѣма му са сжрдиме“.

Нашите юнаци най-много сж били докачени отъ повѣдението на султановото правителство по рѣшението на Черковниятъ въпросъ. Макаръ и да живѣхатие въ чужда земя, не можаха да стоятъ хладнокрѣвно и да глѣдатъ какъ са подиграватъ съ народътъ и турци, и гжрци, какъ днесъ великите везири говорятъ и общаватъ едно, а утрѣ друго. Докачени тие биле още и отъ ироническия отговоръ на принцъ Наполеона, когато той са намиралъ въ Букурещъ. Извѣстно е, че ромжнските бжлгари подадоха на тоя послѣдниятъ меморандумъ, въ който го моляха, въ качеството му на великъ наслѣдникъ, да подѣйствува при своятъ братъ и приятель—султанътъ, за да даде на раята нѣкои правдини.

— Ха, ха! Белкимъ Негово Величество Султанътъ не ви е далъ още правата, които ние опредѣлихме въ парискиятъ договоръ? отговорилъ всеилиниятъ монархъ съ презрителна усмивка.

Разбира са, че даванетоъ жалба на принцъ Наполеона, който бѣше десять пхти повече тиранинъ отъ колкото султанътъ и който удушаваше въ тжмницата своята рая, когато султанътъ я само ограбваше — бѣше дебѣло заблуждение. Но неговиятъ презрителенъ отговоръ, не възбудилъ никакво отвращение мѣжду самурените кюркове на голѣмото до-

бро-утро, т. е. на букурешките седемь нотабили. Тие биле оть оная ржка хора, въ душата на които и най-безбожната постъпка на единъ неограниченъ монархъ, като Наполеона, пораждала нѣкакво си рабско удоволствие. Младите и интелегентните българи въ Ромжния обаче, не поглѣднали така самодоволно на принцовите думи. Тие са увѣрили още единъ пхтъ, че когато са иска свобода и право на единъ народъ, не молитва са трѣба, а мотика и че който тжрси свобода, трѣба най-напрѣдъ да си пролѣе кръвѣта. Не забравяйте, при това, че Черковниятъ вхпросъ и подигравката на Наполеона сж биле второстепените причини за минуванието на четата. Нейните 125 души юнаци, най-много сж биле принудени на това отъ сѣкодневните тѣглила на своите братия въ турско, отъ страна на рушветчините наши и каймаками, отъ грабителите агашетини и чорбаджии и отъ жестоките черкези и абазии—новъ подаржкъ на българскиятъ народъ отъ православното русско правителство.

Джлго време са протакало организиранieto на четата и минуванието ѝ Дунавътъ. Планътъ на войводите е билъ да трягнатъ още въ краятъ на мѣсець Майй, но разни сѣжнки сж ги вхзджржали. Най-главната и най-сжщественната отъ тие сѣжнки е била: парите отъ които е зависело и вхоржжаванието на момчетата. Сѣки знае, че който иска да мрѣ за свобода, златото бѣга отъ него. Отъ цѣлата чета, едва ли е имало петъ-шестина души, които сж биле въ сжстояние да си закупятъ едно друго. Касите на богатите плющали отъ злато; Добродѣтелната букурешка дружина, играяла съ хиляди австрийски жжлтици, но кажете, кой е смѣялъ да са дотрогне до скутътъ на тие наши сжотечественници? Въ сжстояние ли сж биле думите на презрѣния ххшъ

да похъртятъ душата на Христо Георгиевъ и на други негови събратия, когато негова милостъ са е възхитявалъ отъ свитата на Наполеона и отъ ароматическия чай на руския консулъ?

— Охъ братия, оставете ма на мира поне вие. Гърдите ми изгниха да тичамъ отъ Гюргюво, до Букурещъ да са мола ту на тогова „народенъ“, ту на оногова богаташъ, да помогне поне съ купуването на единъ револверъ! Никой не дава, а думите: „народенъ“, „патриотъ“ и пр., не излизатъ отъ устата имъ . . .

Тие сж думите на Стефанъ Караджа, които той казалъ предъ нѣколко души момчета на хаджи Петровиятъ хотелъ въ Гюргюво, когато тие започнали да му са скрдатъ, че четата са мая още и не минува Дунавътъ. Най-послѣ организаторите на четата, като видели, че по почтенъ начинъ не ще да могатъ да са вжоржжатъ, прибѣгнали до други средства. Тие са съгласили, както казахъ вече съ двѣ момчета, слуги при една чокойка, да зематъ една отъ двайсете торбички съ злато, които нейна милостъ имала въ кассата си. Момчетата отъ най-напредъ дълго време са противили, но като имъ са казало, че тие пари ще послужатъ за придобивание свободата на Бжлгария, и който краде за подобни нѣща, не е безчестно, то двамата наши приятели са съгласили. Зетата сума била около 1000 жжлтици. Съ тие пари са купило 75 пушки добри чифтета, матари и други бунтовнически принадлежности. За вжоружаванieto сж спомогнали още и нѣкои частни лица, като напимѣръ Никола Крецъ изъ Бѣлово, К. Сапуновъ и пр. Нѣкой си капитанитъ Никола Македонецъ, на ромжнска служба, подарилъ на момчета 30 стари пушки, скритомъ отъ своето началство разбира са.

Въ съставътъ на четата, освѣнъ нѣкои прочути момчета по своята рѣшителность, чираци на Панайота, Таня и Филина, влизали още и 45 души момчета отъ легията въ Сърбия, която бѣше са прѣснала вече отъ бѣлградъ и потърѣи защита въ свободна Ромъния. По тоя начинъ, малката дружина не бѣше лишена и отъ нѣкои военни тактичности за въ бѣдѣцето свое движение. Но китката на тая чета, въ отношение на образованность, бѣше друго едно лице, не отъ бѣлградската легия и отъ питомците на Стара-Планина. Азъ говоря за писарьтъ на войводите отъ тая чета, Иванчо Христовичъ, родомъ отъ Габрово. Можете ли да си въобразите, че тоя Иванчо не бѣше само така прость писарь, да бѣлѣжи числото на момчетата и заповѣдите на полуграмотните войводи? Вѣрвате ли, че на това сѣщото мѣсто, гдѣто стоеше неговата матара за фишеци имаше и сгъната диплома, подписана отъ братати професори и титулярни ректори? Да, сичко това е фактъ. Иванчо Христовичъ е свѣршилъ своето образование въ военното Александровско училище, въ Москва, съ чинъ офицеръ; а послѣ билъ зачисленъ въ 19 дивизия, въ полкътъ на Негово Кралско Величество Вюртембергскій Кралъ. Дълго време той служилъ съ полкътъ на Кавказъ, гдѣто са отличилъ въ храбрость въ борбата съ черкезите. Още тогава той захваналъ да мисли за сѣдбините на своето поробено отечество и по тая причина, на мѣсто да остане на Русска служба, той отишелъ въ столицата на османлиите — въ Цариградъ.

Споредъ увѣрението на мнозина, тукъ той истривалъ дълго време многобройните прагове на Баба-Алието, съ цѣль да постѣпи въ турска военна служба, което не му са удало, по много причини, познати и на читателите. Споредъ свидѣтелството

на дѣда Славейкова, който са познавалъ лично съ Христовича, тоя послѣдниятъ нарочно искалъ да по-
стъпи въ турска служба, съ начертани патриоти-
чески планове. Послѣ това, Христовичъ са отправилъ
въ Букурещъ и тамъ поискалъ да тури въ дѣйстви-
е своите пламенни желанія. Четата на Хаджията, из-
бралъ той за тѣхното осъществуване, при сичките
сжвѣти на благоразумните му приятели, да не трѣгва
съ една хайдучка чета. Христовичъ е билъ човѣкъ
честенъ и краенъ патриотъ. Той са е училъ съ Ка-
равелове, Любина и Петка, ето защо пхрвиятъ отъ
тѣхъ му е посвѣтилъ въ в. Свобода, слѣдующето
стихотворение:

Ти са рѣши, брате,
Отвѣди да стѣпишъ:
Майка да избавишъ,
Народъ да откупишъ;

Ти умрѣ юнанки
За своето племе
И посѣя рѣдомъ
За свобода семе;

Ти испълни вече
Дѣлностите свои,
И показа пътьтъ
На другари твои . . .

Скоро щатъ и тие
Да бѣдѣтъ гости,
И щатъ да положатъ
И своите кости.

III.

. Преди да мина още въ Гюргюво отъ цѣто са правяше най-голѣмото приготовление за Хаджи Димитровата чета, говори единъ отъ съжестниците на четата, азъ са познавахъ лично съ Караджата още отъ Тулча, дордето той не бѣше са компромитиралъ предъ турското правителство. Бѣхъ въ Русчукъ, когато получихъ отъ тоя послѣдниятъ писмо, въ което той говореше: „Кажете на момчетата да са стиятъ; щомъ мине Гюргювъ-денъ, ще прицапаме Дунавътъ“ По това време въ Русчукъ, народните хора неизобилствуваха, както това бѣше въ по-новите времена. Въ цѣлиятъ градъ, ние бѣхме само шесть души: Братия Ангелъ и Петръ Обретенови, Стефанъ Попа, Георги Красна-лиевъ, Петръ Вълчевъ и Симеонъ Бебровалията. Свхрталнището ни бѣше въ кхщата на баба Тонка. Отъ нейниятъ дворъ са поздравлявахме ние съ момчета отъ четата, които сѣки денъ излѣзваха въ островътъ срѣщо Русчукъ, за да глѣдатъ дѣсниятъ брѣгъ на своето отечество.

Когато ние получихме горѣказаното писмо на Караджата и го прочетохме въ лозята, гдѣто отидохме нарочно, то всинца са забравихме на мѣстото си отъ радостъ и въжхищение. Приятельтъ ни Стефанъ Попа, който бѣше пхрвиятъ плавачъ по онова време въ Русчукъ и който можаше да приплава Дунавътъ, едвамъ съ сила можахме да го задържиме, т. е. той искаше — още сжщиятъ денъ да плавне по водата и излѣзи на Гюргюво. Единъ мѣсець слѣдъ получванието на това писмо, ние ми-нахме въ Гюргюво единъ по единъ, кой както можа. На скелята въ послѣдниятъ тоя градъ ни посрѣщнаха множество приятели и стари познайници, сички

бѣдѣщи другари на Хаджията и Караджата. Тукъ бѣше Иванъ Пѣевъ, нарѣченъ Плюшко, родомъ отъ Казанлъжъ, мжжъ, който имаше растъ до три аршина, Дончо Стояновъ, изъ Тулча, Димитръ Зааралията, който са викаше още и Коджа Ибрахимъ, Савва Кжичевъ, младо момче, безъ мжхъ даже подъ носѣтъ и други още.

Нѣма нужда да ви разказвамъ, какъ са радвахме ние отъ своя страна, като глѣдахме на предяси толкова събрани юнаци, вжодушевени отъ една мисль, отъ едно и сжщо стрѣмление. А каква бѣше пакъ радостъта на тѣхъ, т. е., на гюргювските ни другари? Тие ни обсериваха съ стотина запитвания, да ли има още мнозина момчета да дойдатъ отъ турско? Какъ са турците? Има ли много войска въ Русчукъ? и пр. Тѣглихме право на хаджи-Петровиятъ хотелъ, гдѣто ни обадиха, че тамъ са намира Караджата. Той ни посрѣщна както са слѣдваше. Стаята му, по стѣните, по массата и по лѣглото му, бѣше пълно съ оружия, пушки, револвери и различни други припаси. На сѣка минута той са кашлаше и лѣгаше да си отпочива. Лицето му бѣше пожълтѣло и почерняло, като на смъртникъ. Той ни са оплакваше, че отъ нѣколко деня насамъ не билъ заспивалъ и почивалъ, да ходи надолу на горѣ по организиранieto на четата.

— Ако нашето минувание са продължи още единъ мѣсець, то азъ ще да умра отъ охтика, говоряше той. — Голи обѣщания и калпави вжехищения, а на дѣло нищо.

Послѣ Караджата ни расказа самъ, че числото на събраните момчета изъ Влашко е 4000—5000 души, които ще бѣдѣтъ раздѣлени на четири отдѣла, подъ командата на четирма войводи, а имен-

но: Филипъ-Тотю, Панайотъ Хитовъ, Хаджи Димитръ и той. Тие четири чети щѣли да минатъ Дунавътъ на четири избрани точки, въ едно сѣщо време. Отъ тие думи на Караджата, ние подскачахме отъ радостъ, при сичко че не вѣрвахме още на пѣлно въ тая цифра, защото и той самъ показваше това, по причина, че съ половинъ уста ни говореше. Ние скрихме своето сѣмнение отъ неговиятъ огнень поглѣдъ, защото сѣко противорѣчие и заподозрѣние въ неговите патриотически планове, караше го да са сѣрди. Неговата стая въ хаджи Петровиятъ хотелъ, бѣше са преобжрнала на втора полиция. Сичките сѣбрани въ Гюргюво хѣшове, дохождаха да го безпокоятъ за разни работи, като напримѣръ: да му искатъ пари; да го питатъ кога ще трѣгнатъ за България и гдѣ именно ще минатъ Дунавътъ; че влашката полиция ги преслѣдвала и пр. Пламениятъ Караджа удовлетворяваше сѣкиго съ своятъ отговоръ, но и мнозина испиждаше вжнъ изъ вратата, които го прекаляваха най-послѣ съ своите вискателства. Най-много той са сѣрдеше на юнаците отъ влашките крѣчми, които пияха по цѣль день изъ тие вертепи на развратътъ и пѣеха съ полвницата въ рѣка: „Стани, стани юнакъ Балкански . . .“ Той ходеше отъ крѣчма на крѣчма съ тоѣга въ рѣката и удрѣше наредъ, кого гдѣ сари.

— Не ви е срамъ! Утрѣ въ други день, ще вжрвите да освобождавате отечество, а слѣдвате да са напивате, като биволари, и да прегрѣжчате развратните жени . . . викаше той съ болните си гърди, и всичка тая тѣлна юнаци, бѣгаше отпирѣдя му, като попарена.

Хаджи Димитра по това врѣме нѣмаше още въ Гюргюво. Той са скиташе по разни ромѣнски гра-

дове да събира и влодушенява хановите, както то-
ва правеше Караджата въ Гюргюво. Следъ нѣколко
дена отъ нашето престиганне, и той замина за Бу-
курешъ, пакъ по работите на четата, а на насъ ка-
за да мируваме и да чакаме до втора заповѣдь. Най-
строго ни поръчаше да са пазиме отъ полицията
и да черпиме до колкото е възможно повече, ней-
ните учтиви агенти. Цѣли два мѣсеца са изминаха
отъ заминуванието на Караджата, а ние слѣдвахме
да чакаме въ малкия градъ Гюргюво, гдѣто ста-
нахме познати и на малките дѣтца отъ градътъ. По-
вечето отъ момчетата, възползувани отъ топлите май-
ски и юнски дни, бѣха излѣзли на лѣтни жилища
изъ гостиятъ вярбалакъ по брай Дунавътъ и по коли-
бите на българските градинари. Тукъ тие прекарва-
ха и день и нощъ, и са хранеха съ куражъ и на-
дѣжда, които имъ вдъхваше турскиятъ брѣгъ. Отъ
бѣдъщите войводи на четата, ние приемахме само
голи извѣстия, да чакаме и да са небезпокоиме, за-
щото всичко ще да бѣде. Но чакатъ ли прѣгави мла-
ди души, веднажъ рѣшени да мратъ? Чака само
фанзията, да са увеличи файдата на жълтиците му,
а не и идеалниятъ човѣкъ.

Тукъ ние можахме да са запознаемъ съ мно-
зина бекрий юнаци, очите на които бѣха са зачер-
вили отъ пиянство, като на бѣсна лѣсица. Твърде
евтино продаваха тие патриотизмътъ отъ счупениятъ
крѣчмарски столъ, съ подсукани на горѣ мустаки.
Ние отъ своя страна, като не бѣхме живѣли дълго
време въ Влашко и Богданско, неможахме да са
нагтѣдамо на тие наши борци, на които само е-
динтъ мустакъ, говорехме ние по мѣжду си, мо-
же да падде страхъ на десетина келеви запити.
Искамъ да кажа, че ние благоговѣхме напредъ нѣ-

III.

Слжницето отдавна бѣ оставило вече точката на якиндия и са скиташе тамъ далечъ на западъ. Последните му зари са цалуваха съ мятните вълни на Дунавътъ, когато войводите истѣглиха саблите си и дадоха заповѣдъ да се приготвяваме. Дунавътъ си шумеше по обикновенно, пиленцета гѣха изъ балтата, водните птици лѣтеха по повърхността на водата и цапаха своите криле отъ гнѣвъ, че неможели да хванатъ невинната рибка, цѣли сюрин стада, са виждаха на българския бръгъ, които слѣзваха на Дунавътъ да пиятъ вода и дигаха подира си прахътъ; облакъ отъ черни птици прехвърчаха надъ блатата, хладенъ вечеренъ вѣтрецъ по-духваше отъ къмъ България, който още повече пълнеше съ радостъ гърдите на момчетата. Ние помислихме, че е време вече да вярваме, но работата била друга.

— Сички наредъ единъ срѣщо други, съ пушките въ ржцѣ, повториха войводите и лицата имъ зеха строго сериозно выражение, като че отиваха да присѣтствуватъ на погребално шествие.

Разбира са, че тѣхното душевно настроение, скоро са отражи и на цѣлата дружина, понеже на сичките поглѣдите бѣха обжрнати къмъ тѣхъ. Сичко утихна за минута; сѣки осѣти, че ще да присѣтствуватъ на най-тържественниятъ актъ отъ нашето дѣло.

— Димитре! мине съ байрякътъ посрѣдъ момчетата, каза Хаджиятъ.

Когато синца бѣхме са вече наредили единъ срѣщо други, на расгояние една двѣ крачки, войводите влѣзоха изъ помежду ни съ голи сабли въ ржцѣте, а Иванчо Христовичъ вярви подира имъ съ бѣла хартия въ ржцѣ.

— Братия! каза Хаджията. — Ние отиваме да мрѣме за свободата на своето отечество. Ние вѣрваме, че мѣжду васъ нѣма ни единъ, който да не е тръгналъ съ чисто сѣрдце, но редътъ и святостта на нашето дѣло изискватъ, щото ние да са закланемъ въ Бога и въ името на своето отечество, че вѣрно и честно ще си исполнимъ длъжността, като синове на България. За това братия, азъ ви преканвамъ да си обхрнете пушките на надолу къмъ земята и съ чисто сѣрдце и християнска любовъ да са закланете, че ще бъдете вѣрни на отечеството си! . .

Послѣ това, двамата войводи са доближиха до байрякътъ, който развиха и си крѣтосаха саблите. Сичката дружина, сега за пхрвъ пхтъ видя величественниятъ левъ на знамето, исписанъ на зеленъ коприненъ платъ, съ стѣлканъ турски полумѣсець въ краката си. Азъ видѣхъ въ това време, че Караджата са просѣлзи, а писарьтъ, който дхржеше въ ржката си бѣлата хартия, започна да трепери. Мнозина други момчета заплакаха; а вѣтхрьтъ започна да си играе съ знамето, което плющеше по въздухътъ. Писарьтъ почна да чете клѣтвата, а ние повтаряхме сѣка негова дума съ обхрнати къмъ земята пушки. Войводите застанаха до байрякътъ съ голи сабли, които крѣтосаха една възъ друга. До колкото помня, клѣтвата са сѣстоеше въ това, че ние трѣба да си пролѣмъ крѣвта за свободата на своето отечество, трѣбва да са вардимъ отъ грабителство, да не закачае мирните жители, биле тие бхлгари или турци, да бхдемъ послушни на своите войводи и пр. Въ това врѣме, влашкиятъ караулъ, който бѣше си отишелъ и пакъ са връщаше при насъ, щомъ ни сѣглѣда въ това театрално положение, което имаше и нѣщо религиозно, и свято, и християнско, сичките си отложиха калпаците, пре-

водена сичката наша амуниция, въ тѣхъ трѣбваше да са събиратъ момчетата отъ околните ромѣнски градове, преди да потеглятъ за Дунавѣтъ. Това мѣсто бѣше избрано отъ точка зрѣние на предпазливостъ.

Повече обяснения и не трѣбваха на насъ. Оставихме Караджата да са занимава съ своите войводски работи и тръгнахме изъ градътъ да са приготвяваме за пѣтъ. За послѣденъ пѣтъ, ударихме му презъ нощта единъ хашовски моабетъ, при сичко че когато са отдѣлихме отъ бай Стефана, послѣдната му дума бѣше: „мирно и бодро да стойте“. Много си попатиха тая нощъ добродушните власи кражчари и готвари, отъ нѣкои наши луди момчета, които бѣха станали съвсѣмъ гевезета.

— Добрѣ, че нѣма „царя Болгарска“, а то прѣдъ васъ неможе са излѣзи, говоряха тие.

Послѣ полунощъ, пѣсньта: „Вѣтхрь ечи Балканъ стѣни“, са чуваше вече изъ гюргювските лозя, кѣмъ огненната воденица. До разсѣмване, колкото момчета имаше въ Гюргюво сичките излѣзоха на пѣтъ, раздѣлени по нѣколко души и хванаха пѣтътъ по сухо за петрушанските хамбари. Да ви кажа, че повечето отъ тѣхъ бѣха млади момчета, безъ никакви претенции и безъ ястѣклии мустаци; а ония, които викаха „народностъ“ и патриотизмъ на сѣка минута, които са хваляхъ гдѣ сѣднатъ и гдѣ паднатъ, че сѣ войводи и че сѣ клали турци, сѣкашъ че потънаха въ земята. Ние бѣхми преоблѣчени въ работнически дрѣхи. Който ни запитваше, ние отговаряхме че сме жетваче. Ако да нѣмаше по това врѣме панаиръ въ Гюргюво*), на който отиваха хората, то правителството много лѣсно можеше да ни осѣти.

*) Тоя панаиръ, или *бѣличе*, както го наричатъ власите, са отвара на 29-й Юний и трае 5—6 дена.

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на баншѣтъ на чама, съ вхрлина въ ржката, съ която часъ по часъ мереше водата, като да бѣ варенъ и каленъ гемиджия. Забравихъ да кажа, че щомъ са отдѣлихме отъ брѣгътъ, по невнимание, една пушка изгърмя мѣжду момчетата и куршумътъ ѝ нарани въ ржката Савва Захаралията.

При распукуванието обаче на зората, вѣтхрѣтъ започна да престава малко по-малко и напийтъ чамъ задрѣма, а опредѣленото мѣсто не бѣхме стигнали още. Сжмна са вече; ние срѣдъ водата съ чамътъ, а на гъркѣтъ очите започнаха да свѣтятъ малко по-малко. Тогава Караджата и още други нѣкои момчета си хвхрлиха униформата и оржжието и излѣзаха пакъ на влашкия брѣгъ, гдѣто и тикнахме чамътъ. Тие туриха на вратовете си вжжето и длго врѣме тѣглиха по брѣгътъ. Благодарение, че чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а то въ противенъ случай, нашето пътувание ставаше невжзможно по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мжчехме така, ето че напрѣдя ни едно влашко беклеме, (варда), построено на една вжзвишенность. Щомъ го наближихме, началникътъ на караула излѣзе и попита „какво има въ чамътъ?“ — „Солена риба!“ отговори Караджата, безъ да поглѣдне даже. Малко по-нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ има кичесто островче, кацнало всрѣдъ водата, като градинка*). Войводите намѣриха за добро на това островче да прѣседимъ до като са мржкне, на вечеръта да тѣглимъ за насрѣщниятъ брѣгъ. Ония отъ момчетата,

*) Дѣдо Тени отъ с. Кривия (по-долу отъ Вардинъ) ми разказва, че четата излѣзла не въ вардинското блато, а въ новградското (близо при Вардинъ). А островчето, въ което преспала четата презъ деня са казва *гяуръ адасъ* или *джанъ кардашъ*.

мислихъ, че той може да бѣде Хаджи Димитръ, понеже съ тоя послѣдниятъ не са познавахме лично.

— Караджата замина за Букурещъ, отговорихме ние и слѣдъ два-три дѣня, ще си дойде. — А гдѣ е Хаджията? попитахме ние отъ своя страна.

— И той са намира кжмъ Букурещъ, отговори непознатиятъ личенъ юнакъ и стѣпка на земята своята цигара.

Най-много ни запитваха непознатите ни още другари, да ли има още мнозина наши едномисленици кжмъ Гюргюво, които да дойдатъ отпослѣ. Момчетата, които ние сварихме въ хамбарите, бѣха дошли предъ единъ дѣнь отъ разни градове на Ромъния. За минуванието на четата, тие знаяха толкова колкото и ние. Въ това време, поставената на вжнъ стража подевирна и послѣ нѣколко минути, сжщиятъ они бжлгаринъ слуга, който доведе насъ, введи въ хамбарьтъ още двайсетина души хжшови, които така сжщо неможахме да познаеме, по причина на тжмнината.

— Добра стига братия! прегжрмя вжтрѣшността на хамбарьтъ отъ гласовете на прѣстигналите вече момчета.

— Далъ Богъ добро! отговориха гостите. — Да живѣй Бжлга ия! прегжрмя втори пжтъ хамбарьтъ

Понеже отдѣлението на хамбарьтъ, въ което са намирахме ние бѣше вече испжлнено, то ново-дошлите са настаниха въ другъ единъ хамбаръ тамъ на близо. Отъ тие момчета са научихме ние, че Хаджи Димитръ цѣлъ да дойде послѣ три-четири дѣня. Бѣхме са сжбрали по нѣколко души на едно мѣсто и слѣдвахме да си говоримъ за туй и онуй на нисжкъ гласъ; а мнозина други хжркаха на около ни.

— Добре дошелъ братко! живо и здраво, обади са единъ гласъ изъ тжмнината и азъ се намѣ-

рето на чистот на преданието на вѣрознатъ за
тоя чинъ.

— Той си! вѣнчалъ азъ а се помъчихъ да
се женѣмъ отъ отечески любовности, понеже не вѣр-
вахъ, че въ тоя чинъ имамъ що да сръшна чо-
вѣкъ, а тѣмъ да ми е поинтъ и друженъ.

— Женитбата на по-малкото си братъ Пе-
тра! какъ женитбата нѣмъ повече трогнатъ, от-
вѣдѣно по-рано.

И съдѣствено тоа бѣше имать едноутробенъ
братъ Петра, мѣсту азъ не бѣхъ виждалъ отдавна
и женитба, че нѣмъ са женѣли между ханшвите.
Тукъ ми се сръщаваше на празъ нѣтъ, послѣ тол-
кова година. Той ми повѣда въ гласътъ, когато
самъ поирахъ съ женитбата. Прегъ зимата Петръ
бѣше отишълъ на сръбна военна обучение въ Бѣл-
градската българска зѣмля, отъ кѣто бѣше са за-
мърналъ нѣколко мѣсѣца съ другите момчета. Ние
се рѣшихме съ него заедно, и послѣ сръщанието въ
кѣмѣрутъ, да сложимъ нѣмъ за отечество и свобода.
На разказване бѣше заспалъ, когато другарьтъ ми
Дончо ми разбѣди да ставамъ, защото са слушалъ
на нѣтъ кѣмѣрутъ си голѣмъ шумъ. Той шумъ не
бѣ друго нѣщо, освѣтъ нови другари, на брой до
25 души, които пристигнаха отъ Букурещъ. Бързо,
бързо, и тѣхъ захвѣтиха по хамбарите, като имъ са
обале да стоятъ нѣрѣи, азъ да не би да ни схлѣб-
датъ нѣмъ отъ селените. Слѣнце бѣше изгряло ве-
че, когато дойде ова българинъ, който ни ввежда-
ше въ хамбарите.

— Скоро са искривайте изъ бордените, защото
примарьтъ (кметьтъ) отъ селото иде да разплѣда
какви хора имало въ хамбарите, каза той. — Гос-
подарьтъ ма проводи да ви извѣсти за това.

Изведнажъ, цѣлата дружина са натъпка въ тоя

бордей, който са намираще мѣжду двата хамбара. Той бѣше една тѣсна кошара. за това момчетата са надвѣлиха вжтрѣ единъ вжзъ други, като скомрия. Освѣнъ това, вжтрѣ са намираща още и сичките наши амуниции, сжстоящи отъ санджци, денкове и пр. Само 5—6 души отъ момчетата останаха на вжнъ, които нагарабаха метли и лопати и почнаха да мѣтатъ и чистатъ, ужъ че сж работници. Примарѣтъ отъ селото Петрушанъ не закъсня да са появи, придруженъ отъ още нѣколко души старѣйшени. Понеже той бѣше отъ бжлгарско потекло и знаеше до нейдѣ работата, по-поглѣдна тукъ-тамъ и махна съ ржка на селените, като имъ каза немикъ (т. е. нищо нѣма). Подиръ той извика на страна бжлгаринѣтъ слуга, комуто пришепна нѣщо на ухото, ужъ скрито; а това нѣщо не бѣше друго нищо, освѣнъ да сж-общи на насъ, да не шетаеме твжрдѣ по-вжнъ.

III.

Да кажа нѣколко думи и за тие хамбари, които дадоха гостопримство на бжлгарските хжшове въ расстояние на нѣколко деня. Тие сж сичките два, построени надлжжъ единъ до други. Единѣтъ бѣше исплетенъ съ вжрбови пржчки, а другиятъ направенъ отъ джеки. Ступанинѣтъ на тие здания джржеше въ тѣхъ кукурузъ, а въ бордеятъ живѣеха слугите му. Тие сж на южната страна отъ селото кжмъ Дунавѣтъ на $\frac{1}{4}$ часъ расстояние. Сичката дружина, която са намираще тука достигаше вече числото сто ако не и по-нагорѣ. Съ твжрдѣ малцина са познавахме ние лично защото тие бѣха сбирщина отъ сичко Бжлгарско. Забѣлжжително бѣ и това, че повечето бѣха млади момчета, както казахъ вече, за които мнозина мислѣха, че още съ пжрвото испук-

Тжкмо въ тая минута, когато нашите пушки поздравиха за пхрвъ пхтъ вардинското блато, когато караулите си деряха гхрлата да викатъ, австрийскиятъ пощански параходъ Софiя са зададе отгорѣ, отъ кжмъ Свищовъ, свѣтналъ цѣлъ-цѣлниничекъ, а особенно камарата му. Той бѣше свидѣтель на сичките наши дѣйствия, които нѣма сжмнение, че можа да разбере отъ какво сж естество. Това ние забѣлѣжихме по единственната тая проста причина, че заведнажъ капитанинтъ псвири, изъ широкиятъ коминъ на параходътъ, дордето излѣзваше само гхстѣ димъ, започна да исхвржча и жарава па и хучението са усили отъ единъ пжтъ.*)

*) Това е вѣрно. Австрийскиятъ параходъ Софiя, ако и да не е разбралъ напжлно цѣлтъ на пушките въ вардинското блато, но той са е подплашилъ не на шега. Разказватъ, че программата му за пжтувание, била измѣнена нея нощъ. Намѣсто да преспи на островътъ около с. Пиргосъ (3 часа отъ Русчукъ на горѣ), той казалъ добро-утро на Русчукъ ни въ туй, ни въ онуй време. Русчукскиятъ валия, ако и да е знаялъ вече по донасението на Френскиятъ консулъ отъ Букурещъ, че една чета бжлгари разбойници, днесъ-утрѣ, ще да мине Дунавътъ, сѣ неможалъ да знае още нѣщо по-положително. Новината донесена отъ вапорътъ Софiя, потвърдила думите на фр. консулъ. Въ това предателство сж зели още участие, рускиятъ въ Букурещъ консулъ Офенбергъ и Христо Георгиевъ (гледай страница 85 отъ моите Записки). Тоя послѣдниятъ извѣстилъ на рускиятъ консулъ и протестувалъ въ сжщото време съ нѣкои свои другари богаташе, че Хаджи Димитровата чета е вагабонтска и цѣлите ѝ сж разбойнически, защото не зела преди да тржгне благословията на Наполеона.

мръднатъ кракътъ отъ влашката земя. Филипъ отива още по-надалечъ. Освѣнъ топове и пари, той иска още да имало чета отъ 20,000 души. Лъжи и нищо повече.

Освѣнъ това, Панайотъ коделъ ягнета изъ Букурещъ да гостива момчетата, и по тоя начинъ да ги примамва да не послѣдватъ четата. Послѣ това Караджата ни покани да излѣзимъ на вжнъ и да са наредимъ, за да ни причете. И ние това чакахме. Единъ прѣзъ други наискачахме отъ задушениятъ хамбаръ. Свѣтлата мѣсечинка, която надничаше отъ небосклонътъ и чистиятъ нощенъ вѣздухъ, предаваха на дружината още по-голѣма радостъ.

— Помни да запишешъ 125 души момчета, каза Караджата на Иванча Христовичъ, слѣдъ като ни прибори единъ и два пжти.

— Малко сте братия, но съ васъ ние са наемаме да минемъ въ нашето поробено отечество, казаха войводите. Нашата цѣль ще да бжде, не да превземемъ Цариградъ, но да покажемъ на братията си българи, какъ са умира за отечество.

— Да живѣй България! Да живѣятъ войводите! Смъртъ на тираните! обадиха са мнозина отъ дружината твърдѣ на нисжкъ гласъ.

— Ние сме една шепа хора, но и нашите кости сж въ сжстояние да принесатъ своята полза, повтори Караджата.

Сто двайсе и петъ души момчета, но като са наредиха, струваше са на човѣка, че на прѣдя му стоятъ петъ хиляди души. Най-много ми настрахнаха космите, когато са даде заповѣдъ да са вжоржжине и да си хвѣрлимъ работническите дрѣхы. Въ нѣколко минути преобличанието и приготвянето бѣше дѣло свършено. Изведнажъ простите селски дрѣхы, съ които се бѣха преправали мнозина отъ

вание на пушките, ще да се оплашатъ и разбѣгатъ. На третиятъ день, послѣ нашето пристиганіе въ петрушанските хамбари, часътъ по 1½ на турски, вечерътъ, изведнажъ пригърмяха отвѣнъ двѣ талиги, които са сирѣха мѣжду двата хамбара. Ние като незнаехме що за хора сж тие нощни гости, замълчахме синца.

— Да ли сж тука? попита единъ гласъ, въ който ние можахме да познаеме Караджата.

Съ тие двѣ кола престигнаха двамата войводи, Хаджията и Караджата и още други трима души, които не можахъ да забѣлѣжа. Единъ отъ хжшовете на четата ми каза, че съ тѣхъ билъ дошелъ и писарьтъ Иванчо Христовичъ. Слугата българинъ излѣзе на срѣща имъ и имъ показа мѣстото, гдѣто бѣхме са скрили. Нѣколко души отъ момчетата излѣзаха на вжнъ да посрѣщнатъ своите войводи. Сички искаха да направятъ това, но са чуха гласове, които казаха да сме стоели мирни още. На синца ни схрдцата тупкаха отъ радостъ. Караджата скочи отъ пайтонътъ и като сжрна вжздржсена на горѣ по хамбарите. Съ влизанieto си заедно, той запали кибритъ за да може да разглѣда своите бжджщи другари.

— Добаръ вечеръ момчета! каза той.

Ние скочихме на крака и поздравихме своите войводи на слабата свѣтлина, произведена само отъ тжнката кибритева клечица. Въ това време влѣзи и Хаджията, юначното лице на когото ни вдххна куражъ и гордостъ.

— Много сжбрани, но малко избрани, братия, каза той. Богъ да убие нашите богаташе и чокои. Тие ни побжркаха на работата; а другарите ни войводи Панайотъ и Филипъ-Тотю ни изжгаха. Шхрвиятъ отъ тѣхъ иска 1000 души чета, добрѣ вжоржжена, 2000 лири, тонове и пр., па тогава да си

мръдналъ кракътъ отъ влашката земя. Филипъ отива още по-надалечъ. Освѣнъ топове и пари, той иска още да имало чета отъ 20,000 души. Лъжи и нищо повече.

Освѣнъ това, Панайотъ колелъ ягнета изъ Бургурещъ да гостява момчетата, и по тоя начинъ да ги примамва да не послѣдватъ четата. Послѣ това Караджата ни покани да излѣзимъ на вжнъ и да са наредимъ, за да ни причете. И ние това чакахме. Единъ прѣзъ други наискачихме отъ задушениятъ хамбаръ. Свѣтлата мѣсечинка, която надничаше отъ небосклонътъ и чистиятъ нощенъ въздухъ, предаваха на дружината още по-голѣма радость.

— Помни да запишешъ 125 души момчета, каза Караджата на Иванча Христовичъ, слѣдъ като ни приброи единъ и два пкти.

— Малко сте братия, но съ васъ ние са наемаме да минемъ въ нашето поробено отечество, казаха войводите. Нашата цѣль ще да бжде, не да превземемъ Цариградъ, но да покажемъ на братията си българи, какъ са умира за отечество.

— Да живѣй България! Да живѣятъ войводите! Смъртъ на тираните! обадиха са мнозина отъ дружината твърдѣ на нисккъ гласъ.

— Ние сме една шепа хора, но и нашите кости сж въ състояние да принесатъ своята полза, повтори Караджата.

Сто двайсе и петъ души момчета, но като са наредиха, струваше са на човѣка, че на прѣдя му стоятъ петъ хиляди души. Най-много ми настржхнаха юските, когато са даде заповѣдъ да са вжоржжаме и да си хвърлимъ работническите дрѣхи. Въ нѣколко минути преобличанието и приготвянето бѣше дѣло свършено. Изведнажъ простите селски дрѣхи, съ които се преправали мнозина отъ

момчетата, са замѣстиха съ тѣсни бунтовнически беневерци, съ калпаци, украсени съ малки левчета, на които имаше написано: свобода или смъртъ. Най-много блѣцише на мѣсечината униформата на Караджата, защото панталоните му бѣха отъ бѣло сукно, съ сирмени шерите, палтото му съ бѣли сръбжрни копчета, а на калпакътъ му перо, изработено скъпоцѣнно. Дрѣхите на Хаджията бѣха така сжщо войводски, но отъ сиво брашовско сукно. Много отъ момчетата бѣха си приготвили на своя смѣтка дрѣхи, окичени и нашарени, като генералски мундири. Млади хора, така постжпатъ!

— Ние отиваме на свадба, слѣдователно трѣба да бждемъ облѣчени въ вѣнчалните си дрѣхи, говоряха тие.

Имаше двама души скжсѣмъ съ червени дрѣхи облѣчени, като актьори. Друго едно момче, Димитръ Мжнзовъ, бѣше похарчило около 150 жжлтици за едно, за друго, да са облѣче, и вжоржжи. Старите ни дрѣхи са прѣдаваха на слугата бжлгаринъ, който ги динпеше въ едно кйоше. Когато се нарѣдихме вече съ пушки на рамо и съ матари и чанти на гжрбовете, като сжщинска войска, войводите истеглиха саблите и извикаха готови ли сте? Като са даде утвжрдителенъ гласъ отъ страна на дружината, Хаджията извика: тржгвайте! и цѣлата чета са отпрати кжмъ лѣвиятъ брѣгъ на Дунавътъ. Мнозина отъ момчетата поискаха да извикатъ да живѣй Бжлгария и да запжятъ нѣкоя народна пѣсень, но Караджата каза, не е още врѣме.

Боже мой, колко радостна бѣше тая минута! азъ никога въ живота си не сжмъ са осѣщаль така удовлетворенъ, горделивъ и задоволенъ отъ своето сжществувание, като бжлгаринъ и като човѣкъ вжобще! Вирнатите пушки вжрху раменете на момче-

тата, които грѣха като езеро отъ нощната ясна мѣсечинка, хладниятъ дунавски вѣтъръ, оплътването къмъ родниятъ брѣгъ и пр., сички тие добрини, събрани въ купъ, пълнеха съ радостъ душата на сѣки едно отъ насъ. Като бѣше забранено да изказваме съ уста своята радостъ, т. е., като неможехме да говоримъ, което се правеше отъ точка зрѣние на предпазливостъ, то въ стѣпките на момчетата, които стѣпаха сърдчено и входушевно, така да кажа, ясно са забѣлѣжаваше, че тѣхните сърдца ламтятъ къмъ дѣлото, за което са бѣха оплѣтили. Синца по крака вървехме; сѣки за свой пай си носеше на гърбътъ едно друго. Отъ това общо и братско правило, не са изключавали и самите войводи. Нѣкои изъ по мѣжду ни помолиха тие послѣдните да си дадатъ товарътъ на тѣхъ, но тие се отказали категорически.

— Това не е право, каза Стефанъ Караджа. Ние отиваме да се биемъ за свобода и сме възстанали противъ робството, слѣдователно на насъ самите е длъжностъ да не нарушаваме тая свобода. Ние сме братия по мѣжду си.

Въ цѣтътъ си къмъ Дунавътъ, испречи са на предя ни единъ конникъ, който отиваше къмъ селото. Дордето са нахали да побѣгнѣ, понеже можа да ни сжглѣда на мѣсечината, Караджата подскочи и са залови за юздите на конътъ му. Позна са, че той е човѣкъ, работникъ, ходилъ по работата си изъ близката балта. Строго му поръчаха войводите да не говори нищо до два дѣня, като му расправиха въ сжщото време, въ що са сжстои работата.

Добрѣ, добрѣ домнолуи; и ние мразимъ „царя турчаска“, каза влахътъ и са загуби съ конътъ си изъ кукурузите.

Слѣдъ като повървехме още половинъ часъ, стигнахме до едно дунавско гърло (ржавъ), много на далечъ отъ голѣмиятъ Дунавъ, което преминахме по едно мостенце и влѣзохме въ балтата. Въ това време, мѣсецътъ потъна въ гъсти непроницаеми облаци, загърмя, затриця и силенъ дждъ рукна да вали. Ние не са спирахме обаче, защото са бoехме да не осжнимъ на поляната. Цѣпехме росната трѣвица на ливадите съ новите си царвули, която плъщеше подъ краката ни. Малко по-къмъ Дунавътъ, дойдохме още до едно гърло, по-голѣмо отъ първото, на което не сжществуваше и мостъ. Но Георги Ангеловъ (Бабаджанътъ), отъ Русчукъ, бѣше приготвилъ тукъ два малки каика, съ които можахме да са принесемъ отатъкъ и пакъ послѣдвахме изъ балтата. Като минахме и това гърло, обхрнахме са да вжрвиме къмъ юго-западъ. Цѣли-цѣлнинички са бѣх-ме измокрили отъ дждътъ.

Чакъ на ржсжмнование нагазихме вжрбалактъ, който са сжстоеше отъ дебѣли вжрби, тополи и тукъ — тамъ ливади и сазлжци. Съ изгряванието на слжнцето и дждътъ престана, па и ние имахме щастieto да поздравимъ брѣговете на Бжлгария, които гордо стърчяха на преди ни, заедно съ величественното корито на р. Янтра, която са огжваше мѣжду нивя и ливади, като змия. Най-наблизо са виждаше батинскиятъ брѣгъ, островътъ Джанъ-Кардашъ и околностите на Вардинъ.

— Това ли е Бжлгария? — Колко хубаво било моето отечество! каза едно младо хжшче, родомъ отъ Пloeщъ, което са бѣше родило въ Ромжния и не бѣше виждало още Бжлгария.

Даде са заповѣдъ отъ войводите да насѣдаме по росната трѣвица за да си починемъ. Брѣгътъ на голѣмиятъ Дунавъ бѣше до самите ни крака. Много

параходи, нѣмски и турски, дигаха пушилката по неговата гладка повърхностъ, а рибарските лодки, които дохождатъ татѣва да ловятъ крѣвката риба називаема Чига, нѣмаха четъ. Шкембестите брайлски и видински кораби, надъ които са развяваха грѣцки и турски знамена, плаваха лѣниво на нагорѣ, като облаци. Ние са любовахме на тая картина изъ подъ кичестата вѣрбова сѣнка. Слжницето са подигна на пладнѣ, дигна са росата, исжхнаха и нашите дрѣхы. Тукъ Караджата отвори дума, да ли дружината е благодарна отъ своите войводи, т. е. отъ него и Хаджията, или желае да си избере други по-достойни? На тия думи, сичките момчета скочиха на крака и поздравиха своите водители, като казаха, че тие неможатъ да намѣрятъ отъ тѣхъ по-способни и че сж готови да умрѣтъ подиря имъ. Послѣ това избраха са и двама байрактари за четата. Съ тая длжностъ са натовариха Димитръ Захаралията, който носеше още прекоръ Коджа Ибрахимъ, както казахъ вече и нѣкой си Георги още. Освѣнъ войводи, писаръ и байрактаръ, избраха са още и 12 души десетници изъ по мѣжду по-рѣшителните момчета. Длжността на тие десетници щѣше да бѣде такава, каквато е тя на онбашините въ войската. Сичко това, Ванката Христовичъ записа въ своята книжка; записа той и имената на десетниците и на сичките момчета, кой на колко години е и отъ гдѣ е родомъ. Сѣки отиваше при него да се запише, а послѣ минуваше на страна, като да бѣше са комкалъ. Войводите и нѣкои отъ по-главните момчета са отѣглиха на страна да са сжвѣщаватъ вѣрху много вѣпроси за предстоящата борба и за плантъ на дѣйствиата ни, когато стѣшимъ вече въ нашето отечество.

Разбира са, че лагерътъ на нашата четица бѣше заобиколенъ отъ четерѣте страни съ силна стра-

жа. Подиръ пладнѣ, една отъ тие стражи дойде и извѣсти, че влашкиятъ пограниченъ караулъ я нападналъ, но като препукали тетиците на пушките, голѣмите молдовански калпаци, украсени съ пуйче пера, изчезнали изъ вхрбалакътъ.

— Ей сега, ще дойдатъ 30—40 души мамалигари, съ които ще да имаме не твърде благоприятна срѣща, каза Стефанъ Караджата и скочи на крака.

Той, заедно съ Хаджията и още двѣ-три момчета, отидоха да гонятъ подплашената стража. Не са изминаха двадесетъ минути, ето че войводите са връщатъ, хванате подъ ръка съ влашките дорубанци, смѣятъ са и разговарятъ са, като десетъ-годишни приятели.

— Съ една лира ги накарахъ да са отрѣкатъ отъ короната на своятъ князь, каза Караджата, като са доближи до насъ, т. е., съ една лира можали да ги подкупятъ, за да стоятъ мирни.

Тие, стражарите, сбѣднаха при насъ, отворихме напредъ имъ нѣколко тютюнови кутий, и да видишь какъ са пклятъ часъ по часъ голѣмите трупки. Думите бине фрате бине (добре братия, добре) и Царя турчаска, не излизаха отъ устата имъ. Въ това време, дойдоха при насъ и момчетата, които Караджата бѣше оставилъ съ чамътъ още на Гюртюво. Макарь и наши другари, но тие са уплашиха за първъ пътъ, като ни видѣха съ хшповски дрѣхи и въоружени отъ краката до главата. Тие извѣстиха, че чамътъ са намира твърде на близо и че притежателятъ му грукъ, силно са безпокоютъ и отъ минута на минута чикалъ да захванатъ да са товарятъ дървата. Войводите испратиха Христа Шипкалийчето, да го по-залъже още нѣколко часа, за да не избѣга, на което Христо бѣше майсторъ.

III

Сланицето отдавна бѣ оставило вече точката на пикидия и се скеташе тамъ далечъ на западъ. Последните му зари са изгубила съ халните бални на Дунавътъ, когато войводите встѣпиха сабите си и дадоха заповѣдь да се приготвяване. Дунавътъ си шумеше по обыкновенно, пикидята пъкѣ изъ балтата, водните птици лѣтеа по височинността на водата и пааха своите криле отъ тѣлозъ, че неможали да хванатъ нелепната рибка, цѣли сирѣи стада, са виждаха на българските брѣгъ, които слѣзѣаха на Дунавътъ да пиятъ вода и дѣлаа водира си прахътъ; облакъ отъ черни птици прѣварчѣа надъ блатата, хладенъ вечеренъ вѣтрѣцъ по-дѣваше отъ камъ България, който още повече палиеше съ радостъ гардите на нѣжната. Нѣе повисихме, че е време вече да вървѣме, но работата бѣа друга.

— Сички наредъ единъ срѣщо други, съ пушките въ рацѣ, пострѣлаа войводите и лѣзѣа изъ зеа строго сериозно изпращане, като че отиваа да присѣтствуватъ на погребѣлно погребане.

Разбира са, че тѣлното душевно настроенне, скоро са отрази и на цѣлата дружина, повесе на сичките поглѣдѣе бѣа обаянати кааъ тѣло. Сичко утихна за мѣнута; сѣаи осѣаи, че ще да присѣтствуватъ на най-гаражественнѣсть азѣ отъ нашето дѣло.

— Девитре! кини съ бабурѣа пострѣдъ нѣчетата, кааъ Хадѣага.

Когато сичка бѣае са вече наредѣаи единъ срѣщо други, на разстояние една дѣа грѣаа, войводите изѣааа изъ пострѣду имъ съ вода саби въ рацѣте, а Иванчо Христоуевъ нареди водира изъ съ бѣа гарата въ рацѣ.

— Братия! каза Хаджията. — Ние отиваме да ирѣме за свободата на своето отечество. Ние вѣрваме, че нѣжду васъ нѣма ни единъ, който да не е трагналъ съ чисто сѣрдце, но редѣтъ и святостѣта на нашето дѣло изискуватъ, щото ние да са закълнемъ въ Бога и въ името на своето отечество, че вѣрно и честно ще си изпълнимъ длъжността, като синове на България. За това братия, азъ ви прекланвамъ да си обхрнете пушките на надолу къмъ земята и съ чисто сѣрдце и християнска любовъ да са закълнете, че ще бъдете вѣрни на отечеството си! . .

Послѣ това, двамата войводи са доближиха до байрякътъ, който развиха и си кръстосаха саблите. Сичката дружина, сега за първъ пѣтъ видя величественниятъ левъ на знамето, исписанъ на зеленъ коприненъ платъ, съ стапканъ турски подумѣсецъ въ краката си. Азъ видѣхъ въ това време, че Караджата са проскѣли, а писарьтъ, който държеше въ рѣката си бѣлата хартия, започна да трепери. Мнозина други момчета заплакаха; а вѣтхрьтъ започна да си играе съ знамето, което плющеше по вѣздухътъ. Писарьтъ почна да чете клѣтвата, а ние повтаряхме сѣка негова дума съ обхрнати къмъ земята пушки. Войводите застанаха до байрякътъ съ голи сабли, които кръстосаха една вѣзъ друга. До колкото помня, клѣтвата са сѣстоеше въ това, че ние трѣба да си пролѣемъ кръвѣта за свободата на своето отечество, трѣба да са вардимъ отъ грабителство, да не закачае мирните жители, биле тие българи или турци, да бъдемъ послушни на своите войводи и пр. Въ това врѣме, влашкиятъ караулъ, който бѣше си отишелъ и пакъ са връщаше при насъ, щомъ ни сѣглѣда въ това театрално положение, което имаше и нѣщо религиозно, и свято, и християнско, сичките си отложиха калпаците, пре-

кржстиха са набожно, а послѣ застанаха почетно на караулъ съ пушките въ ржцѣ.

При схзаклятието присхтствуваха още двама наше приятели, бжлгари, отъ Гюргюво, Димитръ Горовъ и Ангелъ Бабаджантъ. Тие бѣха дошле съ двѣ каруци да видатъ какъ ще да преминеме Дунавтъ, като ни донесоха и нѣщо за хапване. Подиръ клѣтвата, цалунахме са синца и сѣднахме на зелената морава да вечеряме. Мржкна са вече и цѣлата дружина отдавна са строеше въ редъ да потегли за чамтъ, който скоро докараха до самиятъ брѣгъ десятинна момчета. Гжркътъ пасеше още зелена трѣва, т. е., той не бѣше са осѣтилъ още какво има да му дойде на главата. Когато са доближи обаче до насъ и ни видя вече добре, той извика като закланъ. „Вай каква е тая работа! . . . Това ли са биле джрвата?“ Караджата си тури ржката на револвертъ и му направи знакъ да мжлчи. Горкиятъ гжркъ! Той изгуби и ума и дума.

Момчетата са нахвжрляха въ чамтъ, а Караджата, който бѣше останалъ да ги чете втори пжтъ, най-послѣ влѣзи. Чамтъ бѣше отъ ония, които сж покрити отгорѣ съ джски. Дружината може да са сжбере вжтрѣ, като че да бѣше той нарочно направенъ за насъ. Тоя день бѣше 4-й Юлий. Вѣтарътъ бѣше благополученъ на плаванието, като че и той да ни сжчувствуваше. Щомъ отворихме платната чамтъ зацѣпи водата на горѣ покрай влашкиятъ брѣгъ, така гладко, като че да вжрвехме по течението. Прѣзъ цѣлата нощъ пжтувахме все по сжщата линия. Мѣсечинката свѣтеше богато по гладката дунавска повжрхность, която са отражаваше, като въ оглѣдало. Никакъвъ шумъ не са чуваше отъ наша страна, което са строго пазеше, а бѣдниятъ гжркъ треперяше свитъ въ едно кѣоше. Дордето сжмна, пжргавиятъ

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на чама, съ вхрлина въ ржката, съ която чашъ мереше водата, като да бѣ варенъ гемиджия. Забравихъ да кажа, че щомъ ме отъ брѣгътъ, по невнимание, една гърмя мѣжду момчетата и куршумътъ и ржката Савва Захаралията.

При распукуванието обаче на зората, започна да престава малко по-малко и наши задрѣма, а определеното мѣсто не бѣхме още. Сжмна са вече; ние срѣдъ водата а на гъркътъ очите започнаха да свѣтятъ малко. Тогава Караджата и още други нѣ чета си хвхрлиха униформата и оржжиемъ заха пакъ на влашкиятъ брѣгъ, гдѣто и чамътъ. Тие туриха на вратовете си възго време тѣглиха по брѣгътъ. Благоди чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а тивенъ случай, нашето пътуване ставаше но по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мѣето че напрѣдя ни едно влашко бекло построено на една възвишенность. Щомъ жихме, началникътъ на караула излѣзъ „какво има въ чамътъ?“ — „Солена рори Караджата, безъ да поглѣдне даже нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ и островче, кацнало всрѣдъ водата, като в Войводите намѣриха за добро на това остпрѣседимъ до като са мржкне, па вечерълимъ за насрѣщниятъ брѣгъ. Ония отъ

*) Дѣдо Тени отъ с. Бривия (по-долу отъ ни разказва, че четата излѣзла не въ вардинскотъ въ повградското (близо при Вардинъ). А островчето преспазла четата презъ деня са казва *гяуръ джанъ кардаишъ*.

нали коняните по-наблизо. На пусто! Намъ са струва-
ше, че слънцето на едно мѣсто са е спряло. Мракна
а; гърмезите престанаха и отъ двѣте страни. Ние
стоехме още изъ обсервите на лозята, безъ да са
обутиме; но не правяха това слънцето и турците.
Ние са разлѣстиха на долу на горѣ около ратлини-
та и ни опасаха отъ сѣмъ страна, съ цѣль да не
ни пропуснатъ презъ нощта да слѣдваме своитъ
пътъ. Движиха са неприятелите, мѣстиха са, викаха,
командуваха, искуваха ни и най-послѣ, безсказнтелно,
отвориша ни пътъ отъ камъ Дунавътъ, т. е. отъ
камъ кадетъ бѣхме дошли, като мислеха може би,
че ние ниекога нѣма да са върнимъ пакъ на назадъ.
Отпреди ни, т. е., отъ камъ белезницъ, тне натру-
чиха най-големата си сила. Ние са възмолувахме
отъ това тѣхно движение, щомъ са подаде мѣсецътъ,
промъкнахме са изъ пѣтътъ, отъ гдѣто бѣхме дошли
и пакъ са възвихме камъ планината, по край са-
мата стража.

ВТОРА БИТКА.

Глава IV.

Пътятъ на дѣла Ивана Войковича отъ село Горно-Аленица. — Високото
и турската. — Наръчване на Караджата. — Най-близкото зрѣло войско.
— Караджата ишарил. — Село Горно-Турецъ. — Таблицата
конница. — Мавзоетъ. — Росжа. — Потерета.

I.

Въ тая първа битка наднаха отъ дружината
прима души само, въ това число и алочестиятъ Арсо.
Преди да потѣглимъ отъ кара-есенските лозя, ста-
риятъ юнакъ Димитръ Коджа Ибрахимовъ са повер-
на на назадъ, удяга главите на избитите братия,
свито погрѣба тамъ на близо подъ едно зелено дрѣв-

Караджа не сѣдна. Той стоеше като статуя на башъта на чама, съ вжрлина въ ржката, съ която часъ и часъ мереше водата, като да бѣ варенъ и кален гемиджия. Забравихъ да кажа, че щомъ са отдѣлиле отъ брѣгътъ, по невнимание, една пушка и гжря мѣжду момчетата и куршумътъ ѝ нарани въ ржката Савва Захаралията.

При распукването обаче на зората, вѣтжрътъ започна да престава малко по-малко и напиятъ чамъ задрѣма, а опредѣленото мѣсто не бѣхме стигнали още. Сжмна са вече; ние срѣдъ водата съ чамътъ а на гжркътъ очите започнаха да свѣтятъ малко по-малко. Тогава Караджата и още други нѣкои момчета си хвжрлиха униформата и оржжието и излязоха пакъ на влашкия брѣгъ, гдѣто и тикнаха чамътъ. Тие туриха на вратовете си вжжето и джжго врѣме тѣглиха по брѣгътъ. Благодарение, чамътъ бѣше покритъ, както казахъ, а то въ притивенъ случай, нашето пжтувание ставаше невжзможно по срѣдъ бѣлиятъ день. Като са мжчехме такъ ето че напрѣдя ни едно влашко беклеме, (варда построено на една вжзвишенность. Щомъ го наблжжхме, началникътъ на караула излѣзе и попита „какво има въ чамътъ?“ — „Солена риба!“ отвори Караджата, безъ да поглѣдне даже. Малко по-нагорѣ отъ караулътъ, срѣдъ Дунавътъ има кичесто островче, кацнало всрѣдъ водата, като градинка*. Войводите намѣриха за добро на това островче да прѣседимъ до като са мржкне, па вечерьта да тѣлимъ за насрѣщниятъ брѣгъ. Ония отъ момчетата

*) Дѣдо Тени отъ с. Кривия (по-долу отъ Вардинъ) ни разказва, че четата излѣзла не въ вардинското блато, въ новградското (близо при Вардинъ). А островчето, въ което преспаля четата презъ деня са казва *гжуръ адасж и джанъ кардашъ*.

ито отъ по-напрѣдъ тѣглеха съ вѣжа по сухо. тѣзаха си въ чамѣтъ, и тѣглението са почна съ опати право къмъ островчето. Деньтъ бѣ единъ отъ ай-хубавите; слънцето печеше като по Петровъ-ень, гдѣто са е казало, а пѣргавата шаранска риба мѣташе да играе по водата.

Стигнахме на малкото островче; повечето пом-та палъзоха навънъ, а други останаха въ чамътъ едно съ гъркътъ. Това островче принадлежи по-вечето на ромъните, то е малко, но е покрито съ съвсѣмъ нѣрбалакъ, тажко като за насъ хора. Тукъ не преминахме цѣлъ день. Много кораби минаха около ни, но никой не обръщаше внимание на чамътъ. На това мѣсто дойдоха втори нѣтъ

Горевъ и А. Бабаджантъ, да видятъ що сме
справили, та не сме минали въ варненските блатъ.
Бма нужда да ви разказвамъ, че ние събрахме
мътъ. По пендлия време, ние пакъ навлязахме въ
мътъ и минахме изново на влашкизтъ брътъ.
мътъ до 12 (по турски), т. е. до краенало кон-
тата слѣдваха да теплятъ съ важа. Варненското
мътъ, нѣсто на което за правъ пакъ щѣхме да
минимъ въ Балгария, стоиме вече на срѣзна на.
Бъ синца на сардната туната вече отъ радостъ.
Бисото ни са струваше така близко, щото съ дѣтъ три
позване на доштитъ, ще можешъ да го прѣмиснешъ.
Вешките още бѣло положихъ чашъ, дордѣто са ставъ
и шибръ и бутнахме чаштъ въ дебѣлите дувашки
мътъ, оставихме вече отиде се радоститъ брътъ.

Гардамата пакъ нѣкое на бѣнѣтъ на чина съ
шпата въ рама, а на нѣкъ нѣкоа сѣмъ да прѣсѣда
нѣто оражѣе и да бѣде бѣдѣтъ.

— Слѣда сѣдѣйте, защото най-важниятъ пунктъ на ни поучба, забѣлѣжи Хаджиза и стоеа въ положението своето вънѣшъ поуча.

Само шумът на Дунава са слушаше, произвожданъ отъ неговите вълни, които са цапкаха отъ джските на чамътъ. Въ тая именно критическа минута, срѣдъ чамътъ свѣтна една пушка, гърмежътъ на която полетя по гладката повърхность на Дунавътъ и ехото му са отрази въ двата брѣга на славянската рѣка. Караджата, остави башътъ и полетя вхърѣ въ чамътъ за да разбере кой гръмна, кой направи това предателство, което навѣрно разбуди турските стражари.

Гъркътъ! Гъркътъ! Той гръмна съ едно малко пищовче, извикаха нѣколко момчета.

На часътъ, юруците заваляха, като градъ по гърбътъ на тоя проклѣтъ лукави синъ. Малко остана Караджата щѣше да го хвърли въ Дунавътъ, ако той да не ни трѣбаше още да управлява корабътъ. Освѣнъ това, не искахме да захванемъ най-напрѣдъ отъ християнинъ. Той са извиняваше, че безъ да си ще, истхрвалъ са пищовътъ му, който му бѣше даденъ още презъ деньтъ отъ Христа Шипченчето. Постѣ три и половина часа пхтувание, ние са скитахме вече около българскиятъ брѣгъ. Освѣнъ лопатите отъ чамътъ, той са тѣглеше още отъ десетина рацѣ съ една лодка, която вхрвеше напрѣдъ вхрзана отъ чамътъ. Течението на Дунавътъ около това мѣсто бѣше твхрде силно, та за това нашето плавание са побхрка. Колкото и да са вардихме, не сме можали да избѣгнимъ отъ окото на турскиятъ караулъ. Който е ходилъ по Дунавътъ, той знае, колко свободно може да са вижда по неговата поврхность не само кога плава единъ чамъ, но и човѣкъ даже.

— Кой иде? Чу са гласъ отъ сушата, на турски языкъ.

— Като излѣземъ ще да ни видишъ, отговори Караджата, така сжщо по турски.

Горовъ и Бабаджантъ, които отъ пусто любопитство, само да видятъ по кой начинъ, ще да преминемъ, за да разказватъ отпослѣ на другите и да са хвалятъ съ това, слѣдваха още да вхвратъ подиря ни. Чакъ сега, като чуха тие гласътъ „кимъ гелийоръ“, напзнаха лопатите на назадъ и отидоха да са невидатъ съ своятъ кайкъ кжмъ влашкиятъ брѣгъ. Понеже мѣстото, гдѣто излѣзохме бѣше високъ брѣгъ, а по-надолу са виждаше една полянка, ние са оставихме на точението да ни завлече до тамъ. Щомъ са блжна чамътъ отъ народниятъ брѣгъ, туриха са двѣ-три джски да служатъ като мостъ и войводите извикаха напрѣдъ ! Най-напрѣдъ излѣзоха десетниците; Караджата стоеше пакъ на башътъ да пазе редъ и тишина. Въ това време турскиятъ караулъ, който викаше отъ по-напрѣдъ, излѣзи на срѣща ни, и безъ да попита втори пхтъ, изгжрмя съ пушката си насрѣща ни. Караджата дигна своята пушка и тѣгли на право на огжньтъ. Турчинтъ падна на мѣстото си и изохка, колкото му е силата. Другарите му, които бѣха съ него, тхртиха да бѣгатъ, но нашата десетница, която са бѣше нарѣдила на сушата, изгжрмя подиря имъ и мнозина захлупиха на земята. Страшна олелия са дигна изъ блатата: стражари, косачи, работници, и пр., които са намираха тамъ, почнаха да викатъ: „басжнъ! харежъ!“ и пр. Около 20—25 пушки изгжрмяха на срѣща ни отъ разни мѣста на блатата, които са познаваха по огжньтъ. Цѣли облаци водни птици, които ношували тамъ изъ сазлжкътъ, исплющяха криле и хвжрзнаха по въздухътъ, като издаваха въ сжщото време различни гракания и крясаици.

Тяжко въ тая минута, когато нашите пушки поздравиха за пхрвъ пхтъ вардинското блато, когато караулите си деряха гхрлата да викатъ, австрийскиятъ пощански параходъ Софiя са зададе отгорѣ, отъ кхмъ Свищовъ, свѣтналъ цѣлъ-цѣлниничекъ, а особенно камарата му. Той бѣше свидѣтель на сичките наши дѣйствiя, които нѣма схмнение, че можа да разбере отъ какво сх естество. Това ние забѣлѣжихме по единственната тая проста причина, че заведнажъ капитанинтъ исвири, изъ широкиятъ коминъ на параходътъ, дордето излѣзваше само гхстъ димъ, започна да исхвржча и жарава па и хучението са усили отъ единъ пхтъ.*)

*) Това е вѣрно. Австрийскиятъ параходъ Софiя, ако и да не е разбрагъ напълно цѣлѣта на пушките въ вардинското блато, но той са е подплашилъ не на шега. Разказватъ, че программата му за пхтувание, била измѣнена нея нощъ. Намѣсто да преспи на островътъ около с. Пиргосъ (3 часа отъ Русчукъ па горѣ), той казалъ добро-утро на Русчукъ ни въ туй, ни въ онуй време. Русчукскиятъ валия, ако и да е знаялъ вече по донасенiето на Френскиятъ консулъ отъ Букурещъ, че една чета бжлгари разбойници, днесъ-утрѣ, ще да мине Дунавътъ, сѣ неможалъ да знае още нѣщо по-положително. Новината донесена отъ вапорътъ Софiя, потвѣрдила думите на фр. консулъ. Въ това предателство сх зели още участие, рускиятъ въ Букурещъ консулъ Офенбергъ и Христо Георгиевъ (гледай страница 85 отъ моите Записки). Тоя послѣдниятъ извѣстилъ на рускиятъ консулъ и протестувалъ въ схщото време съ нѣкои свои другари богаташе, че Хаджи Димитровата чета е вагабонтска и цѣлите ѝ сх разбойнически, защото не зела преди да тржне благословията на Наполеона.

ПЪРВА БИТКА.

Глава III.

Вардинското блато. — Оплетване за габровския балканъ. — Меджията на белятъ. — Селото Сарж-Иръ. — Белятъ. — Освятане на знамето. — Еврейскитъ. — Свищовскитъ карсодаритъ. — Кара-Есеенскитъ лозя.

I.

Щомъ излѣзохме ние отъ чамтъ, Караджата спусна въ ржката на гжркътъ нѣколко жлтици и му пожела добръ пжтъ за Гюргюво; а той отъ своя страна, като видя каква е била нашата цѣль, благослови ни въ името на Хрисга и въ християнството, да са боримъ уснѣшно. Гжрците разбиратъ такива работи. Чамтъ плавна по Дунавтъ и ние са нарѣдихме на редъ, съ войводи и десатници на чело. Коджа Ибрахимъ Захаралията, който познаваше най-добре тие мѣста, дигна сватото знаме на рамо и ни поведе изъ балтата. Най-подиръ вжрвеше Ст. Караджата, съ гола сабля въ ржката. Ние вжрвехме изъ единъ доволно широкъ пжтъ, изъ който са виждаше, че бѣха минували и кола. Гласътъ на турските караули, които викаха баскжнъ варъ, са слушаше още по сичката дунавска линия.

Но за наше злощастие, тоя ужъ работенъ пжтъ скоро са изгуби и ние са вжртехме около едно блато, пжлно вжтрѣ съ сазлжкъ. Вжртехме на долу, сукахме на горѣ, а исходъ никакъвъ. И самъ Коджа Ибрахимъ са призна, че пжтътъ е изгубенъ. Нѣмаше що да са чини — нагазихме направо. До полунощъ вжрвѣхе изъ това пусто блато. Водата ни хващаше по-нагорѣ отколѣни, дрѣхите ни са измокриха, а краката ни станаха на саламура отъ гжстата калъ и тина, съ която бѣше покрито джното

на това благо. Синца отпаднахме и са уморихме, преди още да са сръшнимъ съ неприятелътъ. Благодарение обаче на мѣсечинката, трудното ни пактувание са улѣсняваше отъ една страна. Излѣзвахме по едно време на суха росна полянка и сѣднахме да си починемъ. Въ това време, мѣсецътъ са затули на западъ и нощната тъмнина са спусна. На западна страна са чуваше пѣнието на пѣтлите и кучешки лай. Нѣкои отъ момчетата казаха, че на това мѣсто било селото Вардинъ, та за това трѣбало да сме вхрвели, дордето не ни сж подушили.

Слѣдъ половинъ часъ почивка, ние тръгнахме кжмъ посока за габровскиятъ балканъ, газехме вече трѣвата на нашето отечество, а сичко това ни вджхваше куражъ и сила. Мнозина отъ момчетата викнаха та запѣха пѣсенъ юнашка, при сичко че бѣше забранено да не дигаме шумъ още. Тжрниятъ ли млади хора, които сж тръгнали да си проливатъ кръвта? Преди да сжмни достигнахме до телеграфната жица, която сжединява Русчукъ съ Свищовъ. Войводите рѣшиха, че трѣба да са скжса телеграфътъ, за да не можятъ на скоро да са споразумѣятъ помѣнатитѣ два града, въ които навѣрно са знаеше вече за нашето преминувание отъ караулите. Около двайсе дирека наднаха, а жицата са нави на кжлбо и са отнесе на страна, която момчетата скриха въ едни шубрики.

Сжмна са. Тоя день бѣше недѣля 6-й Юлий. Мѣстото, гдѣто осжмнахме и гдѣто ни изгря слжнцето бѣ двѣ голи ржтлини. Тукъ на близо имаше ливади, въ които косяха четирима души турци. Тие ни видѣха още отъ далечъ и тжртиха да бѣгатъ. Ние не имъ казахме нищо, при сичко че имажме възможность да ги сжншибаме съ нѣколко куршумч.

— Ние не сме излѣзли да убиваме мирните

жители, забѣлѣжи Хаджията на нѣкои пернати момчѣтия, на които са искаше да си погрѣмнатъ.

Първите лица, които срѣбнахме въ земята, за която бѣхме дошли да си проливаме кръвѣта, бѣха позорни роби въ пълна смислѣ на тая дума. Срѣбнахме ние синджиръ момичѣта, жени и дѣца, съ десѣтина кола, които носяха сѣрпове, паламарки и други жетварски принадлежности. Тие пѣеха така също, пѣсень унила и робска, а двама души турци, съ засукани мустаки и накривени шалове, подмигваха отъ страна и кършиха наоколо своите хранени атове.

— Това е турска меджия, подумаха нѣкои отъ нашите другари, понеже тоя день бѣше св. Недѣля, въ който българите празднуватъ, както е знайно.

Караджата и тукъ неможа да са стѣрни. Той застана предъ женската тѣлна, съ сичкото свое величие на войвода, и подирянтъ на саблята си, попита: „Гдѣ отивате?“

— Агата отъ селото ни испраща да му женимъ днесъ на ангария, отговориха двѣ стари бабички, изнорените лица на които приличаха на страшилища, а другите са спреха и почнаха да ни изгѣждатъ съ любопитство.

— Скоро назадъ! извика Караджата и робините паднаха още въ по-голѣмо недоумение, а турчулята не са видѣха вече.

Дружината са разяри твърдѣ много и мнозина искааха желание да са накаже агата отъ селото, при сичко че не бѣше благоразумно да захващаме още отъ сега, да отмѣщаваме на тираните. Войводите са съгласиха, но съ това условие, че кръвъ нѣма са пролѣе, додѣто не бѣдимъ предизвикани на това. Върнахме колата за село, придружени отъ 20—30 момчѣта, а останалата чета зема селото на

около въ обсадно положение. Караджата, азъ, Маринъ Нейковъ и още други петъ момчета, предводими отъ една стара жена, влѣзохме на право въ селото и са опжтихме кжмъ бѣлите конаци на агата, или бейтъ на селото. Това село бѣше Сарж-Яръ. Като влѣзохме въ дворътъ на чифликътъ, който е край селото, колкото слуги и аргати имаше сичките тѣртиха да бѣгатъ и са испокриха, кой на кждѣто види.

Караджата вжрвеше напредъ ни, като левъ, безъ да му мигни даже окото и безъ да са посвини, че са намира въ село, въ турски чифликъ. Той попита нѣколко пжти, „гдѣ ви е агата?“ И ето че единъ растрѣперанъ седенинъ искочи напредъ ни, който ни каза: „Спи още.“ Ние са омжкнахме въ неприкосновенните покои на агата, водими отъ пжргавиятъ Караджа, който крачеше по сѣлбите, като въ банцината си кжща. Бейтъ дѣйствително спѣше още *). Съ пжрво влизание, Караджата му каза, да не си са мрждналь отъ мѣстото си, защото ще да са окапишь въ кръвта си. Но турчинъ остава ли долу? Приема ли той да умрѣ мржцина, както това става съ нашите благоразумни раи? Отведнажъ той подскочи и хвана држжката на единъ отъ своите срѣбжрни пищове, които висеха по стѣнитѣ повече отъ петнадесять. Лошето бѣше само това, че той имаше на срѣща си не нѣкой свой рая бжлгаринъ, а хжшове на чело съ Караджата. Догдѣто едната негова ржка са досегни до тенето на пищовѣтъ, другата са издигна на въздухътъ да проси милость, защото нашите држжки на пушките ни, бѣха успѣли вече да му искриватъ ченетата, като на смазано газово тенеке.

*) Името на тоя бей е Техинъ.

— Аманъ чорбаджиларъ! извика кучиятъ му синъ и клекна на предя ни, като че да са кланяше.

Като му обрахме всичкото оржжие изъ стаята, съ което можеше да са вжоржи цѣло едно село, ние го подкарахме напрѣди си, облѣченъ само въ една нощна антерия. Излѣзахме въ селото и потѣглихме къмъ онова мѣсто, гдѣто ни бѣше думата да са събиреме. Това мѣсто бѣше срѣдъ самото село. Тукъ ние намѣрихме половината отъ четата, че стои на рѣдъ, а другата половина надничаше отъ краищата на селото. Сичката чета застана въ рѣдъ, мирно и почтенно, много повече отъ колкото султанската войска. По едно врѣме, като са научихме, че въ селото имало священникъ, Халжията даде заповѣдъ да са на рѣдимъ и да отворимъ знамето, защото щѣлъ да вика пощтъ да го освяти. Цѣлото село са натрупа на около ни за малко врѣме. Старите баби захванаха да са кржстятъ, селените идяха да цалувать ржка на войводите, а младите моми, които преди малко бѣхме отхрвали отъ меджията, съ друго око глѣдаха на черномустакатите хшповчета, които бѣха облѣчени и стѣгнати, като щѣтлета.

— Боже, мили Боже! Я глѣдайте каква хубава бжлгарска войска имало, като че сж ангели. Господъ и свята Богородица да ви поживятъ! Блазе на тия майки, които ви сж родили и отхранили, са слушаха гласове на около.

— Днешна свята недѣля да ви е на помощ, че ни отхрвахте да не работимъ на тоя ѣзедникъ (на бeятъ), викаха други.

А бeятъ, който присхтствуваше на това тжржество, завчасъ обжрна колата на друга страна. Тоя бей, който имаше власть да искарева на меджия по цѣло село, сега самъ, безъ да го кара нѣкой, носеше вода на момчетата съ два голѣми бжжяля. Слу-

чайно, въ селото са намѣрилъ единъ еврейинъ, дошелъ да продава едно друго. Тоя е Ревекинъ синъ ималъ слабостъта да вкара мисальта въ своята чифутска глава, че ние сме дошли да обираме неговите кибритени кутийки, оглѣдалца и пр. Ето той, че иде на срѣща ни и вина отдалечъ:

— Да ви е честито царството, кардашъ християнларъ! — Добре, че дойдахте да ни отхървете Послѣ малко той са връцна на назадъ и влѣзи въ единъ бакалски дюгень, отъ гдѣто изнесе вино и ракия и го носи да ни черпи. Караджата го изглѣда гордо и му каза да отиде по дяволите съ своето вино и ракия, отъ което никой не е петимень.

— А какво обичате аларъ? попита любезно бейтъ.

Извѣстиха ни, че попътъ, бегото бѣха отишли да викатъ, за да освяти знамето, изгубилъ са. Видѣли само джубето му, което хвърчало презъ единъ комшулукъ, като черенъ доганъ.

— Ние можемъ да са биемъ съ душманите и бошъ поиска молитва, каза Хаджията и заповѣда да свиятъ байракътъ.

Преди да са отпразнѣли на пикъ, войводите намѣриха за добро да зематъ отъ селото нѣколко отборъ конне, повечето отъ чифликътъ на бейтъ. Въ числото на докараните конне са случилъ и коньтъ на единъ свищовски базиргяннинъ, българинъ, който така сжщо ходѣлъ по селата за алкажъ-веринъ. Той не са забави да са представи на предъ ни, съ сълзи на очите да не сме го линнавали отъ коонецътъ му. Хаджията го погледа, погледа, па илюйна въ лицето му и го натири да си отиде, заедно съ коонецътъ му и съ дисагите му за които той жалеше най-много.

— Ние не сме минали, ни за пари, ни за коние, ни пакъ за мекки жени, но за свободата на васъ, каза той.

Заедно съ хранените атове на беятъ, ние зехме още отъ селото 5-6 кола, въ които си турихме едно друго. Конните на беятъ са исправяха на предните си крака и хвърляха чифтета по въздухътъ. На тѣхъ са качиха войводите, предъ очите на уплашениятъ бей, когото и накараха да ги подари съ благо сѣрдце. Трѣбата затрѣби, войводите искомандуваха и четата потѣгли за балканътъ, придружена отъ десетина кония и 5-6 кола. Бейтъ накарахме да са закълне напредъ ни въ своята мохамеданска вѣра, че той никога нѣма си позволи да искара втори пътъ междия.

— Валаха-билляха чорбаджиларь, нѣма да направя това, увѣряваше той.

II.

Около 2 $\frac{1}{2}$ часа пътувахме ние сѣ по равно мѣсто, гола и открита поляна, бѣлхи да гонимъ по нея. Слънцето, което бѣлѣжеше вече обѣдъ, пареше съ своите лучи по нашите попотени лица. Войводите, които не бѣха минали да превзематъ земя и които раздѣляха съ своите брати и сѣкрѣбъ и радостъ, слѣзаха отъ конните си и трѣгнаха по крака, а тѣхъ дадоха да ги възсѣднатъ ония, които бѣха най-много укорени.

Подиръ пладнѣ, сѣзрехме отъзади си една купчинка хора, на коние, които са виждаше, че ние имъ бѣхме предъ очите. Тая купчинка не бѣше другъ никой, освѣнъ свищовскиятъ каръ-агаса, съ своите зашпи арнаути. Нѣмаше съмнѣние, че въ Свищовъ са знаеше вече, както казахъ за нашето минувание.

танемъ горди побѣдители и революционери въ цялна смисълъ на тая дума. Азъ говоря за убийственната жажда, на която бѣхме жертва отъ нѣколко дена на насамъ.

— Боже мой, да бѣда живъ да туря двѣ капки водица въ устата си, на тогава да умра! говореха мнозина.

А бѣдниятъ Караджа, който отъ сички други трѣбаше да бѣде най-много жедеиъ, по причина на раните си, нищо неговореше.

— Още малко, още малко, братия, и ние ще да стигнемъ до студените бистри извори, говореше той.

Караджата не бѣше свършилъ още своята насърчителна рѣчь, когато ние чухме напредъ си да крещатъ жаби.

— Вода! вода! извика дружината и полѣтя къмъ това мѣсто, като забрави, и дисциплина и команда.

Отъ произведениятъ шумъ жабите млъкнаха, но и ние видѣхме вече тѣхното жилище. Що да видѣмъ? — На пусто бѣше нашата радостъ. Намѣсто въображаеми балкански рѣчки, малки потоци, или буйни чешми, ние присѣдствувахме при една вонеща локва, въ която селените си бѣха капали презъ денъ биволите и свинете. Кой обръщаше внимание на подобни дребни работи. Цѣлата дружина напада по земята, отъ четерѣте краища на ловката и мерзливата вода ся разигра отъ тѣгление, като че да бѣше станало вътрѣ морска буре. Понеже нѣмаше за сичките мѣсто, то мнозина са блжскаха и натискаха кой да си доближи по-напредъ устните до мжтната локва. Послѣ нѣколко минути нещастната тая локва представляваше опустошително зрѣлище. Въ нея бѣ останало вода, само на срѣдата, а останалата частъ прѣсехна! Сиромашките жаби подекачаха на долу на горѣ по черната тина и боязливо

— Дайте ни воля да починѣмъ, говореха мнозина распалени хъшове на войводите. — Защо и за какво сме минали, когато ще да са гледаме така равнодушно. Ние искаме да удряме.

Войводите, които имаха за начало съ прѣстъ да не побутнатъ мирните хора, не позволяваха още. Тие чакаха да изгърмѣтъ най-напрѣдъ турците, па тогава да закачимъ и ние. Забравихъ да кажа, че когато прескочихме обкупѣтъ на Караесенските лозя, бабаитинѣтъ пждаринѣтъ, турчинѣтъ, разбира са, на когото пушката бѣше два пжти по-голѣма отъ боятъ му, поиска да ни вжспрѣ.

— Излѣзте отъ лозята бре кераталарѣ! Не ма струвайте, че ако дойда, смазани сте отъ бой, викаше той още отдалечъ.

Разбира са, че ние са исмѣхмѣ презъ глава на тая пждарска джрзость. Бѣднийѣтъ, той ни мислеше, че сме биволари, или кераджи, и съ това си заблуждение, дигна върху ни да грѣмне съ своята тѣжка филинтра. Нѣмаше що да са прави. Христо Шипкалията обжрна своето шишени на срѣща му, и той са гжвратна на земята, като отъ три дни умрѣлъ. Мѣжду това, враждата закипя вече измѣжду чалмоносната потеря и калпаклиите хъшове. Ако ние знаехме, преди да минеме още Дунавѣтъ, съ какви хора ще да имаме работа, то нашите неприатели едвамъ сега, като ни приближиха стотина-двѣста крачки, имаха вече приблизително понятия за насъ. Изведнажъ си научиха тие гората Пустия при Вжрбовка и нейнийѣтъ херой Филипъ-Тотю. Нѣмаше вече що да са чака. Докато войводите, съ голи сабли въ ржцѣ ни наряддаха на позиции, отъ лагерьѣтъ на потерята пукнаха нѣколко пушки, куршумите на които прехучаха надъ главите ни.

— Хайде захващайте вече! Огънъ! извикаха войводите и изпразниха най напредъ своите пушки.

Жедните за бой момчета това и чякаха. На сичките пушките, на брой 124, испукаха въ единъ гласъ, и гъстъ облакъ отъ барутенъ димъ, полетя по въздухътъ. Турската потеря не са забави да ни отговори още съ по-голямъ гърмелъ. Захвана са битката, и отъ двѣте страни заплюскаха куршумите. Гласътъ на нашата тржба, която извѣсти на момчетата да нападатъ, произведе въ лагерътъ на башибозуците твърде неприятно впечатление; думите „московъ гауру,“ често захванаха да са произнасятъ отъ нашите неприятели. Ржтлината, върху която бѣхме зели ние позиция са намира мѣжду два дола. На срѣща въ политѣ са намира селото Кара-есенъ, което са вижда цѣло-цѣлниничко. Страшенъ шумъ са подигна въ това село отъ пуканието на пушките. Жени, дѣтца, търтиха да бѣгатъ, а селските кучета пресипваха да лаятъ. По едно врѣме, видѣхме, че отъ вжтрѣ селото излѣзоха вжоружени турци, които идеха на помощ на свищовскиятъ кърсердаринъ. „Хайде! уха! урунъ!“ викаха тие и тичеха единъ протъ други като бѣсни.

Караджата тичаше като левъ отъ позиция на позиция да наскрдчава момчетата. Ако той са спирало нѣкъдѣ, то бѣше, да хвжри нѣколко крушума срѣщо неприятельтъ.

— На мѣсо хвжрляйте, братя! викаше той.

— Ние нѣмаме царщина, да ни испраща дялано; сѣки единъ тиранинъ, чини по-малко отъ единъ нашъ фишекъ. Удрайте!

Пламятъ и огънъ бѣше нашиятъ подвойвода, както го наричатъ, Стефанъ Караджа. Ако да не бѣше той, азъ мисля, т. е., моето мнѣние е, че ние неможахме удържа и изрвата битка. Хаджията бѣше

умень човѣкъ; той мислеше и разсѣждаваше твърдѣ здраво; но трѣбваше да отстъпи на Караджата въ куражътъ и въ пламенното бѣрзо дѣйствие. Азъ имахъ случай да забѣлѣжа много пѣти, че когато Хаджията са позамислеше за нѣщо, то Караджата сполучваше да го развесели и окуражи чрезъ различни сръдства. Битката трая цѣли 5 часа, отъ пладнѣ чакъ до като са стѣмни, т. е., часътъ до 12^{1/2} по турски. Никой отъ момчетата не хвърли напраздно куршумъ. Четата бѣше раздѣлена на номера I, II, III и пр. съ своятъ десатникъ на чело, който гърмяха съ редъ и съ команда.

Въ тоя день, св. Недѣля, горещината достигаше своята най-висока степенъ. За другото иде-доде, но за капка водица, устните ни са бѣха попукали. Отъ часъ на часъ, битката ставаше по-яростна и по-отчаяна. По икиндия време, отъ кжмъ страната на Свищовъ престоигна едно отдѣление конница, състоящо отъ стражари по край Дунавътъ и заштии. Съ тѣхъ вжрвеше и единъ бинбашия. Тая военна помощъ оджрзости още повече потерята, която извика отъ едно гърло аллахъ! и поплзля по земята. „На мѣсо!“ извика Караджата и 124 шишенета пламнаха отъ единъ пѣтъ. Конницата, която вжлизаше на 25—30 души, застана малко по-далечъ отъ потерята и отъ тамъ захвана да стрѣля. Скоро ние бѣхме заобиколени върху рѣтлината отъ четьерте страни. Мжчно е да са опредѣли числото на избитите отъ страна на неприятельтъ въ тая пѣрва битка, но азъ смѣя да предположа, че то бѣше десѣтъ пѣти повече отъ нашите жертви. Турците бѣха много и повече гърмяха, но на вѣтхрѣтъ. Ние имахме вжзможность да видимъ тѣхните убити, които тие влѣчаха за рѣцѣ и крака.

Единъ отъ пѣрвите рѣшителни момци отъ на-

ната чета, на име Арсо, сполучи да убие одного голѣнца отъ турската полка, който налиташе върху ни най-много. Турчинътъ падна на земята и ставаше вече рѣцѣ надолу нагорѣ; но Арсо не можа да се стърши и поиска да въстаржествува напекло. Той излѣзи отъ цусията и отиде при турчинътъ да му удържи главата. Щомъ са надвеси надъ убитиятъ и са приготви да изхърши своята операция, тоя последниятъ подигна бързо своята дѣсница, измъкна си пищовѣтъ и го испраздни въ гърдите на Арсо. Бѣдникътъ нашия другаръ Арсо! Той са залови съ дѣте си рѣцѣ за пламналата си дрѣха и бухна та са захлуши върху тѣлото на издихающиятъ турчинъ! . . . Тая жалостна случка изстрагна изъ гърдите на дружината силно изохкване, но и пукогѣтъ на пушките са увеличи. — „Да отхвистимъ за Арсо!“ викаха момчетата.

Да ви разкажа нѣщо и за оня бабаитинъ, съ ястклините мустащи, който са надуваше въ хамбарите на Петрушанъ и предъ когото благоговѣеше сѣки. Като са биехме, отзадъ ни са слушаше единъ гласъ, който викаше: „Джрзайте братия! Обхрнахъ са по едно време, и какво да видишъ? Тоя скициятъ бабаитинъ, бѣше са натхикалъ, като чувалъ въ единъ хендекъ, съ снишена глава, и отъ тамъ викаше: „Джрзайте!“ Караджата го напипа нѣкое си време и го изгони отъ пологѣтъ му твърде позорно.

— Засрами са отъ дѣтцата, които са биятъ като левове бе калпазанино! му говореше той.

Колкото слѣжцето са наваляше къмъ западъ, толкова битката зимаше по-голѣми размѣри, толкова нашите гърла исхваха и языкѣтъ ни са лѣпеше изъ устата. Единъ пѣтъ гръмнишъ, и два пѣти дигнешъ глава да поглѣднешъ къмъ небесното свѣтило, да ли не е намалило то своятъ пѣтъ, да ли не сж оста-

нали копралите по-малко. На пусто! Намъ са струване, че слънцето на едно мѣсто са е сирѣло. Мръкна са; гърмежите престанаха и отъ двѣте страни. Ние стоехме още изъ обкопите на лозята, безъ да са побутнине; но не правяха това сжщото и турците. Тие са размѣстиха на долу на горѣ около рѣтлина-та и ни опасаха отъ сѣка страна, съ цѣль да не ни пропуснатъ презъ нощта да слѣдваме своятъ пжть. Движиха са неприятелите, мѣстиха са, викаха, командуваха, пеуваха ни и най-послѣ, безсжзнателно, отвориша ни пжть отъ кжмъ Дунавътъ, т. е. отъ кжмъ кждѣто бѣхме дошли, като мислеха може би, че ние никога нѣма да са върнимъ пакъ на назадъ. Отпреди ни, т. е., отъ кжмъ балканътъ, тие натрупаха най-голѣмата си сила. Ние са възползувахме отъ това тѣхно движение, щомъ са подаде мѣсецътъ, промжкнахме са изъ пжтьтъ, отъ гдѣто бѣхме дошли и пакъ са възвихме кжмъ планината, по край самата стража.

ВТОРА БИТКА.

Глава ІУ.

Куршката на дѣда Ивалъ Войниковъ отъ село Горин-Ливница. — Воловите и турчинътъ. — Нараяняние на Караджата. — Избѣгване презъ нощта. — Очарските кошари. — Село Горин-Турчета. — Тайнственната конница. — Мжазовъ. — Росица. — Потерята.

І.

Въ тая пжрва битка паднаха отъ дружината трима души само, въ това число и злочестиятъ Арсо. Преди да потѣглимъ отъ кара-есенските лозя, стариятъ юнакъ Димитръ Коджа Ибрахимовъ са повърна на назадъ, удрияза главите на избитите братия, които погрѣба тамъ на близо подъ едно зелено джрв-

це. — „Да ви е легка пръстъ братия!“ каза дружината и сѣки са прѣкръсти. Други нѣколко души отъ дружината, останаха въ лозята по невнимание, за които никакъ не зная какво станаха отпослѣ *). Ние пѣтувахме по хубавата мѣсечина и по росната гладка поляна, която свѣтеше като позлатена. Но мѣсечинка, златна росица и птиче пѣние ли на окото на гладенъ, жеденъ и опжрленъ отъ барутъ човѣкъ? Освѣтъ това, ние страдаехме още и отъ безсжница; много момчета, спѣха, както си вжрвяха и политаха тукъ-тамъ. Благодарение, че тамъ на близо около селото преминахме една рѣка, отъ която сквасихме своите изгорели гжрла.

Водени отъ добри водачи, ние пѣтувахме почти цѣлата нощъ, безъ да затваряме очи. Рано сутренъта осжмнахме въ непознати намъ лозя, заобиколени отъ трите страни съ голи ржтлини. Много са бавиха тука войводите да разсжждаватъ, не бива ли да останемъ презъ деньтъ въ тие лозя, понеже не са вѣрвеше, че на напрѣдъ ще да намѣримъ по-сгодно мѣсто. Малко повече като са поразвидѣли още, сжгльдахме тамъ на вжрхътъ една зелена курийка, на голѣмина колкото една нива. Въ тая курийка са рѣши да отидемъ, за гдѣто и потѣглихме; никой не ни видя, когато са промжкнахме и влѣзохме вжтрѣ, понеже бѣше още много рано. „Тукъ ще да са мре

*) Въ тжзи сжщата нощъ, говори бачо Киро, нѣколко души отъ юнашката дружина, излѣзли на една чюшма, около Кара-есеиъ, да тржсатъ вода. Тукъ ги наладнаха черкезите и ги избиха, а единъ двама хванаха живи; но отъ черкезите паднаха убити и ранени 8 души. Юнаците бѣха 5 души. . . “ Нѣма никакво сжмнение, че тие са момчетата, за които говора въ текстътъ, че сж изгубили по невнимание въ лозята. Покойниятъ бачо Киро, едно само не ни казва, а именно, какъ са нарича чюшмата, гдѣто сж избити 5-те юнаци.

тоя день“, шепнеха нѣкои отъ момчетата. Щомъ влѣзохме въ курийката, Хаджията даде заповѣдь да налѣгаме и си починемъ отъ дългите трудове, защото не са знаеше какво ще да ни постигни презъ деньтъ. Хаджията не бѣше свършилъ още, когато мнозина на около, подирѣни на джрветата, слѣдваха да хъркать, като че да бѣха паднали отъ небото. Тѣжко и усилено бѣше сѣкиму, а отъ друга страна, страшниятъ гладъ бѣше започналъ вече своето опустошение.

Слнцето бѣше подскочило вече нѣколко коп-
рали надъ хоризонтътъ, сичките момчета спѣха съ
исключение на стражата и на войводите, които са
разговаряха на страна съ нѣколко момчета, на твър-
дѣ низкъ гласъ. Караджата бѣше са вжрналъ отъ
забикалката си изъ курията, която бѣше ходилъ да
разглѣдва отъ точка зрѣние на позиция.

— Сичките джрвета въ тая курия сж около
150, говореше той. — Ако стане нужда да се бие-
ме, сѣки ще има по едно джрво.

Въ това време именно, сжглѣдахме, че отъ
къмъ лозята са подадоха два вола, преслѣдвани отъ
мушничките; тие волове бѣгаха да са скриятъ въ
нашата курия. Не са мина много време, ето че по-
диръ воловете тича единъ турчинъ, съ кремеклия
пищовъ на кръстътъ си, който идеше право на онова
мѣсто, гдѣто са бѣше спрѣлъ Караджата. Тоя пос-
лѣдниятъ чакаше да са наближи турчинътъ, па то-
гава да му са покажемъ и да го хванемъ, за да не
му дадемъ време да избѣга. Но хваща ли са проклѣ-
тиятъ му турчинъ? — Щомъ той сжрѣ налѣгалите
изъ гората хжшове, съ нахвхргани на-долу на-горѣ
пушки и сабли, стана невидимъ. Чалмата му са про-
стря, като смокъ по тржните, а абичката му прили-
чаше на орлово крило. Той отиде та са не видя на

гладенъ и неспалъ отъ три дѣня, въ състояние ли е да са грижи за своите книжни фишеци?

Въ половинъ часъ време, потерята можа да събере своите сили и да са опълчи на срѣща ни. Тя са предвождаше отъ 15—20 души заптии, които тичаха на напредъ съ кониете си и насхрдчаваха своите съотечественници. Когато ни наближиха на 300—400 крачки, отвориха на срѣща ни огънь и куршумите ни поздравиха. Ние държахме отбранително положение и отговаряхме нарѣдко, отъ точка зрѣние на икономия. Нападателяте псуваха до бога, което бѣше знакъ, че неможатъ да ни нагазятъ.

— А бе мржсни кяфири и черни невѣрници гаури! викаха тие. — Защо сте минали и какъвъ ви е зорътъ! Ахъ пезевенклеръ! . . .

До като я карахме така комшийски съ башибузците, бодрото око на Караджата сжгльда нѣщо, което го смути окончателно. Скоро той са затече при Хаджията, комуто каза нѣщо на ухото и му посочи съ ржка да погльдне кжмъ западната страна. Тайната не можа да остане за длго време капиталъ само мѣжду войводите. Ние си надигнахме главите и можахме да видимъ въ що са състояла тая тайна. Ближенъ тамъ единъ баиръ, бѣше почернялъ, като гора отъ сини потури и червени фесове. Това бѣше турската редовна войска, която идеше на помощъ на потерята*). Скоро тя ни наближи, и ней-

*) Числото на тая войска, която бачо Киро видѣлъ като тръгнала, е отъ грамадно повече . . . „Два часа по-послѣ, откакъ са сирѣха момчетата, говори той, престигнаха турци, черкези и войска, които нападнаха селото ни, като гладни псета. Самъ нашата, тжриовскиятъ, сѣдна предъ дюкянътъ съ нѣколко аги и привика нашите старѣи. — „Царски душмани, защо вие не извѣстихте и защо не хванахте комитите, когато тие преминаха край вашето село,“ каза

ните команди, съ голи сабли въ ржката, почнаха командата. Ако башибозуците гърмѣха презъ купъ за грошъ, то това сжщото не може да се каже и за редовната войска. Тя се подраздѣли на нѣколко колони и почна нападанието си. Солдатските куршуми запицяха много по-силно и тжнките вѣйки на корията захванаха да падатъ на земята.

По два-три пжти изгърмяха солдатите съ пушките си и престанаха вече. Тие натжкнаха на своите царски шишанета лжскавите байонети и се втурнаха да ни нападнатъ съ престжпъ. Ние ги отблжскахме споредъ силите си. Въ едно отъ тие нападения, което стана по икендия, двѣ отъ нашите момчета, които Караджата бѣше поставилъ въ единъ храсталакъ, нemoжаха да отстжпятъ. Тукъ тие бидоха загащени отъ солдатите, които ги насѣкоха на парчета. Тая сцена силно покжрти Караджата. Видѣхъ го съ очите си, когато той се хвърли върху нападающите солдати, съ сабля въ ржката, разсѣче на одного отъ тѣхъ рамото и оттжрва нѣколко парчета мѣсо отъ ржцѣте имъ, принадлежащи на нашите разсѣчени жертви. Но тая джрзост на постжпка не му излѣзи така евтина; той се върна съ една прѣсна рана въ лѣвиятъ кракъ, произ-

той. — „Паша ефендимъ, отговори нашиятъ чорбаджия Илия Сейковски. — „Тие сж обржжени хора; какъ пие можемъ да излѣзимъ на срѣща имъ съ голи ржцѣ.“ — „Азъ разбирамъ, че и вие сте тѣхнии оржаци, каза нашата; но хайде бакалжмъ! До като се не обѣсжтъ нѣколко души отъ васъ, нѣмъ бжде“ . . . Слѣдъ половинъ часъ дойде извѣстие, че хжшвете слѣзли на позиция. Тогава се вдигнаха сичките турци, заедно съ нашата, искараха кола, потеря и пр. и стигнаха по пладнѣ на мѣстото за битка. Воятъ се захвана и трая чякъ до вечерята. Тжкмо 4000 души турци бѣха се стекли тука; но бжлгарските юнаци се бранеха мжжки“ . . .

жината: „Топъ донесаха, топъ!“ Колкото и да сме отчаяни, се пакъ неможехме да останемъ съмъ хладнокрѣвни при това извѣстие. — „Чакъ а я втасахме,“ започнаха да говорятъ момчетата, то са озъртаха надолу на горѣ. Гърмениято отъ цяла страна, захвана да престава отъ минута на нута, за да слушаме, нѣма ли да гръмни страши-тъ топъ. Отпослѣ обаче узнахме, че тоя слухъ не неоснователенъ, никакъвъ топъ не са яви, а то бѣше това, че на единъ нашъ куршумъ са оваха десятина, ако и не повече. Когато неприятѣльтъ нападнаше, съ цѣль да ни превземе позициите послѣ пакъ отстъпаше назадъ, ние викахме по руски языкъ да го подиграваме, съ слѣдующите ни: „Не ви е срамъ, поплювковци, да бѣгате едѣ стотина души ваши раи! Язкъ на турскиятъ бабаитликъ, на царските дрѣхи и оржия, които имате!“ Послѣ нѣкои луди глави, захващаха да бягъ, а тие са пукатъ отъ ядъ и псуваха дордето въ паднатъ чалмите.

Часътъ наближи 12 по турски, т. е. мржване, а пушките пукатъ още, хитрата черкеска конда обикаляше на около ни, като че вършеха хартъ. Нашата спасителна горица, както и ние самите, представлявахме твърде жална картина. Тъжиге клончета на курията, бѣха повиснали на надолу, речупени отъ ударите на куршумите, а корите на рветата бѣха цѣхнали като зелка. Лицата на момчетата бѣха почернели и опушени отъ барутътъ, што са вияше изъ горицата като облакъ. Сжщиятъ облакъ са виеше и надъ долината, въ която ха неприятелите.

Мржкна са вече добръ, и пушките захванаха преставаъ малко-по-малко, до като млъкнаха най-слѣ окончателно. Слава Богу! Ние ~~вжидяхме~~ вжидяхме

малко свободно; тржбата ни засвири на почивка, отъ гласътъ на която ако и да неразбираха сички, но десетниците знаяха, защото повечето бѣха отъ сѣрбската легия. Караджата макаръ и раненъ, но той пакъ не сѣдна нарѣдъ съ другите момчета, като че да бѣ човѣкъ съ друга натура. Припна и отиде да обикаля позициите, да види за убити и наранени момчета. Въ цѣлата битка, сичките убити и ранени бѣха осемъ души, отъ които само трима души бѣха умрѣли. Въ числото на ранените бѣше и Христо Дрѣновски, единъ отъ рѣшителните момчета, каквѣто бѣше и покойниятъ Арсо, който падна въ първата битка. Понеже отъ него неможеше да стане вече човѣкъ, Караджата му даде отрова смѣсена въ водата, която той испи и умрѣ послѣ нѣколко минути. Колко души паднаха отъ страна на неприятельтъ, азъ не сжмъ въ положение да кажа никаква приблизителна цифра. Ще прибавя само това, че когато правяха турците настѣпвания, по нѣколко пъти оставаха на бойното поле по 15—20 души. *)

II.

Нашата почивка трая около половинъ часъ най-много. Въ растояние на това врѣме, голѣма тишина владѣше и отъ двѣте страни, почивахме ние, по-

*) И въ тоя случай, ние ще да си послужимъ пакъ съ записката на бачо Кира, който са е интересувалъ отъ сичко, расчитвалъ за работите, а най-главното, че битките ставаха около неговото село и той е билъ въ положение да научи много подробности . . . Сутринта, т. е., деньтъ въ който стана втората битка, говори той, цѣлата чета са на мѣри край селото Патрешца, въ курията на дѣда Ивана Войниковъ, отъ с. Горня Липница. Тука ги обиколиха турците и войската, която дойде отъ Свищевъ и Тарново. Страшна

чиваха и турците. Послѣ това, даде ся заповѣдь да са погребатъ умрѣлите ни братия, а съ ранените да постъпимъ споредъ обстоятелствата. Двамата отъ тие послѣдните можаха да слѣдватъ подиръ четата, а останалитѣ трѣбаше да ги носимъ на гърбовете си нарѣдъ. Братия и другари, съ които прѣди два дѣня са цалувахме, какъ можаше да ги оставимъ на горчивата имъ сѣдба, когато на заранята още щѣха да опитатъ острилото на башибозушкия ятаганъ и зехиратъ на черкеската кама? Като свършихме сичко, приготвихме са пакъ за джлагъ походъ. Сѣки може да си въобрази, като какво бѣше нашето сѣстояние, слѣдъ двѣ кървави битки, гладни и жедни, непочивали и незаспивали още отъ Ромъния! А свършали ли са до тука нашето тегло? Близко ли бѣше спасителната точка — балканътъ? Колко потери още идеха да заградятъ нашия изходенъ пѣтъ? — Сичко това, като го прекараше само човѣкъ прѣзъ умътъ си, можеше да предкаже свободно нашата трагическа участь.

Чакахме да са стѣмни добрѣ, и по начинъ хайдушки, трѣгнахме да излѣзимъ отъ дѣдо Ивановата курия, или по-добрѣ, потѣглихме да избѣгаме. Колкото голѣми и да бѣха опасностите, съ които бѣше

битка са захвана, която трая отъ сутренята до вечерята; тихре юнашки са браниха тука Хаджи Димитровци и много турски и черкезки майки расплакаха. Тука убиха единъ бинбашия отъ Русчукъ (тоя бинбашия бѣше на 300 крачки тѣстояние далечъ отъ курията върху една могила, отъ гдѣто правеше команда. Единъ отъ юнаците, като го поздрави съ единъ куришумъ, прониза го презъ гърдите и тамъ си умрѣ) . . .“

„Послѣ това, читашката злоба неможа да остане наситена, продължава бачо Киро, съ свойственната нему наивность. Тие избѣкаха дѣдовата Иванова курия изъ джното, да я не глѣдатъ напредъ си и да не би втори пѣтъ да са искриятъ въ нея други омразни хѣшове.

сжпребено това наше отетжпване, ние трѣбаше да стиснемъ очи предъ тѣхъ, защото ако останахме въ курията и на другиятъ день, то нашата сждба бѣше рѣшена вече съ очевидни слѣдствия. Като знаехме, че най-голѣмите сили на неприятельтъ сж натрупани отъ кмъ страната на балкантъ, както въ пхрвата битка, така и тука, вжрнахме са пакъ на назадъ кмъ Дунавтъ, а послѣ са отпавихме кмъ опредѣлената си посока. Сичко бѣ тихо; повече отъ благополучно може да са каже, стана нашето избѣгване презъ линията на потерята. Само одного отъ дружината, на име Петръ, братъ на Саввата, постигна злощастие, основано на простиятъ случай. Той са вжрна въ позициите да си дуре чантата, която истжрвалъ при погрѣбението на умрѣлите, а на вржцание побжркалъ пжтътъ и са изгубилъ отъ насъ *).

Спокойно преминахме долината, безъ да ни сжглѣда нѣкой и безъ да ни осѣти стражата, която навѣрно бѣше поставена вече отъ страна на нападателите. Влѣзохме въ една нива, която на скоро бѣше пожената и отъ която снопите не бѣха още дигнати. Ненадѣйно отъ единъ ближенъ кржстцецъ пламна една пушка, куршумтъ на която премина прѣзъ моята дреха. Другарѣтъ ми Петръ Вжлчевъ, който си джржеше пушката на тетикъ, гржмна срѣщо огжньтъ и ние сжгледахме, когато претжркули на земята калнакътъ на единъ черкезинъ. По сѣка вѣроятность, тоя черкезинъ е билъ поставенъ за стража. Мѣстностьта, прѣзъ която пжтувахме са сжстоеше

*) Петръ можалъ да достигне благопмучно до тжрновските лоза, гдѣто и мислялъ да са скрие; но стражливите му родители, кажи го отъ глупость, кажи го отъ робско настроение, предади го на турците. Това самъ братъ му ми е исповѣдалъ.

отъ равно поле, нивя и ливади. Мѣсечината огрѣ и околността до толкова свободно са виждаше, щото изгубена игла можаше да са намѣри. Подиръ единъ часъ пътувание, авангардиата са сирѣ и извѣсти на войводите, че на напрѣдъ, кжмъ кждѣто пътувахме, слушало са нѣкакъвъ си шумъ, като подъ земята. Х. Димитаръ излѣзи нѣколко крачки напрѣдъ и лѣгна на земята по очите си. Мнозина, които не знаяха значението на тая негова хитростъ, захванаха да са питатъ: „Да не му е станало нѣщо злѣ, та лѣгна?“ А той искаше съ това, т. е. чрезъ турението ухото си на земята, да са увѣри въ дѣйствителността на шумътъ. Когато са завърна при насъ, обади ни, че наистина са слушало нѣкакъвъ си шумъ, за който той увѣряваше, че билъ конски.

За наше щастие, тамъ на около имаше дрѣвна горица, или по-добрѣ трънакъ, заобиколенъ на около отъ ниви. Тукъ въ тоя трънакъ, войводите дадоха заповѣдъ да налѣгаме, дордѣто са разбиреше същността на шумътъ, като ни казаха въ същото време да стоиме бодри. Мѣсецътъ, като да съчувствувахе на святостта на нашето дѣло, закри са въ това време задъ единъ сиво-тъменъ облакъ, който ни спомогна въ това поне, че пушките ни, които бѣха насочени измѣжду тръните, неможеха да лжцатъ, слѣдователно, недостъпни бѣха за неприятелското око. Единъ четвъртъ отъ часътъ не са измина, отъ какъ ние попалзахме въ трънакътъ, когато съглѣдахме че измѣжду нивята са зачерня нѣщо, което са приближаваше постъпенно, и шумътъ, който отъ преди бѣше достъпенъ само за ухото на Хаджията, ставаше по-чувствителенъ отъ минута на минута.

— Видѣте ли? Увѣрихте ли са? Каза той и диханието му са усили.

Право, като на свѣщъ, какъ нашето бѣдно

свѣрталище — трънакътъ идеше непознатото още множество, за което нѣмаше никакво сѣмнение, че е войска, конница. Ние турихме прѣсти на пушките и чакахме съ нетѣрпение заповѣдта на войводите. Нецешъ ли, че догдѣто ние са приготвявахме да гърмиме, конницата са спрѣ въ близната нива, токо до нашата пусия и почнаха да си говорятъ нѣщо на низкъ гласъ. Ние помислихме, че тие сѣ ни видѣли и за това са спрѣха да са сѣвѣтватъ нѣщо по мѣжду си по кой начинъ да нападнатъ, но колко бѣхме зачудени, когато видѣхме, че конницата бутна на назадъ отъ гдѣто бѣше дошла, и отиде да са не види презъ нивята. По всѣка вѣроятность, тие неможаха да ни сѣгледатъ; но нѣмаше така сѣщо и никакво сѣмнение, че насъ бѣха излѣзли да тѣрсатъ.

Азъ неможа да опредѣля сега точно и вѣрно въ коя именно мѣстность са намираше тоя трънакъ и по край кои села пѣтувахме дордѣто сѣмни. Зная само, че тукъ на близо сѣ селата: Павликени (гдѣто стана втората битка), Михалце, Горни-Турчета и пр.*) Слѣдъ заминуванието на непознатата войска, ние пакъ са отпразвихме да пѣтуваме съ посока къмъ Стара-Планина. Мѣсецътъ, който въ това време бѣше са показаль отново, огрѣ величественните върхове

*) Бачо Киро говори слѣдующето за това нощно пѣтувание на нашите юнаци, слѣдъ втората битка:

« . . . Вечерята юнашката дружина потѣгли отъ тамъ (отъ курията на дѣда Ивана) къмъ западъ. На кѣдѣ сѣ ходили, на коя страна сѣ са губили горките, не са знае. На сутринята са намѣри единъ отъ тѣхъ умрѣль въ Недаиските гори; а другъ единъ тѣжко раневъ, останаль въ Павлиянските ливади, намѣриха го турците и тамъ го добиха. Главата на тоя юнакъ и костите на други още са намиратъ и до днешенъ день въ нашите гробища (въ с. Горни-Турчета)“

на тая послѣдната, тамъ далечъ надъ Габрово или Сивлиево и въ гърдите на дружината са почувствува оная радостъ, която ни вжодушевяваше още въ свята Ромъния.

— Не бойте са момчета! утрѣ по пладнѣ ще да бъдемъ въ Стара-Планина на Агликина-поляна *), каза Караджата, като са обръщаше къмъ дружината. — Тамъ азъ ще излѣкувамъ по-скоро своята рана, тамъ ще да ни посрѣщнатъ много наши патриоти отъ Сливенъ.

Ние пѣтувахме безъ пѣть, направо презъ поженатите ниви. Сѣки може да си вжобрази това наше пѣтувание, до колко бѣше мъченическо. Прирѣзаните съ сѣрпѣтъ класове ни бодяха въ краката, като шила. Послѣ полу-нощъ, излѣзахме на една гола рѣглина, гдѣто са и спрѣхме за малко време на почивка, повечето да дочакаме ранените си братия, които едвамъ ся влѣчаха подиря ни. Тукъ стана дума, да са даде на двамата отъ тѣхъ отрова, понеже са познаваше вече, че тия сѣ осждени да оставятъ костите си рано или късно. Хаджията обаче са вкс-противи на тая не до толкова братска и патриотическа мѣрка. Той каза, че ние сме длѣжни да ги лѣкуваме, когато достигнемъ въ планината, гдѣто ще да имаме за това вѣзможность. Смѣгнахме са отъ рѣглината въ едно корито и пакъ нагазихме изъ нивата. Като оставимъ на страна сичките други кучешки тѣглила, предъ едно само ние неможахме да ос-

*) Агликина поляна е мѣсто въ сливенскитъ балванъ, мѣжду Твѣрдица и Демиръ-каниа. Преди да трѣгне четата отъ Ромъния, това мѣсто е било опредѣлено за срѣща на други юнаци, както изъ Ромъния, така и изъ България. Така сѣщо е имало условия, че който и да са изгуби отъ четата, къмъ Агликина поляна трѣба да вѣрви. — Тя е била опредѣленъ пунктъ за събиране.

танемъ горди побѣдители и революционери въ пжлна смисълъ на тая дума. Азъ говоря за убийственната жажда, на която бѣхме жертва отъ нѣколко дена на насамъ.

— Боже мой, да бѣда живъ да туря двѣ капки водица въ устата си, па тогава да умра! говореха мнозина.

А бѣдниятъ Караджа, който отъ сички други трѣбаше да бѣде най-много жеденъ, по причина на раните си, нищо неговореше.

— Още малко, още малко, братия, и ние ще да стигнемъ до студените бистри извори, говореше той.

Караджата не бѣше свършилъ още своята насърчителна рѣчь, когато ние чухме напредъ си да крещатъ жаби.

— Вода! вода! извика дружината и полѣтя къмъ това мѣсто, като забрави, и дисциплина и команда.

Отъ произведениятъ шумъ жабите млъкнаха, но и ние видѣхме вече тѣхното жилище. Що да видѣмъ? — На пусто бѣше нашата радостъ. Намѣсто въображаеми балкански рѣки, малки потоци, или буйни чешми, ние присѣдствувахме при една вонеща локва, въ която селените си бѣха капали презъ деньтъ биволите и свинете. Кой обръщаше внимание на подобни дрѣбни работи. Цѣлата дружина напада по земята, отъ четерѣте краища на ловката и меризливата вода ся разигра отъ тѣгление, като че да бѣше станало вхтрѣ морска буре. Понеже нѣмаше за сичките мѣсто, то мнозина са блѣскаха и натискаха кой да си доближи по-напредъ устните до мхтната локва. Послѣ нѣколко минути нещастната тая локва представляваше опустошително зрѣлище. Въ нея бѣ останало вода, само на срѣдата, а останалата часть прѣсхна! Сиромашките жаби подекачаха на долу на горѣ по черната тина и боязливо

подаваха своите главички на наванъ. Ловите съ-
стии на тая вода несъмнено да си помислятъ. По-
дето испихлимъ нмъ долината, нѣколко души нмъ
наха, стана нмъ лошо на стомахитъ.

По-нататкъ, и ето напредъ ни единъ широ-
къ пѣтъ, работянтъ на споро, който приличаше да е шосе.
се. Водачътъ ни каза, че той, пѣтъ, ще до ни за-
веде при сивлевската рѣка (Росица?). Въ пѣтъ-
си ударихме върху двама немощни, които орѣли
на мѣсячината и по дължината съ своите вериги
води. Дордето ние са доближили до тяхъ, тие по-
наха прахътъ приѣзъ нмѣта, като оставиха и ба-
ли, и дръхи и сичко щото нмѣта. Ние немощни да
ги узнаеме да ли турци бѣха тие или българе, но
по сѣка вѣростностъ са били наши сиромашъ брате,
защото турчинътъ нмѣа пѣтъ нѣма да си води овце
да оре нощно време. Тие сиромаше, тѣмъ ни бе-
ле сѣднали да ѣдатъ хлѣбъ, който биеше върху
вѣтъхъ една абица. За наше щастие, нѣко по-на-
страна намѣрихме единъ басейнъ съ вода, горѣща и
студена. Караджата видя, че не стоее обзаканено,
та за това застана отъ рано при еднѣтъ, и е ба-
кельтъ и наредъ почва да дава вода. Кою на-пре-
ди? Съ него, най-много нмѣе нмѣе думи да нмѣа
да се напиемъ. Амо единъ дитенце да ние то
около десетина ралѣ до чинака, амо че ние да за-
вятъ птици, и му чинака чинаците. Нашите войводи
бѣха до тогѣмъ благородни, нѣко не са измислю-
ваха отъ положението си да пиемъ водата, но така-
ха да пиятъ другите, а тие останата най-послѣ.

Още единъ часъ патувахме, и даде господъ да
намѣримъ единъ изворъ, отъ който са напихме съ вода
и си починахме. Послѣ половинъ часъ, зората са
пукна на истокъ, и войводите дадохъ заповѣдъ да
по-бързае, защото околността не представляваше ни-

телство ни спаси и тоя път. Нѣколко души отъ момчетата, бѣха излѣзли малко на напредъ и заложени задъ единъ плетъ отъ самъ, гдѣто турците никакъ неподозряваха че има хора, отвориха огънь на тие послѣдните изненадѣйно.

— Бѣгайте, че лагъмъ приготвили комитите! Ще ни хвърлятъ въ небеса, извикаха тие и са впуснаха да бѣгатъ на назадъ.

Въ това нападение, отъ турците са хвана и единъ циганинъ. Момчето, което го удари, увѣряваше, че познало лично хванатиятъ, който имъ калайдисвалъ тенджерите. Довечерята потерята са опита още нѣколко пъти, да ни нападне, но сѣ бѣше отблъсквана. Единъ отъ тѣхъ, който са виждаше работата, че бѣше помакъ, защото много често говореше български, непреставаше да вика къмъ Хаджията, да са предадемъ. Най-послѣ, можахме да го докараме наредъ, и два куршума го свалиха на земята. Убитиятъ още предъ пладнѣ русчукски бимбашия, цѣль денъ, чакъ до вечерята си остана на мѣстото. Това бѣше хитрость отъ страна на турците, защото тие искаха да ни измаматъ да отидемъ да му земаме труптъ, и въ това време да ни нападнатъ. Послѣ премина една талига на бързо, която го натовари и го отнесе къмъ лагертъ имъ. Въ послѣдното това нападение, падна убитъ братъ ми Петръ Обретеневъ. Куршумтъ го удари въ гърдите, и той умря на мѣстото си, безъ да каже дума. Нѣкои отъ момчетата, искаха да ма отведатъ на страна, да го неглѣдамъ какъ са млади да умира, но азъ имъ казахъ, че не е нужно и спокойно затворихъ очите на единоутробниятъ си братъ.

ността на сиренето, които овчарите щѣха да намѣратъ, слѣдъ нашето заминувание. Подиръ насъ бѣше дошелъ и Димитръ Мънзовъ, единъ отъ най-ранените; той са тжрти на земята предъ кошарата и каза: „Охъ, братия! Оставете ма тукъ да загина! Не сжмъ въ сжстояние отъ тукъ до тамъ да са помрждна“. А ние нѣмахме заповѣдъ да оставаме никого, та за това не дадохме на клѣтния Мънзовъ да остане при овчарските кошари. Когато са вжрнахме при дружината, тя преминуваше вече рѣката, кой сабутъ а кой съ царвулите, кому както скимни. На другиятъ брѣгъ на рѣката имаше така сжщо овчарски кошари. На тие кошари рѣшиха войводите да оставатъ Д. Мънзова. Самъ Хаджиятъ го хвана за ржката и го заведе при овчарьтъ, който не бѣше сполучилъ да избѣга.

— Той е бжлгаринъ, христианинъ, твой братъ, тржгналъ да са бие съ турците за ваше добро, каза Хаджията на овчарьтъ, като му сочеше полуубитиятъ Мънзова. — За това прибири го, храни го, глѣдай го, за което и богъ ще да та награди!

Послѣ това, войводата даде на овчарьтъ половинъ лира за трудьтъ. Той са обѣщаваше, отъ страхъ може би, че сичко ще да испжлни; но щомъ сме заминали, и горкиятъ Мънзовъ билъ предаденъ на потерята, която го сжсѣкла на мѣстото му. Когато Хаджията правеше условие съ овчарьтъ, ето че напредя ни са показаха трима души турци вжоржжени, както са слѣдва; тие са показаха предъ четата ненадѣйно, защото мѣстото бѣше завой. Десятина момчета отидоха да ги заградатъ, които и успѣха. Понататъкъ, още седемъ души други турци са показаха, така сжщо вжоржжени. И тѣхъ сполучихме да заградиме. Тие са предадоха по миренъ начинъ, безъ ни най-малко сжпротивление. Самъ Караджата, който

не може да търпи много, отиди да ги разгледа що сж за хора. Тие навѣрно бѣха отъ потерята, но скриха предъ насъ истината; казаха, че излѣзли да си търсатъ воловите. Караджата имъ преглѣда пушките, които бѣха пълни, а послѣ имъ ги даде, като имъ поръча, че ако зематъ участие въ потерята, ще бждатъ исклани, като пилета.

— Валлаха, билляха, нѣма да бждемъ, говоряха тие, кротки и смирени, като агнета.

На много момчета не стана добре, гдѣто отпуснахме тие наши лични неприятели, но що да са чини, когато войводите искаха да изпълнятъ своите обязанности.

Забравихъ да кажа, че отъ послѣдната кошара, ние зехме нѣколко агнета и единъ овчаръ, който ги караше. Заедно съ него, ние минахме покрай една воденица и влѣзахме въ една гора, тамъ на близо до рѣката. Бѣше са сжмнало вече. Тугъ въ тая горица ние мислехме да починемъ най-послѣ отъ дългите трудове и да заколимъ агнетата, дордѣто е още рано, догдѣто не ни е още подушила потерята. Споредъ думите на овчаринтъ, тая горица са казвала Бѣла Черкова.

ТРЕТА БИТКА.

Глава V.

Овчарът съ агнетата. — Прогонването на потерята. — Второ нападение на Стефанъ Караджа. — Съединението на двѣте момчета. — Молбата на чаушигътъ. — Числото на дружината 68 души. — Отстъпление.

І.

И така, ние са бѣхме расположили вече въ гората. Овчарътъ бѣше заклалъ агнетата и започваше да ги дире; огнѣнъ са приготвяваше на друга една страна за прѣсните кебапи, едни отъ момчетата бѣха са разшетали да биратъ дърва, други почиваха, трети са облизваха, че ще по-хапнатъ най-послѣ, съ една рѣчь, синца тържествувахме и са веселехме. Въ това време именно, ето че пристига стражата, която ни извѣсти, че отъ кмѣ гѣстата гора (Бѣла Черкова) са задало турска потеря. Ние рипнахме на крака и съ пхрви погѣдѣ можахме да сгѣлѣдаме червените фесове и чалмите, които престопаха кмѣ нашата горичка. Вижда са работата, че тая потеря ни е чякала въ голѣмата гора Бѣла Черкова, *) гдѣто е мисляла, че навѣрно ще да са

*) Въ записката на бачо Кира не са спомянава такава гора «Като зеа сиренито, говори той, дружината потегли изъ пѣтеката нагорѣ, изъ която излѣзе и Тотю войвода на 1867 г. и излѣзаха отгорѣ на Каменската равнина. Тукъ направиха малко почивка, и като високо мѣсто, можаха да видатъ съ телескопъ приближаванieto на турската ордия. Тогава тие побързаха да си намѣрятъ позиция и трѣгнаха за Дръчовските гори, гдѣто си избраха мѣсто за отбрана въ Джалгий долъ, а послѣ два часа са премѣстиха въ една малка курия (може би тая курия да е Бѣла Черкова). Тукъ наоколо имаше поженати ниви, отъ които юнаците привлякоа сноните и си направиха митеризи (трета битка) . . »

спреме. Тие вхрвяха хайдушки, като са слагаха задъ шумките. Хаджи Димитръ извади револверътъ си и го испразни на сръща имъ; а тие скочиха на крака и тхртиха да бѣгатъ къмъ голѣмата гора, отъ гдѣто бѣха дошли.

Развали са пакъ нашето минутно спокойствие; Караджата каза на уплашениятъ овчаръ да си пребира ягнетата и да вхрви по-скоро при овцете си, защото неговата миссия са свършва вече. Бѣдниятъ овчаръ, той забрави, и ягнета, и абата си и отиди та са невидя презъ гѣсталакътъ. Войводите истеглиха саблите, раздѣлиха момчетата на двѣ отдѣления, едното поведе Хаджията, а другото — Караджата, и тръгнахме направо къмъ мѣстото (голѣмата гора), гдѣто са криеше потерята. Щомъ тая послѣдната видя нашите нападателни движения, почна да отстъпа още отдалечъ. Ние престъпвахме полечка и слѣдвахме да гхрмиме съ тактика. Въ мѣстността мѣжду дрѣбната гора и Бѣла-Черкова, искарахме изъ гѣсталакътъ до десятина души заптии, които предвождаха потерята. Тие стиснаха своите царски шишенета презъ половината и хукнаха да бѣгатъ напредъ ни, безъ да са обхрнатъ даже да ни видятъ. По тоя начинъ, въ растояние на половинъ часъ, ние сполучихме да изгонимъ турската потеря, безъ никакви жертви и спокойно завзехме тѣхните позиции, което ни бѣше и цѣльта.

Казахъ, че тоя день бѣше вторникъ, четвъртивтъ, послѣ нашето минувание отъ Ромъния. Деньтъ бѣ обикновенъ, както вжобще бива презъ мѣсець Юлий. Слжницето печеше, хладенъ вѣтрецъ подухваше отъ врѣме на врѣме, който люлѣеше листата на дървенцата и сушеше потѣта отъ нашите изгорѣли чела. Дружината представляваше не млади и весели момци, каквито бѣхме прѣди два дня, но полуубити

скелети, почернѣли и изгорѣли, да ги духнигъ ще паднатъ. Каквото и да говоряха войводите за насърчение, каквото и да общаваха, азъ вѣрвамъ, че по мѣжду ни трима души неможаха да са намѣрятъ, които да мислятъ противното, т. е., че ще да остане нѣкой живъ отъ цѣлата чета. Девизата ни : „да умремъ за Бжлгария“, са оправдаване вече напълно.

Слжницето бѣлѣжаше обѣдъ, когато ние изгонихме потерята и завзехме нейните позиции. Азъ казвамъ, изгонихме, но не окончателно. Това бѣше само едно подпалащане отъ наша страна. Онова, което щѣше да стане, което имаше да патиме въ тая гора, отъ тукъ нататъкъ са очакваше да дойде. Не много на далечъ отъ нашето свжрталище са слушаха отчаяни гласове, команди, а малко по-нататъкъ — войскарьски тржби. Кжрвавата битка ставаше неизбежна. Войводите са оттеглиха на страна и длго врѣме говоряха по мѣжду си нѣщо тайно и важно. Постѣ това, тие са вжрнаха при насъ и ни раздѣлиха изново на двѣ отдѣления. Азъ останахъ подъ командата на Караджата, който щѣше да джржи лѣвото крило. Въ тая трета битка дружината са распорѣди така, щото образова едно колело, въ видъ на полу-кржгъ. Освѣнь дебѣлите храсти, които щѣха да ни служатъ за отбрана, нѣкои отъ момчетата привлѣкоха и снопите отъ ближната нива, съ които направиха табии. Нашите дѣйствия не останаха чужди на неприятельтъ; той имаше възможность да чуе и види сичко. Ако неприятельтъ са приготвяваше въ тая трета битка да ни нанесе послѣдно поражение, то нашата чета свжсѣмъ не отговаряше на тие негови прѣсени сили. Най-главното е, че нашите финици започнаха да са преполовяватъ, едната частъ на които бѣ изжрмяна, а другата изгубена. Човѣкъ

СТАРА-ПЛАНИНА.

Глава VII.

Първият върхъ. — Село Дебелъ-Дѣлъ. — Чарковите за гавани. — Овчарските колиби. — Шипченскій върхъ Св. Никола. — Раздѣленіе на четата.

I.

Подиръ пладнѣ, нашата канара бѣше честита да са удостои съ високи гости. Изъ пѣтьтъ минаха нѣколко турци, съ хранени атове, съ чаджии и съ азизия фесове на главата, което показваше, че тие небѣха долни хора. Мнозина имаше мѣжду тѣхъ и съ сирмене ментани; а подиръ имъ вжрвяха множество ясакчи и тѣлохранители. Ние подслушахме тѣхниятъ разговоръ, който азъ ще да предамъ на читателите, до колкото сѣмъ можалъ да запомня.

— Ще да ги изловимъ единъ по единъ, като еребици, кога и да е, говореше единъ отъ тѣхъ. — Само трудъ задаватъ на правителството.

— До като са тука тие бѣлгаре, мухата ги е страхъ да настѣпять, пое другъ думата. — Но щомъ преминатъ въ Влашко, цѣли московци ставатъ, като да имъ наливатъ въ жилите кръвъ.

— Моля ви ефендимъ, недѣйте забравя, че тие чапкѣни са изгонени отъ насъ самите, каза третиятъ, който по думите си са познаваше, че е бѣлгаринъ, отъ конашките копои.

— Ей такива бѣлгари би трѣбвало да са исколѣятъ най-напредъ, па тогава турците, каза Хаджията, слѣдъ заминуванието на проходящите гости.

Момчета, родомъ, изъ Търново, обадиха, че съ тие турци пѣтувалъ заедно и прочутиятъ по своето богатство, ятакъ на разбойниците, Хаджи Дервишъ.

ните команди, съ голи сабли въ ржката, почнаха командата. Ако башибозуците гърмѣха презъ купъ за грошъ, то това сжщото не може да се каже и за редовната войска. Тя се подраздѣли на нѣколко колони и почна нападанието си. Солдатските куршуми запицяха много по-силно и тжнките вѣйки на корията захванаха да падатъ на земята.

По два-три пжти изгърмяха солдатите съ пушките си и престанаха вече. Тие натжкнаха на своите царски пишанета лжскавите байонети и се втурнаха да ни нападнатъ съ престжпъ. Ние ги отблжскавахме споредъ силите си. Въ едно отъ тие нападения, което стана по икендия, двѣ отъ нашите момчета, които Караджата бѣше поставилъ въ единъ хрусталакъ, неможаха да отстжпятъ. Тукъ тие бидоха загжщени отъ солдатите, които ги насѣкоха на парчета. Тая сцена силно покжрти Караджата. Видѣхъ го съ очите си, когато той се хвърли върху нападающите солдати, съ сабя въ ржката, разсѣче на одного отъ тѣхъ рамото и оттжрва нѣколко парчета мѣсо отъ ржцѣте имъ, принадлежащи на нашите разсѣчени жертви. Но тая джржостна постжпка не му излѣзи така евтина; той се вжрна съ една прѣсна рана въ лѣвиятъ кракъ, произ-

той. — „Паша ефендимъ, отговори нашиятъ чорбаджия Илия Сейковски. — „Тие сж обржжени хора; какъ ние можемъ да излѣзимъ на срѣща имъ съ голи ржцѣ.“ — „Азъ разбирамъ, че и вие сте тѣхни ортаци, каза пашата; но хайде бакалжмъ! До като се не обѣсжтъ нѣколко души отъ васъ, нѣмъ бжде“ . . . Слѣдъ половинъ часъ дойде извѣстие, че тжжновете слѣзли на позиция. Тогава се вдигнаха сичките турци, заедно съ пашата, искараха кола, потеря и пр. и стигааха по пладиъ на мѣстото за битка. Боятъ се захвана и трая чякъ до вечерята. Тжжмо 4000 души турци бѣха се стекли тука; но бжлгарските юнаци са бранеха мжжки“ . . .

ведена отъ куршумъ. — „На мѣсо момчета! удрай-те!“ викаше той и си подрусваше кракътъ, като да искаше съ това да отмахне раната. Послѣ това той лѣгна по очите си на земята и почна изново да гърми.

Подиръ нараняването на Караджата, единъ воененъ чаушинъ, заедно съ 15—20 души солдати, сполучи да влѣзи въ позицията ни, слѣдъ като са сжсѣкоха вече помѣнатите двѣ момчета. Караджата сполучи да имъ загради пхтътъ съ нѣколко души отъ юнаците, и сѣчътъ са почна. До единъ тие бѣха изсѣчени, а чаушинътъ падна живъ въ ръцѣте ни. Уплашениятъ чаушинъ са молеше да го оставимъ живъ, като си подаваше часовникътъ и кесията, въ която имаше десятина алталжка. Неговата молба обаче не са взе въ внимание, по уважителни причини, и той биде сжсѣченъ на мѣстото си. Битката слѣдва непрекъснато чакъ до засѣдане на слнцето. Ние са държахме още, но бѣхме поражени вече. Само предъ очите ни са тжркаляха 6—7 души умрѣли и десятина ранени. Тие са кжсаха отъ болѣсти и отъ жажда; но никой ги не поглѣждаше. Въ тая третя битка са наранихъ и азъ съ куршумъ, въ рамото. Часътъ на 12 по турски, боятъ престана, пушките млъкнаха и н отъ двѣте страни. Кой гдѣто си бѣше на позиция, тамъ си и остана, уморенъ и капналъ за минутна почивка. Половина часъ не са измина, и войводите дадоха заповѣдъ да са приготвиме за пхтъ, слѣдъ като преглѣдахме убитите и ранените.

Хаджията преброи момчетата, и що да видишь! Отъ 124 души, едвамъ 68 бѣхме останали! Другите избити, ранени, изгубени тукъ-тамъ изъ гората, останали по кошарите и пр. Това отчая окончателно момчетата, но нѣмаше вече що да са прави, зрѣното бѣше хихрлено. Както въ пхрвите двѣ битки,

който удрѣше, като селско клѣпало. Войводата не бѣше далъ още заповѣдь, когато десятина души отъ дружината наскочаха и са затекоха къмъ онова мѣсто, отъ гдѣто идеше гласътъ на хлопчедата.

— Внимавайте! каза войводата, и самъ полѣтя да отиде подиръ момчетата.

Виждаше са работата, че той високо цѣнеше гласътъ на тая хлопчеца. Подиръ десятина минути, пратенниците доведаха при войводата едно младо момче българче, около на 20 годишна възраст. То трепереше въ ржцѣте имъ, като есенень листь, още повече, че двама отъ нашите го държаха за поедната ржка, да не би да стане невидимо изъ гжстата шума; а въ такъвъ случай, или той трѣбаше да опита куршумите на нашите пишенета, или пакъ ние трѣбаше да бѣгае презъ деветъ гори въ десята.

— Небой са добрий български сине! азъ схмъ Хаджи Димитръ, български войвода, а тѣхна милость сж мои другари, каза Хаджията. — Ние сме минали за ваше добро.

Послѣ това, той му спусна въ ржката двѣ б. меджедии да ги даде на баща си и да го помоли, да ни донесе: хлѣбъ, тютюнъ, вино и пр. Бѣдното овчарче сега бѣше свободно вече. То прие парите и почна разговоръ съ войводата, свксѣмъ по нашенски.

— Вие ли убихте оня день въ Кална-Кория, нашиятъ ага? питаше то. — Много проклетъ човѣкъ бѣше той.

Слѣдъ като показахме на младото овчарче едно високо дърво, гдѣто трѣбваше да ни тхрсятъ, когато дойдатъ съ баща си, ние са оттеглихме въ една схвершенно прохладна долина. Тукъ ранените имаха възможность втори пѣтъ да си преглѣдатъ раните. Много отъ тѣхъ бѣха отекли и очервивали; но тукъ, благодарение на хладниятъ вѣтрець и на бал-

тя свиреше *). Въ сѣки случай, ние бързахме да отстъпиме. Къмъ Стара Планина не поглѣждахме вече, защото са бѣхме наситили на нейните сини върхове, т. е., като я глѣдахме отъ два деня и двѣ нощи, ужъ че е на близо, а въ сжщностъ това бѣше една измама — не ни оставаше никаква надѣжда. Караджата, колкото и да са силиахе да не остава на назадъ, захвана да са чувствува отслабналъ вече. Не бѣ малка работа: три рани зѣха по неговото тѣло, отъ три мѣста течехи черно кръви! Въ пхтътъ си достигнахме до една втора рѣчичка, която бѣ за насъ земни рай. Тукъ надъ нейните бистри струи, ние си измихмے изгорѣлите лица и пийнахме по-малко водица, около по една ока на човѣка.

*) „Като са свърши третата битка, войската са отѣгли вечерта да пошува въ Вишовъ-градъ, говори бачо Киро, а потерята, турци и черкези, останаха да пазятъ въ гората да не би да избѣгатъ хъшове. Тие послѣдните, кѣдѣ сж ходили презъ нощта гдѣ сж са скитали, не е извѣстно. На сутренъта осжмнаха почти на сжщото мѣсто, половинъ часъ по-наддалечъ, мѣжду селата Плужна и Вишовъ-Градъ, на мѣстото називаемо Кара-Къзъжнъ Кйопрюсю (на черната мома мостътъ), гдѣто ги намѣриха турците, и битката са почна изново . . .“

Споредъ други источники обаче, четвъртата битка станала на мѣстото Канлъ-Дере. Да ли това е сѣ едно и сжщо мѣсто, азъ незная. Впрочемъ, разликата и противорѣчието е твърдѣ малко.

ЧЕТВЪРТА БИТКА.

Глава VI.

Дълбокият сѣмъ на дружината. — Копоите на потерята. — Подлостта на Мавра. — Раздѣленіе на четата. — Хващаніето на Караджата — Чиковиците отъ Търново. — Покинатъ на нашата да се предаде Х. Димитри. — Отдѣленіето на българската потеря. — Сждбата на писаря. — Избѣгване отъ позицията. — Голите канари.

I.

Както другитѣ ноци, така и сега, ние пхтувахме дордѣто са сѣмни. Мѣстото, презъ което вървехме бѣше доволно гористо, та за това хранехме надѣжда, че днесъ поне, не ще можатъ да ни наитратъ потерите. Едно, че са сѣмна, а отъ друга страна, че бѣхме отпаднали сѣвершено, спрѣхме са срѣдъ гората, като поставихме на около стража. Напусто обаче имавме ние слабостта да си въобразимъ само, че не ще бждемъ сжгледани и тоя пхтъ. Турците не спѣха; нашите тридневни битки бѣха вече дѣло свжршено и на сѣкиму извѣстни. Сѣко чалманосно сжщество знаеше нашата цѣль и дѣлото, за което бѣхме минали. По тая причина, колкото способни турци имаше въ окржките: Търновски, Сивлиевски, Свищовски и Русчукски, бѣха са опжчили срѣщо насъ.

Отъ друга страна, ние бѣхме вече почти побити. Достаточнo бѣше да на заградятъ 50—60 души потеря, да ни поджржатъ още единъ день гладни, и ние отъ само себе си, безъ битка, трѣбаше да преклонимъ глава. Не е малка работа: тоя день срѣда, бѣше четвжртиятъ, отъ както ние са сражавехме, гладни и жедни. Слжнцето са подаваше вече на истокъ, когато дружината попада по зелената росна трѣвица, безъ да станатъ по мѣжлу ни нѣ-

какви съвѣщания и пр. Сѣки заспа сжнѣ дълбоко на мѣстото си, изъ мѣжду гѣстата шума.

Като какъвъ е билъ тоя сжнѣ, послѣ петодневни мжки, вѣрвамъ, че сѣки е въ сжстояние да си въобрази. Ние не спѣхме, както далъ Господъ, но са бѣхме принесли сжвершено, като умрѣли. Поставените стражари, които така сжщо бѣха хора, като насъ, намѣсто да бдѣтъ, да стоятъ прави, облѣгнате на пушките и да са ослушватъ на около, безъ да му мислятъ много на дълго, и тие послѣдвали нашиятъ примѣръ, т. е., тръгнали са на земята и захъртали сладко-сладко. Единъ часъ или повече време, послѣ това, чуваме, че кучета и копои лаятъ на ободо изъ гората, но никой са не сжбужда, струва ни са че лаятъ става подъ земята. Трѣба да ви кажа, че въ това четвърто нападение, потерята бѣше тръгнала да ни тхрси съ копои, като зайци. Разбира са, че послѣ копоите вжрвѣла потерята; тие лаели толкова по-грозно и по-отчаяно, колкото са приближавали до насъ, но никой не дига глава, дордето най послѣ довтасва и самата потеря. Най-напрѣдъ тие нападали на Христа. Той скочилъ на крака и отведнажъ изгърмява вжрху единъ черкезинъ, когото свалилъ на мѣстото му; а останалите му четирма другари са разбѣгали.

И отъ пушката на Христа, никой неможа да са разбуди отъ дружината, освѣнъ ония, които биле около му. Той вика: „Ставайте! Нападните сме!“ Но никой не дига глава. Тогава Христо тръгналъ изъ гората, и блжска съ дражката на пушката си, гдѣ кого види и завърни. Въ това време, пушка изъ гората и куршумътъ ѝ удари въ челото едно отъ нашите момчета, което са подигна да стане. То падна на мѣстото си и кръвта бликна да тече изъ устата му, носътъ му и ушите му. Лицето, което го ударе бѣше турски солдатинъ.

Въ кжсо време всичката дружина са намѣри на кракъ, събрана на едно мѣсто. Слжницето бѣше подскочило вече на нѣколко копрали и силно печеше. Двѣте ржтлини, мѣжду които са намирахме ние, бѣха завзети отъ потерята, така щото ние оставахме мѣжду два огня. Сѣки разбра, че днешното ни положение е едно отъ най-опасните. Въ малко време, синца щѣхме да бждемъ избити на мѣстата си. Заради това, намѣсто да държимъ отбранително положение на мѣстото си, рѣшихме да нападнѣме ние по-напрѣдъ на потерата, която да изгонимъ поне отъ едната ржтлина. За тая цѣль малката ни четица са раздѣли на три отдѣления, на лѣво, на дѣсно крило и на срѣда. Това послѣдното отдѣление остана да командова самъ Хаджията. Командата на лѣвото крило са даде на Мавра, родомъ отъ Казанлъкъ, който потѣгли кжмъ ржтлината, да заобиколи изозадъ. Подиръ него потѣгли Караджата, съ другото крило и битката са почна. Потерата са командуваше отъ единъ воененъ бинбашия. Вжрвимъ ние съ Караджата на напрѣдъ, като мислехме, че Мавро е отворилъ вече огнь отъ другата страна; но Мавро постигналъ твжрдѣ подло въ тоя случай. Той избѣгалъ заедно съ своята дружина, която са сжстоеше повечето отъ претенциозни сливнелии, а ние останахме изложени на опустошителниятъ огнь!

Момчетата отъ нашето отдѣление са нахвжрлиха на чело съ Караджата мѣжду редовете на турските солдати, и боятъ са почна гжрди срѣщо гжрди Псувни „динъ,“ „иманъ,“ „кафиръ!“ „кучета,“ „поганци!“ заглушиха вжздухътъ. Бинбашията, който командуваше не далечъ надна отъ конътъ си, сваленъ отъ куршумътъ на брата ми Петра. Въ това време войската ни нагжна много отчаянно, кой съ щикове, кой съ пушки. Караджата, който вжрвеше

напредъ и сѣчеше на право и на лѣво, остана заобиколенъ по мѣжду имъ. Най-голѣмата сила биде устрѣмена на него, защото по дрѣхите му, турците можеха да го познаятъ, че той ни е главатаръ. И туриха върху му ржка неприятелите! Той викаше: „на мѣсо! на мѣсо! удрайте! но сичко на пусто. Едно, че ние неможахме да му помогнеме вече, а друго, че той бѣше нараненъ, като рашето!..

Дордето не бѣха го хванали още турскиятъ чаушинъ даде команда да престанатъ да гърмятъ и да го хванатъ живъ. Около десетина души манафи заградиха нашиятъ войвода, когото грабнаха като орли, кой за ржка, кой за крака, кой на кждѣто свари и го отнесаха въ своятъ лагеръ. Ние испразнихме по единъ пѣтъ своите пушки върху солдатите, които го носяха; но тие малко внимание обжрнаха на това. Слушахме ние до едно мѣсто гласътъ на своятъ любимъ войвода, който псуваше сичко що е турско и насжрчаваше насъ.

— Държете се братия! Смъртъ на кучетата!..
На мѣсо! отмъщение!

Завлѣкоха го на далечъ, въ една близна долина и ние ся простихме веднажъ за винаги съ него. Момчетата останаха като гръмнати послѣ тая загуба за сичката чета. Самъ Хаджията са прослзи, въ качеството си на войвода и скърбна въздишка са истргна изъ неговите юнашки гърди. Това са случи на 9-й Юлий, въ срѣда послѣ пладнѣ. Азъ повтарямъ да кажа, че главната причина, да са хвани Караджата, бѣ помѣнатииятъ Мавро.*)

*) Това лице, Мавро, е познато отъ по-стари времена за човѣкъ съ сѣмнителна честностъ. Той е участникъ въ убийството на оня прочутъ юнакъ Теню Люцкановъ, за когото П. Хитовъ говори въ своите записки. Това подло убийство бѣше извѣстно на Х. Димитра, но той пакъ склони да земе Мавра въ своята чета.

да заплаче, а ти ми говоришъ за алъшъ-веринъ, казваше единъ отъ непознатите. — Кой та пита, колко пари ти струва гаванката?

— Мжчни гечинмеци настанаха, отговори другарътъ на изривиятъ.

— Стойте! извика нашата стража.

Бѣдните рай замръзнаха на мѣстата си. Тие бѣха трима души, отъ габровските колиби, бѣха ходили на чарковите си, а сега си отиваха за Габрово, което са намирало отъ насъ на 2¹/₂ часа разстояние. За Шипка водяла тая сжицата пътека изъ която идеха тие.

— Върнете са изъ нашите дири, и като слѣзите въ дълбокиятъ долъ при чарковите, ще поемите по насрѣщниятъ връхъ, казаха тие. Тоя връхъ е най-високиятъ отъ тѣдѣващите планини.

Послѣ тие необходими за насъ разяснения, ние отпуснахме тримата пътници, които имъ са поръча строго, никому да не говорятъ, за станалата сръща. Ние послушахме тѣхните сжѣсти и тржгнахме по стъпките имъ, които си личаха по мократа земя. Страшна бѣше урвата, която ни предстоеше да преплутуваме. Тя бѣше стръмна и права, като камнина, гдето са е рѣкло; паданията и ставанията по гладката балканска трѣва и по буковата шума, нѣмаха ни брой, ни четъ. Посоката на нашето плутуване бѣше такава, щото ние помислихме, че отиваме въ джнъ-земи. Отъ четерѣте страни стърчаха високи планински върхове, а ние са намирахме посрѣдъ тѣхъ. Въ самото джно на долината са намѣрихме предъ една проста колибка, направена надъ една рѣчица, съ проста механическа нарѣдба, да шере и джлбае захлупци. Жива душа не са виждаше на около, нищо са нечуваше, освѣн шумтението на рѣчицата. Като не са боехме тука на това мѣсто

отъ никаква потеря, извика единъ отъ дружината по български, дано да дойде нѣкой отъ работниците, за които мислехме че сж са скрили нѣйдѣ на около. Лицето, което извика бѣше едно, а три-четири гласа са чуа отъ единъ пѣтъ изъ пустото усой, така щото неможаше да са разбере, ни кой вика, и кой са обажда. Странни страхотии!

III.

Казахъ, че мѣстото бѣше безопасно, пуста и устия, немислимо бѣше да дойде тука никаква потеря, макаръ и да бѣше съставена тя и отъ дяволи, та за това, рѣшихме да си по-починемъ, да почиваваме малко, дано са подаде нѣкой човѣкъ. На нѣмаше и що да чинимъ, незнаяхме на коя страна именно да хваниме. Слѣдъ като поставихме нуждния караулъ, распръснахме са отъ двѣте страни на рѣкчката, кой да са мие, кой да лови раки и пр. Два часа не чакахме на това мѣсто, когато стражката хвана единъ българинъ, колибаръ, който идеше отдолу по течението на рѣката. Самъ Коджа Ибрахимъ отиде при тоя послѣдния да го разпита за едно за друго, което намъ бѣ нужно. Незнатиятъ бѣ отъ близки нѣкои си колиби, на които той каза и названието, но за сега схмъ го забравилъ. Расправи ни той, че сичките овчари, работници, говедари и други горски сжжителѣ, преди два деня биле приели заповѣдь отъ правителството, да оставатъ Балканътъ, заедно съ стадата си и да отидатъ сѣки въ своето село или градъ.

— А защо е направило вашето правителство това? попитаха нѣкои изъ мѣжду дружината, при сичко, че сѣки са сѣщаше гдѣ бие брадвата на правителството.

Незная, отъ срамъ или отъ страхъ, но калпак-
лите отстѣпиха отъ бойното поле къмъ гжста-
лакътъ, безъ да гръмнатъ ни единъ пяхъ върху ни.

Тая четвърта битка бѣше най-тържественната
за насъ, при сичко че изгубихме Караджата. Тукъ
имаха възможность мнозина високи лица да видатъ,
какъ са бие петстотинъ годишниятъ робъ. Тие ви-
сокопоставени лица бѣха : пашата тѣрновски, заед-
но съ сичките граждански чиновници отъ градътъ,
азите, българи и турци отъ мезлишатъ; каймака-
минътъ отъ Сивлиево, така сжщо придруженъ отъ
своите подчинени чиновници и Алай бей отъ Рус-
чукъ. Тие стояха на една висока могила, отъ
гдѣто ставаше командата, сичките вжсѣднали на
коние. При сѣко нападение отъ страна на войска-
та, тие викаха на високо : „Хаджи Димитре ! пре-
дай са, предай-й-й ! . . . Царътъ нѣма да ти на-
прави нищо. Небой са ! тукъ е и пашата.*)

— Ахъ, защо не си по-наблизо, да ти зале-
пя една шикалка въ челото, говореше байрактарътъ
ни Коджа Ибрахимъ, куршумътъ на когото напада-
ше никога на сухо.

Надвечеръ турците нападаха за послѣденъ
пяхъ съ сичките си сили; но едно просто обстоя-

*) Това обстоятелство, че и пашата тѣрновски при-
сѣствувалъ на IV битка, са потвърждава и отъ бачо Ки-
ро . . . „Тѣрновскиятъ паша, говори той, обричаше по три
жжлтици бакшишъ за сѣка хжшовска глава; по тая при-
чина, черкезите и абазите много са истрепаха въ тоя день,
защото са впущаха като кучета да нападнатъ. Отъ турската
войска паднаха убити 93 души, а колко турци и черкези
не са знае. За голѣма жалость, тукъ падна раненъ и про-
чутиятъ български юнакъ Стефанъ Караджа, когото закара-
ха въ Тѣрново, а отъ тамъ въ Русчукъ (Богъ да та прости
и упокои българский юначе и поборниче!“ възкличава ба-
чо Киро).

телство ни спаси и тоя път. Нѣколко души от момчетата, бѣха избѣзли малко на напредъ и заложени задъ единъ плетъ отъ самъ, гдѣто турцитъ никакъ неподозряваха че има хора, отвориха огън на тие послѣдните изненадѣйно.

— Бѣгайте, че лагѣмъ приготвили комитите. Ще ни хвърлятъ въ небеса, извикаха тие и с впуснаха да бѣгатъ на назадъ.

Въ това нападение, отъ турците са хвана единъ циганинъ. Момчето, което го удари, увѣряваше, че познало лично хванатиятъ, който имъ калайдисвалъ тенджерите. Довечерята потерята с опита още нѣколко пъти, да ни нападне, но с бѣше отблъсквана. Единъ отъ тѣхъ, който са видя даше работата, че бѣше помакъ, защото много често говореше български, непреставаше да вика към Хаджията, да са предадемъ. Най-послѣ, можахм да го докараме наредъ, и два куршума го свалиха на земята. Убитиятъ още предъ пладнѣ русчукски бимбашия, цѣль день, чякъ до вечерята с остана на мѣстото. Това бѣше хитрость отъ страна на турците, защото тие искаха да ни измамятъ да отидемъ да му земаме трупѣтъ, и въ това време да ни нападнатъ. Послѣ премина една талига и бързо, която го натовари и го отнесе къмъ лагерътъ имъ. Въ послѣдното това нападение, падна убитъ братъ ми Петръ Обретенъ. Куршумѣтъ го ударъ въ гърдите, и той умря на мѣстото си, безъ да каже дума. Нѣкои отъ момчетата, искаха да ма отведатъ на страна, да го неглѣдамъ какъ са мжъ да умира, но азъ имъ казахъ, че не е нужно спокойно затворихъ очите на единоутробниятъ с братъ.

II.

Мржкна са и тоя день. Намъ не ни бѣше останало време да си преглѣдаме числото, колко души има убити, колко ранени и колко оставатъ живи. Когато неприятелите започнаха да дирятъ изъ гората своите убити, тогава са сѣтихме и ние за нашите, защото гърмежътъ и нападенията бѣха престанали вече. Но твърде на малцина можахме ние да намѣримъ трупове*). Най-много паднаха отъ дружината, когато хванаха Караджата, т. е. вѣнъ отъ позицията ни, та за това, ние неможахме да са приближиме до това мѣсто. Освѣнъ това, тие бѣха обезглавени и обезобразени още презъ деньтъ. Съ очите си глѣдахме, когато имъ рѣжаха главите и ги носеха на пашата за бакшишъ. Колкото умрѣли намѣрихме, закопахме ги въ приготвениятъ за ранените трапъ. Тие бѣха на число около 10—12 души; а ранените надминуваха числото 20. Хаджията преглѣда сичките, кой е способенъ да вхрви и кой не. Двама души имаше, които неможеха да са мржднатъ отъ мѣстото си. Предложихме имъ да ги заколимъ или отровимъ, но тие отблъснаха, и едното и другото. Когато потѣглихме да вхрвимъ единъ отъ тѣхъ, който са наричаше Попазоглу, родомъ отъ Копривщица, започна да иска пушка, за да убие Хаджията.

— Той ми изгори душицата, той ма излгга да мина, викаше горкиятъ Попазоолу.

Другиятъ му раненъ другаръ, Божилъ, мѣсто-рождението на когото незная, слѣдваше да са смѣ

*) Костите на падналите въ четвъртата битка мъченици сѣ прибрали отъ священникъ Балчо, изъ с. Вишовградъ, който ги упѣлъ, споредъ християнскій обичай и ги погрѣбвалъ въ единъ гробъ, задъ олтартъ на Черковницата.

нувахме по край една урва, права като единъ отъ най-добрите юнаци въ четата, Али Чаушъ, подхлъзна са съ единия си отиде та са невидя изъ стръмнината на достана съ него, да ли той остава живъ, да стане, азъ незная нищо положително. Но, когато нещастниятъ гърмеше и са търбувата на долу, като нѣкой кютюкъ.

Кждѣ голѣмъ обѣдъ, ние достигнахме рите, за гдѣто бѣхме и тръгнаха. Понесете благоразумно отъ наша страна да са являва предъ непознати хора, скрихме са нията тамъ гора, поставихме сжгладатели и проводихме водачътъ си овчаръ, да доведе нѣкого отъ кошарата. Отъ овчарите на тие са които така сжщо можахме да са сблизатъ го интересни нѣща са научихме. Тие ни миналата вечеръ спали при тѣхъ, около 2-турски солдати и заптци, всичките дошле ново, по нашите дири.

— Рано тая заранъ, тие са дигнаха са за кошарите на тоя братъ, каза овчаръ, чеше на нашиятъ водачъ. — Много ги е васъ, прибави овчарътъ, когато ни бѣше че, кои сме.

Мѣжду насъ стана дума, да са залягнемъ нѣкое добро мѣсто и да избиемъ тая жедна която не ни остава на мира и въ непринятиятъ Балканъ, достойние и прибѣжище са зависимите хора. И самъ войводата склонилъ планъ, и овчарите са сжгласиха, че ще могатъ, като подмамятъ потерята да я въ пусията ни; но относлѣ, като обещаваше просѣтъ по-здраво, като си научихме и за ратни братия, на които положението при една нѣ

терята са показа напредъ ни, въ редовете на които са виждаха сѣщите солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е сѣхъ и милъ животътъ. Въ това сѣщото време, заваля силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тъмната нощъ настана вече. Ти бѣше до толкова тъмна, щото нашето по-нататъшно пътувание, рѣшително ставаше невъзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голяма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пътътъ), мѣжду Габрово и Шипка, било твърде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Тръгнахме. На сѣки дваѣсе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пшкаха, по причина на дждътъ. По сръднощъ време, излѣзахме на главниятъ пътъ, около върхътъ на Св. Никола, гдѣто сѣ на близо и беклемито (караулиците). Кръстосахме презъ пътътъ и минахме на сръща, като хванахме пакъ по бюлото. Туъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣшковъ и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шипка и които едвамъ можаха да са влѣкатъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото, като казаха, че мѣстността имъ е извѣстна, ще можатъ да сполучатъ пътътъ. Разбира са по само се-

наха пхтътъ кхмъ канарата на около, който води за върхътъ. Ние са приготвихме вече за пета битка, сражението бѣше неминуемо. Утѣшително бѣше това, че ако ни са свършеха фишеците, камаците бѣха въ изобиліе, съ които можехме да поддържимъ нѣколко часа отбраната си. Стражата, която бѣхме поставили на пхтеката, бѣше готова вече да изгърми, когато тръбата на войската исвири да слѣдватъ пхтътъ си; а на башибозуците казаха да са върнатъ, защото комитите не били луди да са спрѣтъ върху тая канара. Ние вхадхнахме свободно и са прекрѣстихме отъ това благоприятно обстоятелство.

Прѣзъ цѣлиятъ день тая потеря прѣчи на около изъ гората, на която ние глѣдахме сичките движения отъ нашето високо прибѣжище. Колкото нетърпима бѣше жегата на лѣтното слънце, десѣтъ пхти повече са увеличаване тя отъ голите камаци, мѣжду които бѣхме са наврѣли, като гущери. Лошовото бѣше още и това, че ние не можехме да са мрѣдниме отъ мѣстото си, защото цѣха да ни видятъ. Както бѣхме са сложили отъ сутренѣта, така си и останахме до вечерѣта. По само себѣ си са разбира, че устата ни са бѣха запалили за капка водица.

Около половинъ часъ са вжртехме, като замаяни, кой пъкъ да хванемъ и вжобще какво да правиме; най-послѣ, сѣднахме на едно мѣсто да отпочинемъ, върху самата пътека, като са ласкаехме отъ надѣжда, че ще да са вжрне нѣкой да ни потхрси отъ страна на другарите ни. Никой нѣма да са яви. Па кой ли би рисковалъ, въ тая мрачна нощъ, да дойде да ни тхрси? Време ли бѣше да са исказватъ въ подобни критически минути братски и другарски страдания? — Сѣки глѣдаше за себѣ си. Най-послѣ ние са отѣглихме въ едно гѣсто крайще и рѣшихме да чакаме появляванието на слънцето, дано подъ неговите животворящи лучи, ни са удаде, да са събиреме съ своите другари. Въ това време, дждѣтъ пакъ почна да вали, и това е било главната причина, за гдѣто здравите ни другари не са погрижиха за нашето потхрвение. Когато са сѣмна, ние видѣхме, че сме тврде на близо до върхътъ Св. Никола. Селото Шипка, свободно са виждаше отъ това мѣсто, не самото село обаче, но димътъ на комините, който бѣше образувалъ тѣмно-синъ облакъ въ подножието на планината. Долината на хубава Тунджа са виждаше като тава, а самата Тунджа, блестеше като оглѣдало въ своето криво лѣгло. Отъ тукъ ние видѣхме за прѣвъ пътъ Срѣдна-гора на която върховете са синѣеха. Вижда са Шипка, вижда са Тунджа и коритото ѝ, но нѣма дружината, нѣма Хаджи Димитра, въ лицето на когото ние виждахме своятъ спасителъ и избавителъ.

Ние, изгубените, бѣхме на брой 14 души, отъ които само трима имаше цѣлокупно здрави, а останалите, ранени, омерисани, полуубити, негодни за никаква работа. Дълго време, ние са глѣдахме единъ другъ безъ да се рѣшимъ на какво-годѣ дѣйствиe. Да тхрсимъ войводата, бѣ немислимо; да тржгнемъ

Съ залязването на слънцето, ние са помръднахме отъ нашето спасително свърталище — голата канара, понеже отъ високо можахме да видимъ, че околността ѝ е чиста отъ потери. До половинъ часъ мѣсто повървахме изъ пѣтьтъ, който минаваше по край канарата ни, а послѣ шавнахме на лѣва страна въ гжсталакътъ и подехме балканската урва. Прѣзъ десятиина крачки изъ гората, врхлѣтехме на едно кладенче бистра като сжлза водица, постелка на която бѣха букови листа.

— Тукъ можете да почивате, каза войводата и ѣдна на зелената морава край кладенчето, надъ което висяха клонисти дървенца. А малко по-настрани са зачу гласътъ на хайдушката птица — коерътъ, която надуваше своето остроклюнесто калаче.

— Ехъ Балканъ, Балканъ, старо свърталище! Азъ коджа Ибрахимъ Захаралията, като исправяше родупченото и скжсаното наше знаме, върху едно лѣново дървенце.

— Защо не бѣше близо, ако не до Дунавътъ, а поне до караесенските лозя? вжзрази полуубиятъ войвода, на когото намръщеното чело, захваща малко по малко да свѣтва. — Ако ние бѣхме са докопали до тие мѣста още на вториятъ день, азъ ни са кжля, че сичките ни паднали братия, щѣха да бждатъ сега наоколо ни, здрави и читави. Тукъ щѣше да бжде и храбриятъ ни другаръ Каджата, който бѣше дѣсната ми ржка! . . .

При тие горчиви възпоминания, азъ видѣхъ, когато на Хаджията са задржстиха очите отъ сжлзи. Той са обжрна на страна, да не сжглѣдатъ тая му душевна слабостъ другите момчета. Така или инакъ, то дружината са радваше отъ видѣтъ на горделивиятъ балканъ, който стжрчеше напредъ ни като

облаци. Радвахме са ние още и по тая проста причина, че отъ петъ деня насамъ, откакъ минахме Дунавътъ, сѣ презъ огнь и желѣзо пътувахме. Тукъ сега ни се представяше случай за пръвъ пътъ да си поотпочинемъ. Тукъ при това кладенче запушихме ние за пръвъ пътъ цигари, свѣтлината на които пазяхме съ калпаците си. Искамъ да кажа, че въ разстояние на петъ деня, намъ не оставаше време и да са почешемъ даже, гдѣто са е рѣкло. Слѣдъ като са напихме и поомихме отъ студеното кладенче, даде са вече свобода и на ранените да омийтъ своите загорѣли рани, които обвжрзвахъ съ нѣкакви си трѣва, нарѣчена жилавица.

Ободрени по тоя начинъ и по-сжживѣни до известна стѣпенъ, ние са дигнахме часътъ на два по турски право къмъ върховете на Балканътъ. Случайно са попаднахме на единъ пътъ, посланъ съ камъни, отъ старо време както са виждаше, който ни доведе до непознато село, вхтрѣ въ гората. Разбира са, че ние нѣмахме вече она куражъ да преминуваме презъ села, та затова избиколихме го полегичка презъ лозята и пакъ потѣгнахме въ гората.

На заранѣта осѣмнахме въ една мѣстность, дѣситъ пкти по-прекрасна отколкото кладенчето. Дордето въ полето неможахме да тѣрпимъ сухата жѣга, тукъ напротивъ трѣбваше да треперимъ отъ студъ. А каква пакъ сѣнка имаше? Боже мой, това бѣ тагньтъ жгълъ отъ раятъ, щото ние за минута поне трѣбваше да бждемъ очаровани. Наистина, че страхъ отъ потери нѣмаше тука, но друга по-голѣма опасность са явяваше, която въ сѣко отношение можаше да спори съ най-страшните потери. Азъ говоря за хлѣбътъ, който липсваше въ насъ. Слѣдъ не бѣше ни огрѣло още, когато зачухме тамъ близо изъ гората една стунена хлопчеца (звънецъ),

И така поклонъ на твоето землище! До 1878 г., съ тебе са мъчеха да конкуриратъ долината Оборище и гората Еледжикъ въ Сръдня-гора, но тѣхната слава едва ли можеше да хвърли какво-годѣ сѣнка на пжрвенство на твоето минало. Едно само святилище, на което ти са здрависвашъ съ върховете, твърдѣ отъ близо, трѣбва да та превъзходствова въ сѣко отношение. Азъ говоря за сжсѣдката ти Шипка, която ти познавашъ отъ близо и на която присхъствува отдалечъ, на 11-й Августъ 1878 г. Каквото и да кажешъ, по тая твой сестра, макаръ и по-късно, честита бѣ да пожени палмата на пжрвенството. Слѣдователно, ти си длжна да преклонишъ гордо чело предъ тая твой всемогуща сжсѣдка. Вървай, че твоята слава и минало, ни най-малко нѣма да пострадать!

Рано сутринята, въ четвъртакъ на 18-й Юлий, нашите борци за свободата, на чело съ своятъ войвода, водени отъ овчарьтъ Теню Трифоновъ, осмнали при голите върхове на Бузлуджа. Още презъ нощта, дружината видѣла, че ранените имъ другари сж изгубени, но нѣмало лѣснина да са върнатъ за да ги тжрсятъ или пакъ да ги чякатъ. Чякъ на сутринята, когато са схмнало, тие върнали водачьтъ си Теня Трифоновъ, комуто и поржчали да намѣри изгубените и да имъ обаде на коя страна да тжрсятъ войводата. Но на връщани, той послѣдниятъ ударилъ презъ мѣстото, називаемо Люлеката, а болните са биле кривнали къмъ Тжманьтъ (сѣверната страна), така щото тие неможали да видятъ единъ другиго.

Мѣстността Бузлуджа, както казахъ, е върхъ отъ Стара-Планина, отъ къмъ южната страна на балканскиятъ хребетъ. Върхьтъ е голъ, безъ никакви дървета; само по полите му има храсталаци,

канският климатъ, нѣмаше толкова мухи. До късно вечерята, ние са помайвахме около опрѣдѣленото мѣсто, да чакаме да дойде овчарчето. Часътъ наближи единъ по турски, но ни овчарче има, ни баща му. Напрасно подсвирвахме и са кашлахме: жива душа нѣма. Нарѣдени единъ по единъ изъ една тѣсна пжтека, ние хванахме нагорѣ къмъ балкантъ. Въ пжтътъ си ударихме върху една колиба, отъ която най-напрѣдъ ни зала едно малко кученце. И отъ тука овчарътъ бѣше избѣгалъ, вѣроятно като ни е видѣлъ отъ по-напрѣдъ още отъ далечъ. Цѣлата нощъ пжтувахме, безъ да са спрѣме за дълго време. На утринята, слжнцето ни изгря върху единъ отъ балканските върхове. Той бѣше величественъ, много повече отколкото може да си въобрази човѣкъ. Дълго време ние глѣдахме на околниятъ балкански рай, безъ да са наситимъ. Мнозина отъ момчетата, които само отъ думи го знаяха, радваха са като дѣца на неговиятъ видъ.

Подъ върхътъ отдолу, въ една долина са виждаха покривите на едно село, което много приличаше на бжлгарско. Постѣ узнахме че името на това село е Дебѣлъ-Дѣлъ. Понеже нашето по-нататашно съществуване бѣ немислимо безъ храна, още повече, че напредъ ни стоеше неизвѣстна планина, рѣшихме по мѣжду си, да нападнемъ селото и насилственно да вземемъ храна. Разбира са, че това наше рѣшение несрѣщна никакво противорѣчие отъ страна на момчетата; самъ войводата искаа най-напрѣдъ желание за това. Отъ върхътъ на планината това село ни са виждаше твърде на близо, та за това ние така лѣсно са рѣшихме да отидемъ скупомъ тамъ, заедно съ ранените. Отъ постѣ обаче, ние са каяхме жестоко, защото като тржгнахме за ранята, едвамъ подиръ пладнѣ, можяхме да стигне-

ме. Пятътъ бѣ ужасна урва, която сжсипа окончателно и така отпадналите отъ сила момчета. Най-много си попатиха ранените ни братия.

Когато приближихме до селото, раздѣлихме се на двѣ части. По-малката частъ влѣзи въ селото и придружена отъ селскиятъ кехая и чорбаджията, отиде по къщата да извѣсти, да изнесатъ едно друго за ѣдени; а войводата съ повечето момчета премина презъ селото и са спря на края подъ сѣнката на 5—6 кичести джба, близо при които имаше и единъ студенъ изворъ. Слѣдъ малко, ето че са зададоха изъ селото: жени, баби, дѣца и пр., които идяха право при насъ. Сѣки отъ тѣхъ носеше, каквото сварилъ да земе, като сливи, ракийца и пр., които туряха на наше расположение. Тукъ ние чухме втори пътъ ония сжчувствени и благи думи, съ които бѣхме посрѣшнати въ с. Сарж-яръ. Бабичките благославяха и са кръстяха, а младите и дѣчюрлигата ни изглѣждаха съ любопитство.

— Боже, божечко! Да имъ са ненаглѣдашъ на младиците! какъ си прижеляха душите? Горките имъ майки! говоряха милосливите жени.

Тие нѣколко горѣщи ахания и охания бѣха единственната наша награда, отъ страна на народътъ, за който бѣхме станали да се биеме. Послѣ малко, ето че дойдоха селските пжрвенци, попове и чорбаджии, които се спрѣха подъ сѣнчестите джбове гдѣто стоеше войводата. Подиръ тѣхъ вжрвеха множество мъжие и жени, които носѣха на ржцѣте си различни ѣстиета: хлѣбъ, мѣсо, млѣко и 5—6 бѣли калайдисани котли, пълни съ прозрачно червено вино, което имаше краската на заешка кръвъ. Слѣдъ братските поздравления, мѣжду насъ и селските хора, послаха съ черги вжрху зелената морава на които се наслагаха сжблазнителните ѣстиета. Отдав-

на време момчетата не бѣха виждали подобно гостиваніе, отдавна приятната меризма на топлие шти, небѣше посѣтивала нашето изострено обоняніе. Сница насѣдахме нарѣдъ около богатата трапеза, като че щѣхме да заговѣваме, или като че присѣствувахме на нѣкоя селска свадба. Страшно сраженіе са очакваше отъ страна на изгладнялата дружина. Азъ никога нѣма да забравя тая християнска софра и гостолюбіето на нейните балкански жители. Молбите и благословіи отъ страна на дружината, които са искаха въ благодарностъ на жителите, вѣрвахъ да сѣ биле чути и видѣни отъ надгробното хѣсто. Дордето давахме полуубитата дружина, селското население висеше надъ главите ни и сѣки го считаше за гордостъ, ако са удостоеше да поиде нѣкому нѣщо. Войводата и други нѣкои по ранити момчета, говориха на дълго и широко съ селските старци за горчивите сѣдбини на българския народъ. Сички присѣствающа слушаха съ напрежѣното вниманіе, ни възражение, ни противорѣчие съществуващо. Следъ два часа почивка, даде са заплѣдъ да са стигаме за пътъ. Отъ страна на цѣлѣта дружина, войводата поиска да плати за направените разходи за бѣженіе, но селените неприеха пари.

— Купете съ тие пари едно кандило на черковата си, или запалете по една свѣщъ за укрѣпѣни братия, казва той, но селените, пакъ са отказали.

— Насъ ни е грѣхъ да получиваме пари, нѣтъ отъ насъ хора, говориха свещеникътъ и други старци.

Тукъ ние оставихме братята на Хаджията. Тодора, който бѣше до голѣмога удивленіе, щото неможе да се хаджа отъ хѣстото си. Свещеникътъ и чербаджияте са общаха укажъ, че ще го спратъ и ще да са изпратятъ да го излѣкуватъ. Простаме

ка, нещеше да бжде удовлетворително — отказахме са отъ първото си намѣрение.

— Време ли е да правимъ битка съ редовна войска и съ заптии! каза Димитръ Коджа Ибрахимъ, гласътъ на когото за винаги имаше рѣшающее влияние.

Хаджи Димитръ спусна на овчарътъ въ ржката двѣ австрийски жжлтици, да ни приготви едно друго за ѣдени и вжобще да са потруди за нашето положение. Тукъ ние вечеряхме и останахме даже да ношуваме, съ цѣль да си по-починемъ малко, а на другиятъ день мислехме да земемъ по-джлагъ пжть. Презъ цѣлата нощъ ранените слѣдвахъ да охкатъ, а раните имъ испущаха на чистиятъ балкански вжздухъ, неприятна меризма.

— Знаете ли, че тая меризма може да ни докара нѣкоя бела? говореше бай Димитръ на войводата.

Той искаше да каже, че потерята може да ни намѣри по меризмата, което не бѣше нѣщо невжзможно. Като са схмна, ние изново потѣглихме на пжтьтъ си, съ новъ водачъ, овчарътъ отъ вторите кошари. Пжрвиятъ вжрнахме да си отиде, слѣдъ като му заплатихме трудътъ. Ние вжрвехме по бюлото*) на балканътъ кжмъ источната страна. На едно мѣсто, овчарътъ са спря и обяви на дружината да бжде предпазлива, защото тукъ на близо не е край да нѣмало потеря. По негово настоявание, ние трѣбаше да оставимъ равнината и да са отбиемъ въ едно стржмно краище. Ние отговорихме на нашиятъ добръ овчаръ да си слѣдва пжтьтъ и да са небои за нашата участь, но дордето издумаме, ето че по-

*) Бюло са нарича, сѣка продълговата вжрхина на Балканътъ, която не е покрита съ гора.

терята са показа напредя ни, въ редовете на която са виждаха сжщите солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е скъпъ и миль животътъ. Въ това сжщото време, заваля силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тъмната нощъ настана вече. Ти бѣше до толкова тъмна, щото нашето по-нататъшно пътувание, рѣшително ставаше невъзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голѣма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пътътъ), мѣжду Габрово и Шипка, било твърде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Тржгнахме. На сѣки двайсе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пжликаха, по причина на дждътъ. По срѣднощъ време, излѣзахме на главниятъ пътъ, около вжрхътъ на Св. Никола, гдѣто сж на близо и беклемите (караулниците). Кржтосахме презъ пътътъ и минахме на срѣща, като хванахме пакъ по бюлото. Тукъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣшковъ и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шипка и които едвамъ можаха да са влѣкатъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото, като казаха, че мѣстността имъ е извѣстна, ще могатъ да сполучатъ пътътъ. Разбира са по само се-

бѣ си, че войводата, който бѣше са отказалъ вече отъ сѣкакви по-нататашни планове, освободи ги. За участъта на тие наши двама братия, въ Шипка, азъ си задържахъ правото да разкажа по-нататкъ, а сега ще продължа разказътъ си. Неумолимъ човѣкъ бѣше нашиятъ водачъ. Колко молби, колко убѣждения, да не бърза до толкова и да почака да си починаемъ, за което го моляха най-много ранените, той неискаше и да чуе.

— Ако вие сте тръгнали да мрѣте, то азъ нѣмамъ още това време, говореше той.

Той имаше право, та за това именно, войводата не му направи никакви бѣлѣжки, а и той самъ слѣдваше да пада и става. Казахъ, че нощта бѣше тъмна като рогъ, а пжтеката тѣсна, колкото широчината на една джка, така щото, и тука пжтувахме единъ по единъ. Най-отзадъ, вжрвѣхме ние ранените, на брой 16 души, синца паднали и окапали отъ уморяване, пжилехме изъ пжтеката, като са подпирахме съ пушките си и са пазахме, да не ни послѣдва участъта на нещастниятъ ни другаръ, Али Чаушъ. Мѣжду насъ ранените и здравите, вжрвеше едно лице, което насъ подканяше да по-бързваме, а на здравите ни другари викаше да почакатъ. По погрѣшката на това сжщото лице, ние са видѣхме на едно мѣсто, когато са смжчихме отъ бюлото, отцѣпени отъ войводата, или по-добре отъ дружината! Повикнахме на пизкъ гласъ, по-тичахме на долу на горѣ — нищо са не чува, никой са необаждатъ. Стана дума мѣжду другарите, да гржнемъ съ пушка, но отъ друга страна, като помислихме, че съ едно изгжрмявание, може да повикаме потерята, не направихме това. Най-главната причина да са изгубимъ бѣ тая, че напредъ ни са представиха три пжтеки, отъ които незнаехме коя да хваниме.

отъ никаква потеря, извика единъ отъ дружина по български, дано да дойде нѣкой отъ работниците, за които мислехме че сж са скрили нѣйдѣ около. Лицето, което извика бѣше едно, а три-четри гласа са чуха отъ единъ пѣть изъ пустото усъ така щото неможаше да са разбере, ни кой вика, кой са обажда. Странни страхотии!

III.

Казахъ, че мѣстото бѣше безопасно, пуста и стия, немислимо бѣше да дойде тука никаква потеря, макаръ и да бѣше съставена тя и отъ дяволта за това, рѣшихме да си по-починемъ, да почиваме малко, дано са подаде нѣкой човѣкъ. Намерихме и що да чинимъ, незнаехме на коя страна именно да хваниме. Слѣдъ като поставихме нуждни караулъ, разпръснахме са отъ двѣте страни на рѣчквата, кой да са мие, кой да лови раки и т. н. Два часа не чакахме на това мѣсто, когато стрѣлата хвана единъ бѣлгаринъ, колибаръ, който идеше отдолу по течението на рѣката. Самъ Код Ибрахимъ отиде при тоя послѣдниятъ да го разпита за едно за друго, което намъ бѣ нужно. Неизнатиятъ бѣ отъ близки нѣкои си колиби, на които той каза и названието, но за сега сжмъ го оставилъ. Расправи ни той, че сичките овчари, работници, говедари и други горски сжители, през два дѣня биле приели заповѣдь отъ правителството да оставатъ Балканътъ, заедно съ стадата си и отидатъ сѣки въ своето село или градъ.

— А защо е направило вашето правителство това? попитаха нѣкои изъ мѣжду дружината, и сичко, че сѣки са сѣщаме гдѣ бие бравдвата правителството.

— За туй, защото са появили по Балканатъ московци, а като нѣма овчари и говедари изъ гората, то тие ще измрѣтъ отъ гладъ и ще бѣдѣтъ принудени да станатъ теслимъ, отговори непознатиятъ пѣтникъ.

Отъ думите на тоя послѣдниятъ, разбрахме още, че въ неговата колиба, която са намираше не далечъ отъ рѣчичката, имало приготвенно едно друго хлѣбъ, печено яре, ракийка и пр. за потерята и тѣрновските заптиета които щѣли да дойдатъ послѣ малко. Въсползувани отъ простиятъ случай, ние рѣшихме да туримъ рѣка на богатата гозба, приготвена за стомахтъ на нашите неприятели.

— Азъ ма е страхъ, байновци! какво ще да кажатъ заптиите, които сѣ до толкова наежени, щото напредя имъ неможе да са излѣзе; смазватъ ма отъ бой, каза съ умоляющи гласъ горкиятъ бѣлгаринъ.

— Кажи имъ, че сме та нападнали, отговори Коджа Ибрахимъ.

Десятина души момчета отидоха да придружатъ уплашениятъ колибаринъ до колибата му, за да донесатъ приготвената гозба. Ярето не бѣше още опечено, което ние натъкнахме на шинъ и го завартехме на огнѣтъ по хайдушки. За здравнето на заптиите, ние хапнахме богато край студената бистра рѣчица, въ която са истудяваше плоскаты бакелъ, напжленъ съ червенъ петка; а послѣ фдени, войводата заплати богато на колибаринѣтъ отъ алтжлжците, които бѣхми зели отъ избитите солдати въ третата битка, понеже нѣмахме други дребни пари.

Братски са опростихме съ овчарѣтъ и тръгнахме къмъ тая посока, която той ни показва и къмъ която имало мандри, принадлежващи на шинченски овчари. Върхѣтъ, по който поехме бѣше така сжищо стрѣменъ, както и пѣрвиятъ, презъ който са бѣхме

сжкнали. Пътеката бѣше тѣсна, та за това бѣхме са нарѣдили единъ по единъ, като жерави, ранените на напредъ, а здравите подиръ. Слжичовите лучи са виждаха тукъ-тамъ, само по високите върхове на планината, когато ние са исправихме предъ една мандра, въ която сварихме четирма души овчари, черномустакати шинченци, съ пескюллии улии съ писани кавали. Тие не бѣха отъ схвѣтъ простите овчари, защото щомъ ни видѣха, скочиха на крака и ни поздравиха по бжлгарски. Виждаше се работата, че нашата слава и дѣйствиата ни, бѣхъ имъ извѣстни и понятни. За да имъ са продадемъ по-скжпо, не отъ точка зрѣние на пуста фантазия, но отъ практически схображения, ние не имъ са показавме за страдающи, за гонени, за разбити преслѣдвани.

— Обадете ни, на коя страна са намира турската потеря, защото нея сме тржгнали да прслѣдваме? каза Хаджи Димитръ, съ достоинство си на войвода.

— Днесъ не сж дохождали, но вчера са въ тяхъ цѣлъ день около тоя върхъ, отговориха еди гласно четирмата овчари. — Строго ни заповѣдах да сме сжкняли овците по край село, защото Бакантъ билъ пхленъ съ московци, прибавиха ти

Още нѣколко вжпроси и отговори, мѣжду нас и овчарите можа да са дойде до взаимно братск споразумение и горѣщо сжчувствие. Сега тие можа вече да ни разбиратъ на пхлно, че ние не с ни московци, ни хайдутти, но бжлгари, тржгна по гората за мила бациния и свята свобода. Ранните и по-голѣмата часть отъ дружината навлѣза въ ближниятъ тамъ гжсталакъ, а самъ Хаджията, още нѣколко момчета остана въ колибата да са разговарятъ съ овчарите. Червената крхвъ на четир

яловици шибаше вече по зелената морава, а единъ отъ овчарите, съ подиретните скути, вардаляше изъ една околчеста копаня суровото тесто. Сичко това са приготвяваше за насъ. Дордето стане готово ъстнето, другите трима овчари ни разказаха нѣщо за минали времена, изъ животътъ на стари славни войводи, които никога нелипеували отъ високите шишченски върхове.

Тие овчарски кошари бѣха наблизо до най-високиятъ шишченски върхъ, който са именува Чифутъ. Споредъ думите на овчерите, Шишка била далечъ отъ това мѣсто около два часа. Презъ ноцъта, ние останахме да спиме около тая кошара. За сичките разноски, така сжщо платихме на овчерите, пакъ отъ солдатските алталѣци. Рано на другиятъ день (14 Юлий), щомъ са понука зората, войводата са сжбуди и даде заповѣдъ да вжрвиме. Помолихме одного отъ овчарите да дойде да ни покаже пѣтътъ до извѣстно мѣсто, който са и сжгласи. Двама души отъ другарите ни, ранени, които отъ минута на минута ставаха по-злѣ, оставихме ги подъ покровителството на овчарите, съ прѣпорѣка да са погрижатъ за тѣхъ, ако това имъ е възможно разбира са. Прѣди да потѣглимъ, дружината забѣлѣжи, че единъ отъ другарите ни, Кръстю Минковъ изъ Казанлъкъ, избѣгна отъ четата, неизвѣстно за кѣдѣ. Нека читателите забѣлѣжатъ това име, за което ще да поговоримъ по-нататкъ.

Повиканиятъ да ни води овчаръ, вирна своята рѣга на рамото си, и отиде та са невидя изъ гжесталакътъ. Той ни преведе презъ такива криви и стрѣмни пѣтеки, щото мнозина бѣха принудени да са тхтрятъ по колѣната си въ време на пхтуването. Колкото и да са пазехме обаче, неможахме да са отхрвемъ така евтено безъ жертва. Когато преми

нувахме по край една урва, права като минаре, единъ отъ най-добрите юнаци въ четата, именувемъ Али Чаушъ, подхлзна са съ единия си кракъ и отиде та са невидя изъ стръмнината на долу. Какво стана съ него, да ли той остана живъ, или можа да стане, азъ незная нищо положително. Чухме само, когато нещастниятъ гърмене и са тхркаляше изъ урвата на долу, като нѣкой кютюкъ.

Кждѣ голѣмъ обѣдъ, ние достигнахме до кошарите, за гдѣто бѣхме и тръгнали. Понеже не бѣше благоразумно отъ наша страна да са явяваме по пладнѣ предъ непознати хора, скрихме са въ близката тамъ гора, поставихме сжглѣдатели на около и проводихме водачътъ си овчаръ, да доведе при насъ нѣкого отъ кошарата. Отъ овчарите на тие кошари съ които така сжщо можахме да са обложиме, много интересни нѣща са научихме. Тие ни казаха, чминалата вечеръ спали при тѣхъ, около 200 души турски солдати и заптии, всичките дошли отъ Тхрново, по нашите дири.

— Рано тая заранъ, тие са дигнаха и заминаха за кошарите на тоя братъ, каза овчарътъ, като сече на нашия водачъ. — Много ги е страхъ отъ васъ, прибави овчарътъ, когато ни бѣше узналъ въ че, кои сме.

Мѣжду насъ стана дума, да са заложиме нѣкое добро мѣсто и да избиемъ тая жедна потеря която не ни остава на мира и въ неприкосновениятъ Балканъ, достойние и прибѣжище само на независимите хора. И самъ войводата склони на тия планъ, и овчарите са сжгласиха, че ще да ни помогнатъ, като подмамятъ потерята да я вкара въ пусията ни; но отпослѣ, като обсъдихме и просътъ по-здраво, като си научихме и за ранените братия, на които положението при една втора бѣ

ка, нещеше да бжде удовлетворително — отказахме са отъ пжрвото си намѣрение.

— Време ли е да правимъ битка съ редовна войска и съ заптии! каза Димитръ Коджа Ибрахимовъ, гласътъ на когото за винаги имаше рѣшающе влияние.

Хаджи Димитръ спусна на овчарътъ въ ржката двѣ австрийски жжлтици, да ни приготви едно друго за ѣдени и вжобще да са потруди за нашето положение. Тукъ ние вечеряхме и останахме даже да пощуваме, съ цѣль да си по-починемъ малко, а на другиятъ день мислехме да земемъ по-джлагъ пжтъ. Презъ цѣлата нощъ ранените слѣдваха да охкатъ, а раните имъ испущаха на чистиятъ балкански вжздухъ, неприятна меризма.

— Знаете ли, че тая меризма може да ни до-кара нѣкоя бела? говореше бай Димитръ на войводата.

Той искаше да каже, че потерята може да ни намѣри по меризмата, което не бѣше нѣщо невжможно. Като са схмна, ние изново потѣглихме на пжтътъ си, съ новъ водачъ, овчарътъ отъ вторите кошари. Пжрвиятъ вжрнахме да си отиде, слѣдъ като му заплатихме трудътъ. Ние вжрвехме по бюлото*) на балканътъ къмъ источната страна. На едно мѣсто, овчарътъ са спря и обяви на дружината да бжде предназналива, защото тукъ на близо не е край да нѣмало потеря. По негово настоявание, ние трѣбаше да оставимъ равнината и да са отбнемъ въ едно стржмно краище. Ние отговорихме на нашиятъ добръ овчаръ да си слѣдва пжтътъ и да са небои за нашата участь, но дордето издумаме, ето че по-

*) Бюло са нарича, сѣка продълговата вжрхинна на Балканътъ, която не е покрита съ гора.

терята са показа напредя ни, въ редовете на които са виждаха сжщите солдати, съ червените гащи. Безъ да имъ гръмнемъ пушка, ние възвихме къмъ друга страна, нагазихме въ една гора, гдѣто имаше дебѣли дървета, задъ които зехме отбранително положение, въ случай, че ни нападне потерята. Около единъ часъ чакахме на това мѣсто, въ разстояние на което време, никой не са яви. Виждаше са работата, че и потерята знаеше колко е сжжъ и милъ животътъ. Въ това сжщото време, завала силенъ дждъ, които са продължи чакъ до вечерята. Потерята не са видя никаква вече.

Послѣ малко, тжмната нощъ настана вече. Тя бѣше до толкова тжмна, щото нашето по-нататжшно ижтвувание, рѣшително ставаше невжзможно. Водачътъ ни овчаръ обаче, не ни остави на спокойствие. Той каза, че непременно, трѣбвало да са чистиме отъ това мѣсто, ако неискаме да имаме на другиятъ день работа, съ по-голъма потеря. Споредъ неговите думи, главното джеде (пжтьтъ), мѣжду Габрово и Шипка, било твжрде на близо, а отъ това, опасността са увеличаваше още повече. Тржгнахме. На сѣки дваесе крачки трѣбаше да са спираме, за да чакаме ранените, които още по-силно охкаха и пжшкаха, по причина на дждътъ. По срѣднощъ време, излѣзахме на главниятъ пжтъ, около вжрхътъ на Св. Никола, гдѣто сж на близо и беклемите (караулниците). Кржстосахме презъ пжтьтъ и минах-ме на срѣща, като хванахме пакъ по бюлото. Тукъ, двама отъ ранените ни другари, Стефанъ Орѣнко и Христо Патревъ, които бѣха родомъ отъ Шипка и които едвямъ можаха да са влѣватъ, поискаха позволение отъ войводата да си отидатъ въ селото като казаха, че мѣстността имъ е извѣстна, ще могатъ да сполучатъ пжтьтъ. Разбира са по само се-

За скоро време, казанлъшките улици отваряли пхтъ на 500—600 души башибозуци, отъ градътъ и селата, които са расхождали по махалите и улиците да показватъ жъби на българите и да си купуватъ едно друго на вересия, нѣщо, което тие неможали да сполучатъ въ мирно време. Тѣхниятъ червенъ байрякъ са развявалъ на единъ отъ градските мегдани. На 16 или 17 Юлий, тая потеря оставила градътъ и попхляла по Балканътъ, къмъ Бузлуджа. За предводителъ билъ избранъ, извѣстниятъ Куртчу Османъ, къръ-агасъ въ казанлъшката околия, човѣкъ свѣрепъ и строгъ, но и дѣтеленъ чиновникъ въ сѣщото време. Неговото име гърмеше не само по казанлъшкото корито, но и по околните градове. Разбира са по само себѣ си, че тая потеря, не отведнаждъ е можала да стъпи въ дирите на нашите момчета; дълго време са е скитала тя по урви и долини, дордето най-послѣ увѣнчала съ успѣхъ своята цѣль, както ще да са види отъ по-нататъшните ми разкази. Тукъ сжмъ длъженъ да ви напомня, че противъ Хаджията не бѣше излѣзаль само Куртчу Османъ. Редовната войска, която бѣше са впуснала подиръ четата още отъ тѣрновско, слѣдъ четвъртата битка и която са вѣставаше тукъ тамъ изъ планината, ту при село Дебѣлъ Дѣлъ, ту при шипченските овчари и при бюлото, нарѣчено Узанътъ, сѣ слѣдваше да гони четата, макаръ и само наблюдателно. Споредъ увѣрението на находящите са по онава време овчари около Бузлуджа, числото на тая войска е възлизало на 150—200 души. Да ли потерата на Куртчу Османа е имала предварително сжглашение и взаимно дѣйствие съ царската войска, азъ незная; но като сж земе предъ видъ, че двѣте неприятелски отдѣления сж нападнали, почти едновременно (два часа расстояние) на четата, то излиза,

че е съществувалъ какъвъ-годѣ планъ по мѣжду имъ. Освѣнъ Куртчу Османа, отъ Казанлъкъ е излѣзълъ и Сюлюманаа, началникъ на заптиите.

II.

Часътъ на 12 (по пладнѣ), Куртчу Османъ сполучилъ да пристигне на бузлудженските върхове, заедно съ своите 500 души башибозуци. Макаръ той и да видѣлъ вече гдѣ сж са биле спрѣли нашите юнаци, но не ги нападналъ отъ единъ пжтъ — чакалъ е вижда са работата прстиганието на войската. По тая причина, четата не е зела никакви мѣрки, ни за отстъпване въ по-добра позиция, ни пакъ за съвършено избѣгване изъ планината. По сѣка вѣроятность, тие сж предполагали, както и други пжтъ, че ако и да ги нападне потерата, ще можатъ да я отблъснатъ, а вечерята, ще потеглятъ за голѣмиятъ балканъ и ще избѣгнатъ сѣка по-нататашна опасность. Тие не сж мислили, че тоя день ще има такова главно нападение отъ страна на неприятельтъ. Само едно условие е благоприятствувало на Курчията да намѣри гнѣздото на четата; това условие е било росата, отъ нощниятъ джждъ, по която дирите на четата са познавали твжрдѣ ясно. А редовната войска е прибѣгнала до други срѣдства въ издирването на четата. Тя хванала сжщите ония овчари, при които бѣха по-пжрвиятъ день момчетата и съ насилие и разни заплашвания, принудила ги да обадятъ на коя страна сж са скрили комитите. Предвождана отъ тие овчари, войската прстигнала на Бузлуджа послѣ пладнѣ и завзела противоположната страна срѣщо потерата на Курчията, така щото момчетата останали мѣжду два огня. Както потерата на тоя послѣдниятъ, така и

редовната войска, съ първо престигане, завзели най-добрите позиции, когато нашите останали на твърде лошото мѣсто, изложени сръщо огнѣтъ и на трите нападателни отдѣления. Тие послѣдните били разположени така : На „Хашката поляна„ са били разположилъ Кърсердарина съ своите башибозуци; отъ западната рѣтина сж насгнали заптиите начело съ Сюлейманаа; а отъ сѣверниятъ върхъ Бузлуджа е пазяла редовната войска *).

Присѣтствующите на бузлуджанската битка, увѣриватъ, че преди да дойде още редовната войска, четата направила опитъ да отстъпи на по-сгодно мѣсто. Тя трѣгнала, именно по това направление, отъ кждѣто идяла вече войската, построена съ сичките свои военни тѣкности. Исвирванието на военната трѣба и грубиятъ гласъ на военниятъ командантинъ, отведнажъ произвели своето неблагоприятно дѣйствиe измѣжду четата. Чакъ сега тие видѣли, че пактътъ имъ е отсѣченъ и че друго нищо не имъ остава, освѣнъ да сложатъ позорно оружие или да изпрѣтъ до единъ. Тие предпочели послѣдното и са захванали за оружие, което дало на турците поводъ да почнатъ вече. Тогава са захваща ожесточенъ убийственъ огнѣ мѣжду потерата и башибозуците отъ една страна и малката четица на Хаджията.

*) Това обстоятелство, че позицията на нашите е била незгодна са потвърждава и отъ полуофициални източници. „Levant Herald“, отъ 2-й Августъ, пише : Четата са брѣпеше отчаянно; но нападателите бѣха многобройни, и имаха най-добрите позиции, та за това, сжвршено разбиха Х. Димитровата чета . . . „Courrier d' Orient“ отъ 8-й Августъ, пише : „Пѣтници, които престигатъ утвърдяватъ, че битката е била твърдѣ жива и отчаяна. Одринскій вали замина за кѣмъ Казанлъкъ придруженъ отъ нѣколко каваци“.

Напрасно наипите борци са мъчели да удържатъ редъ, на пусто тие правили строга икономия въ гърмениято, като хвърлили само тогава, когато биле увърени, че куршумътъ имъ нѣма да падне на сухо*). Никакви мърки и бунтовнически предпазливости, не биле въ състояние да поколибаятъ настѣпващата са вече трагическа минута, да възвърнатъ горчивата участъ. Освѣнѣ, че низката имъ позиция — долината и сипеятъ, която ги излагала, като стѣна на неприятелските куршуми, на нашите полуубити борци, съ измокрените и раждясалите пушки, са падало по 14—15 души противници, вжоржжени съ белгийски шишенета, съ прѣсни сили и гладни за бой. Цѣли три часа са е продължавала ожесточената битка. Отъ минута на минута, гласовете: „напредъ братия“, „удряйте“, „дръжте са“ и пр., не са чували повече, когато въ неприятелските отдѣления царували радостни викове, смѣсени съ задоволствие и извѣстна гордостъ. По сипеятъ на долината са тѣркаляли вече вѣрните синове на Бѣлгария, сжиперяни съ множества куршуми; тѣхната алена кръвъ, образувала вече вадички по земната повърхностъ и внасяла сѣмена за бѣдѣщето величие на Бѣлгария, предъ очите на тиранската сила, която имала злочестината да си въобразява — нѣщо своеотвенно на слчки заблудени тираны — че заедно съ трупътъ на Хаджи Димитър е убита и святата идея! . . . А тя

*) На 18-й Юлий, щомъ загърмяха пушките, послѣ пладнѣ, малко по-на-страна отъ насъ, ние можахме да разберемъ отведнаждъ каква е работата, защото по бавното гърмение на пушките, познахме, че нашите другари са биятъ,“ говоратъ ранените другари на Хаджията, които са изгубили на 17-й. Тие са намирали на половинъ часъ разстояние отъ Бузлуджа, но чакъ тогава узнали гдѣ са намира войводата имъ, когато запукали пушките.

хвърчела вече надъ бузлуджанските върхове, като крилатъ корабъ, и тръбела на четеръте страни по вселенната, гдѣто сѣществувало поробено и угнѣтено, че и непознатата вече Бузлуджа, приема обръзтъ на страшно чудовище, което ще плаши и безпокои сѣки малодушенъ тиранинъ, сѣки крвопиецъ и изѣдникъ на божественното народно право . . .

Гърчели са юнаците около труптъ на своятъ войвода, полуотваряли тие безсѣзнателно истиналите вече ктѣпачи на своите измѣчени очи, да поздравятъ за послѣденъ пѣтъ поробеното свое отечество, забивали трѣперящи рѣце въ земята отъ люти болѣсти, скубали китки трѣва и буренъ, които пакъ испущали, пѣшкали и охкали нѣкои, други хъркали неподвижно, трети си кѣсали дрѣвките — а неприятелските пушки пукатъ ли пукатъ!

Ни най-малко не е било въ интересъ на турците да добиятъ до кракъ юнаците, да са покажатъ въ Търново и Казанлъкъ само съ окървавени глави, изгубили сѣка чхрта на султански душмани и врагове на ислямтъ. Който познава малко-много турците, той ще да са сжгласи съ насъ, че въ подобни случаи именно страда най-много бабаитското самолюбие и пехливанската слава. Гдѣ е да се покажатъ чалмоносните побѣдители въ нѣкой градъ, съ 4—5 отсѣчени глави и съ толкова още живи комити, опитлани съ вжжета и синджири, и вжоржжени, както сж си биле, а гдѣ е да носятъ само озжбени глави, неизвѣстно отъ кого зети и по какъвъ начинъ*)? Въ пжрвиятъ случай, сѣки чистоплжтенъ мусулма-

*) Въ 1876 година, когато башибозуците нападнаха на Т. Каблешкова, на Найдень П. Стоянова и на двамата имъ още другари, въ околността на Троянъ, двамината отъ тѣхъ убиха. За останалите двама, станжло вжпросъ, какъво да ги

гжста шума и тукъ-тамъ високи дървета. По-на долу, въ подножието му, са намиратъ селата : Енина, Хасътъ и Шипка. А на самиятъ върхъ, той граничи съ слѣдующите по-забѣлжителни мѣстности: На истокъ — проходътъ Бедекъ; на западъ — Предѣлтъ; на югъ и юго-западъ — Люлеката, стрямната поляна и пр. Бузлуджа е прочута още по своите варовите и мряморни камаци. Името Бузлуджа (леденица), може да произхожда отъ находящата са на върхътъ дупка, отъ която вадятъ ледъ по срѣдъ лѣто. Тя са нарича още и Пропастъ, отъ Габровци. Сжществува предание, че като са спуснало плѣва въ тая дупка, излѣзвала на Кайнарджа, подъ Казанлъкъ.

Щомъ дружината останала сама, завзела урвите подъ върхътъ отдолу, като поставила въ сжщото време и нужните караули. Единственната нейна цѣль е била, като са спрела на това мѣсто, не да чака неприятельтъ и да напада нѣкому; но да прекара деньтъ и да са събере съ изгубените си 14 души другари, па заедно да вжрви кжмъ сливненската планина.

Деньтъ билъ отъ обикновенните, небото ясно, слжнцето грѣло, пиленцата подскачали отъ клонче на клонче, послѣ нощниятъ джждъ, пѣли весело и слѣдвали да отжрватъ своята мегка перушинка отъ падналата роса. Околните поляни блѣстели отъ тая сжщата роса, сива мъглица са подемала отъ дълбоките долини и хвжрчала легко-легко кжмъ високите шипченски върхове, като носяла съ себѣ си и частъ отъ пушакътъ на шипченските кумини. Райската Казанлъшка долина, посрѣдъ която лакатуши Тунджа, уморявала окото на зрительтъ съ своето единообразие, заключено мѣжду двѣ планини — Балканътъ и Срѣдната гора. Крѣпостите на Казанлъкъ, сжстоящи отъ коло-

дни орѣхови и кестенови дървета, пропушчали апатически презъ своите гъсти листи поддържающиятъ са мѣ. На сѣвѣде царувала мъртва тишина, която са рушавала бегасъ-тогасъ отъ лаянието на нѣкое чарско куче; гласътъ на което дохождалъ едновременно до ушите и на двѣте дружини — изгубената и тая на войводата. Разбира са, че при подобна балниска тишина на нашите борци не е оставало дружищо, освѣнъ да почиватъ и да броятъ длжгите сове на божиятъ день. Отъ време на време, тие дигали глави, и поглѣждали къмъ сѣверъ, нѣма ли са подадатъ тѣхните мили другари.

Въ това именно време, когато царувала непревна апатия въ бузлудженската мѣстность, центрътъ розовата долина, Казанлъкъ, правялъ изключене. Освѣнъ телеграфическите извѣстия, че въ Тървско е станало на кракъ сичко правовѣрно и муиманско, казанлъшкия каймакамлъкъ билъ извѣнъ отъ стотина други источники, че Кючюкъ ефанъ е хванатъ, а Хаджи Димитръ са намиралъ планината, заедно съ останалата си дружина, че ъ отива за Сливенъ по върхътъ на казанлъшката анина. По тая причина, градътъ Казанлъкъ и оцността му, която са слави съ жестокостта на рето турско население и ненавистта си къмъ бжлщината, са намиралъ вече въ движение отъ два и деня. Всѣки здравъ и читавъ мусулманинъ, който билъ въ сжстояние да разбира що годѣ цѣлътъ Хаджията, усърдно са занимавалъ съ чистението своето шишене и на тѣпанджите си. Конактъ, едно съ сичките свои кетиби, ефендета, чауши, онции и заптии, съ ястжидии мустаци, ръководялъ джшето настѣпление къмъ бузлудженските върхове. ари мусулмани, съ бѣли чалми на главата, върху и то двама души скамбиджий свободно можали да

главорѣзъ, която зели, заедно съ дрѣхите му и оржието. Около 20—26 окървавени глави стърчели вече изъ мѣжду редовете въ неприятелскиятъ станъ, забити на ножове и на коли. При сичко, че тѣхните притежатели били избити вече, тѣлата имъ опозорени и осквернени, оставени въ долината на хищните звѣрове, но фанатическата османска срѣда, още не преставала да са жбѣи и да исипва купъ хули върху безжизненните черепи.

— Глѣдай, глѣдай аратликъ, какъ си е прехапала языкътъ тая комита, като че да е свиня, говорили тие единъ другиму и забивали върховете на ножовете си по студените черепи.

Двѣте нападателни отдѣления, башибозуците и редовната войска, слѣдъ побѣдата, трѣбвало пакъ да са раздѣлатъ, пхрвите да са върнатъ въ Казанлъкъ, а вторите да си вървятъ за Търново. Сичко това лѣсно, но кой отдѣлъ именно трѣбалъ да носи отсѣчените хъшовски глави, които сѣки желаятъ да има, защото тие били най-важните, както спомѣнахъ погорѣ. Послѣ нѣколко претенции, исказани и отъ двѣте страни, предводителите са скарали по мѣжду си и не захснели да си кажатъ нѣкои неприятни думи. По-старите и по-благоразумните отъ тѣхъ рѣшили въпросътъ така: 17 глави да са дадатъ на редовната войска, а 8 на башибозуците; по тоя начинъ и братско сжгласие, и двѣте страни останали благодарни. И така, 8 глави отъ бузлуджанските юнаци, били занесени чрѣзъ Шипка въ Казанлъкъ, а 17 въ Търново. Въ числото на тие послѣдните са намирала и главата на Хаджията заедно съ дрѣхите му и оржието му. По сжщиятъ начинъ било раздѣлено и оржието на борците.

За скоро време, казанлъшките улици отваряли пхть на 500—600 души башибозуци, отъ градътъ и селата, които са расхождали по махалите и улиците да показватъ зѣби на бѣлгарите и да си купуватъ едно друго на вересия, нѣщо, което тие немозали да сполучатъ въ мирно време. Тѣхниятъ червенъ байрякъ са развявалъ на единъ отъ градските мегдани. На 16 или 17 Юлий, тая потеря оставила градътъ и похипяла по Балканътъ, къмъ Бузлуджа. За предводителъ билъ избранъ, извѣстниятъ Куртчу Османъ, къръ-агасж въ казанлъшката околия, човѣкъ свѣрепъ и строгъ, но и дѣятеленъ чиновникъ въ сѣщото време. Неговото име гърмеше не само по казанлъшкото корито, но и по околните градове. Разбира са по само себѣ си, че тая потеря, не отведнаждъ е можала да стѣпи въ дирите на нашите момчета; дълго време са е скитала тя по урви и долини, дордето най-послѣ увѣнчала съ успѣхъ своята цѣль, както ще да са види отъ по-нататѣшните ми разкази. Тукъ сжмъ длженъ да ви напомня, че противъ Хаджията не бѣше излѣзаль само Куртчу Османъ. Редовната войска, която бѣше са впуснала подиръ четата още отъ тѣрновско, слѣдъ четвъртата битка и която са вѣствяваше тукъ тамъ изъ планината, ту при село Дебѣлъ Дѣлъ, ту при шипченските овчари и при бюлото, нарѣчено Узантъ, се слѣдваше да гони четата, макаръ и само наблюдателно. Споредъ увѣрението на находящите са по онава време овчари около Бузлуджа, числото на тая войска е възлизало на 150—200 души. Да ли потерата на Куртчу Османа е имала предварително сжглашение и взаимно дѣйствие съ царската войска, азъ незная; но като сж земе предъ видъ, че двѣте неприятелски отдѣления сж нападнали, почти едновременно (два часа расстояние) на четата, то излиза,

че е съществувалъ какъвъ-годѣ планъ по мѣжду имъ. Освѣнъ Куртчу Османа, отъ Казанлъкъ е излѣзълъ и Сюлюманаа, началникъ на заптиите.

III.

Часътъ на 12 (по пладнѣ), Куртчу Османъ сполучилъ да пристигне на бузлудженските върхове, заедно съ своите 500 души башибозуци. Макаръ той и да видѣлъ вече гдѣ сж са биле спрѣли нашите юнаци, но не ги нападналъ отъ единъ пкътъ — чакалъ е вижда са работата претиганието на войската. По тая причина, четата не е зела никакви мѣреи, ни за отстъпване въ по-добра позиция, ни пакъ за съвършено избѣгване изъ планината. По сѣка въроятность, тие сж предполагали, както и други пкътъ, че ако и да ги нападне потерата, ще можатъ да я отблъснатъ, а вечерята, ще потеглятъ за голѣмниятъ балканъ и ще избѣгнатъ сѣка по-нататашна опасность. Тие не сж мислили, че тоя день ще има такова главно нападение отъ страна на неприятельтъ. Само едно условие е благоприятствувало на Куртчиата да намѣри гнѣздото на четата; това условие е било росата, отъ нощниятъ дждъ, по която дирите на четата са познавали твърдѣ ясно. А редовната войска е прибѣгнала до други срѣдства въ издирванието на четата. Тя хванала сжщите ония овчари, при които бѣха по-пхрвиятъ день момчетата и съ насилие и разни заплашвания, принудила ги да обадытъ на коя страна сж са скрили комитите. Предвождана отъ тие овчари, войската претигнала на Бузлуджа послѣ пладнѣ и завзела противоположната страна срѣщо потерата на Куртчиата, така щото момчетата останали мѣжду два огня. Както потерата на тоя послѣдниятъ, така и

редовната войска, съ първо престигание, завзели най-добрите позиции, когато нашите останали на твърде лошото място, изложени сръщо огънът и на трите нападателни отдѣления. Тие послѣдните биле разположени така : На "Хашката поляна," са билъ разположилъ Кърсердарина съ своите башибозуци; отъ западната рѣтина сѣ настѣгнали запитите начело съ Сюлейманаа; а отъ сѣверния върхъ Бузлуджа е пазяла редовната войска *).

Присъствуващите на бузлуджанската битка, увѣряватъ, че преди да дойде още редовната войска, четата направила опитъ да отстъпи на по-сгодно място. Тя трѣгнала, именно по това направление, отъ където идяла вече войската, построена съ сичките свои военни тѣжкоти. Исвирванието на военната трѣба и грубиятъ гласъ на военния командантинъ, отведнажъ произвели своето неблагоприятно дѣйствиe нмѣжду четата. Чакъ сега тие видѣли, че пактъ имъ е отсѣченъ и че друго нищо не имъ остава, освѣнъ да сложатъ позорно оружие или да измрѣтъ до единъ. Тие предпочели послѣдното и са захванали за оружие, което дало на турците поводъ да почнатъ вече. Тогава са захваща ожесточенъ убийственъ огънь мѣжду потерата и башибозуците отъ една страна и малката четица на Хаджията.

*) Това обстоятелство, че позицията на нашите е била незгодна са потвърждава и отъ полуофициални източници. „Levant Herald“, отъ 2-й Августъ, пише: Четата са бранили отчаянно; но нападателите бѣха многобройни, и имаха най-добрите позиции, та за това, съвжршено разбиха Х. Димитровата чета . . . „Courrier d' Orient“ отъ 8-й Августъ, пише: „Пѣхтници, които престигатъ увѣрждаватъ, че битката е била твърдѣ жива и отчаяна. Одринскій валия замина за къмъ Казанлъкъ придруженъ отъ нѣколко казаки“.

Напрасно нашите борци са мъчели да удържатъ редъ, на пусто тие правили строга икономия въ гърменнето, като хвърляли само тогава, когато биле увѣрени, че куршумътъ имъ нѣма да падне на сухо*). Никакви мѣрки и бунтовнически предпазливости, не биле въ сжстояние да поколибятъ настѣпающата са вече трагическа минута, да възвѣрнатъ горчивата участь. Освѣнѣ, че низката имъ позиция — долината и сипеятъ, която ги излагала, като стѣна на неприятелските куршуми, на нашите полуубити борци, съ измокрените и раждясалите пушки, са падало по 14—15 души противници, вжоржжени съ белгийски шишенета, съ прѣсни сили и гладни за бой. Цѣли три часа са е продължавала ожесточената битка. Отъ минута на минута, гласовете: „напредъ братия“, „удряйте“, „дръжте са“ и пр., не са чували повече, когато въ неприятелските отдѣления царували радостни викове, смѣсени съ задоволствие и извѣстна гордостъ. По сипеятъ на долината са тѣркаляли вече вѣрните синове на България, сжшеряни съ множества куршуми; тѣхната алена кръвъ, образувала вече вадички по земната повърхность и внасяла сѣмена за бѣдѣщето величие на България, предъ очите на тиранската сила, която имала злочестината да си въобразява — нѣщо своеотвенно на сички заблудени тиранни — че заедно съ трупътъ на Хаджи Димитръ е убита и святата идея! . . . А тя

*) На 18-й Юлий, щомъ загърниха пушките, нѣмъ пладѣ, малко по-на-страна отъ насъ, ние можахме да забереми отведнаждъ каква е работата, защото по бавното гърменне на пушките, познахме, че нашите другари са биятъ, говорятъ рѣнените другари на Хаджията, които са изгубили на 17-й. Тие са намирали на половинъ часъ разстояние отъ Бузуджа, но чакъ тогава узнали гдѣ са намира войводата имъ, когато запукали пушките.

хвърчела вече надъ бузлуджанските върхове, като крилатъ корабъ, и тръбела на четеръте страни по вселенната, гдѣто сѣществувало поробено и угнѣтено, че и непознатата вече Бузлуджа, приема образътъ на страшно чудовище, което ще плаши и безпокои сѣки малодушенъ тиранинъ, сѣки крвопиецъ и изѣдникъ на божественното народно право . . .

Гърчели са юнаците около трупътъ на своятъ войвода, полуотваряли тие безсѣзнателно истиналите вече клѣпачи на своите измѣчени очи, да поздравятъ за послѣденъ пѣтъ поробеното свое отечество, забивали трѣперящи ръце въ земята отъ люти болѣсти, скубали китки трѣва и буренъ, които пакъ испуцвали, пѣшкали и охкали нѣкои, други хъркали неподвижно, трети си кѣсали дрѣхите — а неприятелските пушки пукать ли пукать!

Ни най-малко не е било въ интересъ на турците да добиятъ до кракъ юнаците, да са покажатъ въ Търново и Казанлъкъ само съ окървавени глави, изгубили сѣка чърта на султански душмани и врагове на ислямътъ. Който познава малко-много турците, той ще да са сѣгласи съ насъ, че въ подобни случаи именно страда най-много бабаитското самолюбие и пехливанската слава. Гдѣ е да се покажатъ чалмоносните побѣдители въ нѣкой градъ, съ 4—5 отсѣчени глави и съ толкова още живи комити, опитлани съ вѣжета и синджири, и вжоржжени, както сѣ си биле, а гдѣ е да носятъ само озѣбени глави, неизвѣстно отъ кого зети и по какъвъ начинъ *)? Въ първиятъ случай, сѣки чистоплътенъ мусульма-

*) Въ 1876 година, когато башибозуците нападнаха на Г. Каблешкова, на Найдень П. Стоянова и на двамата имъ още другари, въ околността на Троянъ, двамината отъ тѣхъ рѣбиха. За останалите двама, станало въпросъ, какво да ги

нинъ, слѣдъ като поздрави бабаитите и ги потушка по гърбътъ, ще да стисни юмруците си и ще да излѣе ядътъ си върху нещастникътъ, като разясни още на находящите са наоколо, че битката е била отчаяна, голѣмъ бабаитликъ е трѣбвало да са нанесе побѣда на душманите. А въ вториятъ случай, сѣки ще поглѣдни сжмнително на побѣдата, мнозина ще да помислятъ, че комитите сж спали, когато ги нападнали и пр. и пр.

Отъ сичко това са ясно разбира, че преди да нападнатъ турците на Хаджията, па и послѣ, предложили сж нѣколко пжти на юнаците да сложатъ оржжие и да са предадатъ живи на царската войска, която милость е била отхвърлена отъ тѣхъ. Инакъ, ние неможемъ да си въобразимъ сжвершенното уничтожаване на цѣлата чета, заедно съ войводата. Послѣ икендия, пушките престанали вече окончателно по сичката линия на неприятелските позиции. Слѣдъ джлги испитвания и наблюдения, когато вече са увѣрили наздраво тие послѣдните, че ни единъ живъ хжшъ не е останалъ (турците са бояли, да не би нѣкой отъ юнаците да са преструва на боленъ изъ мѣжду умрѣлите, съ цѣлъ да гжрми, когато са доближатъ тие да ги обиратъ), намѣтали пушките на рамената си и само съ голи ножове въ ржка, влѣзли въ позицията на юнаците, които отдавна спѣли сладакъ джлговѣченъ сжнь. Сѣки трупъ билъ заобиколенъ отъ по десятина души башибозуци, които са надпреваряли, кой по-напредъ да са залови до останалите безъ притежатели вѣщи. Най-напредъ тие имѣ

правятъ, т. е. да заколятъ ли и тѣхъ, или живи да ги оставятъ. Рѣшили и заключили, че двѣ глави като иматъ вече, повече не е нужно; а двамата живи комити, ще предадатъ по-голѣма слава на тѣхниятъ бабаитликъ.

обрали оржията, сжблѣкли ги голи, съ грабителска цѣль, скачели по главите имъ, ритали ги, гдѣ завърнать, кклцали ги съ ножовете си, взирали са въ безчувственните имъ лица, да ли нѣма да познаятъ нѣкого и най послѣ са скарвали по мѣжду си въ распредѣлението на плячката.

Въ това време балканските върхове са покрили съ мрачни облаци, които скоро зеле въ плѣнъ и слнцето, загърмяло и затрецяло въ поднебесните сводове и силенъ дждъ рукналъ да вали. Това промѣнение на времето ускорило планътъ на турците и освободило смъртните останки на падналите, отъ по-нататашните изтезания. Военната тржба за-свирила за тржгвание, а башибозушките предводители давали команда съ гласъ, за сжщата цѣль. Още едно бабаитско дѣло оставало несвършено, за което самъ военниятъ командантинъ заедно съ башибозушкитъ, дали своето сжгласие. Това дѣло било отсѣчението главите на избитите момчета, които щѣли да служатъ като вѣщественно доказателство, отъ една страна, а отъ друга, ще послужатъ за украшение на побѣдоносната потеря. Около 60—70 души жедни за кръвъ башибозуци, съ гордостъ истеглили своите ятагани, подиретнали си широките ржави, поилюли на грубите си длъни, съ едната си ръка хващали космите на жертвите, които увивали мѣжду прѣстите си, а съ другата почнали да сѣсать вдървените вече вратове. Трясъкъ и плюсъкъ, сато кога разсѣчатъ касаните презъ половина овиятъ грѣбнакъ, са слушало изъ бузлуджанските долини; а седемьстотинъ зрители са радвали и жржествували, като че напредя имъ са сѣчело ели. Главата на Хаджията, който билъ познатъ вече на нападателите по своята скжпа униформа и ожжие, била отсѣчена хирургически, отъ най-вѣщиятъ

но, както отъ страната на турци така и отъ наша страна. Представете си втори път, че когато войската заобиколи Тотя при гората Пустия, а Хаджията въ Караесенските лозя, много любопитни отъ околните градове: Тжрново, Свищовъ и Русчукъ, присъствуваха на тие битки, описаха ги въ вѣстниците, едни за, други противъ, сѣки си каза мнѣнието, разгледаха тѣхната зла и добра страна и пр. Въ такъвъ случай, азъ държи парола, че ни Филипъ Тотю щѣше да стане хвърковать ни Хаджията и Караджата прочути. Тие щѣха да умрѣтъ още тогава, заедно съ сичките баснословни предания, за тѣхното херойство. Тѣхното величие са дѣлжи именно на тайнственността и на строгостта, които поддържаше и създаваше само турското правителство.

Въ демократическите държави, тамъ гдѣто всемогущиятъ великанъ, свободното слово, не е затиснато подъ царскиятъ престолъ, нѣма херои, не сѣществуватъ отдѣлни гиганти. Свободата на печатътъ, която блѣска на лѣво и на дѣсно, рѣжи крилата на знатните и голѣмите хора. Достатъчно е една избирателна борба да омаскари сѣкиго, колкото той и да е прочутъ, т. е. азъ искамъ да кажа че въ време на избори, когато схвѣстите са продаватъ съ трампа, и господъ да бѣдешъ, пакъ нѣма да та пожелатъ. Доволно е да противорѣчешъ на нѣкой пиянъ агитаторъ, комуто е обѣщана служба отъ неговиятъ кандидатъ, или на селскиятъ кметъ, който е получилъ нѣкоя пара и друга, за да вика „урра“ и да „живѣй.“ Не говоря за противните вѣстници. На вториятъ още день, тие сѣ готови да ви прекачатъ на вратътъ сирененъ мехъ. Но да не помислите, че въ такъвъ случай, ние сме противъ избирателните борби и неприятели на свободното печатно слово? — Пази боже! И ножове да звън-

Предъ захожданието на слънцето, войската и башибозуците оставили Бузлуджа. Урвата, въ която биле нашите въжстанници, представлявала човѣшка касаница. 26 обезглавени трупове, разсѣчени тукъ-тамъ и полутопи, лѣжели на бузлуджанската урва. Никакъвъ караулъ не билъ поставенъ отъ страна на турците. Макаръ и да не са е изминало още много време отъ тоя день, 18-й Юлий 1868 г., но като не е смѣлъ по онова време, ни единъ малкомного развитичекъ бѣлгаринъ, да распита и са научи на по-подробно и пространно за участъта на Хаджи Димитровата чета, множество факти и събития, или сж искривени вече, или пакъ сж покрити съ мракътъ на неизвѣстността. Нѣкои отъ шинченските овчари, които сж биле единственните свидѣтели на бузлуджанското сражение, увѣряватъ, че 10 души отъ момчетата, сполучили да са пропхнатъ изъ мѣжду потерите и избѣгали изъ гората. До едѣ тие послѣдните сж стигнали, гдѣ сж биле избити или хванати, да ли не са е освободилъ нѣкой отъ тѣхъ азъ незная нищо положително, при сичките ми старания, да науча нѣщо. Останалите живи другари на Хаджията, увѣряватъ, че освѣнъ тѣхъ, т. е., ранените които са изгубиха на 17-й, никое друго лице не е останало живо. Отъ друга страна, тие казватъ, че съ Хаджията заминали за Бузлуджа 36 души момчета, които биле избити на 18-й до мракъ, така щото като са земе предъ видъ числото на труповете и главите, които излизатъ 26, десять души изъ помѣжду четата са губятъ. Азъ предполагамъ, че тие десять души сж са изгубили или понапредъ, дордето четата не е била достигнала до Бузлуджа, или пакъ дѣйствително сж сполучили да избѣгатъ въ време на битката, нѣщо не

послѣ измрѣли тукъ тамъ по Балканатъ, кой раненъ, кой убитъ и пр. *).

Знае са за положително само това обстоятелство, че единъ отъ борците, Христо Македончето, който билъ лѣгналъ нарочно мѣжду убитите, щомъ битката престанала и турците са впуснали да рѣжатъ глави, той скочилъ на крака, и съ оружие въ ръката, сполучилъ да избѣга къмъ западъ, само раненъ. Той слѣзалъ въ тунджанската долина, прегазилъ рѣката и умрѣлъ отъ раната си около Аджаръ, въ мѣстността називаема Кадрафилъ, гдѣто билъ погрѣбенъ отъ мѣстните овчари. Родителите и нѣкои сливенски граждани, неговите кости именно раскопаха, послѣ десетъ години, и ги отнесаха въ Сливенъ, на мѣсто Хаджи Димитровите. Тие сж погрѣбени въ тамошната черкова Св. Никола, надъ които са издига скромна постройка, въ форма на паметникъ. Друго едно момче, което така сжщо било лѣгнало изъ мѣжду убитите си другари, скочило на крака, като видѣло, че и неговата глава ще отрѣжатъ. Бинбашията на редовната войска, далъ заповѣдъ да не гърмятъ върху му, но да го хванатъ

*) Г. Душановъ разказва напримѣръ, че послѣ бузуджанската битка, ненадѣйно са явява въ училището непознато лице, облѣчено съ селски дрѣхы. Това лице било нѣкой си Ачо Пиперковъ, изъ Сопотъ, сжчастникъ въ четата, но можалъ да избѣга отъ Бузлуджа. Ачо Пиперковъ можалъ да избѣгнѣ запийската касатура и да преминѣ въ Влашко благополучно. Доживѣлъ той да види Русско-Турската война,миналъ въ Свищовъ презъ 1877 год. и потѣглилъ за своето мѣсто Сопотъ. Но като не билъ човѣкъ съ празни рѣкъ, то сѣки бързалъ да му спомогнѣ, да са тури на негово разположение. . . . Мнозина увѣряватъ, че той е станалъ подла жертва на единъ свой сжотечественникъ А , който са костналъ до неговите страдалчески кости, съ единственна цѣль, да му пресвои парите!

ватъ отъ турските и арменските окончания. Трѣба да ви напомня и това, че изъ мѣжду българи до преди петдесѣтъ години несъществувахе още окончанieto о в ъ, съ твѣрде микроскопически исклучения. Въ общо употрѣбение бѣше турското о о л у. Но преди да са замѣсти о о л у съ о в ъ, въведено е било сѣрбското и ч ъ, което са е продължавало твѣрдѣ кѣсо време. Името Асѣн ъ, си усвоилъ Хаджи Димитръ отъ наименованieto на махалата, въ която са живѣли родителите му и която са е наричала: Асѣновски бо аз ъ.

Бащата на Хаджи Димитръ са е занимавалъ съ правение на кебѣта и е билъ човѣкъ съ сѣстояние. Той е ималъ още четирма сина: Хаджи Христо, Хаджи Петръ, Георги и Тодоръ. Първите двама биле въ Гърция на военна служба. Но фамилията на нашия херой е била извѣстна въ други отношения. Неговите стрѣки, братия на баща му, Стоянъ и Добри Кръстови, сѣ биле хайдунски войводи по Стара-Планина и Тундженското корито. Тѣхните мечкарски шипинета сѣ ставали предмѣтъ на разговоръ и въ селомлжкѣтъ на ямболскиятъ аенинъ, и въ саранте на есиплийските и черкизлийските султани, властѣта и могуществото на които е зависело, не отъ Воефорътъ, а отъ тѣхъ самите. Се по това време, са е славилъ още въ околността на Сливенъ и Желѣско Палабюкѣтъ, вуйка на нашия Хаджия. Миналото на тие стари войводи са губи въ мракѣтъ на неизвѣстността, заедно съ сички ония сѣбития отъ тая епоха. Отъ нѣкои стари иѣсени, дошли до насъ въ твѣрде огризена форма, са вижда, че тие сѣ имали най-много земани-давани съ Султаните—Деребеювци.

За да роди Сливенъ и неговата околностъ толкова войводи, стари и млади, съ които ни единъ радъ изъ трите части на отечеството ни не са гор-

да са узнае, защото сѣко правителство, което желае да блѣщи въ очите на своите поданници съ не-сжкрушимо могущество, крие числото на своите жертви. Това сжщото правеше и турското правителство, въ много по-голямъ размѣръ. По онова време, въ Дунавската областъ са издаваше политически вѣстникъ *Дунавъ*. Той пишеше, че *разбойниците*, т. е. бунтовниците, щомъ чули гласътъ на военната трѣба и видѣли червените гащи на царската войска, разбѣгали са като еребици, безъ да грѣмнатъ по единъ пѣтъ даже. Отъ друга страна и устните свѣдения на шипченци и прочие, нѣматъ строго правдоподобие. Тие увѣрятъ, не безъ патриотически тенденции, че тѣй като въ Шипка биле докарани около 300 пушки, то и толкова души турци има убити. Вѣрното е това, че въ бузлуджанската битка е падналъ раненъ единъ юзбашия, който умрѣлъ въ Габрово и още нѣколко души солдати и башибозуци, числото на които не е по-горѣ отъ 10—15.

Днесъ Бузлуджа не е вече оная Бузлуджа, каквато е била по онова време, преди 16 години. Никакви слѣди не сж останали тамъ, които да свѣдѣтельствуватъ за 18-й Юлий, които да увѣрятъ любопитниятъ, че тукъ е имало борба за животъ или смѣртъ, че тукъ е подписано пѣрвъ пѣтъ паданието на османското величие. Ни дебѣли букове джнери, съ нашарена кура отъ куршуме, ни нѣкакви си окръпления, нито пакъ богати паметници, въздигнате

избѣгаха. Сжщиятъ Х. Д. тѣжко раненъ, малко остана да падне въ рѣцѣте на турските солдати; но вжорженъ съ револверътъ си, той са бори до послѣдната минута съ една энергия достойна за друго по-добро време (да не бѣде за казашкиятъ полкъ на Саджкъ паша?). Най-послѣ той падна. Саблята му, револверътъ, единъ телескопъ и много писма, са проводиха на Метхатъ паша въ Русчукъ . . .⁴

отъ потомството върху костите на неговите мъченици. Нищо! На една малка полянка, въ южната урва на Бузлуджа сж погрѣбени падналите борци; прости дървени кръстовце, поставени отъ околните жители, повечето отъ религиозна точка зрѣние, сж единствените знакове, по които може да са познае, че въ тая малка полянка сж прибрани останките на славниятъ бжлгарски войвода и на неговите другари. До 1883 год., Бузлуджа и нейната южна полянка е била посѣщавана само отъ родолюбивиятъ священникъ Иванъ, отъ с. Хасътъ, който е преливалъ отъ година на година священното мѣсто и е служилъ парастасъ надъ падналите. Благодарение обаче на казанлъжкото кметство и на други нѣкои чувствителни лица, двѣ години става, какъ на Бузлуджа са стичатъ сичките околни села и градове, на 18 Юлий, да празнуватъ достопамятниятъ тоя день за цѣль бжлгарски народъ. Въ 1884 г. Бузлуджа бѣ посѣтена за пхрвъ пхтъ и отъ старата майка на хероятъ, която нарочно бѣ дошла, заедно съ сливенската депутация.

Ако малката четица на пустискиятъ херой Филиппъ Тотю, тури въ устата на турците думата комита, ако тоя войвода ставаше предмѣтъ на разговоръ въ сѣка заптийска и бабаитска одая, ако най-послѣ, въ неговите змейски крила вѣрваха и турци и бжлгари, разбира са само по себѣ си, че и хероите отъ Караесенъ, отъ дѣдовата Иванова кория и отъ Бузлуджа внесаха своито нравствено и политическо влияние мѣжду своите сжотечественници. Хаджи Димитръ и Стефанъ Караджа, станаха пхтеводителна звѣзда за сичко младо, честно и неокалено, което пхплеше по балканскиятъ полуостровъ, което

III.

. . . „Трифоне, старъ войводо!
Султанъ е събралъ потеря
Сега щатъ да не престигнатъ.“
Зора са забѣляваше,
И ясно слънце изгрѣя, —
Силна потеря довтаса;
Султанътъ вжрви най напредъ,
Алена коня яхаше
И на потеря думаше:
„Да ми хваните Трифона.“
Трифонъ дружина думаше:
„Дружина вѣрна зговорна!
Ние вѣваме лусия,
Ала ще бждемъ юнаци
Юнашки ще са бориме.“
Трифонъ си шишине посоче,
Султанътъ отъ конь събори,
Султанатъ аслангеритеки
Па на турците думаше:
„Елате да ма хванете!“

Който иска да са увѣри, че Сливенъ е давалъ въ различни времена подобни войводи, душмани на султаните и че въобще неговите жители не си глѣдатъ работата съ миролюбиво око, то нека заповѣда на едно отъ котленските кафенета, нека са услуша що говорятъ старите хаджии, и той ще да са увѣри въ казаното отъ насъ. Неблагодѣлността на сливешци въ политическо и нравствено отношение, бѣше станала пословична мѣжду сѣки котленски жителъ въ турско време, който желаше да вжрти къща и да си пие кафето заранъ, подиръ черкова, нарѣдъ съ пѣткой отъ прочутите хаджии. Благоразумната майка, която е ходила по три пкти за джрва на Коминчето, когато са завжрни вечеръ сжрдита, не нарича дѣцата си друго-ляче, освѣтъ „Сливенски цапаци“ и

Друго нѣщо е християнско правителство, което са ръководи отъ евангелието и кодиксътъ на прогресса. Въ една християнска държава, гдѣто пресждата на нѣкой Стефановъ събратъ възстаналъ така сящо за право и свобода, са е подписало на массата, върху която стои и христовото распятие, просвѣтените умове съ измислили нѣщо по-человѣколюбиво, по-отжнчено, така да ся каже. Щомъ осждената жертва, облѣчена и окарекатурена съ особенни дрѣхы, са покаже мѣжду народътъ, мелодичниятъ гласъ на десетина нарочно приготвени барабанчета, писва и отъ двѣте страни на улиците, така щото и топове да гърматъ, пакъ нѣма имъ са чуе гласътъ. Но възможно ли е сравнение мѣжду Европа просвѣтена и варварска Турция? Въ столицата на Републиканска Франция напримѣръ (1884 г.), депутатите си блжекаха главите цѣли седмици, да размишляватъ, по какъвъ хуманенъ начинъ да става умъртвяването на осждените на смъртъ. Радикалните депутати поддържаха, съ гордостъ на челото, че на осждените трѣба да са прѣтисватъ вратовете чрезъ една машина, нарѣчена гиолетина, която прилича на нашите тютюнджийски хавани; а лѣвата страна — републиканците, възражавали, че вътрѣ, въ зданието на затворътъ, трѣба да са прибѣсватъ тие, надве-натри. Е, кажете сега, може ли да са сравни Турция съ Франция?

Но азъ са увлѣкахъ отъ демократизмътъ на френската камара и отъ християнската цивилизация, а главниятъ си предмѣтъ оставихъ. Когато покачили Ст. Орѣшкова на бачовката, той си турилъ самъ вжжетото на вратътъ, а бачовката така силно ритналъ съ кракътъ си, щото тя отхвъркнала на нѣколко крачки разстояние. Изминало са нѣколко мѣсеца отъ тоя пжрвъ тжржественъ актъ — даването жертва за

българската свобода, а казанлъшките по-будни младежи, най-много учениците, бджъщи херои при шинченският проходъ, не забравятъ дѣйствиата и словата, казани и павършени отъ Ст. Орѣшкова. При сичко, че на тие послѣдните, на учениците, въ нѣкои строго-морални държави имъ са забранява да мислятъ и разсуждаватъ по полицейскиятъ правилникъ на педагогътъ ректоръ, то въ демократическа Турция, гдѣто новите идеи не са глѣдаты като мечки стръвници, учениците сж свободни граждани. Тие са събирали по улиците, по нѣколко на едно мѣсто и почвали пропагандата, на она страшенъ великанъ който са нарича идея и предъ който падатъ на поклонение и тонове, и пушки. Избирали одного изъ по мѣжду си, когото наричали Стефанъ Шинченчето, закачили на гърдите му бѣла книга, взрзвали му ръцѣте оикъкъ, турели го на празно бачовче и го приготвявали за бѣсиницата. Избраникътъ отъ своя страна са обрѣщали къмъ другарите си, като къмъ народътъ, говорятъ рѣчь патриотическа, приказвалъ имъ, че умира за вѣра, прощавалъ са, жушалъ турците и ир. А наймениятъ зантисъ, съ кръстосани отзадъ рами и съ цигара въ устата, глѣдалъ преспокойно, кивсалъ шайтанъ конилеръ (дивалски вичетя), и си заминавалъ къмъ кафенето. Бѣдно зантисъ! Бѣдна Турция!

Разбира са, че сичко това са о постирало на сѣкхѣ, гдѣто сж бѣсили Хаджи Димитровъ и другари, но заль спомѣнахъ само за Казанлъкъ, за да подирѣмъ соните сакхония. А какъ фантастически са постирала и таликоаха дѣйствиата на нините борда, въ зальца на народното читалище, въ ученицѣтъ, въ народните кафенета, въ клѣцѣта и въ сѣбъ мѣдхѣта сѣбѣта, сабрала те кхлѣто и да е! За сичко това може да се заборава само она сакхониятъ,

който е лжмталь за свобода и свято отмъщение. Истакни са нѣкоя распалена глава и говори убѣдително, че Хаджията е съборилъ 5000 души мрже-ници, заедно съ дружината си, той самъ убилъ единъ паша, Караджата отсѣкалъ главите на петъ души черкези, съ едно замахване, байряктарътъ го-нилъ 50 души башибозуци на половинъ часъ расто-яние; Тотю войвода убилъ два коня съ юрукътъ си и пр. и пр.

— А гдѣ потянаха лешовите на толкова ку-чета? пита нѣкой си Тома, който макаръ и да вѣрва въ християнското могущество, но сѣ терсине му са вижда, че стотина души сж можали да затриятъ 5000 души.

— Куча вѣра е хитра, отговаря втори.

— Нощно врѣме ископали единъ голъвъ трапъ и тамъ ги наръгали съ пушките имъ заедно.

Отъ подобни разговори, които ставаха въ сѣки градъ и село послѣ 1867—68 год., патриотическото заключение биваше такова: на петдесѣтъ хиляди души турска войска, три хиляди души наши братия сж доволно да ги распръснатъ. Забѣлѣжително е и това че колкото по-отдалечена биваше мѣстността отъ оная точка, въ която вжрлува Тотю и Хаджията, толкова повече увеличаваха и обожаваха тѣхните дѣла, толкова повече растеше славата имъ, а заедно съ това зрѣеше и идеята, за която тие погинаха. Разбира са, че причините на всичко това сж много, но азъ ще поговоря само за една, най-важната и сжщественната, която живѣе и до днесъ и слѣдва да са неразбира още отъ мнозина. Азъ говора за гласността на живота и печатното слово. Предста-вете си напримѣръ, че въ епохата на Тотя и на Хаджията, въ Бжлгария имаше свободно слово, за сѣко сжбитие и лице, можаше да са говори безнаказан-

но, както отъ страната на турци така и отъ друга страна. Представете си втори път, че когато в селската заобиколи Тотя при гората Пустия, а когато в Караясенските лозя, много любопитни колните градове: Търново, Свищовъ и Русе присъствуваха на тие битки, описаха ги въ всичките, едни за, други противъ, сѣки си казаха своето, разгледаха тѣхната зла и добра страна. Въ такъвъ случай, азъ държя паролъ, че нищо не може да стане хвърковатъ ни Хаджи Караджата прочути. Тие щѣха да умрѣхъ още въ тия дни, заедно съ сичките баснословни предания, за които херойство. Тѣхното величие са дължи не само на тайнствеността и на строгостта, които полагаше и създаваше само турското правителство.

Въ демократическите държави, тамъ гдѣто е свободниятъ великанъ, свободното слово, не е затворенъ подъ царскитъ престолъ, нѣма херои, не сѣмеемъ отдѣлни гиганти. Свободата на печатътъ, то блъска на лѣво и на дѣсно, рѣжи крилата на знатните и голѣмите хора. Достатъчно е една избирателна борба да омаскари сѣкиго, колкото то да е прочуто, т. е. азъ искамъ да кажа че въ тия дни на избори, когато схвѣстите са продаватъ трампа, и господъ да бѣдешъ, пакъ нѣма да тага да живѣятъ. Доволно е да противорѣчешъ на нѣкакъвъ агитаторъ, комуто е обѣщана служба отъ нѣкакъвъ кандидатъ, или на селскитъ кметъ, който е получилъ нѣкоя пара и друга, за да вика „урра“ и да „живѣй.“ Не говоря за противните вѣстници. На вториятъ още день, тие сѣ готови да ви прокачатъ на вратътъ спреникъ мехъ. Но да не помислите, че въ такъвъ случай, ние сме противъ избирателните борби и неприятели на свободното печатно слово? — Пази боже! И ножове да звънятъ!

— Отъ какъ си родомъ? извика тескереджията и направи поза, като че ще замахне да удари.

— Отъ . . . отъ Конприщица, ефендимъ, проговори българина, но съ половинъ уста, понеже знаеше славата на своето беклегчийско село.

— Бре ханхъръ! Вие ли заклахте мюдюртъ, а дѣцата му опекохте въ пещъта? А? — Мустанъ таушъ, затворете и тоя башъ комита, извика още по-жестоко тескереджията. — И ти неговъ ли си другаръ бе кара гюръ, попита той друго едно същество, което стоеше малко по-настрана съ такава юбска поза, щото цѣлото му тѣло представляваше емена.

— Не го струвамъ кабулъ ефендимъ, възрази съществото. — Моето отечество е Котелъ, а господарьтъ ми е Хаджи Петръ Хаджи Матеевъ, който е проваждалъ четири пати да му карамъ овци въ Цариградъ, за царскиятъ аскеръ.

— Да живѣешъ чоджумъ! отговори тескереджиятъ съ отеческа усмивка. — Преданността на твоите отечественици къмъ отоманското величие е по-ата намъ. Земи си тескерето и си върви съ сбогомъ.

Но да продължимъ своятъ разказъ. И по тѣло-ложение, и по характеръ и по чкртите на лице-то, Хаджията е билъ второ издание на вуйка си Желъзко, по тая причина, майка му не го е нари-вала, въ дѣтинство, освѣтъ втори Желъзко. Въ сво-я дѣтска възраст, той е билъ образецъ отъ ома-инска опоритостъ, която е възможна само въжду-ните свободни дѣтца, пораснали подъ чистотата-духъ, като горски пилета, безъ да имъ е побла-жнително-нравственната дисциплина на ин-телеската опека, ни на други частни възпитател-дойки, гувернанки и пр. Той осмивалъ и из-ивалъ по улиците, по бѣлоръсчанински р. Като

разбойнически мърки да са измислятъ, които да задушатъ по-чувствително това свободно слово, най-силното оръжие на сѣки единъ народъ. Помнете, че тамъ, гдѣто това слово е въ орловете нокте на монархътъ, кралътъ или князътъ, тамъ нѣма свобода, нѣма народъ, тамъ са чува гласътъ на войска и на жандарми. Азъ говоряхъ, че по епохата на Хаджи Димитра и на Тотя, ако имаше свободно слово, то тѣхните подвиги щѣха да са забравятъ още тогава: но това е противорѣчие. Ако имаше свободно слово, то Хаджи Димитръ и Тотю, заедно съ сичките свои другари, не щѣха да минуватъ дунавътъ нощно време, а щѣха да си живѣятъ на бащините си огнища, мирни и спокойни граждани. И така да живѣе свободата на печатътъ и на живото слово; но нека и народите сѣк готови на сѣки часъ да възстанатъ, като единъ човѣкъ, щомъ са появи нѣкой вѣщноносникъ и понека да убие това народно право! . . .

III.

Хаджи Димитръ. — Той са е родилъ въ Сливенъ, градъ въ Тракия, при южните поли на Стара-Планина, отъ родители чисто българи. Неговиятъ баща са е казвалъ Хаджи Никола Кржневъ, а майка му — Мария Пенкова. Първъ пѣтъ е видѣлъ той божии свѣтъ въ 1837 г., неизвестно въ мѣсецъ и кой день, така като, по онова време никакви книги не сѣ са държали отъ страна на халенскитъ свѣщенникъ. Името Асѣвъ, той не е наслѣдилъ отъ своите родители, а отъ послѣ си го е турилъ, както направилъ и Левски. Но това е било много по-късно, около 1860—66 година, когато имената и фамилиите започнаха и мѣжду нашитъ младежъ да играятъ каква-годѣ роля, да са отлича-

терическите думи на чорбаджийското свѣтило. Той билъ докаченъ, и коммерчески и вѣрноподданически, та за това, щомъ са завърналъ у тѣхъ си, накара въ петъ годишниятъ Димитра да му са зачервятъ малките странички, като му обади въ сжщото време и мнѣнието на чорбаджията. Рано единъ день, послѣ това происшествие, слѣдъ черковенъ отпускъ, когато общинарите-чорбаджии, не биле опжнали по веднажъ отъ дългите си чибуци, малка главичка на петъ годишно дѣте са показала отъ вратата на стаята, въ която било събранието.

— Вие ма ковладите на баща ми, че сжмъ щѣлъ да стана разбойникъ; но отъ тукъ на татъкъ да знаете, че до единъ ще да ви исколи, казала главичката и станала невидима изъ портите на дворѣтъ.

Тая главичка билъ Х. Димитръ. Разбира са, че тая дѣрска постѣпка на едно 5—6 годишно дѣте, не произвела изъ мѣжду събравшите са освѣнъ смѣхъ. Отъ друга страна обаче, тие останали зачудени не малко, какъ е можала да са събере думата: „ще да ви исколя“, въ такива крѣхки уста, които миришели още на млѣко? Въ 1845 година, Хаджи Димитръ билъ испратенъ въ училището. Понече по онова време, когато нашите бащи изъ градовете, не приемаха да са кажатъ бжлгари, но благочестиви християни, въ Сливенъ не съществувало редовно бжлгарско училище, но само еллинска школа, то нашиятъ херой билъ принуденъ, намѣсто да изговаря няма и новоселското аре, да си чуе язикътъ съ благозвучната грѣцка Θ. Учителътъ, който трѣбало да запознае сливенските абаджийски и ебеджийски синове съ логиката на Арестотеля и съ раснорѣчието на Демостена, билъ нѣкой си Димитръ ашинѣтъ. Въ това време именно, неизвѣстно подъ какво влияние и по какви причини, Хаджи Димитръ

станалъ по-миренъ и по-послушенъ. Вѣроятно е, че гърцката Филада и Октонхътъ сж подѣйствували на неговата буйна натура, отвлѣкли сж го минутно отъ училинните занимания. Още повече. Въ малко време, той успѣлъ да стане единъ отъ пхрвите ученици по прилежание и занятие, и добилъ пхрвенство надъ своите другари, така щото често билъ опредѣляванъ да имъ бжде надзиратель, която служба, той много обичалъ.

Послѣ двѣ години обаче, Хаджи Дмитръ изново захваналъ да истива кжмъ еллинската мждрость, която нѣмала нищо общо съ неговата горска натура. Освѣнъ това, и отъ обща точка на зрѣние, въ тогавашните училища, ако можемъ да ги нарѣчемъ така, и скромни овчици да бѣха затворили, пакъ щѣха да подигнатъ единъ день революция противъ своите вжспитатели и наставници. Фалагата, тая емблема, която са е ползувала джлго време мѣжду насъ съ право на гражданство, благодарение на фенерската цивилизация, чернението съ мастило непокорниятъ ученикъ, позорното расхождане изъ градътъ на магаре, джржението на колени и пр. и пр., мѣрки които сж са считали по онова време за необходими въ всѣко училище — не сж биле отъ естество да превликатъ младата душа. Родителските думи: „ще та заведемъ на даскалътъ, ако не слушашъ“, сж биле равносилни съ думите: „ще кажемъ на агата, да та запрѣ при магаретата“. Ако Хаджията бѣше човѣкъ образованъ, ако не учей, или съ извѣстна доза знания, то на неговиятъ биографъ предстоеше да рѣшава трудни задачи съ схоластически предположения разбира са: коя наука, или кой писателъ, кое учебно завѣденне, или учитель сж подѣйствували на неговиятъ характеръ, да стане той войвода на една шепа отчаяни хора, да пролѣе кржвта си за свободата на човѣшко пра-

Ето ви нѣколко примѣра отъ помѣнатите пѣсни,
които потвърждаватъ до нѣкъдѣ, казаното отъ насъ :

I.

Слѣдцето трѣпти захожда, —
Танасъ войвода излѣзва
Изъ копоклийска кория; —
Право сосъ очи сочеше
Кѣмъ Султанските шилета
И на Димитра думаше :
„Димитре царски овчарю!
Нѣщо щѣ да та попитамъ
Правичко да ми обадишъ
Че ти главата отсичамъ :
Ходи ли скоро въ селото,
Вовъ село Мусо-Кошалаж, —
Да ли е въ село Султана,
Султана твой господаръ
Да ида да го улова ?“ . . .

II.

. . . „Горо ле, горо зелена!
Я развий листе широко,
Искарай клоне високо,
Направи сѣнка дебила,
Че имамъ братецъ кайдутинъ, —
Подъ твойта сѣнка да ходи,
Отборъ юнаци да води,
Да сѣче наши душмани
И цариградски Султани.“

мико Бучукътъ, билъ са показвалъ въ горните етажи да
свошава гвездите отъ стѣните на осаденото вече здание.
Въ това време, долниятъ етажъ пламналъ вече, а Бучукътъ
торба гвезди въ раката, показвалъ са на единъ отъ про-
рците, като догиче. Той скочилъ на земята, но са убилъ.
Интересно е миналото на тие султани.

III.

... „Трифоне, старъ войвода!
 Султанъ е сжбралъ потеря
 Сега щатъ да не престигнатъ.“
 Зора са забѣляваше,
 И ясно слънце изгрѣя, —
 Силна потеря довтаса;
 Султанътъ вжрви най-напрѣдъ,
 Алена коня яхаше
 И на потеря думаше:
 „Да ми хваните Трифона.“
 Трифонъ дружина думаше:
 „Дружина вѣрна зговорна!
 Ние нѣмаме лусия,
 Ала ще бѣдемъ юнаци
 Юнашки ще са бориме.“
 Трифонъ си шишине посоче,
 Султанътъ отъ конь събори,
 Султанатъ аслангеритски
 Па на турците думаше:
 „Елате да ма хванете!“

Който иска да са увѣри, че Сливенъ е давалъ въ различни времена подобни войводи, душмани на султаните и че въобще неговите жители не си глѣдатъ работата съ миролюбиво око, то нека заповѣда на едно отъ котленските кафенета, нека са услуха що говорятъ старите хаджи, и той ще да са увѣри въ казаното отъ насъ. Неблагодѣлността на сливенци въ политическо и нравствено отношение, бѣше станала пословична мѣжду сѣби котленски жители въ турско време, който желаме да върти канда и да си пие кафето заранъ, подиръ черкова, наричъ сѣ нѣкой отъ прочутите хаджи. Благоразумната майка, която е ходила по три пхти за дѣрза на Кемиячето, когато са завърши вечеръ скрдита, не нарича дѣлата си друго-лче, освѣтъ „Сливенски цанаца“ и

олентири, които сж достойни само за хайдутѣ. Трѣб-а да ви кажа, че подъ думата цапакъ, унижителното значение, на която е извѣстно въ сѣка кѣща, котленци разбиратъ сливенци. Тя е равносилна по значението си съ турското чапкънъ. А борба за първенство мѣжду тие два града съществува отдавна. Сѣки чистокрѣвенъ котленецъ е готовъ да си направи рѣцѣте въ форма на коченѣки панчи, щомъ вие си позволите да унижите Котелъ и да допуснете какво годѣ сравнение мѣжду него и Сливенъ. Не говоря за Османъ-Пазаръ и за близкията Жеравна, които сами по себе си сж нула въ тѣхните очи.

— Съ какво ще да ми похвалите вашиятъ Сливенъ? Не съ своите ли хайдутѣ-цапаци които плашатъ жените ни да отидатъ по-надалечъ за сухи дърва? Не сливенци ли обраха нашите хаджии и свитогорци въ Джбравата*), за което Господъ ще имъ изеуши рѣцѣте? А колко хаджии имате вие? Колко души сливенци си пиятъ кафето съ пашата? Гдѣ ви сж ефендитата? пита съ гордостъ на челото котленскиятъ жителъ и такава поза представлява като че той самъ пие кафе съ пашата.

Котленци са гордѣятъ още съ своятъ „изворъ“ въ пещерята „Нирецъ“, съ „Бърдакева поляна“ и пр., които биле прочути чакъ до Цариградъ. Тие говорятъ още, че Султанъ Махмудъ, въ своята за-бикалка изъ България, само въ Котелъ можалъ да пише кафето съ босфорско наслаждение, т. е. тѣхна милость искать да кажатъ, че послѣ „Цариградъ“, Котелъ е вториятъ подобенъ нему градъ. За да обличать тие два града, толкова прилични единъ на дру-

*) Гжста гора, мѣжду селата: Каябанъ, Балабанчево и Шехово.

ни аги, съ афионни мозаки, биле принудени да мислят надъ своятъ кехлибаренъ чубукъ, кой ще да бжде тоя Хаджи Димитръ, синъ на Никола кебеджията?

Когато Хаджията ритналъ задъ гърбътъ си двадесетъ години, когато горнята му устна захванала да почернява, то и почвата на неговите занятия добила по-студена форма. Той почналъ да рита най-напрѣдъ противъ ония закорѣнели понятия, обичаи и приличия, които са считали за священи отъ обикновената тжпа отъ една страна, а отъ друга, стоели като тржнъ въ очите на по-живите и чувствителни сжвременници. А това е общо историческо правило, отъ тукъ са захващали сичките почти народи, които сж са приготвявали да претиснатъ вратътъ на своите угнѣтители. Така напримѣръ, когато въ Франция захвана да са бжтка, че царската власть нѣма нищо общо съ провѣденцето, че една коронова глава пада съ сжщата тѣжастъ съ която пада и главата на простиятъ работникъ, то ние виждаме, че и безучастните жени захващатъ да са подираватъ по улиците, съ царскиятъ скиптаръ. А могуществото на руската империя захвана да са разлага най-напрѣдъ отъ твжрде незначителни елементи. Тамъ буйните глави захванаха да носятъ дълги разчорлавени коси и скжсани обуца, подемихвали са на титлите и ордените, опжвали джубето на понътъ, подсвиркали му въ черкова и пр. Ако френците сж оскжрбили своятъ царъ, а рус—сѣтечиновите и попското расо, то причината на това било тая, че първите тѣглели отъ богопомазаната дѣсница на царътъ, а вторите отъ царските чиновници и отъ неговите слуги — дворяни и попове. Въ Сливенъ не са чувствувало отъ близо, ни царска дѣсница ни попската черковно-полицейска проповѣдь, нито

сѣщо не благозвучни. Иорги Брашното, називаха тие едногo, човѣкъ, доволно представителенъ, който нѣмаше никакво сходство съ брашно. Другигo наричаха Панайотъ Кутийката и пр. Но и сливенци отъ своя страна съ подобна монета заплащатъ на своите егоистни гостоприемници. Много чернооки булчета, на които виновността на алените устнички е била недостъпна и на мухите, опитватъ кустеливиятъ юмрукъ на своятъ мустакатъ повѣлителъ, когато той са завърни отъ широка Добруджа.

— Нѣмаше ли за тебе другъ дягень, въ цѣлата чершия, ами си отишла, да пазарувашъ при Сливенскиятъ цапакъ, очите на когото стоятъ като на трънъ? А? говори съ запѣнени уста цѣломудриятъ ступанинъ и удрѣ колкото си може.

Слѣдующиятъ фактъ, на който азъ самъ бѣхъ очевидецъ, най-добрѣ засвидѣтелствува казаното отъ менъ. Бѣше послѣ ужасната пролѣтъ 1876 година. Нѣколко сиромаси българи, пѣтници отъ разни градове въ Тракия, вдигаха рамени предъ Ески-Джумалийския конакъ, като че да не бѣха свободни граждани, но осждени на смъртъ престѣпници, на които оставаше още нѣколко минути да живѣятъ; а въ сѣщность, тие бѣха са събрали да си каптатъ (подписватъ) тескеретата. Кжсото пескулъче на тескереджиятъ ефенди не са явяваше още. Нѣколко запити само држникаха своите касатури изъ мѣжду пѣтниците, на които задаваха разни въпроси, съ комитаджийско сжджржание, и по тоя начинъ, още повече стѣсняваха и така измѣчената рая.

— Бе пезевенклеръ! Вие не сте ли престанали още да дигате глава? Царщината на огнь гори отъ четерѣте страни, а вие сте тръгнали отъ градъ на градъ да сѣете комитаджилжкъ. Засрамете са бѣ кераталаръ! Хората не сж си щили още утрен-

си останалъ безукоризненъ подданикъ. Единъ недѣлянъ день нашиятъ Хаджия, за да распишѣ тѣги и кахѣри, излѣзалъ да са повесели отъ градътъ на вѣнъ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици. Дружината избрала мѣсто за веселба, градината на прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, нофузътъ на когото са почиталъ и въ кадийската стая. Очите на дружината биле сжсрѣдоточени въ единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би сжблазилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). По-настрана, въ една бистра вадичка, лѣжели като малки малачета нѣколко бжклици, пжлни съ черна сливенска папазка (прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ таково настроение, когато човѣкъ мисли най-малко за сѣтнините на своите дѣйствия и когато робѣтъ си въобразява, че нищо не го дѣли отъ тиранинѣтъ. Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки преминалъ покрай веселите младежи. До като подмени, той сѣ са надувалъ като куркой, че ще му станатъ на крака хлапетата, но като видѣлъ, че тие на-противъ, още по-бого са излѣгнали напредъ му, стисналъ си юмруците и отишелъ да ги пжди, съ чорбаджийско достоинство.

— Бре кучи сѣнове! Азъ сѣдамъ колѣно до колѣно съ аенинѣтъ, думата ми двѣ не става, гдѣто и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате кабадайджъ? извикалъ Георгаки вѣнъ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ за хялобоците чорбаджи Георгаки съ своите юнашки панчи и го мѣтналъ нѣколко крачки на страна върху единъ тржненъ плетъ, като халваджийска книга.

*) Който не е ѡлъ сливенски геведжъ, той не може да са произнесе справедливо за добрите качества на тоя градъ.

— Отъ кхдѣ си родомъ? извика тескереджията и направи поза, като че ще замахне да удари.

— Отъ . . . отъ Коприщица, ефендимъ, проговори българи́на, но съ половинъ уста, понеже знаеше славата на своето беклегчийско село.

— Бре ханзхръ! Вие ли заклахте мюдюртъ, а дѣтцата му опекохте въ пещъта? А? — Мустанъ чаушъ, затворете и тоя башъ комита, извика още по-жестоко тескереджията. — И ти неговъ ли си другаръ бе кара гяуръ, попита той друго едно същество, което стоеше малко по-настрана съ такава робска поза, щото цѣлото му тѣло представляваше темена.

— Не го струвамъ кабулъ ефендимъ, възрази съществото. — Моето отечество е Котелъ, а господарьтъ ми е Хаджи Петръ Хаджи Матеевъ, който ма е провождалъ четири пкти да му карамъ овци въ Цариградъ, за царскиятъ аскеръ.

— Да живѣешъ чоджумъ! отговори тескереджията съ отеческа усмивка. — Преданността на твоите съотечественици къмъ отоманското величие е позната намъ. Земи си тескерето и си върви съ сбогомъ.

Но да продължимъ своятъ разказъ. И по тѣлосложение, и по характеръ и по чхртите на лицето, Хаджията е билъ второ издание на вуйка си Желъзка, по тая причина, майка му не го е наричала, въ дѣтинство, освѣнъ втори Желъзко. Въ своята дѣтска възраст, той е билъ образецъ отъ оная дѣтинска опоритость, която е възможна само мѣжду нашите свободни дѣтца, пораснали подъ чистиятъ въздухъ, като горски пилета, безъ да имъ е побъркала въспитателно-нравственната дисциплина ни на родителската опека, ни на други частни въспитатели, дойки, гувернанки и пр. Той осмивалъ и замржавалъ по улиците, по бѣлогъсачливата р. Куру-

ча, и по ближните лозя, съ цѣла сюрія други подобни нему дѣтца, съ които ходяли да търсятъ стръхчи-опашки, биели змии и гущери, клади огньове, а послѣ ги прескачели, борили са, били са, опустошавали чуждите овощия, които господъ е наспорилъ около Сливенъ и пр. Много пжти, разсърдени майки, които четели обвинителни актови по улиците, съ гласъ и съ клѣтви, спирали са предъ домътъ на Хаджи Никола Кебеджията. Тие дохождали да са оплакватъ и да търсатъ удовлетворение за синовете си, на които главите биле пуквани отъ малкиятъ Димитра. Отъ малко едно докачение и противорѣчие, тоя послѣдниятъ дигалъ ръка и удрѣлъ на рѣдъ сѣкиго, който му са непокорявалъ. Ни майчини сжвѣти, ни бащина дисциплина, която са сжстояла въ плѣсници по червените страни и дърпание за ухото, както е бивало по онова време, не сж можали да подѣйствуватъ на буйното момче. Той е билъ опоритъ, непослушенъ и твждоглавъ, въ пълна смислъ на тие слова.

Твжрде на често, баща му си е оставалъ работата и е отивалъ на мѣстната бжлгарска община, повиканъ отъ чорбаджиите, да ислуша тѣхните наставления въ качеството си на обвиняемъ, за немирните постѣпки на синътъ си.

— Въ очите на това дѣте са вижда живъ хайдутинъ и кеседжия, казалъ единъ пжтъ на бащата, прочутиятъ сливенски чорбаджия Хаджи Гендо. А Хаджи Гендо не билъ токо така простъ чорбаджия, на име и на голъ коремъ. За негова микость, сливенското предание и до днешенъ день още приказва слѣдующата характерна пословица: „Въ Цариградъ царува султанътъ, а въ Сливенъ — Хаджи Гендо.

Въ качеството си на смиренъ еснафлия, Хаджи Никола Кебеджията не равнодушно изслушалъ харак-

терическите думи на чорбаджийското свѣтило. Той билъ докаченъ, и коммерчески и вѣрнопопданически, та за това, щомъ са завърналъ у тѣхъ си, накаралъ петъ годишниятъ Димитра да му са зачервятъ малките странички, като му обадилъ въ същото време и мнѣнието на чорбаджията. Рано единъ день, постѣ това происшествие, слѣдъ черковенъ отпускъ, когато общинарите-чорбаджии, не биле опжнали по веднажъ отъ длгите си чибуци, малка главичка на петъ годишно дѣте са показала отъ вратата на стаята, въ която било събранието.

— Вие ма ковладите на баща ми, че съмъ щѣлъ да стана разбойникъ; но отъ тукъ на татъкъ да знаете, че до единъ ще да ви исколя, казала главичката и станала невидима изъ портите на дворѣтъ.

Тая главичка билъ Х. Димитръ. Разбира са, че тая джрска постѣнка на едно 5—6 годишно дѣте, не произвела изъ мѣжду събравшите са освѣнъ смѣхъ. Отъ друга страна обаче, тие останали зачудени не малко, какъ е можала да са събере думата: „ще да ви исколя“, въ такива крѣхки уста, които миришели още на млѣко? Въ 1845 година, Хаджи Димитръ билъ испратенъ въ училището. Понеже по онова време, когато нашите бащи изъ градовете, не приемаха да са кажѣтъ бжлгари, но благочестиви християни, въ Сливенъ не съществувало редовно бжлгарско училище, но само еллинска школа, то нашиятъ херой билъ принуденъ, намѣсто да изговаря няма и новоселското аре, да си чуе языкътъ съ благозвучната грѣцка Θ. Учителтъ, който трѣбало да запознае сливенските абаджийски и кебеджийски синове съ логиката на Аристотеля и съ краснорѣчието на Демостена, билъ нѣкой си Димитръ Капишѣтъ. Въ това време именно, неизвѣстно подъ какво влияние и по какви причини, Хаджи Димитръ

станалъ по-мирень и по-послушень. Вѣроятно е, че грацката Филада и Октояхътъ сж подѣйствували на неговата буйна натура, отвлѣли сж го минутно отъ уличните занимания. Още повече. Въ малко време, той успѣлъ да стане единъ отъ пѣрвите ученици по прилежание и занятие, и добилъ пѣрвенство надъ своите другари, така щото често билъ опредѣляванъ да имъ бѣде надзиратель, която служба, той много обичалъ.

Послѣ двѣ години обаче, Хаджи Димитръ изново захваналъ да истива камъ еллинската мѣдрость, която нѣмала нищо общо съ неговата горска натура. Освѣнъ това, и отъ обща точка на зрѣние, въ тогавашните училища, ако можемъ да ги нарѣчемъ така, и скромни овчици да бѣха затворили, пакъ щѣха да подигнатъ единъ день революция противъ своите възпитатели и наставници. Фалагата, тая емблема, която са е ползувала дълго време мѣжду насъ съ право на гражданство, благодарение на фенерската цивилизация, черненieto съ мастило не-покорниятъ ученикъ, позорното расхождане изъ градътъ на магаре, държението на колени и пр. и пр., жѣрки които сж са считали по онова време за необходими въ всѣко училище — не сж биле отъ естество да превликатъ младата душа. Родителските думи: „ще та заведемъ на даскалътъ, ако не слушашъ“, сж биле равносилни съ думите: „ще кажемъ на агата, да та запрѣ при магаретата“. Ако Хаджията бѣше човѣкъ образованъ, ако не ученъ, или съ извѣстна доза знания, то на неговиятъ биографъ предстоеше да рѣшава трудни задачи съ схоластически предположения разбира са: коя наука, или кой списатель, кое учебно заведенне, или учителъ сж подѣйствували на неговиятъ характеръ, да стане той войвода на една жена отчаяни хора, да пролѣе кръвта си за свободата на човѣшко пра-

на своятъ народъ? Защо той именно е станалъ кѣвъ, а не онакѣвъ? Защо е призрѣлъ бащиниятъ старъ занаятъ? Защо не са е впусналъ по ммерческиятъ океанъ и пр. Въ отношение обана нашиятъ херой Хаджи Димитра, азъ сжмъ ободенъ отъ сички тие идиотизми, купъ глупости вхъ да кажа, ако са впусняхъ да предполагамъ и ализирамъ миналото на хероятъ. Той са училъ при кчки учитель, билъ кебеджия, билъ турски арганъ, билъ пждаринъ и най-послѣ хайдутинъ, а това вече бунтовникъ и войвода. Е добрѣ, какво лиза отъ сичко това? Азъ можа да ви наброя до лида души сжщества, които сж претхрѣли участва Хаджията, но ни единъ не е станалъ бунтовникъ, о не войвода. Зная мнозина други отъ сжщиятъ тихизисъ хора, които сж били предатели, или сж пакъ потурчили и сж умрели въ най-ужасниятъ ртепъ на развратѣтъ. Тобава защо подобно пждо разнообразие въ характерите? Защо такова отиворѣчие въ човѣшката природа? — Дяволъ го знае: за менъ подобни въпроси сж *terra cognito*, както са виразяватъ учените глави. Ъ смѣя да си предположа само това различие, въ рактерите и настроенията на хората, че Хаджияе билъ жива впечатлителна натура, вхлянувала е неговата юнашка душа и отъ най-дрѣбнавите въобразия на тогавашните аги, когато другите му братия сж оставали равнодушни и безчувствителни би, и ето защо той е предпочелъ дебѣлото шиене. А тие естественни дарби споредъ частното ѣние на наши ничтожества, не са добиватъ, ни ѣ въспитателната рутиня, ни отъ пхлната съ жжлци касса, ни отъ нѣкаква си солидна сръда, то пакъ отъ учената лекция на дипломираиятъ офессоръ. Мнозина си кривятъ устата да говорятъ,

за въ Търново за да убие търновскиятъ владика; но не успѣла. Въ 1865 г. той пакъ миналъ Дунавътъ, заедно съ Караджата, но скоро дружината се скарала по мѣжду си и прекъснала своите дѣйствия. Сичкиятъ вжикашенъ изглѣдъ на Хаджията го представяваше за юнакъ и рѣшителенъ човѣкъ. Гърди широки и испжчени на напрѣдъ, физиономия прѣдставителна, очи голѣми, глава вирната на назадъ, вжрвешъ пжлно бабаитски, съ една рѣчь, *каифетлия*, както се виразяватъ турците, на които языкътъ е повече богатъ въ отношение на *сербезликъ*тъ. По характеръ, тжй билъ мжстителенъ, завистливъ и горделивъ.

V

Стефанъ Караджа. — Той се е родилъ въ село Ичуме^{*)}, одрински валиятъ, казлагачска кааза, мѣжду 15—20 Майй 1842 година. Да, въ село Ичме е видѣлъ той пжрвъ пжтъ божийтъ свѣтъ; но едва ли жителите на това заглжхнало селце подозрѣватъ даже, че и тѣхна милость сж дали единъ дерекъ за бжлгарската свобода. Това азъ не вѣрвамъ. Баща му, дѣдо Тодоръ Димовъ, чистъ бжлгаринъ, се е занимавалъ съ земледѣлие, билъ човѣкъ отъ срѣдна ржка. Името на майка му е било Калина Маринова. Караджата е ималъ още шестима братя: Стоянъ, Никола, Колю, Василъ, Станю и Маринъ, които сж биле по-голѣми отъ него, и три сестри. Тжрна, Велика (по-голѣми) и Пена, по-малка. Сичките сж родили въ село Ичуме. Когато Стефанъ билъ на четири години, родителите му, оставили село Ичуме и се преселили въ Добруджа, въ тул-

^{*)} Или Ичме, а не отъ Хамбардий, както казва П. Хитовъ.

почвало вече генерално сражение. Биле сж въ употрѣбление още: байряци, тюлумбеци и пр. Ако побѣдителите, биле тие бѣлгари или турци, сполучвали да отцѣпнѣтъ отъ неприятелскитѣ лагерь пленници, то тие послѣдните бивали расхождани него день изъ улиците, заобиколени отъ тѣржествующите побѣдители. Разбира са, че горделивите османлии не сж са докачели, ако синовете на тѣхната покорна рая сж тѣржествували надъ тѣхните чада и унуки, въ качеството имъ на плѣнници. Въ тая мрачна епоха, и турци и бѣлгари сж спѣли дълбоко, и едните и другите сж вѣрвали въ искренността на комшужкѣтъ, въ побратмяванието на кръстѣтъ съ полумѣсецѣтъ. А това потвърждава нашето мнѣние, исказано на друго мѣсто*) че предъ руските войни бѣлгари и турци сж живѣли по-човѣшки, сравнително съ новите времена и съ сѣдбата на другите народи по останалата часть на Европа.

Въ епохата на Хаджи Димитра обаче, тие забавителни игри почнали да мрѣщатъ челата на старите османлии, захванали тие послѣдните да поклащатъ злобно своите чалмоносни глави. Най-много кипнали тѣхните трици, когато веднажъ другарите на Хаджията, ранили въ сбиваннето си едно турче. Не стига тоя позоръ за османлийскитѣ свѣтъ, но рѣченото турче било развождано още по клуцѣфорските улици, изложено на поругания и осмѣйване. Малко по-малко, Хаджията станалъ извѣстенъ, не като богатъ, влиятеленъ и ученъ, но като сѣперникъ въ бабаитскитѣ кодексъ, който по онова време билъ на голѣмъ почетъ. Неговото име удостоявало нощно време задушните турски кафенета, тие общественни сборища на мусеулманските граждани. Много сериоз-

*) Глѣдай „Записки по Бѣлг. Възстания“, стр. 262.

но съ стоката, ако да не го биле събудили. Страстта да са бори Стефанъ, и съ турци и съ българи, не го оставила и по-сѣтне когато той билъ вече на 15—18 години момче. До като той са борялъ само съ своите сжученици, захваналъ да си мѣри силите, малко-по-малко и съ ония лица, които минавали за пехливанѣ. Извѣстно е на сѣкиго, че въ Турция, по свадбите, по голѣмите празници — байрямътъ, Великъ-день и Рождество, излѣзатъ да са борятъ публично така нарѣчените пехливанѣ. Било празникъ Въскресение, когато тие послѣдните са събрали на единъ мегданъ въ Тулча да са борятъ. Въ тѣхните редове държалъ редъ и Караджата; за пръвъ пътъ той излѣзвалъ да жене слава публично. Пехливаните биле: турци, българи и цигани. Стефанъ надвилъ на сичките. Оставало само единъ прочутъ пехливанинъ, турчинъ, на име Плясата, съ когото останали да са борятъ на другиятъ день.

А тоя Пляса билъ пехливанинъ, не на шега. Той са славялъ по сичкото добрудженско кюше, съ своите широки гърди и съ дебѣлите си баджеци. Стефанъ го спусналъ на земята, съ пхрво хващанне. Въ гърдите на присѣтствующата турска публика закипѣло ядъ, а българите са радвали скрито отъ тая побѣда. Крилете на Плясата паднали; той билъ, ни на небето, ни на земята. Позната му била по-словицата: „по-добре да та ритни турчинъ съ здравъ царвулъ, неже ли циганинъ — съ сжхсанъ“. Турско, бабаитско и пехливанско отмѣщение закипѣло въ неговите жили; той са заклѣлъ, че ще да омие пятното, нанесено нему отъ единъ позоренъ рай. Отъ това заканване, па и вслѣдствие на други нѣкои грѣхове, които биле отбѣлежени въ турската бабаитска хроника съ черни краски, Караджата трѣбало да напусни мусулманската територия, нѣщо

ни аги, съ афионни мозаици, били принудени да мислят надъ своятъ кехлибаренъ чубукъ, кой ще да бѣде тоя Хаджи Димитръ, синъ на Никола кебеджията?

Когато Хаджията ритналъ задъ гърбътъ си двадесетъ годинки, когато горнята му устна захванала да почернява, то и почвата на неговите занятия добила по-студена форма. Той почналъ да ританай-напрѣдъ противъ ония закорѣнели понятия, обичаи и приличия, които са считали за священи отъ обикновената тѣлна отъ една страна, а отъ друга, стоели като трънъ въ очите на по-живите и чувствителни схвремениици. А това е общо историческо правило, отъ тукъ са захващали сичките почти народи, които сж са приготвявали да претиснатъ вратѣтъ на своите угнѣтители. Така напримѣръ, когато въ Франция захвана да са бѣтка, че царската властъ нѣма нищо общо съ провѣдението, че една коронована глава пада съ сжщата тѣжастъ съ която пада и главата на простиятъ работникъ, то ние виждаме, че и безучастните жени захващатъ да са подиграватъ по улиците, съ царскиятъ скиптаръ. А могуществото на руската империя захвана да са разлага най-напрѣдъ отъ твѣрде незначителни елементи. Тамъ буйните глави захванаха да носятъ дълги разчорлавени коси и скжсани обуца, подсмиввали са на титлите и ордените, опжвали джубето на попѣтъ, подевиркали му въ черкова и пр. Ако френците сж оскжрбили своятъ царъ, а рус—ситечиновите и попското расо, то причината на това било тая, че пжрвите тѣглели отъ богопомазаната дѣсница на царѣтъ, а вторите отъ царските чиновници и отъ неговите слуги — дворяни и попове. Въ Сливенъ не са чувствувало отъ близо, ни царска дѣсница ни попската черковно-полицейска проповѣдь, нито

къ некакъв си дворянски гнетъ. Тамъ имало записка касатура, чорбаджийско благоприличие и бабаска конкуренция, която унижавала човѣческото стоинство, съгласно съ мѣстните условия и обичаи.

Противъ тие именно злини са опжлчилъ Х. смитръ, не съ перо и съ горѣщо слово, но съ грута дѣйствителность. Най-напрѣдъ той си ушилъ лчаклини потури, оставилъ на баджаците (крачулите) ѣ-три копчета незакончени, което право принадлежало само на турците, запасалъ си на кръжеть голѣмъ рвенъ поясъ, съ пискюли, на краята и преминалъ край турските кафенета. Нѣма нужда да ви раззвамъ, като какво впечатление е произвелъ Хаджията на силните на деньгъ. Тие послѣдните побѣждали на него съ такова око, съ каквото би побѣждали френските аристократи на почернелия ботникъ, ако той са подадеше въ тѣхните свѣтлони съ своята окжсана дрѣха. А раскопчените рачули, намѣтнатата аба, кривнатъ калпакъ и аба, отворени ржави, подигаха и въ друго отношение разгътъ на турците. Тие тжжковаха, макаръ и въ именъ смисль, че раскопчените крачули означава човѣкъ охолень, и *сербезъ*, т. е. свободень, што не припознава никакви стѣснения.

— Ама чорбаджиларъ, нскьтъ допря вече докала, говоряли агите.

Другъ единъ пжтъ, когато Хаджията стоялъ на щиниятъ си ханъ, едно кабадани запитие влѣзло въ него, което го докачило съ душ. Хаджията, безъ му мисли много, много, отреналъ рѣченото запитие, което имало злочестината да не разбира, че и изжду робовете излизать по нѣкога хора, които знають да цѣнятъ своето човѣшко дотоинство. Дълго време това запитие са тжрсяло отъ настьта, но нищо положително неможало да са узнае, на и Хаджията

си останалъ безукоризненъ подданикъ. Единъ неделенъ день нашиятъ Хаджия, за да распише тати и кахари, излизалъ да са повесели отъ градътъ навънъ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици. Дружината избрала мѣсто за веселба, градината на прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, нефузътъ на когото са почиталъ и въ кадийската стая. Очите на дружината биле схерѣдоточени въ единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би съблазнилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). По-настрана, въ една бистра вадичка, лѣжели като малки малачи нѣколко бжклици, пълни съ черна сливенска пазва (прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ таково настрояние, когато човѣкъ мисли най-малко за сѣтнините на своите дѣйствия и когато робътъ си въобразява, че нищо не го дѣли отъ тиранинитѣ. Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки приицалъ покрай веселите младежи. До като подмина той сѣ са надувалъ като курбой, че ще му станатъ на крака хлапетата но като видѣлъ, че тие не противъ, още по-богомъ са излѣгнали напредъ му, стисналъ си юмруците и отицалъ да ги пхне, съ чорбаджииското достоинство.

— Бре кучи снове! Азъ сѣдамъ колѣно до колѣно съ аенинтъ, думата ми деѣ не става, гдѣ и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате кабадѣйскъ? извикалъ Георгаки вѣнъ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ за халбоците чорбаджи Георгаки съ своите юнашки панчи и го мѣгналъ нѣколко крачки на страна върху единъ трѣментъ плетъ, като халеваджийска кина

*) Който не е тѣмъ сливенски геведжъ, той не може да са произнесе справедливо за добрите качества на тѣмъ градъ.

Слѣ това, той пакъ са завърналъ на мѣстото си
жду дружината и почналъ да са весели по-сър-
чно. Георгаки изохкалъ, като закланъ, грабналъ
пибурата въ ржка и са затекалъ изъ улищата
аво камъ конакътъ, да тхрси покровителство. Кой
къ сръщналъ хвърлениятъ въ тржните чорбаджия,
еханвалъ си языкътъ и казвалъ: „до какви годи-
достигнахме!“ Трѣба да ви кажа, че това сед-
чудо, да са бие единъ пхрвенецъ, не съществу-
ло въ хрониката на г. Сливенъ. Скоро буйната
ружина била заобиколена отъ множество заптии, ис-
атени да доведатъ Хаджията и неговите другари.
като голѣмецътъ на заптиите си отвори устата да
обща конашката заповѣдъ, Хаджията подигналъ
на бжклица и го блжсналъ по главата. Друго ед-
заптие држпнало пишовъ и изгхрмяло сръщо Ха-
кията, но неможало да го сполучи. Тогава наскачва
блата дружина и напада пазителите на тишината,
ито биле обезоржжени и навхрзани отъ вошките
градината; а оржжието имъ предали на пхда-
интъ. Послѣ това, Хаджията станалъ невидимъ съ
зоите другари, заптиите биле освободени, но като хо-
а бабайте, имали благородството, да са неоплачатъ
кому. Независимо отъ сичко това, Хаджията билъ
ипрянъ по-сѣтне, по настояванието на чорбаджи
еоргаки. Той билъ освободенъ обаче твхрде наско-
о, по сждѣйствието на сливенскиятъ кадия, Али
ренди, който билъ защитникъ на баща му, защото
равялъ скжпи кебета за харемликътъ, безплатно.

Така или иначе, но турците са замислили се-
носно, по кой начинъ да са отхрватъ отъ клоцу-
орскиятъ бабайтинъ, който ставалъ вече нетхрпимъ
тъ день на день повече. Турчинъ неможало вече
а премини мостътъ ношно време, отъ Хаджията
неговата дружина. Бащата на тоя послѣдниятъ

трето, да наранишъ пишането и да отидешъ да заявишъ своето съществуване на човѣкъ, отъ нѣкой гжсто крайще на шумата; четвърто, да биешъ нѣкое запитие и да му строишъ касжтурата; пето, да можешъ да отхрвешъ отъ турските пиинствующи чанкжни тхпаните и гайдата и пр. и пр. А легални пжтища, законно потжжвание, печатно слово и др. такива, не сж съществували въ турското управление. Ако отидешъ при мемлекетъ-чорбаджията и при фенерскиятъ разбойникъ, деспотъ ефенди, то жалбата ти може да са земе що-годѣ въ внимание само въ такива конкретни случаи, ако са плачеше, че сестра ти е нападната, че запитията ти е наложилъ рабските кости и пр.

А на Стефана е тѣжало за друго, той е искалъ правото на милионни братия и сестри, неговата душа са е вжлнувала отъ такива работи, които сж биле Америка, почти за сички. Той протестиралъ, той тхрсялъ право, и искалъ отмжщение, будель заспалиятъ робъ. Но срѣдствата му биле дѣтински — нищо не вреди. Той рисковалъ, той тхрсялъ балсамъ за огненни гърди, за пламенна душа. Неговата слава или позоръ — щѣли да бжджтъ откупени не съ главите на другито, но съ собствениятъ неговъ вратъ, туренъ въ сапуненото вжже. Слѣдователно, ние сме готови десять пжти повече да преклонимъ глава предъ подобни побѣдени натури, отколкото предъ самите побѣдители, славата на която е била основана на студениятъ разсѣдѣкъ. Освѣня това, какво ние искаме отъ човѣкъ като Караджата, който е билъ пазвантинъ? Позволете ми да загатна, че работите, съ които той са е занимавалъ предъ двайсе години, при могуществото на турците, днесъ тие същите работи вжсхищаватъ мнозина подритнатие същества, отъ времето и вѣкътъ, въ числото на

които са намиратъ не само калпаци съ червено джано, но и нѣкои вѣстникари даже, слѣпи ржководители на общественото мнѣние. Неотдавна бѣше, (1883), когато единъ бжлгарски вѣстникъ си кжсаше жлжчката да доказва, че националната ни гордостъ е докачена, защото на турците било позволено да хвжрлятъ нѣколко кйоръ фишеци на байрямътъ си! Ето тукъ е подлото и назадничевото, малодушното и калпавото. Подобни хора именно, са кланятъ съ краката на горѣ когато огрѣва слжнце-то, а хвжрлятъ съ камаци подиря му, когато засѣда. Негова милость, който са вжзмуцава сега отъ единъ фишекъ, по десетъ пжти може да си е удрѣлъ фесътъ на азияе калапъ, когато трѣбаше да са нападатъ турците.

И така Караджата е билъ човѣкъ на своето време. Турското правителство го арестувало за безчинството му. Въ ботушите му намѣрили една черкеска кама и единъ револверъ, което обстоятелство още повече увеличило вината му. Въ затворътъ, Караджата започналъ да пѣе и да са весели, като у тѣхъ си. Той поискалъ на запитиите да му донесатъ печена кокошка и вино, които останали зачудени отъ тая джрзка постжпка на единъ бжлгаринъ.

— Тоя кератия трѣба да бжде лудъ, казали тие по мѣжду си.

— Имате право, ефендимъ, отговорилъ нѣкои бжлгари, другари на Караджата, които дошли на заворските врата, да му ставатъ поржчители. — Той си нѣма нигдѣ никждѣ, така ходи да лудува по улиците, прибавили тие.

А турците за лудъ човѣкъ, безъ разлика на вѣра и народность, даватъ своята душа. Колкото луди има въ единъ градъ, сичките са хранятъ и обличатъ отъ турците. Тие послѣдните вѣрватъ, че

лудите сж посредственници мѣжду грѣшното човѣчество и небесниятъ отецъ, та за това ги покровителствувать до толкова. За особенна милость и удоволствие го считатъ тие, ако си развѣржатъ кесията да дадатъ нѣщо на единъ лудъ човѣкъ. Нѣкои отъ тѣхъ, сжщи мусулмани, когато са случи да имъ поиска лудиятъ субектъ милость, отварятъ си кесията и я подлагатъ на предя му, самъ да си земе колкото обича. Но това бѣше тогава, когато за кокошки, за масло, за медъ и други потрѣбности, не са даваше пари, когато бжлгарите невлѣзваха съ празни рѣцѣ въ кѣщата на кой и да е ага.

Караджата билъ освободенъ отъ затворъ, благодарение на лудостта му. Той билъ освободенъ за да престѣпни къмъ по-важни предприятія. Въ Тулча живѣлъ нѣкой си татаринъ, човѣкъ съ жестокъ характеръ. Цѣлото бжлгарско население (спроمائското) са плачало отъ него. — „Небойте са, азъ ще да го крѣщавамъ, па тогава, ще да са махна“, казалъ Караджата на тѣжителите. Една вечеръ, когато той заминувалъ по край кѣщата на тоя татаринъ, намѣрилъ сгоденъ случай да са вмѣкне въ дворѣтъ му. Татаринътъ вечерелъ въ това време; Стефанъ си извадилъ револверътъ и като го замѣрилъ презъ прозорецътъ, катурналъ го на земята. Презъ ноцта той билъ веселъ и доволенъ; никой не го заподозрѣлъ въ това убийство.

VI.

Бждѣщето на нашиятъ херой било вече извѣстно и опредѣлено, нѣмало никаква надѣжда, че той ще да запуши единъ день коминъ, че ще да стане „човѣкъ“ (въ алжиръ-веринчийски смисълъ), нѣщо което и той самъ знаалъ. При сичко това о-

баче, той отдѣлилъ въ душата си и едно малко кѣшеници да го посвети въ областъта на чистото и идеалното поле. Той обичалъ една своя сжеѣдка, бѣдно но скромно и хубаво момиченце, на име Василка Михалева, която така сжщо му отговаряла съ сжщите чувства. На въпросъ отъ много мѣста, защо той не са ожени по скоро, Караджата отговарялъ: „не е още време.“ Когато той запрашилъ втори пътъ за Ромъния, безъ да са обади на Василка, тая послѣдната са отчаяла и скоро са изгубила отъ Тулча. Послѣ са расчуло, че тя е станала бѣла еаджна и живѣе въ единъ отъ стамболските турски конаци.

По онова време, Караджата е билъ въ апогеята на своите младини и на своята мжжка сила. Той билъ извънредно силенъ човѣкъ, и не пропускалъ случай да покаже това на дѣло. Срѣщо Велики заговѣзни, той вжеѣдналъ на голъ конь, съ главата на долу, а краката вирнати на горѣ, и съ тая поза, заобиколилъ три пкти дворѣтъ на Хаджи Искря, който дворъ билъ твърдѣ голѣмъ. Цѣлата махала са била сжбрала да глѣда своятъ сжотечественникъ. Други единъ празникъ, по срѣдъ едно голѣмо множество публика, станало въпросъ, кой може да подигне едно голѣмо желѣзо (котва). Мнозина са опитали, но никой не можалъ да го поклати отъ мѣстото му. Караджата спечелилъ палмата на пжрвенството.

Слѣдъ завръщанието си отъ Сжрбия, Караджата ималъ за другари: Хаджи Спирдона, Геро, Дяко, Станчо и др., сичките отъ кундураджискиятъ еснафъ. Трѣба да ви кажа, че тоя еснафъ, въ турско време даваше най-отчаяните елименти, които не мислѣха за черни дни. Въ расстояние на 2—3 мѣсеца, Караджата извършилъ много работи. Вижда са работата,

че той е бързалъ да заминува, та за това е искалъ да отхрве българското население отъ по-първите изедници. Презъ мѣсецъ Мартъ, тулченскиятъ гръцки владика, тръгналъ да отива въ ближниятъ градецъ Сакча. Караджата събралъ малка дружина и отишелъ да го чака на пътьтъ, за да го убие. Негово пресвященство, който ималъ сериозни причини да подозрѣва своето стадо, отъ рано зель мѣрки. Когато купето му преминувало презъ страшните мѣста по пътьтъ, той са качвалъ на една проста талига и пътувалъ инкогнито. По тая причина, куршумите на дружината сжибали празна колата и убили единъ конь. Послѣ, това, той отишелъ съ сжцата дружина въ с. Сомово да обире единъ богатъ молдованинъ и да го убие, по причина, че и той билъ отъ изѣдниците. Убийството не сполучило, а молдованина позналъ Караджата, когото и предалъ на правителството. Срѣдъ градътъ, заптните заобиколили да хванатъ Караджата. Той потѣглилъ камата и избѣгалъ отъ ржцѣте имъ. Намѣсто него хванали невинниятъ му зеть, когото смазали отъ бой, вслѣдствие на който той умрѣлъ. Не оставили на мира и сестра му, Тжрна, която дълго време влѣкли по конакътъ, за братови грѣхове.

А Караджата избѣгналъ въ околността на Тулча, на мѣстото, нарѣчено Маарите, гдѣто вадятъ камаци. Отъ тукъ той провождалъ извѣстие на правителството да оставятъ на мира сестра му, а ако тжрсятъ него, да заповѣдатъ и го хванатъ. Отъ тукъ той безпокоялъ турското правителство, което почнало да води съ него приговори, чрѣзъ различни шпиони. Веднажъ отишли въ качеството си на такива трима българи, Куманъ, Райно и Стоянъ Буюклията, проводени отъ правителството, да го хванатъ съ хитрость. Той подигналъ на срѣща имъ своята пушка и тримата ми-

ролюбиви граждани, са вхринали. Въ това време той ходѣлъ по селата: Ени-кйю, Чамурлий, Бабадагъ и др., да събира пари за оръжие, което купувалъ отъ Ромъния и го раздавалъ на достойните момчета. Двѣсте лири той зель, съ заплашване отъ чорбаджи Желѣска, изъ с. Ени-кйю и отъ чича си Велка. Съ него заедно ходѣли още по бабадагскии балканъ 7—8 души другари. Често той оставялъ своята дружина и слѣзвалъ по селата и въ Тулча, преоблѣченъ въ разни дрѣхы, за да са учи какво приготвява правителството.

Дордето той живѣлъ миренъ животъ, въ Тулча, името Караджа не е съществувало, не е съществувало то и въ неговиятъ родъ. Отпослѣ, когато той заминалъ окончателно за Ромъния, тогава са го нарѣкли, или той самъ са е прекръстилъ Караджа. Турското правителство го наричане още полуофициално Кючюкъ Стефанъ (малкий). Отъ гдѣ произхожда това кючюкъ, азъ незная. Но по сѣка вѣроятность, отъ неговиятъ малакъ ржстъ. Въ Тулча той е билъ още извѣстенъ, подъ име, Стефанъ пазванчето. Така са го наричали, защото той е помагалъ на баща си, когато тоя послѣдниятъ билъ Пазвантинъ въ Тулча. Колкото за прилагателното Караджа (скрна), съществува слѣдующиятъ анекдотъ: Въ 1865 год., когато Караджата са намиралъ въ сливенската планина (на Вратникътъ) съ други още другари, изъ ближниятъ пѣть преминало едно заптие, на конь, което пѣло пѣсенъ. Дружината испратила Караджата да снесе нишанътъ на това заптие, т. е. да го хване и да му покаже, че планината е неприкосновенна, че тя е царство само на хшшовете. Караджата стигналъ заптието, което безъ да са осѣти, той са мѣтналъ на коньтъ му отзадъ и го стисналъ за ржцѣте, а послѣ го освободилъ да си отиди; слѣдъ

си останалъ безукоризненъ подданикъ. Единъ недѣлянъ день нашиятъ Хаджия, за да распишѣ тѣги и кахъри, излѣзълъ да са повесели отъ градътъ на вжнъ, придруженъ отъ нѣколко свои едномисленици. Дружината избрала мѣсто за веселба, градината на прочутиятъ по онова време чорбаджи Георгаки, но-фузътъ на когото са почиталъ и въ кадийската стая. Очите на дружината биле схърѣдоточени въ единъ прѣстенъ геведжъ, миризмата на който би сх-блзнилъ сѣка чрѣвоугодна душа *). Пб-настрана, въ една бистра вадичка, лѣжели като малки малачета нѣколко бжклици, пжлни съ черна сливенска папазка (прочуто вино). Съ една рѣчь дружината била въ таково настроение, когато човѣкъ мисли най-малко за сѣтнините на своите дѣйствия и когато робътъ си въобразява, че нищо не го дѣли отъ тиранинътъ. Въ тая именно минута, чорбаджи Георгаки преми-налъ покрай веселите младежи. До като подмани, той сѣ са надувалъ като куркой, че ще му станатъ на крака хлапетата, но като видѣлъ, че тие на-противъ, още по-богато са излѣгнали напредъ му, стисналъ си юмруците и отишелъ да ги пжди, съ чорбаджийско достоинство.

— Бре кучи снове! Азъ сѣдамъ колѣно до колѣно съ аенинътъ, думата ми двѣ не става, гдѣто и да отида, а вие се сѣднали да ми продавате ка-бадайджъ? извикалъ Георгаки вжнъ отъ себѣ си.

Нашиятъ Хаджия скочилъ на кракъ, похваналъ за хлабоците чорбаджи Георгаки съ своите юнашки панчи и го мѣтналъ нѣколко крачки на страна вър-ху единъ тряненъ плетъ, като халваджийска книга.

*) Който не е ѣлъ сливенски геведжъ, той не може да са произнесе справедливо за добрите качества на тоя градъ.

евреи, сж излѣзли на тѣрновскиятъ пѣтъ, при махалата Сарай, да посрѣщнатъ прочутиятъ бѣлгарски херой, деня по пладнѣ. — Кой ще дойде? сж са питали турците по чаршията.

— Князѣтъ на Бѣлгария! отговаряли просто-душните османлии и са смѣяли самонадѣянно. *)

Ако Караджата бѣше бунтовникъ въ Франция или въ Россія, ако той бѣше не турчинъ, но френецъ или русинъ, то християнското правителство щѣше да са распоряди най-напрѣдъ, да го облѣче съ просияшки дрѣхы, половината бѣли, а половината черни; щѣше да го докара въ градѣтъ ноцно време, никому не щеше да позволи да го види. Но варварска Турція разбира ли отъ християнскиятъ прогресъ? Справедливостѣта го изисква да споменемъ, че турското правителство и неговите агенти сж са отнесли още твѣрде челоуѣколюбиво съ гордостѣта на Бѣлгария. Отъ Тѣрново до Русчукъ, той биде докаранъ въ бричка, сѣдналъ колѣно до колѣно съ единъ турски юзбашия, облѣченъ съ бунтовническата си униформа. Предъ русчукскиятъ мер-

*) Сѣщиятъ тоя день, въ който докарали Караджата, изъ русчукските улици, тичали нѣколко телали съ запенени уста, които са истѣпали на сѣбѣи десѣтина крачки, и викали, колкото имъ гласъ стига: „Днесъ ще докарать бѣлгарскиятъ кралъ, Кючюкъ Стефана; за това, който жѣлае да го види, нека вѣрви на сарая, х.х-х.х!“ Азъ мисля, че тие ясни гласове на тѣржествующите телали, сж биле десѣтъ нѣхти по-полезни за бѣлгарите, отколкото сѣка една брошура съ революц. съдържание. Въ 1876 г., когато работата бѣше по-официална, въ Русчукъ докараха единъ топъ, взетъ отъ сѣрбите при Зайчеръ. Това добро, в. Дунавъ извѣстява, че топовѣте сж 10, но турците пакъ не сж доволни, и ето що направиха: Изваждатъ топѣтъ на улицата и го напичватъ съ цвѣти и знамена и трѣгватъ по чаршията. Най-напрѣдъ вѣрватъ 5—6 цигани и свирятъ съ зурли, подиръ

Х. Никола, нѣколко пѣти приемалъ вече извѣстия, че въ много турски кафенета става дума, за истреблението на синѣтъ му. Най-послѣ и самъ Хаджи Димитръ са убѣдилъ, че е време да са махни отъ очите на своите съотечественици турци, за опредѣлено време, дордето го позабравятъ малко. За свое привременно мѣстожителство, той избралъ Нова-Загора, за гдѣто и заминалъ. Въ това време именно, Хаджи Димитръ е престаналъ да слуша вече бащините си съвѣти и не искалъ да хвани никаква работа. Въ Нова-Загора, той са настанилъ да слугова на чужди врата, при нѣкого си Османъ бея, прочутъ укривателъ на разбойниците. Хаджията не са забравилъ да покаже своята признателность въ отношение на господарѣтъ си. Съ помощта на още единъ свой другаръ, той убилъ двама Османъ беюви другари по разбойничеството, турци, трупове на които завлѣкалъ въ дворѣтъ на тоя послѣдниятъ, съ цѣлъ да ги намѣратъ отъ правителството. Това са сбѣдало, и Османъ бей билъ испратенъ въ Одринъ, гдѣто и умрѣлъ въ тъмницата.

Послѣ тие си подвиги Хаджията изново са захриналъ въ Сливенъ. Но не влѣзалъ той въ ханѣтъ на баща си, не приелъ да са захвани за мирна и оенафска работа, както другите хора, далечъ блѣда отъ него мисльта, да стане и той човѣкъ, да глѣда кѣща и жена. Той намиралъ повече задоволение да лѣга и осѣква съ горските пилета, да чето поощно време заѣдайте, на мѣсто гвоздеите на бащината си кѣща, да гази студената роса, отколѣто градската калъ, заедно съ сичките свои рабски принации. Той са уговорилъ за пѣхдаръ да нази лицидите, които са нахиратъ около Сливенъ, край р. Тунджа. Тукъ той презаралъ дѣъ лѣга, и ималъ за другари още двама души, подобни нему горски пи-

лета, Илия Папанчевъ и Вичо Пждарьтъ. Около бръговете на бистрата Тунджа, тие образovali независима държавица, въ която сѣки докаченъ и преслѣдванъ, можалъ да намѣри прибѣжище. Червените имении и пжстрите глжжи, нѣмали достатъ въ тая мѣстность. По цѣлъ день пукали дебѣлите шишенета, на нишанъ и на други упражненія.

По това време именно (1859), въ Сливенъ захванало да са сформира една дружина, съ цѣль, повечето да отжщава на турските кадии и беовци, отколкото да работи за по-отвлечени нѣща. Разбира са по само себѣ си, че заедно съ тая дружина, почнало да цвѣти и шпионството, безъ което е невъзможенъ никакъвъ напредъкъ. Въ градътъ живѣлъ нѣкакъвъ си гржкъ, нареченъ царски хекименъ, на име Костаки, който билъ и еллински подданикъ още. Сѣкиму е извѣстно като каква позорна роля играяха изъ България сичките почти хекими-граци и нѣкои инженери-поляци. Тие си пнеха утреньто кафе съ мѣстниятъ паша или аенинъ, бѣха му сжвѣтници, интриганти, сподвижници въ рушвета, безчинията и беззаконията. Покойниятъ Бланка говори въ своето пътешествие по България (1841), че като посѣтилъ видинский паша, намѣрилъ въ неговите сарай нѣкой си докторъ Сиберь, който билъ въ сжщото време и като харемъ кехаясь на тридесятьте пашови жени. Сливенската мѣстна хроника бѣлѣжеше вече нѣколко бжлгарски бѣдни дѣвойки, цѣломадрието на които било жертвано насилственно въ покоите на Костаки, безъ никаква отговорность отъ негова страна. Тие постѣпки на Костаки са знаели отъ сливенските юнаци. По-късно тие послѣдните научили още, че Костаки упражнява и шпионство, въ врѣда на младежите. Въ единъ прекрасенъ день, сждбата на Костаки била рѣшена подъ

едно дърво, въ лозята на Бармукъ баиръ. Въ тъмна една нощъ, Хаджията нацидилъ на своите широки плъщи ханжмска фереджа, вапцалъ си пръстите съ гевезена кжна, турилъ подъ фереджата студениятаганъ и демиръ-тепелията, и похлопалъ на Костяковото жилище. Когато слугата на тоя послѣдния извѣстилъ, че посѣтителката е съ бѣлъ ашмакъ на главата, сестрите на които често дохождали на нощно посѣщение, то той са обрадвалъ до уши и отворилъ вратата безъ никакво сжмнение.

Заедно съ Хаджията хлътнали още двама други негови другари, които са хвърлили на докторътъ и го сжсѣкли на мѣстото му. Това джрзостно убийство развалнувало на другиятъ день цѣлиятъ градъ. Вжлнувало са най-много правителството, тжй като жертвата не била бжлгаринъ, но гржкъ, елленски поданикъ. Повече отъ 50 души биле затворени, сѣ бжлгари, отъ тайфата на Х. Димитра. Въ тѣхното число билъ и тоя послѣдниятъ, който присѣдѣлъ въ затворътъ цѣли три мѣсеца; но най-послѣ, пакъ билъ освободенъ по ходатайството на кадията Али ефенди, който засвидѣтелствувалъ, че презъ нощта когато станало убийството, Х. Димитръ билъ на негова работа. Строгите мѣрки на правителството обаче не стрѣснали сливенските юнаци. Духътъ на времето и общото настроение ги тикало по-къмъ сериозни приключения. Послѣ убийството на Костаки, тая сжщата дружина въ която зель участие и П. Хитовъ, рѣшила да нападне домътъ на кадията Али ефенди, срѣдъ градътъ. Това нападение са извършило вечерята на 20 Декемврий съ сичките свои свирепи послѣдствия. На другиятъ день, дюгените въ сливенската чаршия не са отворили, турците биле силно вжзмутени отъ тая жестокость, малко останало да стане всеобща размирица. Около

Пѣсенъта на Стефанъ Караджа.

Отъ кѣмъ источната страна
Голѣмъ са страхъ зададе;
Изъ Сърбия млади войни
Се' юнаци се' бжлгари,
Сжгласно са сжгласили
Сърдечно са помолили:
„Боже вишнйй всемогущйй,
Помогни ни направи ни
Що желаемъ, че страдаемъ
Да спечелимъ Бжлгарии,
Да спасиме народътъ си.“
Щомъ въ балканътъ достигнаха,
На зелките страхъ дадоха, —
Распратиха стражарите,
Байрактара, бжлгарете
По високи по планини,
По широки по полѣни.
Срѣщнаха са съсъ турците
Направиха пѣрва битка
Страшна битка въ Кара-Есенъ.
Отговаря водителя,
Байрактара малки Стефанъ
Малки Стефанъ Караджата:
„Ой ви вазя отборъ момци!
Който изъ васъ въ боятъ падне,
Нека Господъ да го прости;
Кой са изъ васъ живъ попадне
Вовъ турските остри нохте, —
Въ Тжрново ще да го водятъ
При пашата ще излезе, —
Нека каже на пашата
Какво искатъ бжлгарите“.
Щомъ Караджа туй издума,
Той ми въ боятъ раненъ падна.
Въ Тжрново го заведоха
Прѣдъ пашата отвѣдоха,
Нѣма ти страхъ малки Стефанъ!
Той доказа на пашата,
Какво искатъ бжлгарите:

за въ Търново за да убие търновскиятъ владика; но не успѣла. Въ 1865 г. той пакъ миналъ Дунавътъ, заедно съ Караджата, но скоро дружината се скарала по мѣжду си и прекъснала своите дѣйствия. Сичкиятъ вжикашенъ изглѣдъ на Хаджията го прѣдставляваше за юнакъ и рѣшителенъ човѣкъ. Гърди широки и исижчени на напрѣдъ, физиономия прѣдставителна, очи голѣми, глава вирната на назадъ, вжрвенъ пълно бабаански, съ една рѣчь, *каифетлия*, както са виразяватъ турците, на които языкътъ е повече богатъ въ отношение на *сербезликътъ*. По характеръ, тѣй билъ мжстителенъ, завистливъ и горделивъ.

Стефанъ Караджа. — Той са е родилъ въ село Ичуме*), одрински валиятъ, казжлагачска кааза, мѣжду 15—20 Майй 1842 година. Да, въ село Ичме е видѣлъ той пжрвъ пжтъ божийтъ свѣтъ; но едва ли жителите на това заглжхнало селце подозрѣватъ даже, че и тѣхна милость сж дали единъ дерекъ за бжлгарската свобода. Това азъ невѣрвамъ. Баща му, дѣдо Тодоръ Димовъ, чистъ бжлгаринъ, са е занимавалъ съ земледѣлие, билъ човѣкъ отъ ерѣдна ржка. Името на майка му е било Калина Маринова. Караджата е ималъ още шестима братя: Стоянъ, Никола, Колю, Василъ, Станю и Маринъ, които сж биле по-голѣми отъ него, и три сестри. Търна, Велика (по-голѣми) и Пена, по-малка. Сичките сж родили въ село Ичуме. Когато Стефанъ билъ на четири години, родителите му, оставили село Ичуме и са преселили въ Добруджа, въ тул-

*) Или Ичме, а не отъ Хамбарлий, както казва П. Хитовъ.

ченските села, неизвѣстно по какви причини. Най-напредъ семейството са спрѣло въ с. Бейдаутъ, послѣ въ с. Сарж-Юртъ, гдѣто са и поминала майката на Стефана, на 45 годишна възраст. Отъ Сарж-Юртъ, бащата на Караджата са примѣстили въ с. Потуръ, гдѣто живѣлъ цѣли петъ години. Въ това село за пхрвъ пхтъ, Стефанъ билъ заведенъ на училището; той билъ на възраст 8—9 години. Послѣ това, баща му отишелъ да живѣе въ с. Чамурлии, отъ гдѣто, подиръ 3½ години, приселили са въ Тулча. Въ с. Потуръ той са училъ при нѣкого си даскала, Иванъ Топъ Сакалията, а въ с. Чамурлии — при даскалъ Танасака. Въ ученическиятъ си животъ, той не са отличавалъ съ нищо друго, освѣнъ съ непокорство и съ грубо повѣдение. Съ сичките свои врѣстници искалъ да са бори, на които надвивалъ. Когато билъ на 4½ години, за нищо и никакво, отрузалъ на сестра си малкиятъ прѣстъ, съ теслата. Баща му дѣдо Толоръ, по това време билъ понепадналъ отъ положението си, което лѣсно са разбира по причина на неговото преселяване отъ село въ село. Лишенъ отъ майка, той останалъ на грижата на по-голѣмата си сестра Тхрна. Тя го възпитвала, на училището, като тжкала на учителите му шаякъ, безплатно.

Въ Тулча, той така сжщо постжпилъ въ училището (1853), гдѣто билъ учитель нѣкой си даскалъ Енчо. Тукъ той са училъ, освѣнъ бжлгарски и на гржцки языкъ, който бѣше по онова време на мода, въ нашите училища. Когато станалъ на 15 години, зетъ му Никола Станчевъ (мжжъ на сестра му Тхрна) го зелъ при себѣ си на бакалскиятъ дюгенъ. Една нощъ станало пожаръ въ чаршията, който сжсиналъ много дюгени. Караджата, който спялъ въ дюгенътъ, малко останало чигори заед-

но съ стоката, ако да не го биле събудили. Страстѣта да са бори Стефанъ, и съ турци и съ българи, не го оставила и по-сѣтне когато той билъ вече на 15—18 години момче. До като той са борялъ само съ своите сжученици, захваналъ да си мѣри силите, малко-по-малко и съ ония лица, които минавали за пехливани. Извѣстно е на сѣкиго, че въ Турция, по свадбите, по голѣмите празници — байрамътъ, Великъ-день и Рождество, излѣзатъ да са борятъ публично така нарѣчените пехливани. Било празникъ Въскресение, когато тие послѣдните са събрали на единъ мегданъ въ Тулча да са борятъ. Въ тѣхните редове държалъ редъ и Караджата; за пръвъ пхтъ той излѣзвалъ да жене слава публично. Пехливаните биле: турци, българи и цигани. Стефанъ надвилъ на сичките. Оставало само единъ прочутъ пехливанинъ, турчинъ, на име Плясата, съ когото останали да са борятъ на другиятъ день.

А тоя Пляса билъ пехливанинъ, не на шега. Той са славялъ по сичкото добрудженско кюше, съ своите широки гърди и съ дебѣлите си баджеци. Стефанъ го спусналъ на земята, съ първо хващанне. Въ гърдите на присѣтствующата турска публика закипѣло ядъ, а българите са радвали скрито отъ тая побѣда. Крилете на Плясата паднали; той билъ, ни на небето, ни на земята. Позната му била по-словицата: „по-добре да та ритни турчинъ съ здравъ царвулъ, неже ли циганинъ — съ скъсанъ“. Турско, бабаитско и пехливанско отмъщение закипѣло въ неговите жили; той са заклѣлъ, че ще да омие пятното, нанесено нему отъ единъ позоренъ рай. Отъ това заканване, па и вслѣдствие на други нѣкои грѣхове, които биле отбѣлежени въ турската бабаитска хроника съ черни краски, Караджата трѣбало да напусни мусулманската територия, нѣщо

ето е ставало по онова време съ мнозина негови
ата, които сж нарушавали старите рабски обичаи
пто сж си държели главата вирнато. А гдѣ е
ѣбало да бѣга бѣдѣшиятъ войвода? Разбира са
свята Ромжния. Ако до нейната спасителна гра-
ща са трудаха да дойдатъ хора отъ ний-затжнте-
те краища на отечеството ни, то за Стефана е
ло твърде лѣсно това, само лѣглото на тихиятъ
лъ Дунавъ го е дѣляло. Една вечеръ, когато сѣд-
ли да вечерятъ, той самъ отворилъ дума, самъ
редложилъ на зетѣтъ си Никола Станчевъ, да му
вади тескере, за да отиди въ Брайла, съ цѣлъ да
махни за опредѣлено време отъ очите на своите
приятели. За да предрасположи още по-добре
тѣтъ си, Н. Станчевъ, човѣкъ отъ еснафска ржка,
зъ идеи и високи стрѣмления, за да му извади
скере, той казалъ, че ще са занимава въ Брайла
табакчилжкъ, което ще бѣде и за двамата добре.
оже би Караджата да е говорилъ за това занятие
риозно, понеже по онова време — 1859—60 го-
на — не е сжществувало още въ Ромжния ни-
ква благоприятна срѣда за младото и бѣдното,
инели сж са още хората не по достойнство и ха-
актери, а по австрийски жълтици и накитени съ
иланти жени. А да ли той са е опиталъ да вжр-
я табаклжкъ — и това е намъ неизвѣстно. Ние кон-
атираме факти и сжбития изъ животѣтъ на такъвъ
вѣкъ, който е билъ по онова време положителна
да; ние пишеме за такава епоха, въ която хо-
та са живѣли днесъ за днесъ, когато мракътъ и
вѣжеството сж тжржествували.

Стариятъ баща на нашиятъ херой, дѣдо Тодоръ,
аръ българинъ и каленъ робъ въ българските оби-
и, пригответъ роскошенъ обѣдъ по случай на
минуванието на синѣтъ си, искалъ да го испрати

VII.

Помнятъ читателите, че ние оставихме въ единъ гжсталакъ близо при Бузлуджа 14 души ранени клѣтници, които са изгубиха отъ своятъ войвода, преди да стане петята битка. Сжгласно съ общанieto си, азъ ще да разкажа въ кратце за участъта на тие момци, така щото разказътъ ми да не остане лишенъ поне отъ по-забѣлжителните сжбития.

. . . . Когато ние видѣхме, че не е възможно да намѣримъ войводата и когато турската потеря замина край насъ, безъ да ни сжглѣда, нашето намѣрение да са немърдаме още отъ мѣстото си, стана необходимо. Половинъ часъ гдѣ са бѣше минало, гдѣ не отъ заминуванието на тая потеря, когато ние чухме пуканиято на много пушки, отъ кжмъ страната на Тракия, т. е. кжмъ Казанлъкъ. Дордето гласътъ на пушките можеше да са брои, то скоро тие загърмяха така безпорядочно, и на често, щото само едно хучение дохождаше до нашия слухъ. При всичко, че ние незнаяхме още навѣрно причината на тие пушки, но не бѣ мжчно да са сѣтиме, че това бѣше битка мѣжду нашите и потерята, която замина край насъ. Най-добрѣ са увѣрихмe отъ рѣдовното гжрмение на нашите другари, пушките на които са различаваха изъ мѣжду другиятъ гжрмежъ. Мѣстото, гдѣто ставаше битката, не бѣше далечъ отъ насъ. Стана даже и дума по мѣжду ни, да са притечемъ на помощъ на братията си, на които можехмe да спомогнемъ, особенно като не ни са знаеше числото отъ страна на неприятельтъ, когото щѣхмe да смутимъ съ появяванието си; но какъ да направимъ това, когато трѣбваше да са влѣчемъ по колѣни, по причина на раните си? Битката захвана

чателното му прилѣпяване на народното дѣло и на неговите пхрви дѣатели. Схбитията въ Схрбия съ бѣлградската крѣпость въ 1862 година, организиранieto на бхлгарската чета отъ Раковски, въ послѣдниятъ тоя градъ била ера за огненните младежи, поприще за Стефанъ Караджа. Ето коя е причината, за гдѣто той са е отрѣкалъ отъ бащината скромна стрѣха, отъ любезни сестри и братя и сѣкакви други семейни и житейски сврзки.

Въ четата на Раковски той билъ записанъ още въ пхрвите дни на нейното организиране. При бомбардиранieto на Бѣлградъ, въ една чета, подъ едно знаме и команда са сражавать той срѣщу турските отъ крѣпостъта гарнизони, заедно съ Левски. Една вечеръ, петъ години слѣдъ заминуванието му, когато сестрите му вечерели, срѣщу коладни заговѣзни, ваншната врата са похлопала и трима души влѣзли въ кашчи. Тѣхното посѣщение било ненадѣйно. Двамата отъ тѣхъ биле тулченски граждани, Хаджи Никола и Бостаки Бозаджията. Третииятъ, който билъ облѣченъ въ турски дрѣхы, и въоразенъ, неможали да го познаятъ. Гостите понитали за Никола Станева и сѣднали на одарѣтъ да чакать. По-малбата сестра на Караджата, Пена, която два пати са доближавала до гостите да ги черни, неможала да познае турчинѣтъ, който билъ еднотурбиниятъ ѝ братъ Стефанъ, който нето дая са билъ върналь отъ вѣчаба — празникето табаклакъ. На третииятъ пати, ксико ти ту подала огана да си запали цигарата, по собственото свое желание, кенюнала даяфѣтъ на зеката и кихкала: „Натко!“ Плачь и ридание, отъ стража на дѣте слаба жени, испазаната плацета.

— Ами защо не ми проводишъ поне едно писмо, або не друго, да та разбереме на кака си и кака

работа вършилъ? питали двѣте жени и глѣдали въ очите на най-малкиятъ си братъ, който билъ подеукалъ вече ергенски мустаџи.

Трѣбва да ви кажа, че другите братия на Караджата отдавна биле оставили Тулча и живѣли по разни мѣста изъ Россия, повечето въ Бессарабия, гдѣто имали и роднини.

— Бѣхъ въ Цариградъ, гдѣто сжмъ закупилъ бегликътъ за десять години, та за това не ми оставаше време, да ви пиша, отговорилъ студено Караджата.

Цѣла една година останалъ напиятъ херой да живѣе въ Тулча. Това било презъ 1863 г. Тая епоха отъ неговиятъ животъ е ознаменувана съ върхулица буйни и смѣли предприятия, които сж въ сжстояние да предкажатъ неговото бѣдъще и да накаратъ сѣки благоразуменъ алжшъ-веринчия да потрепери. Той билъ много веселъ и засмѣнъ. Заранъ и вечеръ, пѣялъ пѣсни бунтовни, пѣсни страшни, не чути и невидени до него време отъ никого. Простодушните му сестри, които слѣдели и най-тѣжките отношения на своятъ братъ, тѣжакъ търговецъ и Цариградски бегликчия, глѣдали са една друга въ насжлзените очи и дигали непонятно рамена.

— Стефанчо, гдѣ научи тие пѣсни, които не приличатъ на нашенски? питали тие съ сестренска любовь.

— Въ Цариградъ, отговарялъ Стефанчо съ половинъ уста. — Пено, ще дойдешъ ли ти съ мене да тя науча на тие пѣсни? казалъ той на малката си сестра, която била вече мома на 18 години.

Разбира са, че Пена дигала още по-сжмнително рамене. Много налѣгалъ Караджата да я ожени презъ нея зима, което са обяснява съ това, че той е билъ намислилъ вече да са не врѣща, та за това е глѣ-

то сж пасли нѣколко дѣня различни трѣволиги, това е едно отъ ония удоволствия, съ които може да сж-перниче само райскиятъ жгжлъ.

Бдохме и починахме тоя дѣнь твхрдѣ богато. Предложихме на дѣдото да ни даде нѣкой човѣкъ, за да ни заведе кжмъ Сливенъ, или той самъ да дойде съ насъ, но старецътъ са не сжгласи по причини доста уважителни. Даде ни само наставлении по коя посока да вхрвиме кжмъ Сливенъ и ни насочи да излѣземъ при други кошари, находящи са тамъ на близо по пѣтътъ ни. Тие послѣдните кошари, които ние сполучихме да намѣримъ, принадлежеха на нѣкого си ага изъ Казанлъкъ, на име Хаджи Махмудаа. Неговите овчари, които неможаха да бждатъ други освѣнъ пакъ наши бжлгари, доста са колибаха отъ най-напрѣдъ, да ли да ни дадатъ ѣдени, тжй като страшно са бояха, да не би да ги осѣти агата имъ, че отъ неговата стока сж хранили комитите. И на двѣте тие колиби нищо положително незначаха за слѣдствията на петата битка. Научили са бѣха само, че много глави биле донесени съ заптии, отъ планината.

Като неможахме да склонимъ никого отъ овчарите да ни бжде водачъ, ние сами са пуснахме да пжтуваме прѣзъ балканското море. Презъ нощта, вжсползувани отъ тжминната, слѣзахме да вхрвиме по низките и равни мѣста, а на зазоряване, пакъ потжнахме въ гжсталакътъ, като че да бѣхме зѣзрове. Дждъ почна да вали, мъгла препадна и ние изгубихме нашата линия, забжркахме отъ гдѣ сме дошли и на кждѣ отиваме. Цѣли три дѣня ние са скитахме по тие непознати и пусти уои. Изъ такива долчини и гжсталаци са пжхахмe, щото азъ вѣрвамъ че отдавна време, отъ какъ турското царство сжществува на балканскиятъ полуостровъ, не бѣше стж-

трето, да нараминъ шишането и да отидеш да заявишъ своето сжществуване на човѣкъ, отъ нѣкой гжсто крайще на шумата; четвърто, да блешъ нѣкое заптие и да му строишъ касхтурата; пето, да можешъ да отхрвешъ отъ турските пиянствующи чапкъни тапаните и гайдата и пр. и пр. А легални пжтища, законно потжжвание, печатно слово и др. такива, не сж сжществували въ турското управление. Ако отидешъ при мемлекетъ-чорбаджията и при фенерскиятъ разбойникъ, деспотъ ефенди, то жалбата ти може да са земе що-годѣ въ внимание само въ такива конкретни случаи, ако са плачеше, че сестра ти е нападната, че заптията ти е наложилъ рабски-те кости и пр.

А на Стефана е тѣжало за друго, той е искалъ правото на милионни братия и сестри, неговата душа са е вклнувала отъ такива работи, които сж биле Америка, почти за сички. Той протестиралъ, той тхрсалъ право, и искалъ отмжщение, бждеъ засналиятъ робъ. Но срѣдствата му биле дѣтински — нищо не вреди. Той рисковалъ, той тхрсалъ балсамъ за огненни гърди, за пламенна душа. Неговата слава или позоръ — щѣли да бждятъ откупени не съ главите на друго, но съ собствениятъ неговъ вратъ, туренъ въ сапуненото вжже. Следователно, ние сме готови десетъ пжти повече да преклонимъ глава предъ подобни побѣдени натура, отколкото предъ самите побѣдители, славата на които е била основана на студениятъ разсждкъ. Освѣтъ това, какво ние искаме отъ човѣкъ като Караджата, който е билъ пазвантинъ? Позволете ми да загатна, че работите, съ които той са е занимавалъ преди дваесе години, при могуществото на турците, днесъ тие сжщите работи възхвищаватъ мнозина подритнатѣ сжщества, отъ времето и вѣкътъ, въ числото на

които са намиратъ не само калпаци съ червено джано, но и нѣкои вѣстниѣари даже, слѣни ржководители на общественото мнѣние. Неотдавна бѣше, (1883), когато единъ бѣлгарски вѣстникъ си касаше жлжчката да доказва, че националната ни гордостъ е докачена, защото на турците било позволено да хвърлятъ нѣколко кѣоръ фишеци на байрамътъ си! Ето тукъ е подлото и назадничето, малодушното и калпавото. Подобни хора именно, са кланятъ съ краката на горѣ когато огрѣва слжницето, а хвърлятъ съ камаци подира му, когато настѣда. Негова милостъ, който са възмушава сега отъ единъ фишекъ, по десять пжти може да си е удрѣлъ фесътъ на азизие каланъ, богато трѣбаше да са нападатъ турците.

И така Караджата е билъ човѣкъ на своето време. Турското правителство го арестувало за безчинството му. Въ ботушите му намѣрили една черкеска кама и единъ револверъ, което обстоятелство още повече увеличило вината му. Въ затворътъ, Караджата започналъ да пѣе и да са весели, като у тѣхъ си. Той поискалъ на гжнните да му донесатъ печена коконка и вино, които останали гжчудени отъ тая ддрзка постанка на единъ бѣлгаринъ.

— Тоя кератня трѣба да бжде лудъ, казали тие по мѣжду си.

— Илате право, ефендиятъ, отговорилъ нѣкои бѣлгари, другари на Караджата, които дошли на гжтвореките врата, да му станатъ поржчители. — Той си нѣма нигдѣ никадѣ, така ходи да жудува по улиците, прибавили тие.

А турците за лудъ човѣкъ, безъ разлика на вѣра и народностъ, даватъ своята дума. Кожкото луди има въ единъ гржтъ, сжнките са хранитъ и обличатъ отъ турците. Тие послѣдните жбреватъ, че

лудите сж посредственници мѣжду грѣшното човѣчество и небесниятъ отецъ, та за това ги покровителствувать до толкова. За особенна милость и удоволствие го считатъ тие, ако си развѣржатъ кесията да дадатъ нѣщо на единъ лудъ човѣкъ. Нѣкои отъ тѣхъ, сжщи мусулмани, когато са случи да имъ поиска лудиятъ субектъ милость, отварятъ си кесията и я подлагатъ на предя му, самъ да си земе колкото обича. Но това бѣше тогава, когато за кокошки, за масло, за медъ и други потрѣбности, не са даваше пари, когато бжлгарите невлѣзваха съ празни рѣцѣ въ къщата на кой и да е ага.

Караджата билъ освободенъ отъ затворъ, благодарение на лудостта му. Той билъ освободенъ за да престѣпи къмъ по-важни предприятия. Въ Тулча живѣлъ нѣкой си татаринъ, човѣкъ съ жестокъ характеръ. Цѣлото бжлгарско население (сиромашкото) са плачало отъ него. — „Небойте са, азъ ще да го крѣщавамъ, па тогава, ще да са махна“, казалъ Караджата на тѣжителите. Една вечеръ, когато той заминувалъ по край къщата на тоя татаринъ, намѣрилъ сгоденъ случай да са вмѣкне въ дворѣтъ му. Татаринътъ вечерелъ въ това време; Стефанъ си извадилъ револверътъ и като го замѣрилъ презъ прозорецътъ, катурналъ го на земята. Презъ нощта той билъ веселъ и доволенъ; никой не го заподозрѣлъ въ това убийство.

VI.

Бѣдѣщето на нашиятъ херой било вече извѣстно и опредѣлено, нѣмало никаква надѣжда, че той ще да запуши единъ день коминъ, че ще да стане „човѣкъ“ (въ алжшъ-верничийски смисълъ), нѣщо което и той самъ знаелъ. При сичко това о-

той тръгна за скромната си кошарка, а ние за идеалната Агликина-поляна.

За четири дена и четири нощи едвамъ можахме ние да достигнемъ до опредѣленото мѣсто. Не така обаче лесно можахме ние да препятуваме странството до Агликина-поляна, както ни се то струваше съ очи. Турските потери, или по-добре турското правителство, което имаше вече въ ржцѣте си главата на Хаджи Димитра и на повечето негови другари, не бѣше още удовлетворено и наситено. Потери отъ разни страни, петдесѣтъ пѣти по-многобройни отъ насъ, претѣха на горѣ на долу, ту отъ przede ни ту отзаде ни; но не бѣхме още щастливи да са срѣшнемъ лице съ лице. На втория день, ний ходѣхме вече безъ посока и безъ направление. Неприходимите долини и стръмните урви, бѣха изгладили изъ наметѣта ми и онова слабо запознаване съ върхѣтъ на Агликина поляна, което ний направихме подъ ржководството на дяда Стояновата тояга. Случайно една нощъ свѣтна огнь предъ листето на дърветата, но на твърде далечко расстояние. Рѣшихме да отидатъ трима-четирма души при тоя огнь, да разгледатъ отъ далечъ какви хора сж наоколо му и да отидатъ при тѣхъ, да ги попитатъ за пхтѣтъ, ако сж бхлгари. Никой не иска да отиде, сѣки са оплака, че раните му тѣжатъ. Тукъ сжмъ длженъ да ви кажа, че въ тая планина, и въ това окаянно положение, ние успѣхме да се покажемъ, че сме бхлгари. Отдавна врѣме, двама души изъ помѣжду ни, бѣха захванали да са хапятъ единъ други, не за друго, но за палмата на пхрвенството, кой именно да ни бжде войводата! . . . Ето защо, сжгласието липсуваше. Най-послѣ трима души, съ които бѣхъ и азъ, склонихме да отидемъ.

Влѣзохме въ единъ боазъ, въ джното на кой-

че той е бързалъ да заминува, та за това е искалъ да отхрве българското население отъ по-първите изедници. Презъ мѣсецъ Мартъ, тулченскиятъ градецъ владика, тръгналъ да отива въ ближниятъ градецъ Сакча. Караджата събралъ малка дружина и отишелъ да го чака на пътьтъ, за да го убие. Негово преосвященство, който ималъ сериозни причини да подозрѣва своето стадо, отъ рано зель мѣрки. Когато купето му преминувало презъ страшните мѣста по пътьтъ, той са качвалъ на една проста талига и пътувалъ инкогнито. По тая причина, куршумите на дружината сжибали празна колата и убили единъ конь. Послѣ, това, той отишелъ съ сжцата дружина въ с. Сомово да обире единъ богатъ молдованинъ и да го убие, по причина, че и той билъ отъ изѣдниците. Убийството не сполучило, а молдованина позналъ Караджата, когото и предалъ на правителството. Срѣдъ градътъ, заптните заобиколили да хванатъ Караджата. Той потѣглилъ камата и избѣгалъ отъ рѣцѣте имъ. Намѣсто него хванали невинниятъ му зеть, когото смазали отъ бой, вслѣдствие на който той умрѣлъ. Не оставили на мира и сестра му, Тжрна, която дълго време влѣкли по конакътъ, за братови грѣхове.

А Караджата избѣгналъ въ околността на Тулча, на мѣстото, нарѣчено Маарите, гдѣто вадятъ камъци. Отъ тукъ той провождалъ извѣстие на правителството да оставятъ на мира сестра му, а ако тжреятъ него, да заповѣдатъ и го хванатъ. Отъ тукъ той безпокоялъ турското правителство, което почнало да води съ него приговори, чрѣзъ различни шпиони. Веднажъ отишле въ качеството си на такива трима българи, Куманъ, Райно и Стоянъ Буюклията, проводени отъ правителството, да го хванатъ съ хитрость. Той подигналъ на срѣща имъ своята пушка и тримата ми-

ролюбивъ граждани, са върнали. Въ това време той ходѣлъ по селата : Ени-кѣю, Чамурлий, Бабадагъ и др., да събира пари за оръжие, което купувалъ отъ Ромъния и го раздавалъ на достойните момчета. Дѣсте лири той зель, съ заплашване отъ чорбаджи Желѣска, изъ с. Ени-кѣю и отъ чича си Велка. Съ него заедно ходѣли още по бабадагскій балканъ 7—8 души другари. Често той оставялъ своята дружина и слѣзвалъ по селата и въ Тулча, преоблѣченъ въ разни дрѣхы, за да са учи какво приготвява правителството.

Дордето той живѣлъ миренъ животъ, въ Тулча, името Караджа не е съществувало, не е съществувало то и въ неговиятъ родъ. Отпослѣ, когато той заминалъ окончателно за Ромъния, тогава са го нарикли, или той самъ са е прекръстилъ Караджа. Турското правителство го наричаше още полуофициално Кючюкъ Стефанъ (малкий). Отъ гдѣ произхожда това кючюкъ, азъ незная. Но по сѣка вѣроятность, отъ неговиятъ малакъ рхсть. Въ Тулча той е билъ още извѣстенъ, подъ име, Стефанъ названчето. Така са го наричали, защото той е помагалъ на баща си, когато тоя послѣдниятъ билъ Пазвантинъ въ Тулча. Колкото за прилагателното Караджа (сърна), съществува слѣдующиятъ анекдотъ : Въ 1865 год., когато Караджата са намиралъ въ сливенската планина (на Вратникътъ) съ други още другари, изъ ближниятъ пжтъ преминало едно запитие, на конь, което пѣло пѣсень. Дружината испратила Караджата да сHEME нишанътъ на това запитие, т. е. да го хване и да му покаже, че планината е неприкосновена, че тя е царство само на хжшове. Караджата стигналъ запитието, което безъ да са осѣти, той са мѣтналъ на коньтъ му отзадъ и го стисналъ за ржцѣте, а послѣ го освободилъ да си отиди ; слѣдъ

като го обезоръжилъ. Когато той се вжрналъ при дружината, то сичките захванали да му викатъ: „ти Стефана са мѣташъ като Караджа, т. е. скрина“. Слѣдъ това, той билъ извѣстенъ вече мѣжду ххшовскиятъ лагеръ, Стефанъ Караджа.

На скоро той оставилъ вече Тулча, окончателно и преминалъ втори пѣтъ въ Ромъния, отъ гдѣто не са завжрналъ вече. Неговата дѣятелность, въ Ромъния, отъ 1864—1868 год., малко е извѣстна. Знае са само, че въ 1864 год., той преминалъ Дунавѣтъ съ една чета ххшове, които, по наставленията на Раковски, отивала да убие въ Търново, тогавашниятъ грѣцки владика. Въ 1865 г., той останалъ въ Ромъния и станалъ крѣчмаринъ въ Гюргево. Въ 1866 г., преминалъ втори пѣтъ въ Бѣлгария, съ една чета отъ 20 души, въ числото на които билъ и Х. Димитръ. Хора, които са го срѣщали по това време, въ Ромъния, разказватъ, че той е бѣлнувалъ дѣня и ноця освобождението на Бѣлгария, която мислѣ била станала въ него, като страсть. Партений Бѣлчевъ, който преспалъ съ него въ една стая, въ Браила, презъ 1867 г., разказва, че цѣлата ноця той не затворилъ очи да рѣшава сѣдбата на Бѣлгария.

Видѣха читателите, какъ юнакътъ бѣ хванатъ въ IV-та битка, раненъ на 5—6 мѣста. Това негово хващанне било цѣло тѣржество за правителството. На скоро той билъ докаранъ въ Търново, подъ силенъ конвой, опитланъ отъ главата до краката въ синджири, а отъ тамъ въ Русчукъ. Довожданието му въ тоя послѣдниятъ градъ е отбѣлѣжено като епоха въ русчукската мѣстна хроника. Тѣлши граждани, отъ турци, бѣлгари и любопитни

реи, сж излѣзли на тжрновскиятъ пжтъ, при малата Сарай, да посрѣщнатъ прочутиятъ бжлгарски рой, деня по пладнѣ. — Кой ще дойде? сж са гнали турците по чаршията.

— Князьтъ на Бжлгария! отговаряли просто-шините османлии и са смѣяли самонадѣянно. *)

Ако Караджата бѣше бунтовникъ въ Франция и въ Россия, ако той бѣше не турчинъ, но фре-цъ или русинъ, то християнското правителство бѣше да са распоряди най-напрѣдъ, да го облѣче . просяники дрѣхи, половината бѣли, а половината ррни; щѣше да го докара въ градътъ ношно вре-, никому не щеше да позволи да го види. Но рварска Турция разбира ли отъ християнскиятъ огрессъ? Справедливостъта го изисква да споме-мъ, че турското правителство и неговите агенти . са отнесли още твжрде челоуѣколюбиво съ гор-стъта на Бжлгария. Отъ Тжрново до Русчукъ, той де докаранъ въ бричка, сѣдналъ колѣно до ко-но съ единъ турски юзбашия, облѣченъ съ бунтов-ческата си униформа. Предъ русчукскиятъ мер-

*) Сжщиятъ тоя день, въ който докарали Караджата, въ русчукските улици, тичали нѣколко телали съ запенени га, които са истжпнали на сѣки десетина крачки, и викали, които имъ гласъ стига: „Днесъ ще дскаратъ бжлгарскиятъ а лъ, Кючюкъ Стефана; за това, който желае да го ви-нека вжрви на сарая, хж-хж!“ Азъ мисля, че тие ясни цове на тжржествующите телали, сж биле десетъ пжти -полезни за бжлгарите, отколкото сѣка една брошура съ волюц. сжджржание. Въ 1876 г., когато работата бѣше официиялна, въ Русчукъ докараха единъ топъ, взетъ отъ рбите при Зайчеръ. Това добро, в. Дунавъ извѣстява, топовете сж 10, но турците пакъ не сж довольни, и ето направиха: Изваждатъ топътъ на улицата и го навич-тъ съ цвѣти и знамена и тржгватъ по чаршията. Най-прѣдъ вжрватъ 5—6 цигани и свирятъ съ зурли, подиръ

незъ, гдѣто спря талигата, той бѣ херой на деньтъ, предметъ на хиляди очи. Казватъ, че единъ особень чиновникъ отишелъ да го поздрави съ „добре дошелъ“, а патриотическото предание разказва слѣдующите допълнения: понеже Караджата бѣше раненъ на много мѣста, и по тая причина, неможаше да вжрви, то на расположението му билъ оставенъ единъ турчинъ, когото той трѣбало да вжсѣдне, за да го отнесе до въ конакътъ.

— Живъ ли бѣхъ, да вжсѣдна и турчинъ? Сега, и да умра, нѣма да ми останатъ отворени очите, казалъ Караджата, говори преданието.

Това сжщото патриотическо предание утвържда още, че Караджата са билъ отровилъ самъ, въ затворътъ, когато му извѣстили, че е осѣденъ да са обѣси, и така запитието го намѣрили умрѣлъ. Това не е истина. Караджата нито е отровенъ, нито е обѣсенъ, а е умрѣлъ въ русчукскиятъ затворъ отъ своите тѣжки рани, и то ето какъ. Когато го докарали въ затворътъ, турили го въ особено отдѣление, въ каушатъ, нарѣченъ женски.

тѣхъ слѣдватъ двама души на магарета, съ лѣсиче опашки на главата, а послѣ дохожда военвата музика. Но и това не е доволно. Въ Русчукъ живѣеше по онова време единъ лудъ турчинъ на име Мемишъ паша. Накаченъ по сичкото тѣло съ различни тенекши и држикалца, ужъ ордени, на главата му едно оглѣдало, въ ржката му джлагъ чибукъ, по срѣдата на който имаше кафезъ и вжтрѣ двѣ славейчета — туриха го да вжседни на топътъ отгорѣ. Предъ сѣка купчинка любопитни, особенно предъ бжлгарите конвойтъ са спираше и Мемишъ паша става на крака да држи рѣчь, подказана отъ по-голѣмо мѣсто: — „Виждате ли пезевенклеръ, какво значе, нашата побѣдоносна армия? увѣрихте ли са сега, че седемъ краййове да са събиратъ, пакъ нищо неможатъ направити на нашите бабанти? — Гиди комиталаръ . . .“. „Машалла Мемишаа! викатъ сичките османлици.

Тукъ той билъ самъ, никого не пуцали да го безпокои, запретиено било да влѣзватъ при него и турските бабаи отъ затворътъ, които сж ужъ неприкосновенни. Само на едно бжлгарче, на име Яни Гугуто, така сжщо аристантинъ, било позволено да влѣзва при хероятъ, въ качеството си на неговъ слуга. Гугуто разказва, че нѣколко души доктори дохождали да глѣдатъ ранениятъ, комуто често миели раните, вжрзвали ги съ голѣма внимателность и са грижали вжобще за горчивите му сждбини. Ъдини, постелки и пр., биле отъ добро качество; може да са каже и твжрде вѣрно е, че правителството е глѣдало съ четири очи, да излѣкува Караджата. До деньтъ на смжртъта му, споредъ думите на любопитните русчукски младежи, които са навжртали около оградата на конакътъ, съ цѣль да видатъ войводата, по нѣколко пжти виждали да го пскараватъ при пашата, вжсѣдналъ на гжрбътъ на нѣкой арестантинъ.

Единъ день, когато го вжрнали въ затворътъ, той повикалъ при себѣ си Гугуто и му пошепналъ тайно на ухото:

— Моята сждба е рѣшена вече. На мѣсто да ма окачатъ на вжжето Хаджи Буозъ и Пане Михалевъ (двама граждани, служители въ оня общенароденъ институтъ, който са нарича въ цивилизована Франция „публична безопастность“, а въ православна Россия — „священна е охрана“), то азъ желая самъ да са затрия, заради това, дай ми да са напия съ вода.

Гугуто послушалъ и му далъ да испие до половинъ ока вода. Послѣ нѣколко минути, Караджата го нѣмало вече мѣжду живите. Той са поминалъ въ срѣда на 31 Юлий, на вжзраст 26 години. Да ли тая вода е била приготвена за неговата смжртъ която била вредителна ужъ за тѣжко раненъ човѣкъ,

азъ незная, при сичко, че Гугуто увѣрява въ възможността на първото предположение. Тоя послѣдниятъ казва че при сѣко посѣщение, докторите му забранявали строго, да не дава вода на ранениятъ.

Погрѣбението на бжлгарскитъ херой са е извършило съ оная церимония, която са прави за сѣки немилъ и не драгъ, умрѣлъ на градската болница, или въ затворѣтъ. Но азъ преувеличихъ: за сѣки смъртенъ отъ послѣдните двѣ категории, билъ той отъ какво и да е вѣроисповѣдание, непременно ще да са придружаватъ неговите останки отъ нѣкое духовно лице. Караджата са лишавалъ и отъ това религиозно почитанне на своите сжнародници въ Русчукъ, не че турците забранявали, които нѣматъ нищо общо съ умрѣлите; но че вѣрноподданната бжлгарска община, която са сжстояла отъ Михалчевци, Янакевци и други още покорни главици, глѣдала въ лицето на Караджата разбойникъ и нехранимайко. За да не би прахътъ на подобенъ царски душманинъ да оскверни вѣчните жилища на православните русчукски базергяни, дадена било и такава заповѣдь, щото Караджата да не бжде погрѣбенъ наредъ съ своите по вѣра и по народность брата, но на страна, отдѣленъ като коза на стотина крачки расстояние, въ една гжста бурень, близо до крѣпостъта. На сжщото това мѣсто сж погрѣбани и двамата херои отъ параходѣтъ Германия, Цвѣтко и Никола. Въ расстояние на шесть години, времето бѣ изравнило гробѣтъ на Караджата, ни една човѣшка стѣпка не бѣше нарушавала гармонията на грѣвата и той бѣше изгубенъ за потомството ако да не бѣше баба Тонка *), която го поднови, като извади и главата му.

*) Глѣдай „Записки по Бжлг. Възстания, стр. 144.

Пѣсенъта на Стефанъ Караджа.

Отъ кѣмъ источната страна
Голѣмъ са страхъ зададе;
Изъ Сърбия млади войни
Се' юнаци се' бѣлгари,
Сѣгласно са сѣгласили
Сърдечно са помолили:
„Боже вишній всемогущий,
Помогни ни направи ни
Що желаемъ, че страдаемъ
Да спечелимъ Бѣлгария,
Да спасиме народътъ си.“
Щомъ въ балканътъ достигнаха,
На зелките страхъ дадоха, —
Распратиха стражарите,
Байряктара, бѣлгарете
По високи по планини,
По широки по полѣни.
Срѣщнаха са съсъ турците
Направиха пѣрва битка
Страшна битка въ Кара-Есенъ.
Отговаря водителя,
Байрактара малки Стефанъ
Малки Стефанъ Караджата:
„Ой ви вазя отборъ момци!
Който изъ васъ въ боятъ падне,
Нека Господъ да го прости;
Кой са изъ васъ живъ попадне
Вовъ турските остри нохте, —
Въ Тѣрново ще да го водятъ
При пашата ще излезе, —
Нека каже на пашата
Какво искатъ бѣлгарите“.
Щомъ Караджа туй издума,
Той ми въ боятъ раненъ падна.
Въ Тѣрново го заведоха
Прѣдъ пашата отвѣдоха,
Нѣма ти страхъ малки Стефанъ!
Той доказа на пашата,
Какво искатъ бѣлгарите:

„Не е жално да погинешъ
За своята мила майка
Мила майка България!
Тазъ година сме стотина,
До година хилядина!
Други момци ще излѣзатъ
Васъ да колатъ, васъ да бѣсятъ,
Васъ да биятъ, васъ да мчатъ
Да отнематъ своето царство.

(Забѣлк.) Тая пѣсень са пѣе по България и записана е въ Заара отъ Г. Петкова.

Едно обстоятелство ми бѣ не възможно да узнавая точно и непогрѣшно отъ седемьте другари на Хаджи Димитра. Азъ говоря за имената на сичките момчета, които зеха участие въ тая чета. Разбира са, по само себѣ си, че невъзможно е било да са научатъ имената на 124 души непознати хора въ пространство на 5—6 дня, немало е време да са питатъ тие единъ други, кой отъ гдѣ е и какъ му е името. Тукъ са трѣба списъкъ. Въ тоя случай азъ са възползувахъ отъ Записките на П. Хитовъ, въ краятъ на които е сжставенъ твърдѣ вѣренъ списъкъ на Х. Димитровата чета. Въ това ма увѣриха поне седемьте души, които узнаха въ тоя списъкъ, както своите имена, така и имената на 40—50 души свои познайници. Ето тоя списъкъ:

Имената на момчетата, които погинаха въ 1868 г.

1) Хаджи Димитръ Асѣновъ	изъ	Сливенъ	год.	29;
2) Стефанъ Караджа	„	Тулча	„	26;
3) Иванчо Христовичъ	„	Габрово	„	24;
4) Еремия Българовъ	„	Ломъ-Паланка	„	32;
5) Спиро Георгиевъ	„	Битола	„	32;
6) Герсги Черневъ	„	Търново	„	31;

7) Димитръ Н. Захарлията	" Черни-Носъ	" 35;
8) Димитръ Н. Мънзовъ	" Браила	" 26;
9) Хаджи Димитръ Х. Атанасовъ	" Тулча	" 27;
10) Тодоръ Х. Н. Асѣновъ *)	" Сливенъ	" 25;
11) Иванъ Пѣвъ	" Казанлъкъ	" 27;
12) Антоанъ Стояновъ	" Куканово	" 24;
13) В Р **)	"	" 39;
14) Сотиръ Пѣйовъ	" Велесъ	" 25;
15) Димитръ Илиевъ	" Търново	" 25;
16) Христо Николовъ	" Шипка	" 20;
17) Андонъ Пѣйовъ	" Дръново	" 29;
18) Александръ Василевъ	" Плоещъ	" 20;
19) Ганчу Стояновъ	" Сопотъ	" 35;
20) Христо Б. Ахчиолу	" Калоферъ	" 35;
21) Нено Мариновъ	" Кочмалари	" 21;
22) Василь Пенчовъ	" Правецъ	" 29;
23) Димитръ И. Николовъ	" Калоферъ	" 22;
24) Георги Н. Кавлакъ	" Сливенъ	" 21;
25) Златю Пеушански	" Тръвна	" 22;
26) Петръ Тодоровъ	" Сливенъ	" 21;
27) Симеонъ Кръстевъ	" Етрополе	" 20;
28) Иванъ Симеоновъ	" Котелъ	" 20;
29) Петръ Сивковъ	" Котелъ	" 20;
30) Никола Г. Краснакъ	" Русчукъ	" 20;
31) Иванъ Ивановъ	" Търново	" 26;

*) Братъ на Х. Димитръ.

**) Това лице В. Р., е Василь Рахневъ, отъ с. Градецъ, сливенско, когото имамъ честь да познавамъ лично. Василь Рахневъ, живѣе и до днесъ. Той е единственното лице, до колкото азъ съмъ можалъ да издири, който остана живъ и който са освободи твърдѣ евтено, безъ да посѣти нѣкой азиатски затворъ. Като ги искарали прѣдъ пашата, той казалъ, че непознати хора го намѣрили, въ Влашко, които му казали: „дохождашъ ли съ насъ да отидемъ на жетва въ Турция“? Василь са съгласилъ, като мислилъ че дѣйстви-телно другаритѣ му сж жетвари. Когато минала четата Дунавътъ и захванала да са бие, Василь попиталъ: — „Гдѣ ви остана жетвата?“ — „Ами да колишъ турци, това не е ли жетва?“ отговорили хъшове. — „А може и да бѣде истина“, казали простодушните аги и освободили Василь.

32) Христо Стапчевъ	„	Шуменъ	„	32;
33) Калчо Георгиевъ	„	Шипка	„	45;
34) Петръ Наковъ	„	Разградъ	„	28;
35) Георги Пѣичевъ	„	Ст.-Загора	„	22;
36) Минчо Димитровъ	„	Тръвна	„	20;
37) Тодоръ Петковъ	„	Троянъ	„	19;
38) Велико Николовъ	„	Котелъ	„	21;
39) Танасъ Ганчевъ	„	Търново	„	20;
40) Коста Ефтимовъ	„	Габрово	„	30;
41) Георги Стояновъ	„	Пазарджикъ (?)	„	23;
42) Първо Трифоновъ	„	Прогоролецъ	„	28;
43) Никола Саввовъ	„	Ахър-Челеби	„	28;
44) Филипъ Петровъ	„	Коприщица	„	27;
45) Арсений Мартиновъ	„	Велешко	„	25;
46) Симеонъ Радевъ	„	Черна	„	21;
47) Станю Стояновъ	„	Лѣсковецъ	„	21;
48) Ангелъ Т. Обретеневъ	} братя	Русчукъ {	„	28;
49) Петръ Т. Обретеневъ			„	24;
50) Петко Димитровъ	„	Ловечъ	„	30;
51) Болйо Мартиновъ	„	Казанлъкъ	„	25;
52) Райчо Сивковъ	„	Котелъ	„	22;
53) Никола Дочевъ	„	Тетевенъ	„	28;
54) Дочо Колевъ	„	Ст.-Загора	„	30;
55) Христо Митевъ	„	Калоферъ	„	25;
56) Георги Кочевъ	„	Кучово-село	„	21;
57) Никола Стояновъ	„	Чаиръ-кѡй	„	25;
58) Михалъ Юрдановъ	„	Елена	„	23;
59) Филипъ Димитровъ	„	Куманово	„	23;
60) Стоянъ Пенчовъ	„	Габрово	„	19;
61) Пенчо Стояновъ	„	Панагюрище	„	28;
62) Никола Ивановъ	„	Прилепъ	„	22;
63) Недѣлко Григоровъ	„	Коприщица	„	22;
64) Савва Бжичевъ	„	Търново	„	20;
65) Петръ Вжичевъ	„	Русчукъ	„	24;
66) Христо Николовъ	„	Кукушъ	„	28;
67) Никола Георгиевъ	„	Търново	„	22;
68) Пѣнчо Поповъ	„	Билиферево	„	28;
69) Пѣнчо Станйовъ	„	Търново	„	28;
70) Паню Х. Пѣневъ	„	Ст.-Загора	„	27;
71) Андрѣй Марковъ	„	Шуменъ	„	27;
72) Найдень Василевъ	„	Коприщица	„	22;
73) Илия Димовъ	„	Габрово	„	24;

74) Стефанъ П. Мешовъ	„ Русчукъ	„ 28;
75) Иванъ Тотевъ	„ Казанлъжъ	„ 29;
76) Тодоръ Стойновъ	„ Пловдивъ	„ 32;
77) Танасъ Лилевъ	„ Сопотъ	„ 19;
78) Киро Палевъ	„ Метиризово	„ 28;
79) Стефанъ Ивановъ (Калцунъ)	„ Габрово	„ 28;
80) Иванъ Дружановъ	„ Котелъ	„ 34;
81) Христо П. Генчовичъ	„ Дръново	„ 29;
82) Никола Валева	„ Ст.-Загора	„ 28;
83) Стефанъ Дамковъ	„ Шипка	„ 22;
84) Симеонъ Милковъ	„ Беброво	„ 22;
85) Маринъ Николовъ	„ Свищовъ	„ 28;
86) Станчо Николовъ	„ Казанлъжъ	„ 24;
87) Димитръ Стефановъ	„ Калоферъ	„ 21;
88) Христо Миловъ	„ Казанлъжъ	„ 24;
89) Стефанъ Паневъ	„ Казанлъжъ	„ 28;
90) Димитръ Цѣновъ	„ Видинъ	„ 28;
91) Георги Христовъ (Палеоглу)	„ Търново	„ 22;
92) Христо Вълчановъ	„ Котелъ	„ 30;
93) Димитръ Момчиловъ	„ Русчукъ	„ 20;
94) Бржестю Минковъ	„ Казанлъжъ	„ 20;
95) С. Господиновъ (Хитриятъ)	„ Сливенъ	„ 27;
96) Топчо Стояновъ	„ Ст.-Загора	„ 28;
97) Танасъ Д. Боздогански	„ Русчукъ	„ 32;
98) Маринъ Начевъ	„ Жѣлезникъ	„ 23;
99) Х. Георги Х. Ивановъ	„ Тулча	„ 27;
100) Господинъ Гумановъ	„ Тулча	„ 22;
101) Димитръ Стояновъ	„ Царево-Корня	„ 30;
102) Петръ Кичевъ	„ Търново	„ 33;
103) Цонко Балкански	„ Габрово	„ 26;
104) Велко Бржестевъ	„ Махалата (Плѣв.)	„ 23;
105) Начо Димитровъ	„ Димотика	„ 30;
106) Бржестю Велева	„ Пловдивъ	„ 26;
107) Никола Неновъ	„ Нлѣвентъ	„ 20;
108) Спасъ Неновъ	„ Конприщица	„ 29;
109) Нено Спировъ	„ Видинъ	„ 19;
110) Курти Петковъ	„ Видинъ	„ 27.

Съставтъ на Хаджи Димитровата чета бѣше отъ 124 души. Значи, на 14 отъ тѣхъ, имената не сѣ известни. При това число трѣба да са прибавятъ още: Тодоръ Симионовъ, изъ Орѣхово и Божиля Димитровъ, изъ с. Куманово (Скопийско).

VII.

Помнѣтъ читателите, че ние оставихме въ единъ гжсталакъ близо при Бузлуджа 14 души ранени кѣтъници, които са изгубиха отъ своятъ войвода, преди да стане петята битка. Сжгласно съ обща-нието си, азъ ще да разкажа въ кратце за участьта на тие момци, така щото разказътъ ми да не остане лишенъ поне отъ по-забѣлѣжителните сжбития.

. Когато ние видѣхме, че не е възмож-но да намѣримъ войводата и когато турската поте-ря замина край насъ, безъ да ни сжглѣда, нашето намѣрение да са немърдаме още отъ мѣстото си, стана необходимо. Половинъ часъ гдѣ са бѣше ми-нало, гдѣ не отъ заминуванието на тая потеря, ко-гато ние чухме пуканието на много пушки, отъ кжмъ страната на Тракия, т. е. кжмъ Казанлъкъ. Дорде-то гласътъ на пушките можеше да са брой, то ско-ро тие загърмяха така безпорядочно, и на често, щото само едно хучение дохождаше до нашиятъ слухъ. При всичко, че ние незнаяхме още навѣр-но причината на тие пушки, но не бѣ мъчно да са сѣтиме, че това бѣше битка мѣжду нашите и поте-рята, която замина край насъ. Най-добрѣ са увѣ-рихме отъ рѣдовното гърмение на нашите другари, пушките на които са различаваха изъ мѣжду другиятъ гърмежъ. Мѣстото, гдѣто ставаше битката, не бѣше далечъ отъ насъ. Стана даже и дума по мѣжду ни, да са притечемъ на помощ на братията си, на които можехме да спомогнемъ, особено като не ни са знаеше числото отъ страна на неприятельтъ, когото щѣхме да смутимъ съ появяванието си; но какъ да направимъ това, когато трѣбваше да са влѣчемъ по колѣни, по причина на раните си? Битката захвана

предъ обѣдъ и трая до икиндия. Силентъ джждъ почна да вали, и всичко са замълча на около.

Наближи да са мржква. Дордето са чудехме какво да правимъ, ето че на срѣща ни иде едно младо момче, овчарче, което караше два коня. Ние го спрѣхме при себѣ си и го попитахме да ни обади, видѣло ли е, кой гжрмя съ пушки, преди малко.

— Турците и заптинте, които додоха отъ кжмъ Тжрново, играятъ на талимъ (обучение), отговори простодушното момче. — По-напредъ на нашата кошара дойдоха бжлгари, които са скриха въ една гора, гдѣто отидоха и турците подира имъ.

Повече подробности неможа да ни разкаже това момче, та за това и ние го отпуснахме да си отиди. Едвамъ навечеръ рѣшихме да са побутнемъ отъ мѣстото си. Потѣглихме съ половинъ сжрдце, съ пребити крака, гдѣто са е казало и съ сжкрушена надѣжда. Тржгнахме ние въ посока кжмъ Сливенъ, да тжрсимъ Агликина поляна, отгорѣ надъ Сливенъ, защото както казахъ вече, кжмъ това мѣсто трѣбваше да тѣгли всеѣки, който са изгуби или остане. Тукъ ние щѣхме да тжрсиме войводата, безъ да знаеме, че неговото тѣло бѣ вече истинало, че всичката му дружина бѣ избита до кракъ. Впузнахме са въ безджинната неизвѣстность, цѣла нощъ са скитахме, ходѣхме, сѣдахме, падахме клѣкахме, бѣ тукъ, бѣ тамъ, а въ сжщность сѣ на едно мѣсто са вжртехме. Много са вече бѣхме уморили, та за това посѣднахме ужъ за минута на едно мѣсто, да са посжвземемъ. Минута ужъ двѣ, а ние сме заспали като умрѣли, чакъ като угрѣи слжнцето са сжбудихме. Но чудо седмо! Намѣсто да са подаде небесното свѣтило отъ кжмъ оная страна, отъ кждѣто ние го чакахме, т. е. отъ кжмъ истокъ, то излизаше отъ кжмъ западна страна. Нѣкои отъ другарите

ни неможаха да са помиратъ, че слънцето си е пакъ слънце, че то е въ естественниятъ си пжтъ, а нашите мозаки сж са обжркали. Дълго време ние спорехме по мѣжду си, къмъ коя страна да тржгнине, да ли слънцето да глѣдаме, или да са оставиме на нашето болно въображение.

Пжрвиятъ день слѣдъ изгубването си, преминахме съ сухи трошници, които бѣха останали изъ чантите ни още отъ св. Ромжния. Вторий, третий и четвъртий день, направихме разнообразие въ храната, нѣщо което са изисква и отъ игиената. Киселець, глби, капини и единъ видъ черни бобонки, които ржстатъ по земята и на които незнай името (не е ли това бросница, която ржсте по върховете на планините и която са нарича по руски: черника?). Цѣли четири деня са блжскахме изъ стржмните гори и дерета, безъ да срѣщнемъ жива душа, безъ да чуемъ ангелскиятъ гласъ на овцата, безъ да видимъ овчарскиятъ храмъ — кошарата. На петий день, рано сутринята, испрече са напредя ни единъ старецъ, който така сящо вървеше безъ пжтъ, но по дебѣлата си тояга са познаваше, че е овчаръ. Той бѣше отъ ония бодри и кржвени старчета, които може да отхрани, само балканското усон и буковата сѣнка. Дѣдото бѣше родомъ отъ с. Янина. Ние го поздравихме отъ далечъ и съ пжрво виждане, мжчехме са да покажемъ, че вѣрваме на неговите шестдесять години, нему са препоржчаме всецѣло. Старецьтъ оправда на пжлно нашите надѣжди. Той ни разбра, усмихна ни са и скоро са сжгласи да заколи нарочно за насъ едно шиле, което самъ опече. Невѣрвамъ, че той правеше това отъ страхъ, за което ние не бѣхме дали никакъвъ поводъ. Печено шиле въ балкантъ, ѣдено върху зелената морава, подъ дебѣла сѣнка, отъ хора, кои-

то сѣ пасли нѣколко дена различни тѣнѣи, това е едно отъ онеи удоволствия, съ които може да са-перниче само райскиятъ животъ.

Вдохме и починахме този денъ чистѣ божето. Предложихме на бѣдо то да ни даде нѣкой човѣкъ, за да ни заведе тамъ Сливенъ, или той самъ да дойде съ насъ, но старецътъ се не съгласи по причини доста уважителни. Дадѣ ни само наставления по коя посока да вървимъ къмъ Сливенъ и ни насочи да излизамъ при други монари, нахождащи са тамъ на близо по нѣмъ ни. Тие послѣдните кошари, които ние свърчихме да нахѣрмъ, приваждѣхъ на нѣкого съ имъ изъ Казанлъкъ, на име Хаджи Махмудаа. Неговите овчари, които немощаха да бѣдатъ други осѣмъ намъ наши българи, доста са колибаха отъ най-напрѣдъ, да ли да ни дадатъ бдени, тъй като страшно са бояха, да не би да ги осѣти агата имъ, че отъ неговата стока сѣ хранили комитите. И на двѣте тѣе колиби нищо положително неznаяха за слѣдствията на петата битка. Научили са бѣха само, че много глави биле донесени съ за-ттии, отъ планината.

Като немощахме да склонимъ никого отъ овчарите да ни бѣде водачъ, ние сами са пуснахме да пътуваме прѣзъ балканското море. Презъ нощта, възползувани отъ тъмнината, слѣзахме да вкрвиме по низките и равни мѣста, а на зазоряване, пакъ потжнахме въ гѣсталакътъ, като че да бѣхме зѣ-рове. Дждъ почна да вали, мъгла препадна и ние изгубихме нашата линия, забъркахме отъ гдѣ сме дошле и на кждѣ отиваме. Цѣли три дена ние са скитахме по тие непознати и пусти усой. Изъ такива долчини и гѣсталаци са пхкахме, щото азъ вѣрвамъ че отдавна време, отъ какъ турското царство съществува на балканскиятъ полуостровъ, не бѣше стѣ-

палъ тждѣва човѣшки кракъ. Разбира са, че въ рас-
стояние на това време, ние гладовахме, а раните на
другарите ни ставаха десѣтъ пѣти по-чувствителни
и опасни. По пладнѣ на четвъртиятъ день, зачухме
въ една дълбока долина, удари на бравда, ехото
на която са разлагаше монотонно въ околността.
Не твърдѣ лѣсно можахме ние да намѣримъ човѣкътъ,
който произвеждаше ударите. Ние са доближихме до
него съ хайдушка манера, така щото, когато го хва-
нахме за ржкавтъ, тогава са обхрна и ни видя.
Той бѣ старецъ на 50 години, обикрачилъ бѣше
едно дърво, много по-дебѣло отъ него, съ което са
бореше. Набръчаното му чело бѣ покрито съ ѣдри
капки отъ потъ. Намѣсто да са уплаши, намѣсто да
са осъмни въ нашата цѣль и качество, той ни на-
ръче отъ единъ пѣтъ „юнаци“.

Името на старецътъ бѣше дѣдо Стоянъ, родомъ
отъ с. Хаинето, Ново-Загорско *). Той познаваше
лично сичките бѣлгарски войводи, които сж шетали
по Стара-Планина въ негово време. Когато чу отъ
насъ да говоримъ, че сме минали Дунавътъ подъ
байряка на Хаджи Димитра, да са биеме съ турците,
че отиваме на Агликина поляна да са съберемъ съ
другите си другари, че Караджата е хванатъ а Хад-
жията може да е падналъ убитъ на Шипка, то очите
на дѣда Стояна са задржестиха съ сжлзи.

— Горкиятъ Хаджия и Караджа ! какви юнаци
бѣха, слѣдваше да говори съ въздишка старецътъ
и глѣдаше на земята, като че тие да бѣха негови
собствени чедѣ.

Послѣ той са обхрна къмъ насъ и ни каза да

*) Тоя дѣдо Стоянъ спаси и други бунтовници които
бѣха излѣзли отъ Стара-Загора, въ 1875 г. (гл. Записки
по Б.ж.л. Въстания, стр. 205).

бждемъ рахатъ, ще да са погрижи за нашата сѣдба. Остави ни въ една дияволска долина, да си почи-немъ тамъ, да го чакаме, дордѣто той са завърне отъ село, гдѣто отиди да ни донесе едно друго и малко отъ бѣла рада както са той самъ вира-жаваше. Опитахме са да му дадемъ малко харашлѣкъ но старецъ гордъ и благороденъ, незапознатъ съ ве-лико-свѣтската девиза — Черни дни, отказа кате-горически да са възползува отъ нашата скромна лепта. Това негово обаче простодушие и кавалерство, ни-какъ не ни възпрепятствува, да изпълнимъ своята длѣжностъ, да са съобразимъ съ положението си на бунтовници. Искамъ да кажа, че ние не са посви-нихме да си туримъ стража, въ негово отсъствие, вѣрвахме въ възможността, че може да са появи той придруженъ съ въоружена потеря. Надвѣчеръ той са завърна благополучно, заедно съ магаренцето си на-товарено съ едно съ друго за ѣдени. Разказа ни, че въ селото имъ билъ Кърсердарина, но нищо не можалъ да подозре.

— Па и да бѣха ма хванали, азъ съмъ си пакъ азъ, прибави дѣдо Стоянчо. — Брой нѣматъ тоягите, които съмъ испиталъ по гърбътъ си, за Панайота, за Таня и Хаджията, но слава богу, за-пази ма Господъ да не си почерня душата.

Цѣли два дѣня останахме ние подъ крилото на тоя добаръ старецъ. Починахме, лѣкувахме си раните и си истрихмѣ орѣжията, които не бѣхмѣ поглѣждали отъ нѣколко дѣня. Мисльта, да са срѣшнимъ по-скоро съ войводата и другарите си на Агликина поляна, не ни позволяваше да са маеме дълго време на едно мѣсто, въпрѣки свѣтите на дѣда Стояна да не бжр-заме.

— Ако Хаджията е живъ и ако той тѣгли за ежмъ сливенската планина, то той умира, но пакъ

ще да ми дойде на гости да са видимъ, говореше той убѣдително.

Надвечерь, при засѣданието на слънцето, потѣглихме ние вжъ планината, водени отъ дѣда Стояна, който дойде да ни придружи до извѣстно мѣсто. Презъ сичката нощъ пяхувахме. Зора са пукаше, когато достигнахме до единъ върхъ, и по поканата на водачътъ си, сложихме изнурените си кости върху росната и зелена балканска буренъ. Азъ би желалъ, щото раятъ, за красотите на които ни говорятъ толкова кулегерите, да бѣде такъвъ, какъвто бѣ нашиятъ планински върхъ нея заранъ, съ своятъ чуденъ изглѣдъ, съ зелените си дървета, съ концертътъ на тамошните птици и пр. . . . Когато изгря слънцето, дѣдо Стоянъ си дигна дрѣновата тояга, като пушка, отпрати я къмъ сѣверо-истокъ и каза:

— Хс-е-е, виждате ли тамъ она синиятъ върхъ, на който е изгрѣло слънцето? Тамъ отгорѣ е Агликина-поляна, каза той. Тамъ азъ съмъ игралъ лѣвото хоро, *) на млади години.

Дѣйствително, тамъ далечъ надъ Старо-Планинските вериги, издигаше са единъ ржтъ, обвитъ по срѣдата съ мъгла; но пространството, което ни отдѣлеше отъ него, би уплашило окото не само като на насъ хора но и на сѣки едного пхтника. Той билъ надалечъ отъ насъ двадесетъ часа, спорѣдъ думите на дѣда Стояна. Испихме по една цигара тютюнъ, поговорихме за това и онова и пхргавиятъ старецъ, скочи на крака, което значеше, че е време за раздѣла. Слѣдъ като ни благослови и ни даде купъ наставления, раздѣлихме са единъ отъ други,

*) Лѣвото хоро или кривото, означава хайдушка дружина.

той тръгна за скромната си кошарка, а ние за идеалната Агликина-поляна.

За четири дена и четири нощи едвамъ можахме ние да достигнемъ до опредѣленото мѣсто. Не така обаче лесно можахме ние да препятуваме пространството до Агликина-поляна, както ни се то струваше съ очи. Турските потери, или по-добре турското правителство, което имаше вече въ ржцѣте си главата на Хаджи Димитра и на повечето негови другари, не бѣше още удовлетворено и наситено. Потери отъ разни страни, петдесать пхти по-многобройни отъ насъ, пречѣха на горѣ на долу, ту отъ преде ни ту отзаде ни; но не бѣхме още щастливи да са срѣшнемъ лице съ лице. На втория день, ний ходѣхме вече безъ посока и безъ направление. Неприходимите долини и стръмните урви, бѣха изгладили изъ паметъта ми и онова слабо запознавание съ върхътъ на Агликина поляна, което ний направихме подъ ръководството на дяда Стояновата тояга. Случайно една нощъ свѣтна огнь предъ листето на дърветата, но на твърде далечко расстояние. Рѣшихме да отидатъ трима-четирма души при тоя огнь, да разгледатъ отъ далечъ какви хора сж наоколо му и да отидатъ при тѣхъ, да ги попитатъ за пхтѣтъ, ако сж бжлгари. Никой не иска да отиде, сѣки са оплака, че раните му тѣжатъ. Тукъ сжмъ длжженъ да ви кажа, че въ тая планина, и въ това окаянно положение, ние успѣхме да се покажемъ, че сме бжлгари. Отдавна врѣме, двама души изъ помѣжду ни, бѣха захванали да са хаятъ единъ други, не за друго, но за палмата на пхрвенството, кой именно да ни бжде войводата! . . . Ето защо, сжгласието липсуваше. Най-послѣ трима души, съ които бѣхъ и азъ, склонихме да отидемъ.

Влѣзохме въ единъ боазъ, въ джното на кой-

то шумолеше и малка рѣчичка. Случайно испрѣчи са напредя ни и една слѣпа пѣтечка, отъ която ние са възползовахме да тръгнемъ. Десятъ минути не вървехме изъ тая пѣтечка, когато са запали едното краище, чу са гласътъ на десѣтина пушки, свирнаха куршуми надъ главите ни, изрѣваха нѣколко гърла и единъ отъ другарите ни, на име Тодоръ (незная отъ гдѣ бѣ родомъ), поклони са на земята. Единъ съ единъ не са видѣхме изъ тъмнината. Азъ хукнахъ да бѣгамъ презъ гжсталакътъ като сѣрна и слушахъ само гласовете на потерята, които пеуваха и крещяха. Чуваше са така сѣщо и болезненното охканне на бѣдниятъ ни другаръ, който падна раненъ. Дълго време предъ моите очи са мѣркаше свѣтлината на пушките изъ мрачната долина, като да бѣше са напечатила въ моето зрѣние. Подиръ нѣколко часа, чрезъ подсвиркване и други различни знакове, а най-много по тѣжката миризма произходяща отъ ранените ми другари, едвамъ можахъ да ги намѣря, които бѣха налѣгали по край единъ падналъ джнеръ, съ задрѣгнати пушки въ ръка. Третиятъ ни другаръ бѣше прѣстигналъ по-напрѣдъ отъ мене. Нѣмаше сѣмнение, че отъ тукъ нататакъ, когато потерята са нажрвави вече, когато тя са увѣри на дѣло, чрезъ убиванието на другарътъ ни, че е стѣпила въ дирите ни, прѣслѣдванията и гонението щеше да бѣде по-сериозно. Заради това, и ние отъ своя страна рѣшихме да отбѣгнемъ, да са боримъ цѣлата нощъ съ тъмната нощъ и съ страхните урви.

Тръгнахме по една сѣмнителна посока къмъ Агликина-поляна, а дѣждътъ за наше нещастие, рухна да вали. Намѣрихме са въ една балканска тѣнина, заградена и отъ двѣте страни съ високи барда, върховете на които немозаха да са отбѣлѣжатъ

по причина на сивата мъгла. Падани и ставани, охкани и проклѣтии, бѣха на дневенъ редъ. Осжмнахме благополучно подъ една каменна стѣна, достъпна само за дивите кози, покрита съ зеленъ здравецъ, като съ губеръ, предъ видъ на която трѣбаше да си пречупемъ линията дордето я заобикалимъ. Чакъ по икиндия на другиятъ день, бѣхме видѣни или по-добре намѣрени отъ потерата. Двама души отъ нейниятъ съставъ, които ни видѣха най-напрѣдъ, на частъ изгърмяха, за да извѣстятъ другарите си. Гласове, като глутници са отзоваха изъ околниятъ гжсталакъ и сички са стрѣмаха къмъ мѣстото, отъ гдѣто се даде сигналаъ. Напредя ни стржмна долина, по джното ѳ хучи рѣка, доволно голѣма, на едно мѣсто грамаденъ водоскокъ, заглжхналъ отъ непроницаема гора, като гиѣздо. Тукъ подъ тоя водоскокъ ние са сложихме и закрихме отъ наблюдателното око на неприятельтъ. Три пжти доближава потерата до нашето скривалище, на три пжти рискувахме да бждемъ видѣни отъ единъ старъ турчинъ, който дойде да пие вода на рѣката. Презъ нощта и на другиятъ день, ние са срѣшнахме и съ други потери, които разпознавахме по тѣхното облѣкло. Тая извънредна дѣятелность на турското население ни радваше отъ една страна, защото ние си въображавахме, че може би да е престижналъ Хаджията съ другарите си, та за това толкова тжрсение и преслѣждане.

На мржкване тоя день, нашето положение стана още по-лошаво. Единъ отъ другарите ни, младо момче, на име Василь (незная отъ гдѣ бѣ родомъ), полудя. Когато имяхме най-голѣма нужда, да не бждемъ чутѣ и разбрани отъ настжпающите потери, сироммахъ Василь (той бѣ раненъ на двѣ-три мѣста), ненадейно викна та запя срѣдъ гората, изъ сичкото

си гърло. Ние окаменехме, никому не идеше на умътъ, че клѣтникътъ е пострадалъ.

— А бе Василе, какво ти правинъ? — По-лудя ли? попитахме ние изведнажъ и зехме върху му нападателно положение.

— Глѣдайте, глѣдайте! аха, колко жерави минувать Жерави, жерави! кждѣ сте ми ходели, ходели, много здрави на майка ми . . . викаше Василь, безъ да обхрни внимание на нашите заплашвания.

Жално ставаше на човѣка да глѣда въ неговото искривено лице и на побжрканите му очи, които най-ясно свидѣтельствуваха за неговото душевно сжстолние. Нѣколко души са впуснаха да му запушатъ устата, но лудъ човѣкъ — държи ли са? Той хвърли и пушка и сичко друго, стана сжвсѣмъ свободенъ гражданинъ. Да го убиемъ клѣтникътъ, единствено срѣдство да са освободимъ отъ него, не са рѣшавяхме.

Помня, че бѣ день петхченъ, зората отъ кмѣт истокъ ни извѣсти най-напредъ, че скоро ще да са захвани деньтъ че времето ще да бжде хубаво, когато ние приближавяхме вече да са покачиме на обѣтованната земя, на върхътъ Агликина поляна. Амо да вжспавахме по другъ нѣкой обикновенъ върхъ, то нещѣхме да бжрзае до толкова, но като знаехме гдѣ отиваме, като са вжодушевлявахме отъ мисльта, че това е мѣстото, гдѣто ще са цалунимъ съ своятъ войвода и съ вѣрни другари, нетжрпението ни нѣмаше граници, горѣхме отъ желание, по-скоро да ни стжши кракътъ на жжлтата аглика. Заедно съ изгрѣвянието на слжнцето, ние поздравихме Агликина-поляна отъ краицето на ближната гора. Съ благоговѣние надничехме ние презъ клонницата из джрветата, дано зѣрнимъ байрякъ, хжшовски жжл-

пакъ или другъ нѣкой знакъ отъ нашата чета. А можете ли да си представите какво ние видѣхме на Агликина-поляна? — Сива млада сѣрна, която бѣ заровила своята невинна главица изъ росната трѣва, за да тѣрси по-мегка и по-крѣпка храна! Тя скубеше своята пресна паша, сжвсѣмъ спокойно, само дългите си уши помръдваше отъ минута на минута, безъ да си издигне главата. Тя не подозираше още, че ѝ сѣ дошли скъпи гости. Тя бѣше най-вѣрното мѣрило, че тѣдѣва на около не е стѣпилъ отдавна човѣшки кракъ, иначе тя не би си пасла така охолно. Дълго време ние глѣдахме на нейната свобода, на райските ѝ градини, въ които тя сама бѣше царица и въобще на блаженните минути, които тя прекарваше въ тая независима държава. Нейниятъ неженъ станъ и крѣпките ѝ бутови, скъбленихъ гладната дружина. Породи са мисль, да посѣгнемъ на животътъ на балканската царица — мѣсото ѝ да употрѣбимъ за храна, а кожата ѝ за царвули Дордето по-старите изъ по-мѣжду ни дадатъ своятъ гласъ, противъ това немилостиво рѣшение, на одного отъ другарите ни са запали влашката солдаткиня, и клѣтото животно рипна отъ земята та подскоче нагорѣ. То са исправи най-напрѣдъ на задните си крака, като човѣкъ, тури са въ положение да бѣга, но съ пхрвото си отскачанье, заби главицата си въ росната трѣва! Трима четирма души извадиха ножчета и отидоха да заколятъ и удиратъ тая наша горска сжжителница! . . .

Агликина-поляна, до колкото сѣмъ можалъ да запомня отъ онова време, е такава една мѣстность: тя са намира на единъ върхъ отъ сливенската планина. Отъ къмъ южна страна е обградена съ непроходима висока скала, а къмъ останхлите три страни — съ гѣста гора. Посрѣдъ са намира по-

ляната, нарѣчена Агликина. Това име по сѣка вѣроятностъ, тя носи отъ цвѣтето — аглика, което изобилствува изъ вѣтрѣ. Агликата е горско цвѣте, съ жълта краска и съ приятна миризма, ржесте по планината, има и въ селата, но повечето съ червеникава краска. Тая полянка е била извѣстна въ хайдушкиятъ свѣтъ, както казахъ. До като са маехме още около огнѣтъ да печемъ скрната, чухме човѣшки гласове, които неможаха да бѣдатъ на други родъ хора, освѣнъ пакъ на потерята. Ние избѣгахме въ близкото краище. Не са изминаха десетина минути, ето че искочиха на полянката 7—8 души вжоржжени турци, повечето съ дебѣли шишинета. Тие са обржщаха да глѣдатъ на четири страни, като че гоняха зайци. Единъ изъ мѣжду тѣхъ, съ отворени гърди и съ дълги подсукани мустаци, който вжрвеше най-напрѣдъ, именувахе са отъ своите другари, Сулакъ Пехливанъ. Тоя послѣдниятъ видя най-напрѣдъ нашиятъ огнѣ и турената вжрху скрна. Това бѣ довольно. Сичката потеря са држла малко на страна и Сулакъ Пехливанъ са провикна:

— Слушате ли чорбаджиларъ (?)! Ние ви знаеме, че сте ранени, гладни и бжктисали отъ душата си. За това предайте са: царьтъ ще ви прости, облѣче и нахрани.

До като свжрши своите отечески наставления клѣтничьтъ Сулакъ, Коджа Ибрахимъ Захаралията дигна пушката и право въ челото го удари. Гигантскиятъ станъ на Сулака, който приличаше на скала, не са повали отъ единъ пжтъ на земята. Той преспокойно тури ржка на своята зепнала вече рана, изохка изъ дълбочините на скрдцето си и слѣдъ нѣколко минути вече падна. Другарите му хукнаха да бѣгатъ. Ние са преближихме до убитиятъ, кого-

то обрахме хайдушки : чантата съ хлѣбътъ, тютюнътъ, туренъ въ едно ерешко мѣшле, царвулите и пр.

VIII.

Цѣли петъ дѣня ся вжртехме ние около Агликина поляна. Цѣли петъ дѣня чекахме ние тука, или да ни дойде на помощ дружината отъ Сливенъ, или пакъ да прѣстигнатъ другаритѣ ни отъ Шипка. Тая вжображаема надѣжда отъ наша страна бѣше просто по тая причина, че ние не знаехме още, че устата, която пхрвъ пхтъ произнесе на ромжнскитъ брѣгъ, думата Агликина поляна, отдавна бѣ замржзнала. Като видѣхме най-послѣ, че сичко е напусто, рѣшихме да тѣглимъ за скрбската граница. Тамъ на близо ни нападна силна цотера отъ примките на която невжможно бѣ да ся отжрвеме. Въ едно малко сражение, падна убитъ и най-добриятъ ни другаръ, Димитръ Коджа Ибрахимовъ. Бѣгахме, крихме са, сбжркахме пхтътъ и безъ да знаеме, неволно испаднахме близо до турското село Кечи-Дере (надъ Сливенъ отгорѣ въ планината). Това са случи на разсжмвание. Като нѣмаше друго по-добро мѣсто на около да са скриемъ презъ деньтъ, намѣрихме за добро да влѣземъ въ една воденица, празно порутено здание, което отдавна бѣше оставено въ расположението на мишките и на нощните птици. Изглѣдътъ и положението на това здание бѣ такова щото нашите неприятели на хилядата едно неможаха да си помислятъ, че ние ще да са скриемъ вжтрѣ.

По тая причина, и ние отъ наша страна ни най-малко са небезпокоехме за сждбата си; щомъ влѣзохме и лѣгнахме да спиме, подъ защитата и наблюдението на единъ караулъ изъ по между насъ самите. По пладнѣ дойде редъ да караули и дру-

гарътъ ни Иванъ Пѣевъ (ние го наричахме още Плюшко), изъ Казанлъкъ. Да кажа нѣколко излишни думи за тоя нашъ побратимъ по идея и оружие. По растѣтъ си, той бѣ грамаденъ исполинъ. Когато живѣхме въ Гюргюво и когато заминеше той изъ улицата или по булевартъ, то любопитните романи и тѣхнитѣ още по-любопитни половини, искривяваха си вратовете да го глѣдатъ. Той ги плашеше още повече, защото за винаги ходѣше съ подеукани на кръвъ мустаци, съ кулчаклий потури и съ писанъ чепкенъ, а малкото му калпаче, ако да не бѣше ухото му да го крѣпи, то на вѣрно би паднало. Веднажъ, когато покойниятъ романи. князь Куза посѣти Гюргюво, то и ханшовската бългурска колония въ тоя градецъ, съ съгласието на самите власти, пожела да му са представи (да не помислите, че въ нѣкоя къща или салонъ? — Пази Боже! — На улицата), не да заяви своите вѣрноподанически чувства, които хора като насъ не притежаватъ, а да обхванатъ ужъ вниманието на романи. господаръ въ отношение на злочеста България. Иванъ Пѣевъ бѣ избранъ, да са тури на чело на тая депутация. Два дѣня и двѣ ноци са занимава той съ своятъ тоалетъ. Мустаките му, джепкенътъ му, силихите и посатите, принадлежаха къмъ първий нумеръ. И дѣйствително, той можа да привлѣче вниманието на Кузата, който го награди съ нѣколко австрийски жлтици. Кой смѣеше да излѣзе него день предъ нашиятъ Плюшка? Гюргювските аристократи даже, които са срѣщаха съ него по улиците, бѣха принудени да му струватъ пхтъ. Вечеръта са даде угощение въ една окадена кръчма, на което присѣдствуваха много ханшове. Виновникътъ на тѣхржеството бѣше Иванъ Пѣевъ. При сичко, че цѣлата полиция бѣше струпана около тая кръчма, пакъ можаха да са биятъ нея ноцъ

двама-трима вѣси, а дѣловите на провинциите станаха на солъ. Цѣлата нощъ са лѣзли българско коро, но не само съ брага са играеше, а и съ кариуци. Два пати трѣвнеше съ брага дружината, а три пати блѣскаше съ кариуци по таванътъ.

Отъ друга страна, Иванъ Пѣевъ, бѣше душанинъ на ѣдението. Той бѣше такъва бедна бачева, щото никога неазнаеше стига.

— Плюшко, отъ тебе човѣкъ неможе да стане вече, защото си ѣзалъ и гасветътъ си, говореше му Караджата на сѣбѣхъ.

— Азъ бай Стефане, презъ цѣлиятъ си животъ, само два пати поема да самъ си наѣдагъ, както трѣбва, отговаряше той.

Когато ни караха за Русчукъ, спрѣхме са въ с. Трѣмбешъ предъ една българска къща. Бѣше вечеръ, по дрезгаво време. Зантинте ни дозволиха да си полескаме хлѣбъ отъ ступанинътъ на къщата, а Пѣевъ са намѣсти до самата порта, щото той да получи хлѣбътъ. Въ това време са подаде една жена изъ портата, и носи нѣщо на рѣцѣте си, което неможеше да са различни въ мкрчената. Пѣевъ са viu-ща и заедно съ нѣщото заграбва и жената, които изрѣва като заклана и отскоче на страна, уплашено. Нѣщото въ рѣцѣте на жената не било друго нищо, освѣнъ дѣте годиначе, което нашиятъ побратемъ прѣсторилъ на хлѣбъ.

— Да не си отъ ония хора, които ѣдатъ дѣтца бре синко? каза тя и не са приближи вече до насъ.

Най-послѣ това ѣдени закупа нашиятъ лакомъ другаръ. Когато стигнахме въ Санъ-Жанъ д, Аккрѣ, единъ арапски попъ, на име Ибрихамъ Хори, ни испроводи 5—6 оки портакали. Тие са паднали въ рѣцѣте на Пѣева, който той преполовилъ, скрито отъ насъ. На другиятъ день ние са простихме съ

него върху носилото. Но да са върнимъ въ запустялата воденица на Кечи-Дере. Щомъ ние сме заспали, слѣдъ опредѣлението Ив. Пѣва за стража, той са възползувалъ отъ нашия снъ и намѣрилъ сгодна минута да са распоряди за ѣдени. Съ насъ имаше едно младо момче на име Стоянъ войвода (на смѣхъ го наричахме войвода), когото той събужда полегичка и го предумва да отиди тайно въ селото да си поиска хлѣбъ. Стоянъ войвода неможалъ да откаже на бая си Ивана и тръгналъ за селото. Гдѣ наближилъ гдѣ не до най-крайната къща, двѣ тузлушки шишенета испукали отъ единъ буклукъ и войводата са прегъналъ на два ката. Ние бѣхме разбудени отъ пушките, още на часътъ скочихме на крака. Глѣдаме, нѣма въ воденицата Стоянъ войвода. Питаме Пѣва, кѣдѣ е отишелъ, той си криви устата, като че дѣхче сакъсъ, неотговаря прямо на въпросите ни, на нѣмаше и защо да отговори, защото и ние са осѣтихме, каква е работата на и дѣлата потвърждаваха това същото. Поглѣднахме презъ дупките на воденицата, що да видишъ? — Отъ кѣмъ селото почерняло отъ пѣстри гѣжви и ласкави шишенета, които тичаха единъ презъ други, право за кѣмъ насъ. Вижда са работата, че потерята е била въ селото, която щомъ видѣла Стоянъ войвода, осѣтила са, че ние сме на близо. Подиръ малко, друго едно отдѣление потера — сливенската, която са виждаше работата, че е била тамъ на близо, спусна са отъ насрѣщния баиръ и тичаха право на гласътъ на двѣте пушки.

Педесать души отъ потерата може да минаха покрай воденицата, но ни на единъ не дойде на умътъ, поне да поглѣдне кѣмъ нея. Но на сиромашътъ, кога му е повървело на добро? Гдѣ са кѣса конецътъ? Не на тънкото ли? И въ священните книги е каза-

но даже, на нѣколко мѣста, че Господъ наказва о-
ния, които обича. Дордѣто времето бѣше ясно и ху-
баво. незнамъ отъ гдѣ са зададоха облаци, притъмня
и загърмя и дждѣтъ плисна. Гдѣ ще да пребѣгни
потерата на сухо, за да не я мокри дждѣтъ? —
Разбира са въ нашата опустяла воденица. Десятина
души лѣниви турчюля, които бѣха останали назадъ
отъ главната потера, тамъ на близо около водени-
цата, щомъ покана дждѣтъ по дебѣлите имъ врато-
ве, туриха шиненетата подъ мининца и право въ
воденицата.

— Едната му капка единъ алтъжнъ струва бум-
барекъ т. е. на дждѣтъ, говоряхе единъ отъ тѣхъ
и буташе вратата да са отворятъ.

— Язъкъ бе! Сѣкашъ, че три деня не си ѣлъ
говореше хлѣбъ, другъ, че неможалъ пхрвиятъ да
отвори вратата отъ единъ пжтъ, която ние бѣхме за-
лостили съ дхрвета.

Трети отъ тѣхъ по-умень и по-практиченъ, ту-
ри си синійото око на една дупка и мѣтна поглѣдъ
вжрху сичките братия, които стоеха, като на тръни.

— Бѣгайте, че сме избити аркадашларь! . .
Извика той и поплзля по земята. — Воденицата е
пллна съ московци, повече отъ сто души.

Въ сжщото време изгърмяха десятина пушки на
вждухътъ и нѣколко гжрла са напрѣгнаха да ви-
катъ мусулманскиятъ свѣтъ. Ние са споглѣдахме единъ
други, но никой не каза нищо, нѣмаше нужда отъ
праздни думи, въ подобенъ случай, гдѣто фактите го-
ворятъ, като изъ устата на топътъ. Иванъ Пѣевъ
само промѣни лице; той признаваше своята вина,
че той самъ стана причина да ни издаде, та за то-
ва, бояше са да го ненакажемъ по хашовскиятъ за-
конъ. Но кой обржщаше внимание на подобни рабо-
ти? Турците, слѣдъ като ни видѣха избѣгаха на страна,

отъ страхъ, да не би да хвърлимъ отъ воденицата и удариме нѣкого; ние бѣхме свободни да бѣгаме, но нѣмаше кждѣ да се скриеме, защото наоколо бѣ поляна почти, неможахме да избѣгнемъ куршумите на тузлушките шишинета. Ето защо ние не са мржднахме отъ мѣстото си. Петъ минути са минаха или не, отъ като ни видѣха, въ расстояние на което време, околните баире почерняха отъ гжжи и сини тузлушки шалвари. Като орли лѣтяха жедните за побѣда мусулмански синове и право къмъ воденицата тѣглеха, съ извѣстно предпазвание разбира са. Въ кжсо време, ние бѣхме заобиколени отъ 150—200 души потера; но нито тие изгърмяха на срѣща ни, нито пакъ ние отъ своя страна нарушавахме още неприятелскиятъ мегданъ.

Сжгледахме, че двама старци отъ потерата, распасаха своето оржие и са отпавиха къмъ воденицата; тие бѣха парламентори. Щомъ ни наближиха, колкото да можемъ да са чуваме, предложиха ни, че ако искаме да живѣеме и да бждемъ опростени, то трѣба да са предадемъ безусловно. Ние отговорихме, безъ да отваряме вратата на крѣпостъта си, че ся сжгласяваме, но само тогава, когато видимъ царски хора. . . . Признавамъ сичките тжжкости на нашата малодушна постжжка, черва са и сега послѣ шестнадесять години, че ние позорно сложихме оржие; но какво можахме да сторимъ, отъ гладъ щѣха да ни изморять въ тая пуста воденица, безъ да отмжстимъ поне на нѣкого. Вижда са работата, че въ нея минута, въ изнурените и полубитите наши тѣла, убита е била и душата, изчезналъ е билъ сѣкакжвъ куражъ. За наша честь или за злощастие, въ селото имало 5-6 души сливенски заштieta, които поканени, на часътъ са намѣриха при воденицата. Сами ние съ своя ржка, отворихме

вратата на воденицата, исхвърлихме на вжън своето непотрѣбно оружје и са поклонихме предъ отоманското величие!

. . . . Двѣста уста зяпнаха отъ единъ пжтъ срѣщо насъ, двѣста са зхби скръцнаха и двѣста ржѣ, може би, стиснаха држките на своите ятагани. Най-напредъ са доближиха до насъ да ни вкржатъ и да ни обиратъ едно друго. Ние дигахме ржѣ, като распнати, мжчехме да угождаваме съ движенията си, съ цѣль да предвардимъ шамарите. Помнятъ читателите, че преди петъ деня, ние убихме на Агликина поляна единъ турчинъ, на име Солакъ Пехливанъ, комуто зехме чантата, гжжвата, царвулите, камата и пр. Тие пехливански вѣщи бѣха по насъ, не ни дойде намъ на умътъ да ги скриеме или хвърлиме. Нещешъ ли, че другарите на Пехливанина биле тука, които съ първо виждане, можаха да познаятъ неговите дрехи! Това бѣ довольно, да се наруши тишината.

— Ей кардашларъ! я глѣдайте чалмата на Солакъ-ага, завита на гюрската глава, извика единъ отъ потерата, като сочеше Марина Свищовлията, който дѣйствително бѣше обвинъ главата си съ чалмата на Пехливанина.

— Ами я чантата му и царвулите му на тоя московецъ! извика другъ единъ и сочеше мене.

— Држте! тие сж убийците на Солакъ-ага, викнаха двадесетъ души, и работата стана кармакаржникъ.

Тридесетъ години сжмъ живѣлъ азъ съ турци, петстотинъ случаи може да сжмъ глѣдалъ, когато биятъ българи, но такъвъ бой, какъвто држинжха на насъ, не бѣхъ виждалъ. Отъ сичката потера, едва ли останаха 20-30 души, на които да не опитае костеливите юмруци.

— Динсисъ-иманежъ *) гивуръ! Вие убихте левътъ на нашето село, викаше единъ ходжа и удряше Ив. Пѣва по хълбоците съ чукътъ на една брадва.

— Хжнѣжръ-кафиръ! **) Знаете ли вие, кой бѣше пехливанъ-агамъ Солакъ? Той бѣше биридрикъ въ Туна-ялжсж, ***) отъ него са бояха и звѣровете, а вие са намѣрихте да го убиеете, говори втори и удрѣ колкото си може.

— Бе цезевенклеръ? кой ще глѣда на Солакъ-ага осемте дѣтца, които вие лишихте отъ баща? пита трети и скърца съ жоби.

Клѣтниятъ Ив. Пѣвъ, рѣвеше като говѣдо. Като човѣкъ представителенъ, по неговиятъ грѣбъ най-много падаха ударите. Ако да не бѣше тамъ едно заштие, човѣкъ съ благородна душа, то навѣрно, ние бѣхме убити. Но безпристрастието го изисква отъ друга страна да исповѣдамъ, че ако не бѣха са намѣрили дрѣхите на Солакътъ на нашите грѣбове, то едва ли имаше кой да ни закачи. Азъ и сега, не са скрѣди ни най-малко на тие турци, че ни би-

*) Безвѣрници.

**) Свини-невѣрница.

***) Първъ въ Дунавската Область. — Мѣжду турциге, на пехливаните (борците), принадлежи палмата на пхрвенството. Тие стоятъ по-горѣ, и отъ богати и отъ учени. Съ тѣхъ са гордѣе, не само едно село, но цѣлата обolia. Ако въ Тѣрново напримѣръ е правилъ свадба нѣкой бей, то цѣлата казаа чака съ нетѣрпение, да чуе, кой пехливанинъ е зель най-голѣмилъ бакшинъ, т. е., кой е надвилъ. На връщанието му въ селото, селските жители излезатъ да го посрѣщнатъ, сичките съ него дѣлятъ скрѣбъ и радость. Освѣнъ това, неговата дума нестаета двѣ по рѣшението на общи работи. Пехливаните са приготвяватъ още отъ малки. Тие бозаятъ отъ майките си до трета и до петата си година. Ето защо смъртъта на Солакътъ е трогнала до толкова неговите сжселени.

ха така немилостиво, въздържамъ са да ги нарѣкж варвари, защото тие бѣха въ пълното си право. Да не ходимъ много надалечъ. Представете си за минута, че Солакъ Пехливанъ бѣше нѣкой нашъ войвода, или комита, червениятъ каднакъ на когото виждате върху брѣзнатата глава на нѣкой делиормански читакъ. Азъ съмъ напълно увѣренъ, че вашиятъ патриотически квасъ, така щѣше да шумне, щото отъ делиорманчининтъ здраво мѣсто неоставаше. По-послѣ, когато ние са качихме на мѣстото на турците, а тие слѣзаха на нашето, азъ видѣхъ когато нашите християнски заптии биеха до умирали единъ невѣрникъ, само за това тѣжко прѣстѣпление, че той произнесълъ думата гяуръ, безъ да си ще.

Но да оставимъ патриотизма на страна, на който границите сж твърде широки, и да продължимъ своятъ разказъ. Слѣдъ като изеде сѣки отъ насъ по стотина оки бой, потерята потѣгли за село, съ насъ заедно. Плетищата по улицата бѣха побѣлели отъ каднѣски глави, които ни ругаяха на четири страни и искаха да ни замѣратъ съ камени. Едно заптие, което било заспало въ селото, щомъ научава, че ни докарали, скачва въ сжньтъ си, дрънва си саблята и тича гологлаво да бие и коли. Ако не бѣха другите заптии, единъ отъ другарите ни бѣ сжсѣченъ отъ неговата дѣсница. Чаушинтъ на заптиите го посрѣщна, заплю го въ лицето и му каза:

— Бре керата, тебе не та ли е срамъ отъ царската униформа? Като си биятъ до толкова лютъ, защо не дойде да ги хванешъ въ воденицата, съ пушките въ ръката? Вързани хора и баба ми може да ги исколи.

Азъ повтарямъ да кажа, че чаушинтъ, макаръ и невѣрникъ, по разуменъ човѣкъ бѣше. Вечерята ни нахраниха на одаята, както трѣба, по мусульман-

ски, а на заранята ни подкара силеяъ конвой за Беброво. Въ послѣдното това село са срѣцнахме съ другарьтъ си Донча Стояновъ, когото бѣха докарали отъ Сливень *). Въ с. Златарица слѣзяхме въ кѣщата на чорбаджията. На ѣздникъ човѣкъ приличаше той. За да са покаже добръ на запитиите, клекна на прѣдя ни, като кеседжия и почна да ни чете практически наставления.

— А бе чапкъни и нехранимайковци? Какъ вие не са побоихте отъ всевишниятъ, когато намислихте да дигнете рѣка противъ милостивиятъ ни баща, Султанъ-Абдулъ Азизъ Ханъ ефендимисъ? Вие не знаете ли, че цѣлиятъ свѣтъ трѣпери отъ неговата дѣсеница?

Ние мигахме на прѣдя му. Въ Търново сварихме само трима души живи отъ нашите другари, а повечето бѣха избѣсили **). Караджата отдавна бѣ испратенъ за Русчукъ, а на Хаджията била донесена главата и дрѣхите. Ние видѣхме само дрѣхите, които на часътъ познахме. Тукъ са научихме, че колкото наши момчета бѣхме оставили по колиби и овчари, сичките били прѣдадени и хванати отъ правителството. Намѣрихме още попѣтъ и чорбаджията, които ни бѣха дали хлѣбъ въ с. Дебѣлъ Дѣлъ, докарани вързани въ затворѣтъ. Когато са бѣсели другарите ни, вѣжето имъ е турялъ единъ нашъ другаръ, Кръстю Минковъ, изъ Казанлъкъ. Така безсѣмѣстно постѣпвалъ той, защото Михтатъ наша бѣше го подлѣгалъ да казва сичко, съ обѣщание, че ще да го освободи. Послѣ обаче, и той заедно съ насъ влачи синджирите.

*) Сичките другари на Х. Димитра, гдѣто и да бѣха хванати, въ Русчукъ ги доваждаха да са сѣдятъ.

**) Отъ Х. Д. чета, малцина са обѣсиха. Повечето паднаха въ сражението.

Слѣдъ като стоехме до десѣтина деня въ Тжрново, подкараха ни за Русчукъ, вжрзани и опѣтлени на конете, съ бокаи на краката, а съ белекчета на ржцѣте (краката ни бѣха вжрзани подъ конете отдолу). Презъ което бжлгарско село минахме, мъжие и жени, плюѣха отдалечъ и ни кжлняхъ твжрдѣ кално, че сме станали причина, да имъ са развали рахатѣтъ съ турците. Въ с. Трѣстеникъ бѣ, гдѣто единъ бакалинъ ни напсува така безобразно, щото и синджирете по насъ вжзнегодуваха. Въ Русчукъ ни осждиха до животъ на заточение въ крѣпостъта Санъ Жанъ д'Аккръ, за гдѣто и тржгнахме наскоро презъ Цариградъ. Отъ когато ни бѣха хванали, само въ желѣзницата — Русчукъ-Варна, видѣхме хора, които ни казаха блага дума и оцѣниха нашата постжика. За жалость, че тие хора не бѣха наши по вѣра и народность братия, но италианци и омразни поляци. Тие ни истудиха още ржцѣте и съ по нѣколко турски бешлици.

— И монте братия сж носили такйва синджири като вашите, за Сиберъ, каза единъ старъ полякъ, който бѣше кондиктйоръ на желѣзницата.

. Какъ можехме да избѣгнемъ бѣсилницата въ Русчукъ, колко бой изѣдахме дорде стигнемъ въ крѣпостъта, какво ние видѣхме тамъ въ растояние на десѣтъ години — азъ ще да разкажа на друго мѣсто.

На свжршани, азъ сжмъ длжженъ да кажа нѣколко излишни думи, кажете го лично мнѣние, кажете го заключение — както щѣте вече. До колкото можахъ, изложихъ, макаръ и въ общи чжрти, дѣйствията на тримата войводи. Азъ осѣщамъ, познавамъ по себѣ си, че въ днешно време, когато сѣки е за-

познатъ гербъ-долу съ военните пламъци и знаменца, когато напредъ им старчи като гитантъ руската война, нейните желязни генерали, волосаите и томоге, бѣлите катани, храбрите братуши и пр., — сѣки ще да каже, повече въ себѣ си: „че глутави хора сж биле, тие войводи, какъ тие са постѣвали да си вхобразятъ даже, че ще могатъ да сторятъ нѣщо на всеилната Турция, предъ могуществото на която и военниятъ мундиръ даже на генералъ Гурза, бѣше зель хоризонтално положение изъ казанлънската долина“. — „Та това сичео е така, но ела да дойдемъ въ епохата, когато сж дѣйствували нашите прости войводи“, отговаряне ише. Въ сѣко време и въ сѣки народъ, когато сжществующиятъ редъ на работите или по-добре старите държави, захващатъ да са разлагатъ и да издаватъ меризмата на кално блато, то тая отвратителна меризма не бива еднаква за посовете на свиременниците. Едни казватъ, че тя е божие наказание, други я осѣщатъ, но незнамтъ какъ да си отхвратъ отъ нея, трети пакъ свксѣмъ ходятъ изъ мъглата и т. н. Но тукъ-тамъ, като презъ прѣсти, испакватъ нѣколко единици, които блатото души, които скзнаватъ напълно неговата отрова за въ бжджще и предлагатъ да са исушатъ краката на това блато, да са затрие то отъ лицето на земята. Тие нѣколко единици изъ между бхлгарскиятъ народъ сж: Тотю, Панайотъ, Хаджията, Караджката, Левски, Каравеловъ и пр. На тѣхната душа най-много дотѣгнала заптийската касатура и чорбаджийското еветъ, тие си подали главата най-напредъ изъ гжстата мъгла на рабството, тие имали смѣлостъта да изрекатъ най-напредъ: „турскиятъ ятаганъ не са тжрни!“

Заради това, да ги не обвиняваме, че постжпили така, а не пнакъ, че са отнесли легкомисленно кжмъ дѣлото, че съ очи даже неможали да видятъ

чатното слово. Между другите материяли, читателите ще срѣщнатъ и нѣколко вѣрнопопданнически протести, противъ четите, подадени отъ страна на българиите. Тие протести сж вѣрни. Тие сж излѣзли изъ чикржчетата на ония наши братия по кръвъ и вѣра, които са казваха мемлекетъ чорбаджиларъ. Знаятъ читателите моите чувства къмъ тие послѣдните, но азъ съмъ готовъ да ги извиня до нѣкъдѣ въ тоя случай. На помѣнатите протести е турено имза подъ сѣнката на бѣсилниците, подъ всемегушиятъ поглѣдъ на пашата и каймакаминътъ, гнѣвътъ на които можеше да бѣде възбуденъ отъ едно темане. Ако азъ пишахъ тие редовце преди 5—6 години, то отъ перото ми щѣше да тече огнѣнъ и отрова, да псувамъ чорбаджискиятъ корѣнъ на лѣво и на дѣсно; но днесъ, когато нѣма вече турци и тѣхните бѣсилки; когато видѣхъ да са подписватъ подобни протести, не отъ безкнижни чорбаджии, съ алатурката сепири, а отъ хора съ солидно образование, съ цилиндри и фракове; хора, които небѣха позорна рая, но свободни граждани, въ конституционна страна, които не бѣсилка заплашваше, а жажда за власть и за богатство, — то старите чорбаджии останаха на заденъ планъ, като че ми са иска да ги извиня нѣкакъ си, ей така, безсжзнателно. Мина са вече тѣхната епоха, слѣзаха тие отъ височината на своето мѣсто, ни дулатютюнъ не чинатъ вече тѣхните кехлебарени чибущи. Па и сѣки ги напада, а това обстоятелство именно, кара човѣка да са умилистави малко, тѣй го изисква човѣщината. Смѣлость и хероизмъ бѣше да са нападатъ тие тогава, когато предъ кѣщите имъ чакаха по стотина души селени. Пусто време и пусти обстоятелства, какво не сж тие въ сжстояние да произведатъ на човѣка, да му обжрнатъ понятията и вглаговете съ главата на долу! Песѣнъта:

„Паши, чорбаджии, зангии, кадии,
Келеви Султани
Крѣвѣта ти пиятъ и пр.“

наближи време да са предаде на историческата мухуль, не вълнува тя вече честната душа, съ исключение на нѣколко подритнати отъ епохата личности, които чакъ сега сѣ са сабудили и одарѣостили да преслѣдватъ нашите и чорбаджии, когато тие послѣдните сѣ станали за подигравка и на старите баби. Ние мислиме, че е време вече да са родятъ нови хора въ България, които ще да запѣятъ:

Министри, Директори,
Глади чиновници,
Солидно образовани
Драгуни и садники,
Кашни съ балкони,
Подпувени вѣстници,
Безпристрастни бесарабци
Хазвоградети и чифлици, —
Сласаха ли чергата и пр.

А кой отъ тѣхна жикостъ, отъ старите и нови чорбаджии сѣ по-лошии, то нека имъ бъде позволено да ритна трѣщо раженитѣ, т. е. да каже, че чираците надминаха майсторите. Стариятъ чорбаджия бѣше простъ, грубъ, синчеренъ и пр. Когато той отиваше на конатѣ, само като се пропаничаше итъ улудата, последеното настрахване и сѣмъ ласкуваше итъ забаве сѣ „живна мѣрдансѣта.“ Тѣхното значение вѣщане нѣмаше деоурисаваща чарка. Крайотъ на дѣйствието имъ сѣ организаване: около пазарото сѣ имаше гарни, около конницата сѣ явѣше, явѣш и другъ явѣше бѣмѣши, зѣтъ сѣ роде рунвѣстѣтъ и най-послѣ едно оеширъ, че масаото било горѣшно.

— „Господъ да ви убие, васъ чорбаджите,“ казваше сѣки. Така ли е съ младите чорбаджии? Отъ тѣхните симпатични уста, тече медъ и масло, дордето са наканишъ да имъ кажеиъ доброутро, тие са сиуцатъ да ви хванатъ ржката съ двѣ ржцѣ, и питатъ любезно: «Какво прави населението? Не сх ли намалили още данѣкътъ? Необичате ли да пиете по единъ чай или кафенце? — Моята кжца е отворена, като за васъ хора; нейна милость е моята госпожа, — желая да ви я препоржчамъ; искамъ да подойда на вашето село, да ви видя училището; но много работа имамъ, пиша въ вѣстникътъ, викама консула на вечера, съ когото са познавамъ още отъ Парижъ, гдѣто свжршихъ науките си и гнихъ гжрди за доброто на отечеството си . . . А вие са хилите, като закланъ и гжлтате на сермия всичко казано и видено въ кжщата на младия чорбаджия, който лжжи безобразно и който ви гори душищата изъ подъ земята. Въ кжсо казано, днесъ чорбаджите мжчно могатъ да са познаятъ, защото тие обичатъ да говорятъ най-много за народните нужди и тѣглила.

Но ние говорихме за старото чорбаджество, за което каквото и да кажешъ, се' не е цвѣти за мирисание; но безсжзнателно, отилѣснахме са отъ предмѣтътъ си.

Ето официалните документи, зети отъ в. „Дунавъ“, за които говоря по-горѣ:

. . . “Въ преминалите два броеве на „Дунавътъ“ ний обявихме по кой начинъ са удариха и распржгнаха двѣте разбойнически чети, които бѣха сжставени въ Влахия отъ нѣкои развратни бжлгари, съ цѣль за да правятъ разбойничество въ балканътъ, и какъ на скоро са наказаха ония, които са уловили живи и наранени.

Костаки Гюргевлиятъ, който са нарани въ колѣното съ куршумъ, е главниятъ писаръ на разбойниците, съ които са случи една битва въ балканътъ Пустия, гдѣто са избиха, заедно и на ония, които са изловиха живи и наранени, и на всичките отъ четата, които са погубиха по рѣшението на законътъ, написалъ е едно саморъчно завѣщание до ония хора, които сж са събрали въ Букурещъ въ името на единъ комитетъ, та са стараятъ за тази работа, и станаха причина да подпадне въ това зло състояние.

Ний видѣхме образътъ на това завѣщателно писмо, и за любопитство на читателите, обнародваме го въ същностъ споредъ както слѣдва: *)

Ей първи членове на Българския комитетъ въ Букурещъ!

„Вие излгахте мене и други човѣци, и ни пратихте въ Турция за да направимъ една буна. Ние додохме, и освѣтъ гдѣто не видѣхме никаква помощъ отъ Българите, но напротивъ всичките ни са показаха неприятели, и мене що мя улови и предаде на правителството, и той е същи Българинъ. Ние паднахме въ турскиятъ огънь, останахме гладни и жедни по планините и по горите, и най-послѣ са съсипахме и изгубихме, и ето сега ние подпаднахме подъ царския остръ мечъ.

„О вие членове на комитета, що са стараете за доброто на българите! Това ли е възрождението на

*) Костаки Гюргевлията бѣ човѣкъ съ представителна физиономия, така щото, когато го искараха на бѣсаницата, много бѣлолики каджии неволно бѣха принудени да кажатъ: „Язъкъ!“ Нѣма нужда да кажемъ, че това завѣщание е бошъ-лафъ, че то е излѣзло изъ подъ перото на Стои-ла Попова или Ив. Чорапчиева, редактори на в. „Дунавъ“. Самото начало: „Ей първи!“ . . . е турско.

„народътъ? Вие като искате вжеспитанието и обра-
„зованието на българските синове, въ това ли поло-
„жение искате да ги докарате, въ което ние поднад-
„нахме днесъ? Когато ни наставлявахте да разбой-
„ничествуваме, не докарахте ли си на умътъ поне
„турските сила и селяните посреда които щѣхме да
„минеме? Или мислите, че хората сж като насъ бу-
„дали и замаяни? Каква яростъ и враждебностъ и-
„махте къмъ хорските чяда? Стоката ми отиде! Кж-
„щата ми и покжщнината ми запустяха! И ето азъ
„изгубвамъ живота въ младините си! Всевишнй Богъ
„нека накаже васъ и колкото сж като васъ, съ по-
„зло наказание отъ колкото нашето.

Спореда писменииятъ исповѣдъ, когото е далъ
рѣченииятъ Костаки, той ималъ капиталъ около двѣсте
жжлтици, но г-да членове на комитетътъ изжгали
го и му зели паричките съ обѣщание, че като ми-
ни въ отсаминната страна за да печелятъ пари, тие
ще улавятъ по-богатите турци и христени, ще ги
убиватъ и ще имъ зиматъ парите, за да убогатятъ
кассата на комитетътъ, и въ малко едно време като
исжлнятъ тази си заслуга, рѣчените двѣсте жжлти-
ци щѣли да му са умножатъ двойно и тройно и
още повече, и тогасъ щѣли да му ги дадатъ назадъ.
По слѣдствие на това обѣщание окаяниятъ Коста-
ки остава днесъ баца си да са тжжи за тия жжлтици.

По сжгласните исповѣди на уловените: Пана-
гюрецътъ Петра, Троенецътъ Марина, Никола и на
другите още другари отъ ударената и разбитата че-
та, която са появи помѣжду Троянъ и Златица, тие
били подъ управлението на войводата Хаджи Димитра,
който са наредилъ отъ Букурещкиятъ Комитетъ и
миналъ въ отсаминната страна.

Тази чета слѣдъ като нападнала на единъ по-
фекчийски дюгенъ въ Троянъ, вжоржжила са съ по-

трѣбните си оржия, и като неможала да срѣщне нѣкой богатъ ага или чорбаджия за да го обере, рѣшила щото за сега да обира по одного и по двама отъ ония, които би срѣщнала по патищата, и за пръвъ пътъ уловила едни българи кираджии, които идяли отъ Пловдивъ, и имъ зели около четиристотинъ гроша. Споредъ отеждителните имъ листове, които ни паднаха на ръка, тази чета като тръгнала отъ тамъ за да си търси бѣдѣщата честъ, нечаяно са обсадила отъ заптиетата, и отъ страхътъ на гръмванието на една пушка, всѣки са разбѣгаль по на една страна и сега са ловятъ единъ по единъ.

Букурешките разбойнически главатарии, накарали единъ опитенъ писаръ та имъ написалъ една прокламация, която и распръждали тукъ тамъ. Въ единъ членъ на тази прокламация тие казватъ, че са стараятъ за доброто на българите, и че появените разбойнически чети въ балканътъ, сж едно вѣтхо и всегдашно нѣщо, и че тие нѣмали никакво понятие и участие въ тия разбойници, и че неприятелите имъ които говорятъ това нѣщо, то не било друго освѣнъ една клевета противъ тѣхъ, сжвременно тие правятъ и нѣкакви слаби разсжждения върху думите, които „Курие д'Орлянтъ“ бѣше обнародвалъ за този предмѣтъ.

И ние знаемъ, че по способното мѣстоположение на Стара-Планина, тамъ си сжществувать разбойници отъ вѣтхо време, обаче само сега са видѣха като тѣхъ разбойници, които да иматъ на главите си по единъ разбойнически знакъ отъ тенегия, (а да кажете левъ — неуйдисва), знаменосци, и главни писари, съ цѣль за да обиратъ и убивать хората.

Членовете на мнимиятъ този Български комитетъ, да ли сж мислили, че тия разбойници нѣма да са уловятъ? или сж са увѣрявали на клетвк-

те които имъ сж дали? Какво голѣмо безумие е да лжжатъ едни неопитни и слаби хорица, и да ги закълнятъ да убиватъ хора и да разбойничествуватъ, на отпослѣ да думатъ, ние искаме доброто на българите, и нашата работа не е за разбойничество, и да казватъ още, че тие нѣмали намѣса въ това нѣщо, когато напротивъ сж наяве исповѣдите и подписите на едни излжгани хорица, и съ това си казване мислятъ, че ще увѣрятъ публиката! О глупостъ! О безумие!

Разбойниците когато са ударили въ балканътъ и са изловиха, на главите имъ са намѣриха едни тенекиени знакове за вжехищение, съ надписъ Свобода, за която са бори комитетътъ. Тие слѣдъ като заклали невинните дѣчица и единъ селянинъ, имали намѣрение да убиватъ когото богатъ турчинъ или християнинъ би срѣщнали, и споредъ наставленията които имъ далъ комитетътъ, разумъ са, че присвоението имъ на думата свобода, било убийство или разбойничество. Тази ревностъ на комитетътъ, какво добро благоволение, и каква голѣма заслуга е на народътъ!

Най-лошото, най-срамотното и най-низкото нѣщо предъ всѣко вѣроисповѣдание и предъ всѣки народъ на този свѣтъ е разбойничеството. Членовете прочее на комитетътъ, като са сжбраха и сжставиха чети, които най-послѣ минаха подъ праведниятъ мечъ на Н. И. Величество, отъ завѣщанието на Костаки, ще разумѣятъ какво говорятъ тия пропаднали хорица. Нека чюятъ още какво говорятъ фамилияте и дѣтцата на погубените въ тоя случай чловѣци!

Ние спорѣдъ както сме говорили нѣколко пъти за Българите, и днесъ пакъ повторително казваме, че тие никога не сж са отклонили и нѣма да са отклонятъ отъ преданността си, която са засви-

дѣлствували предъ Господарьтъ си. А за да докажемъ още единъ пѣтъ това наше довѣреніе, ние са задоволяваме като спомѣнемъ още единъ пѣтъ, че Българите обсадиха и изловиха въ планината повечето отъ сегашните разбойници.

Отъ тие разбойници, появили сж са и други двѣ чети около Котленската планина. Тѣ сж вече обсадени отъ испратената имъ върху войска, и нѣма сжмѣние, че наскоро и тие ще са потѣпчатъ и истрѣбать.

(Брой 180, 67 год.).

Въ прѣминалиятъ брой на вѣстникътъ ни ние обявихме, че са уловихж кждѣ Тѣрново нѣкои отъ разбойниците, които минахж отъ Влашко въ отсамната страна, както и други още нѣкои развращени лица, които имъ бѣхж сжучиястници, сжврѣменно бѣхме забѣлѣжили, че Н. В. Главниятъ вѣлаетски управитель завчера докара съ себѣ си петъ-десять души отъ тия сжзаклятици.

Като са свършихж испитите на тия уловени хора, захвана са отсѣжданието имъ, и завчера въ Понеделникъ десять души явно са отсѣдиха въ вѣлаетското криминално сждилище, гдѣто имъ са и отрѣдихж наказанията, сжобразно съ доказаното имъ разбойничество и злодѣянне. Като ся свърши отсѣждението и на другитѣ, което става явно и въ опрѣдѣлени дни въ вѣлаетското Криминално сждилище, ние ще обнародваме напространно и тѣхните сжотвѣтственни съ дѣлата имъ наказания, които ще са отрѣдятъ сжобразно съ законътъ.

По-прѣди ако и да бѣхме обявили, че при планината Пустия са улови Костаки, писарьтъ на прочутата Тотева чета, и че са обѣси въ Тѣрново, обаче наказанието му бѣше са отложило за да д

свѣдения и за ония отъ другарите на рѣчената чета, които са изловихъ тукъ-тамъ по единъ по двама. Слѣдователно, Костаки са докара въ Русчукъ и вчера са обѣси.

Отъ разбойниците за които са рѣши да са погубятъ, шекерджииятъ Тодоръ са обѣси въ Търново, Стойо въ Ловечъ и Иванъ Кьоръ Тончевъ въ Свищовъ.

Единъ отъ тия разбойници на име Трайко който са нарани по главата, когато ги распръснахъ въ планината Пустия, и бѣше побѣгналъ, улови са сега при Бѣла отъ гдѣто бѣше сторилъ намерение да побѣгне пакъ въ Влахия. Той са докара въ свѣдоточието на вилаетътъ, и сега е подъ скдъ.

(Брой 181).

Отъ многобройни досегашни опити са е доказало, че Българския народъ по своя природенъ характеръ, всякоги е билъ и е наклоненъ къмъ мирътъ и спокойствието и въ сжщото врѣме ся занимава съ работа си, доказвало са е още, че съ този си характеръ той отбѣгва отъ суетни въображения за *свободата* и *независимостта*, които са показватъ у повечето отдѣлни народности. Заради това и ние мислимъ, че е излишно да ся простираме и да даваме повторителни потвърждения върху този прѣдмѣтъ. Отъ една страна този народъ както си живѣе въ пълно довѣрие и тишина, той си е усрѣдоточилъ мнѣнието и старанието въ занаятънето си, на което подлѣжи и на земледѣлнето, и отъ друга страна, благитѣ учреждения и достопохвалните прѣобразования на царското правителство, като сж ограничени въ усжвършенствованието на веществениятъ и моралниятъ успѣхъ и благоденствие на

всичкитѣ му безъ разлика поданници, то никой неможе да откаже, че Българскитѣ народѣ, който живѣе въ веляетѣтъ, и на когото сѣстоянието и положението ни сѣ познати отъ близу, въ блаженството си е достигналъ до една стѣпенъ по-горни отъ колкото са надѣваше.

Всичките Българи като познаватъ твърдѣ добръ, че отъ сѣхранението на това имъ положение тие щѣтъ са възползуватъ още повече, ако и да са стараятъ отъ душа и отъ сѣрдце за да усѣвѣршенствуватъ сѣдствата за увардюванието му, но както въ всѣки единъ народъ тѣй и мѣжду тѣхъ естествено са намиратъ едни низки хора, които искатъ да са възползуватъ отъ поврѣдата и злините на своите единородци. Тия хора, които живѣятъ въ сѣединените княжества и по други нѣкои мѣста, поощряеми въ тия сѣ мнѣния още повече отъ нѣкои иностранны подбудители и внушители, които искатъ да са възползуватъ отъ размѣтеното и неспокойственното положение на царското правителство, сѣставиха и испратиха въ отсамнната страна нѣколко хайдутски чети, съ цѣль да са наруши общата тишина и спокойствието въ това мѣсто, а за да би са упазило това тѣхно зло намѣрение, и за да би са умножило разбойничеството имъ спорядѣ както искатъ тѣ, измайсторосватъ всѣкакви лукавства, щото да прѣдставятъ работата като една сѣща буна.

Отъ сѣставлението още на тази бунтовническа сбирщина, правителството е узнало всѣко едно нейно движение и прѣдприятне, и съ врѣме още зе дѣятелни мѣрки, чрѣзъ които да не остави да тури въ дѣйствиє злото си намѣрение, слѣдователно тази сбирщина щомъ захвана да работи и дѣломъ, тя подпадна въ рѣцете на законното наказание,

което не е нѣщо за сжжалѣние. Обаче най-жалостното е това, че нѣкои неопитни лица отъ жителите на нѣколко градове, като неможаха да упознаятъ пристрастното мнѣние на тази бунтовническа сбирщина, съобразиха са съ умовете ѝ та я послѣдовахъ, и като неможаха прѣдварително да проумѣятъ злощастното слѣдствие на това имъ послѣдование, изгорѣхъ въ огънятъ на буната и най-послѣ са наказахъ.

Споредъ насъ, отъ минаването въ отсѣмната страна на тия врѣдителни лица, нищо друго не виждаме за сжжаление, освѣнъ убиванieto на невинните петъ турски юноши, а това приключение може би да е разгласило какво влияние и сила има правителството, и въ сѣщото время е показало до каква стѣпенъ сж прѣдани и вѣрни бѣлгарите прѣдъ господарьтъ си; защото въ Бѣлгария ако би да има хора, които да могатъ да направятъ една буна и и едно зло, тѣ сж разбойниците които напрѣди минахъ отъ Влашко въ отсѣмната страна. На вториятъ день обаче слѣдъ прѣминуването имъ, оставиха само диритѣ си, и слѣдъ три дни когато бѣха на число около тридесѣтъ души, сбихъ са съ дванадесѣтъ души Турци селяни, (на които мисляхъ да нападнатъ), и повечето като са наранихъ съ малки сачми, другите са избихъ и са сжкрушихъ сжвѣмъ. Отъ тия тридесѣтъ и два души разбойници, освѣнъ прочутиятъ имъ войвода Тотю, който са нарани по ржката съ сачми, заедно съ четирмата си другари, всичките други са изловиха и наказаха сжотвѣтственно съ дѣлата си.

Единиятъ отъ тия петима души на име Странджи Никола като са раздѣлилъ отъ тѣхъ, зе са извѣстие че са кривялъ тукъ-тамъ, но причината за гдѣто до сега не са е уловилъ е, че той са билъ

описалъ съ единъ желязъ нокътъ и вървотъ на глътката си една чалма, които били златъ отъ едно отъ убитите турчета при Сливницъ, и съ този нагълтъ, гдето остана, показвалъ си за турчинъ, но бавно и да е и той ще се улови наскоро.

Слѣдователно, неприятелите които възбиха тази бунъ, нѣма вече никакъ да кажатъ лично или посредствено, за вливането и за баврето и дѣтелните мѣрки на правителството.

Тие бунтовници, и онии на които тие са уповавалъ, вѣселятъ че Балгарския народъ ще си излаже на сладкия гласъ на свободата и че съ рѣшитѣ си ще си исполнятъ гробовете. Обаче противното на това тѣсно съетно влобръщение са доказа най-напрѣдъ отъ това, гдето Балгарите съ едно влодушевклене и распазенностъ гониха разбойниците съ сѣли по горите и планините, и отпослѣ за да би изразили още единъ патъ своята преданностъ които иматъ камъ господаря си, и за да обяватъ публично, че тие сѣвсѣмъ не са схообразяватъ съ мнѣнието и съ цѣльта на тия бунтовници, всичкиятъ народъ, даже и самите селяни побързаха да протестиратъ съ подписите си противъ постѣпките и прѣдприятията на рѣчените разбойници.

Понеже отъ всѣко мѣсто са испращатъ до печатницата ни такива протести, ние са задоволиваме за сега да обнародваме въ днешниятъ си брой долниятъ протестъ, който дойде отъ Търново.

ПРОТЕСТЪ

Отъ страна на Българите жители въ Търновския санджакъ кжмъ бунтовническото общество въ Бунурещъ, което е съставено подъ име „ТАЙНЪ БЪЛГАРСКИ КОМИТЕТЪ“. Този протестъ е подписанъ съ по нѣколко стотини подписи отъ всякой градъ въ рѣченията санджакъ.

Господа, които и да сте, членове на нарѣчения отъ васъ *Централенъ тайнъ Български комитетъ*, и които обнародвахте около два мѣсяца напредъ, единъ *мемоаръ* и послѣдно врѣмя едно *обявление* кжмъ Българския народъ, помислихте ли въ какво прѣмеждие вие сте поискали да хвърлите нашия народъ, и на каква опасностъ вие излагате нашето отечество чрѣзъ вашитѣ безумни постѣпки?

Коя е била нуждата да пуцате на публиката и да прѣскате въ народа таквисъ прѣстѣпни писма? Ако чрѣзъ туй вие сте имали намѣрение да направите нѣкое добро на народа, и на отечеството, спорядъ вашето изражение, вие сте много излагани.

Не сж тѣзи срѣдства съ които человекъ може да бжде ползвенъ на отечеството си. Вие сте искали да прѣдставите на императорското султаново правителство нуждите и желанията на Българския народъ, а чрѣзъ вашето недавно *обявление*, да покажете на народа нхтя, който той трѣбва да слѣдува, за да получи изпълнението на желанията си отъ страна на императорското правителство.

Ние ви питаме слѣдователно, по кое право вие си позволявате да обнародвате таквиси писма, и отъ кога Българския народъ е повѣрилъ интереситѣ и сѣдбата си на вашето попечение? Кажете ни на какво право стѣпвате вие нѣколко, живущи вжмъ отъ отечеството ни да правите изъ потайно демонстраци прѣдъ публиката и въ нхто на е-

динъ народъ най-невиненъ, най-миролюбивъ и най-приверженъ на правителството си? Кое право имате вие, членове на единъ потаенъ комитетъ да отпразвяте размирни възвания къмъ нашия миренъ и тихъ народъ? Защото разумътъ който може да са извади най-подиръ отъ горѣрѣченитѣ двѣ ваши писма, непоказва друго освѣнъ, че искате да произведете смутове въ нашето мѣсто и туй са потвърди отъ разбойническите чети, които вие испроводихте послѣдне въ нашата страна.

Ние ви питаме пакъ, членове на комитета! отъ гдѣ познавате вие кои сж нашите нужди и нашите желанія? и какъ си позволихте да прѣдставлявате за наши нужди вашите политически бжлнувания и химери? Туй не е ли една убийствена клевета срѣщу насъ отъ ваша страна? или пакъ кога императорското правителство са е отказало да услыши нашитѣ молби и законни желанія, щото вие сте са подзърѣли да хортувате за народа и въ името на народа? кажете ни слѣдователно: въ коя епоха и кой ви е далъ пълномощие да дѣйствувате отъ страна на народа? Ние когато ще имаме нѣкоя нужда, ние знаеме винаги гдѣ трѣбва да са отнесемъ; и вие господа, като са провиквате прѣдъ свѣта съ единъ важенъ тонъ, вие не само играете една смѣшина роля, нъ въ сжщето врѣмя, вие вършите едно дѣло, толкова прѣстѣпно, колкото и срамно.

Пролжжавайте слѣдователно господа, да викате и да ни увѣрявате, че вашиятъ комитетъ желае доброто на народа, и вие не сте оръдия на иностранны внушения. Ние познаваме на кои иностранны правителства износя, щото печалните сцени на Сирия и на Кандия да бихж са повторили и въ нашето отечество; ние познаваме на кои изна-

ся щото Българите да не получатъ никакъ право въ Черковния си Въпросъ, който вие тъй усърдно са стараете да компромитирате; на конецъ, вие е познато тоже, на кои не сж угодни реформите и улучшенията, които императорското правителство въвежда катадневно въ държавата за благополучието на поданиците си.

Какъ трѣбва да истъккуваме вашата наглость, съ която вие посмѣхте да кажете въ вашето обявление, че народътъ чрѣзъ своето замлъчаване върху вашиятъ мемоаръ одобрява сждържанието му? туй е една безстидна лъжа. Истинното е че народътъ никакъ не даде ухо на вашия мемоаръ, нъ народните прѣдставители въ Цариградъ на часа протестирахъ отъ страна на Българския народъ този ви мемоаръ.

Но вие неможете са отказа, господа, че една разбойническа чета стжкмена и испроводена отъ васъ прѣмина на 14 Май послѣдний отъ Влашко въ нашата страна. Разбойниците отъ тази чета, като са изловихъ съ обществената сила, исповѣдахъ най-откровенно, че сж били испроводени отъ васъ за да произведатъ смутове въ страната ни и да извършатъ най-гусни престѣпления, както и затрихъ нѣколко млади пастирчета турчета въ околностите на Свищовъ. Ние непознаваме, и нито ищемъ да знаемъ кои сте вие, гдѣто испроводихте тѣзи разбойници; но побратимството ви съ тѣзи злодѣйци, които толкози пкти сж лежали въ затворъ въ нашето мѣсто за кражди и за убийства, дава ни поводъ да си сжставимъ за васъ едно твърдѣ отвратително мнѣние.

Туй ли сж тѣ вашите ратници за свободата, господа членове на комитета, прочютиятъ разбойникъ Тотю съ неговите свирѣли другари? Засра-

мете са отъ свѣта, господа, гдѣто сте са сдружили съ разбойници ужъ за дѣлото на свободата!

Нъ тѣзи разбойници, отъ които едни са вече изловихъ и наказахъ отъ правосъдието, а другите са прѣслѣдоватъ строго и ще са наказатъ спорядъ праведните закони на държавата, не заслужватъ никакво сжаление. Нъ какво ли трѣбва да са рѣче за нѣколко юноши полжгани по вашите безумни внушения да са сжединятъ съ рѣчените злодѣйци и да станатъ жертва на своето лекоумие и на своята неопитность? Какъ не ви домиля да обезчадите и опустошите нѣколко фамилии? не помислихте ли че поради таквизи гибелни побуждения нѣколко юноши страдаятъ отъ давно вече въ затворъ и заточение?!

Е, Господа членове на комитета, нека ви постигне Божието правосъдие! Ние ви изключаваме измежду насъ, и протестираме прѣдъ Бога и прѣдъ челоуѣците срѣщо вашите истребителни дѣйствия, чрѣзъ които вие са опитахте да нараните народа ни по сжрдцето и да го компрометирате, и расплакахте толкози бащи и майки Бжлгарски.

(слѣдватъ подписите).

(Брой 182)

**Русчюнските Бжлгари отправятъ слѣдующиятъ протестъ
къмъ самозванниятъ таенъ Бжлгарски комитетъ
въ Букурещъ.**

Господине Редакторе!

„Умолявате са да обнародвате въ единъ отъ
„най-скорошните броеве на почитаемия Вѣстникъ
„Дунавъ“ слѣдующиятъ протестъ отъ страна на Рус-
„чюнските жители съ окржжието му заедно.

„Отъ нѣколко врѣме, Букурешкия подъ име,

„Централенъ таенъ Български комитетъ,
„сбирщина на зломисленници на народа ни хора,
„джрзналъ е да прекара въ отсамната страна нѣкол-
„ко разбойнически чети, съ цѣль да развалятъ об-
„щото спокойствие.

„Благодарение обаче на Н. В. Мидхатъ паша,
„Главния велиятски управитель, който съ естествен-
„ната си бодрость и съ неуморимитѣ си старания,
„излови речените разбойници и ги наказа съответ-
„ственно съ вините имъ.

„Жално е само, че рѣченъй комитетъ съ без-
„умните си постѣпки, стана причина да расплаче
„толкова чада, майки и сѣпруги.

„Нека прочее самозванъй Букурешки Българ-
„ски Централенъ таенъ комитетъ са оглѣда въ
„работите си, и да дава отвѣтъ предъ Бога и предъ
„цѣлия свѣтъ за тази си убийственна за народа ни
„постѣпка.

„Ний пакъ въ името на Н. И. В. наший ми-
„лостивейшъй и добродѣтелнейшъй Царь СУЛТАНЪ
„АБДУЛЪ АЗИСА и въ името на челоуѣщината
„протестираме противъ тоя комитетъ.

Вѣрноподдани на Н. И. В. Султана.
(слѣдватъ подписите.)

Българскиятъ комитетъ въ Букурещъ тия дни
е издалъ и друга една прокламация, отъ която бла-
говоли да проводи десять екземпляри до печатни-
цата ни. Съ тая си прокламация той сжжялява на-
казаните прочути разбойници, които нарича свои бра-
тия, защото сж послѣдователи и дѣйствителенъ ор-
ганъ на неговото бунтовническо мнѣние, сжврѣменно
казва на Българите да не обржчатъ никакво вни-
мание върху свѣдѣнията и извѣстията, които нашия

„Паша, чорбаджии, зангии, баши,
Келеви Султани

Кравъта ти ниятъ и пр.“

наближи време да са предаде на историческата мухуль, не вълнува ти вече честната душа, съ исключение на нѣколко подритнати отъ епохата личности, които чакъ сега сѣ са събудили и одързостили да преслѣдватъ пашите и чорбаджии, когато тие послѣдните сѣ станали за подигравка и на старите баби. Ние мислиме, че е време вече да са родятъ нови хора въ България, които ще да запѣятъ:

Министри, Директори,
Гладни чиновници,
Солидно образовани
Драгуни и сѣдници,
Къщи съ балкони,
Подкупени вѣстници,
Безпристрастни бесарабци
Хазноерадства и чифлици, —
Скъсаха ни чергата и пр.

А кой отъ тѣхна милость, отъ старите и нови чорбаджии сѣ по-лошави, то нека ми бѣде позволено да ритна срѣщо ржженътъ, т. е. да кажа, че чираците надминаха майсторите. Стариятъ чорбаджия бѣше простъ, грубъ, еничеринъ и пр. Когато той отиваше на конакътъ, само като са прокашляше изъ улицата, населението настрѣхваше и сѣки испущаше изъ зѣбите си: „минува изѣдникътъ.“ Тѣхното влияние нѣмаше никаква деморилизующа чарта. Кравътъ на дѣйствиата имъ са ограничаваше: около пълното съ масло гърни, около кошницата съ яйцата, нѣкой и другъ калпавъ бешликъ, зетъ въ роде рушветецъ и най-послѣ едно сектиръ, че маслото било горчиво.

— „Господъ да ви убие, васъ чорбаджиите,“ казваше сѣки. Така ли е съ младите чорбаджии? Отъ тѣхните симпатични уста, тече медъ и масло, дордето са наканишъ да имъ кажешъ доброутро, тие са спущатъ да ви хванатъ ржката съ двѣ ржцѣ, и питатъ любезно: «Какво прави населението? Не сж ли намалили още данѣкътъ? Необичате ли да пиете по единъ чай или кафенце? — Моята кѣща е отворена, като за васъ хора; пейна милость е моята госпожа, — желая да ви я препорѣчамъ; искамъ да подойда на вашето село, да ви видя училището; но много работа имамъ, пиша въ вѣстникътъ, викама консула на вечера, съ когото са познавамъ още отъ Парижъ, гдѣто свършихъ науките си и гнихъ гърди за доброто на отечеството си . . . А вие са хилите, като закланъ и гжтате на сермия всичко казано и видено въ кѣщата на младия чорбаджия, който лжи безобразно и който ви гори душицата изъ подъ земята. Въ кжео казано, днесъ чорбаджиите мжчно могатъ да са познаятъ, защото тие обичатъ да говорятъ най-много за народните нужди и тѣглила.

Но ние говорихме за старото чорбаджество, за което каквото и да кажешъ, се не е цвѣти за мирисание; но безсжзнателно, отплѣснахме са отъ предметътъ си.

Ето официалните документи, зети отъ в. „Дунавъ“, за които говоря по-горѣ:

. . . „Въ преминалите два броеве на „Дунавътъ“ ний обявихме по кой начинъ са удариха и распрѣснаха двѣте разбойнически чети, които бѣха съставени въ Влахия отъ нѣкои развратни бжлгари, съ цѣль за да правятъ разбойничество въ балканътъ, и какъ на скоро са наказаха ония, които са уловили живи и наранени.

Костаки Гюргевлиятъ, който са нарани въ колѣното съ куршумъ, е главниятъ писаръ на разбойниците, съ които са случи една битва въ балкантъ Пустия, гдѣто са избиха, заедно и на ония, които са изловиха живи и наранени, и на всичките отъ четата, които са погубиха по рѣшението на законътъ, написалъ е едно саморъчно завѣщание до ония хора, които сж са събрали въ Букурещъ въ името на единъ комитетъ, та са стараятъ за тази работа, и станаха причина да подпадне въ това зло състояние.

Ний видѣхме образътъ на това завѣщателно писмо, и за любопитство на читателите, обнародваме го въ сжщностъ споредъ както слѣдва: *)

Ей първи членове на Българския комитетъ въ Букурещъ!

„Вие излгахте мене и други човѣци, и ни испратихте въ Турция за да направимъ една буна. Ние додохме, и освѣнъ гдѣто не видѣхме никаква помощъ отъ Българите, но напротивъ всичките ни са показаха неприятели, и мене що мя улови и предаде на правителството, и той е сжщи Българинъ. Ние паднахме въ турскиятъ огнь, останахме гладни и жждни по планините и по горите, и най-послѣ са сжсипахме и изгубихме, и ето сега ние подпаднахме подъ царския остръ мечъ.

„О вие членове на комитета, що са стараете за доброто на българите! Това ли е възрождението на

*) Костаки Гюргевлията бѣ човѣкъ съ представителна физиономия, така щото, когато го искараха на бѣсилницата, много бѣлолики кадъни неволно бѣха принудени да кажатъ: „Язкъ!“ Нѣма нужда да кажемъ, че това завѣщание е бошъ-лафъ, че то е излѣзло изъ подъ перото на Стоила Попова или Пв. Чорачиева, редактори на в. „Дунавъ“. Самото начало: „Ей първи!“ . . . е турско.

„народътъ? Вие като искате възпитанието и образованието на българските синове, въ това ли положение искате да ги докарате, въ което ние поднаднахме днесъ? Когато ни наставлявахте да разбойничествуваме, не докарахте ли си на умътъ поне турските сила и селяните посредъ които щѣхме да минеме? Или мислите, че хората сж като насъ будали и замаяни? Каква яростъ и враждебность имахте къмъ хорските чяда? Стоката ми отиде! Къщата ми и покъщнината ми запустяха! И ето азъ изгубвамъ живота въ младините си! Всевишнй Богъ нека накаже васъ и колкото сж като васъ, съ позло наказание отъ колкото нашето.

Споредъ писменниятъ исповѣдъ, когото е далъ рѣчениятъ Костаки, той ималъ капиталъ около двѣстѣ жжлтици, но г-да членовете на комитетътъ излжгали го и му зели паричките съ обѣщание, че като мине въ отсамшната страна за да печелятъ пари, тие ще улавятъ по-богатите турци и християни, ще ги убиватъ и ще имъ зиматъ парите, за да убогатятъ кассата на комитетътъ, и въ малко едно време като исплхнатъ тази си заслуга, рѣчените двѣстѣ жжлтици щѣли да му са умножатъ двойно и тройно и още повече, и тогасъ щѣли да му ги дадатъ назадъ. По слѣдствие на това обѣщание окаяниятъ Костаки остава днесъ баща си да са тжжи за тия жжлтици.

По съгласните исповѣди на уловените: Панаягорецътъ Петра, Троенецътъ Марина, Никола и на другите още другари отъ ударената и разбитата чета, която са появи помѣжду Троянъ и Златица, тие били подъ управлението на войводата Хаджи Димитра, който са наредилъ отъ Букурещкиятъ Комитетъ и миналъ въ отсамшната страна.

Тази чета слѣдъ като нападнала на единъ тюфекчийски дюгенъ въ Троянъ, вжоржжила са съ по-

трѣбните си оружия, и като неможала да срѣщне нѣкой богатъ ага или чорбаджия за да го обере, рѣшила щото за сега да обира по одного и по двама отъ ония, които би срѣщнала по патицата, и за прѣвъ пѣтъ уловила едни бжлгари кираджии, които идяли отъ Пловдивъ, и имъ зели около четирисотинъ гроша. Споредъ отсждителните имъ листове, които ни паднаха на ръка, тази чета като тржгнала отъ тамъ за да си тжрси бжджщата честь, нечаяно са обсадила отъ заптиетата, и отъ страхътъ на гржмванието на една пушка, всѣки са разбѣгалъ по на една страна и сега са ловятъ единъ по единъ.

Букурещките разбойнически главатари, накарали единъ опитенъ писаръ та имъ написалъ една прокламация, която и разпржнали тукъ тамъ. Въ единъ членъ на тази прокламация тие казватъ, че са стараятъ за доброто на бжлгарите, и че появените разбойнически чети въ балканътъ, сж едно вѣтхо и всегдашно нѣщо, и че тие нѣмали никакво понятие и участие въ тия разбойници, и че неприятелите имъ които говорятъ това нѣщо, то не било друго освѣнъ една клевета противъ тѣхъ, схвремено тие правятъ и нѣкакви слаби разсждения вжрху думите, които „Курие д'Орзянтъ“ бѣше обнародвалъ за този предмѣтъ.

И ние знаемъ, че по способното мѣстоположение на Стара-Планина, тамъ си сжществуватъ разбойници отъ вѣхто време, обаче само сега са видѣха като тѣхъ разбойници, които да иматъ на главите си по единъ разбойнически знакъ отъ тенегия, (а да кажете левъ — неуйдисва), знаменосци, и главни писари, съ цѣлъ за да обиратъ и убиватъ хората.

Членовете на мнимиятъ този Бжлгарски комитетъ, да ли сж мислили, че тия разбойници нѣма да са уловятъ? или сж са увѣрвали на клетви-

те които имъ сж дали? Какво голѣмо безумие е да лжжтъ едни неопитни и слаби хорица, и да ги заклнятъ да убивать хора и да разбойничаютъ, па отпослѣ да думать, ние искаме доброто на българиите, и нашата работа не е за разбойничество, и да казвать още, че тие нѣмали намѣса въ това нѣщо, когато напротивъ сж наяве исповѣдите и подписите на едни излагани хорица, и съ това си казвание мислятъ, че ще увѣрятъ публиката! О глупость! О безумие!

Разбойниците когато са ударили въ балканътъ и са изловиха, на главите имъ са намѣриха едни тенекиени знакове за въсищение, съ надписъ Свобода, за която са бори комитетътъ. Тие слѣдъ като заклали невинните дѣцица и единъ селянинъ, имали намѣрение да убивать когото богатъ турчинъ или христениинъ би срѣщнали, и споредъ наставленията които имъ далъ комитетътъ, разумъ са, че присвоението имъ на думата свобода, било убийство или разбойничество. Тази ревностъ на комитетътъ, какво добро благоволение, и каква голѣма заслуга е на народътъ!

Най-лошото, най-срамотното и най-низкото нѣщо предъ всѣко вѣроисповѣдание и предъ всѣки народъ на този свѣтъ е разбойничеството. Членовеите прочее на комитетътъ, като са събрали и съставили чети, които най-послѣ минаха подъ праведниятъ мечъ на Н. И. Величество, отъ завѣщанието на Костаки, ще разумъятъ какво говорятъ тия пропаднали хорица. Нека чюлтъ още какво говорятъ фамилиите и дѣтцата на погубените въ тоя случай челоуѣци!

Ние спорѣдъ както сме говорили нѣколко пхти за Българите, и днесъ пакъ повторително казваме, че тие никога не сж са отклонили и нѣма да са отклонять отъ преданността си, която са засви-

дѣлствували предъ Господарѣтъ си. А за да докажемъ още единъ пѣтъ това наше довѣреніе, ние са задоволяваме като спомѣнемъ още единъ пѣтъ, че Българите обсадиха и изловиха въ планината повечето отъ сегашните разбойници.

Отъ тие разбойници, появили сж са и други двѣ чети около Котленската планина. Тѣ сж вече обсадени отъ испратената имъ върху войска, и нѣма сжмѣнѣние, че наскоро и тие ще са потѣпчатъ и истрѣбать.

(Брой 180, 67 год.).

Въ прѣминалиятъ брой на вѣстникѣтъ ни ние обявихме, че са уловихж кждѣ Тѣрново нѣкои отъ разбойниците, които минахж отъ Влашко въ отсамната страна, както и други още нѣкои развращенни лица, които имъ бѣхж сжучастници, сжврѣменно бѣхме забѣлѣжили, че Н. В. Главниятъ велаетски управителъ завчера докара съ себѣ си петъ-десять души отъ тия сжзаклятници.

Като са свършихж испитите на тия уловени хора, захвана са отсжжданието имъ, и завчера въ Понедѣльникъ десять души явно са отсждиха въ велетското криминално сждилище, гдѣто имъ са и отрѣдихж наказаніята, сжобразно съ доказаното имъ разбойничество и злодѣяние. Като ся свърши отсжждението и на другитѣ, което става явно и въ опрѣдѣлени дни въ вилаетското Криминално сждилище, ние ще обнародваме напространно и тѣхните сжотвѣтственни съ дѣлата имъ наказания, които ще са отрѣдятъ сжобрано съ законѣтъ.

По-прѣди ако и да бѣхме обявили, че при планината Пустия са улови Костаки, писарѣтъ на прочутата Тотева чета, и че са обѣси въ Тѣрново, обаче наказанието му бѣше са отложило за да дава

свѣдения и за ония отъ другарите на рѣчената чета, които са изловихъ тукъ-тамъ по единъ по двама. Слѣдователно, Костаки са докара въ Русчукъ и вчера са обѣси.

Отъ разбойниците за които са рѣши да са погубятъ, шекерджиятъ Тодоръ са обѣси въ Търново, Стойо въ Ловечъ и Иванъ Кьоръ Тончевъ въ Свищовъ.

Единъ отъ тия разбойници на име Трайко който са нарани по главата, когато ги распрженахъ въ планината Пустия, и бѣше побѣгналъ, улови са сега при Бѣла отъ гдѣто бѣше сторилъ намерение да побѣгне пакъ въ Влахия. Той са докара въ сръдоточieto на вилаетътъ, и сега е подъ схдъ.

(Брой 181).

Отъ многобройни досегашни опити са е доказало, че Българския народъ по своя природенъ характеръ, всякоги е билъ и е наклоненъ къмъ мирътъ и спокойствието и въ сжщото врѣме ся занимава съ работа си, доказвало са е още, че съ този си характеръ той отбѣгва отъ суетни въображения за *свободата* и *независимостта*, които са показватъ у повечето отдѣлни народности. Заради това и ние мислимъ, че е излишно да ся простираме и да даваме повторителни потвърждения върху този прѣдмѣтъ. Отъ една страна този народъ както си живѣе въ пълно довѣрие и тишина, той си е усръдоточилъ мнѣнието и старанието въ занаятието си, на което подлѣжи и на земледѣлието, и отъ друга страна, благитѣ учреждения и достопохвалните прѣобразования на царското правителство, като сж ограничени въ усъжвршенствованието на веществениятъ и моралниятъ успѣхъ и благоденствие на

всичкитѣ му безъ разлика поданници, то никой неможе да откаже, че Българскиятъ народъ, който живѣе въ веляетѣтъ, и на когото състоянието и положението ни сж познати отъ близу, въ блаженството си е достигналъ до една стъпенъ по-горня отъ колкото са надѣваше.

Всичките Българи като познаватъ твжрдѣ добръ, че отъ съхранението на това имъ положение тие щжтъ са възползуватъ още повече, ако и да са стараятъ отъ душа и отъ сжрдце за да усжвршенствоватъ срѣдствата за увардюванието му, но както въ всѣки единъ народъ тжй и мѣжду тѣхъ естествено са намиратъ едни низки хора, които искатъ да са възползуватъ отъ поврѣдата и злините на своите единородци. Тия хора, които живѣятъ въ съединените княжества и по други нѣкои мѣста, поощряеми въ тия ся мнѣния още повече отъ нѣкои иностранны подбудители и внушители, които искатъ да са възползуватъ отъ размжтеното и неспокойственното положение на царското правителство, сжставиха и испратиха въ отсаминната страна нѣколко хайдутски чети, съ цѣль да са наруши общата тишина и спокойствието въ това мѣсто, а за да би са упазило това тѣхно зло намѣрение, и за да би са умножило разбойничеството имъ спорядъ както искатъ тѣ, измайсторосватъ всеѣкакви лукавства, щото да прѣдставятъ работата като една сжща буна.

Отъ сжставлението още на тази бунтовническа сбирщина, правителството е узнало всеко едно нейно движение и прѣдприятие, и съ врѣме още зе дѣятелни мѣрки, чрѣзъ които да не остави да тури въ дѣйствиe злото си намѣрение, слѣдователно тази сбирщина щомъ захвана да работи и дѣломъ, тя подпадна въ ржцете на законното наказание,

което не е нѣщо за сжжалѣние. Обаче най-жалостното е това, че нѣкои неопитни лица отъ жители на нѣколко градове, като неможаха да упознаятъ пристрастното мнѣние на тази бунтовническа сбирщина, съобразиха са съ умовете ѝ та я послѣдовахъ, и като неможаха прѣдварително да проумѣятъ злощастното слѣдствие на това имъ послѣдование, изгорѣхъ въ огнѣтъ на буната и най-послѣ са на-казахъ.

Споредъ насъ, отъ минуването въ отсаминната страна на тия врѣдителни лица, нищо друго не виждаме за сжжаление, освѣнъ убиванието на невинните петъ турски юноши, а това приключение може би да е разгласило какво влияние и сила има правителството, и въ същото время е показало до каква стѣпень сж прѣдани и вѣрни бжлгарите прѣдъ господарѣтъ си; защото въ Бжлгария ако би да има хора, които да могатъ да направятъ една буна и и едно зло, тѣ сж разбойниците които напрѣди минахъ отъ Влашко въ отсаминната страна. На вторииятъ день обаче слѣдъ прѣминуването имъ, оставиха само диритѣ си, и слѣдъ три дни когато бѣха на число около тридесять души, сбихъ са съ дванадесять души Турци селяни, (на които мисляхъ да нападнатъ), и повечето като са наранихъ съ малки сачми, другите са избихъ и са сжкрушихъ сжвсѣмъ. Отъ тия тридесять и два души разбойници, освѣнъ прочутиятъ имъ войвода Тотю, който са нарани по ржката съ сачми, заедно съ четирмата си другари, всичките други са изловиха и наказаха съответственно съ дѣлата си.

Единиятъ отъ тия петима души на име Странджя Никола като са раздѣлилъ отъ тѣхъ, зе са извѣстие че са криялъ тукъ-тамъ, но причината за гдѣто до сега не са е уловилъ е, че той са билъ

опасалъ съ единъ зеленъ поясъ и вързалъ на главата си една чалма, които билъ зелъ отъ едно отъ убитите турчета при Свищовъ, и съ този изглѣдъ, гдѣто отидялъ показвалъ са за турчинъ, но както и да е и той ще са улови наскоро.

Слѣдователно, неприятелите които нагласихъ тази буна, нѣма вече какво да кажатъ лично или посредствено, за влиянието и за бързите и дѣятелните мѣрки на правителството.

Тие бунтовници, и ония на които тие са уповаватъ, мислятъ че Българския народъ ще са излже на сладкия гласъ на свободата и че съ ржцѣте си ще си ископаятъ гробовете. Обаче противното на това тѣхно суетно вжображение са доказа най-напрѣдъ отъ това, гдѣто Българите съ едно вжодушевление и распаленность гонихъ разбойниците съ сопи по горите и планините, и отпослѣ за да би изразили още единъ пжтъ своята преданность която имжтъ кжмъ господаря си, и за да обявжтъ публично, че тие сжвсѣмъ не са сжобразяватъ съ миѣннието и съ цѣльта на тия бунтовници, всичкиятъ народъ, даже и самите селяни побжрзахъ да протестиратъ съ подписите си противъ постжпките и прѣдприятията на рѣчените разбойници.

Понеже отъ всѣко мѣсто са испрацатъ до печатницата ни такива протести, ние са задоволяваме за сега да обнародваме въ днешниятъ си брой долниятъ протестъ, който дойде отъ Тжрново.

